

BOLESŁAW HOWORKA

BIBLIOTEKARZ

I

PRAWO

WYDAWNICTWO

SBP

**BIBLIOTEKARZ
I PRAWO**

Projekt graficzny okładki i strony tytułowej
Wydawnictwo SBP

Recenzenci:

Marcin DRZEWIECKI

Jan GOSIEWSKI

Dorota GRABOWSKA

Redakcja techniczna i korekta
Marta LACH

© Copyright by Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich

ISBN 978-83-61464-28-0

CIP - Biblioteka Narodowa

Howorka, Bolesław (1932 -)

Bibliotekarz i prawo : podstawowe informacje

o prawie dla pracowników bibliotek / Bolesław

Howorka ; Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich

Warszawa : Wydawnictwo SBP, 2010

Wstęp

Podstawowy podział nauk – to podział na nauki przyrodnicze i nauki społeczne. Przedmiotem zainteresowania **nauk przyrodniczych** jest m.in. człowiek, jako cząstka przyrody. Natomiast **nauki społeczne** zajmują się tym, co zostało stworzone przez ludzi.

Do nauk społecznych należy m.in. bibliotekoznawstwo i prawo. Przedmiotem zainteresowania nauk prawnych jest cały system jego obowiązywania, obejmujący nie tylko teksty przepisów prawnych, ale także warunki, sytuacje, w jakich odpowiednie przepisy były stanowione.

Przepisy prawne są zjawiskiem historycznym, ściśle związanym z państwem, którego formy organizacyjne na danym etapie rozwoju są określone przez normy prawne. To przepisy prawa dają organom państwa określone kompetencje, przede wszystkim kompetencje stanowienia norm prawnych. W oparciu o te kompetencje organy państwa stanowią normy prawne, których przestrzeganie jest sankcjonowane przez organizację państwową. Nauka prawa nie może ograniczyć się do obowiązujących aktualnie przepisów, do ustalania ich sensu, ale musi interesować się ich społeczną genezą, problemami związanymi z ich stosowaniem, a także celem i społecznymi skutkami ich obowiązywania.

Każdemu z nas powinna być znana starorzimska sentencja: *Ignorantia iuris nocet!* – „nieznajomość prawa szkodzi” (*ignorantia iuris* – błąd co do prawa – występuje wówczas, gdy ktoś nie zna jakiejś normy prawnej, która ma zastosowanie w określonej sytuacji faktycznej i nie może być podstawą uchylenia się od odpowiedzialności prawnej w myśl powołanej tu, powyżej zasady mówiącej, że „nieznajomość prawa szkodzi”).

Ale czy tak jest, czy każdy z nas jest świadom konsekwencji związanych z nieznajomością prawa? Dodajmy, że stosunkowo niewiele osób zdaje sobie sprawę z tego, że obok tej generalnej zasady, mówiącej o szkodliwości nieznajomości prawa, obowiązuje jeszcze inna, nie mniej ważna: „*Ignoratio legis neminem excusat*” – „nieznajomość przepisów nikogo nie usprawiedliwia”. I bibliote-

karze powinni wiedzieć, że osoby, które znalazły się w tarapatach (bardzo często nie ze swojej winy), poszukują pomocy u innych, u tych, którzy cieszą się w swoim środowisku zaufaniem, u osób mających opinię, że są dobrze wykształceni, iż „dużo wiedzą”. A takimi osobami są, a w każdym razie powinni być, fachowi pracownicy bibliotek, ludzie mający dostęp do źródeł informacji i umiejący z tych źródeł właściwie, kompetentnie, korzystać.

Polskie ustawodawstwo przyjmuje zasadę odpowiedzialności każdej osoby za jej postępowania, za skutki podjętych przez nią działań, za zaniechanie podjęcia czynności, do których było się zobowiązany, a także za zachowania niezgodne z obowiązującymi normami postępowania. Niedopuszczalne jest tłumaczenie osoby, która dokonała jakiejś niedozwolonej czynności, popełniła jakiś zakazany prawem czyn, działała wbrew przepisom, że nie знаła odpowiednich przepisów, że nie znała prawa. I dodajmy tu, że znajomość prawa umożliwia, ułatwia, nie tylko załatwianie naszych spraw osobistych, ale często jest warunkiem właściwego wykonywania zawodu. Także naszego zawodu, zawodu bibliotekarza.

Uważam, że znajomość najważniejszych zagadnień związanych z prawem, właściwe zrozumienie terminów z tej dziedziny, znajomość chociażby tylko wybranych aktów normatywnych potrzebna jest każdemu, kto zajmuje odpowiedzialne stanowisko, m.in. każdemu bibliotekarzowi. Organy bibliotek, osoby pełniące określone funkcje w bibliotekach muszą stale rozwiązywać liczne problemy. Bibliotekarze nie mogą właściwie wywiązywać się ze swoich obowiązków, jeśli nie mają potrzebnej wiedzy, m.in. jeśli nie znają określonych przepisów. Dlatego na pewno celowe jest domaganie się, aby każdy bibliotekarz znał podstawowe pojęcia prawne, a także akty normatywne związane z jego zawodem, regulujące zasady funkcjonowania jego zakładu pracy – biblioteki, a także organów nadrzędnych, organów nadzorujących działania biblioteki, np. organów samorządu terytorialnego, a także przepisy stanowiące o sprawach związanych z funkcjonowaniem instytucji, w ramach których działa biblioteka nie będąca jednostką samodzielną, np. uczelni. Bibliotekarz musi także znać akty normatywne mówiące o obowiązujących go procedurach, zasadach postępowania oraz o ograniczeniach, do których musi się stosować. Bibliotekarz jest także zobowiązany do udzielania czytelnikom odpowiedzi na podstawowe pytania związane z poszukiwaniem przez nich określonych przepisów. Musi on wiedzieć, co to jest ustawa, czym jest rozporządzenie, uchwała lub zarządzenie, powinien być przygotowany do tego, aby udzielić czytelnikowi kompetentnej pomocy w znalezieniu właściwego organu promulgacyjnego, poszukiwanego przez niego aktu normatywnego. A to pociąga za sobą obowiązek posiadania określonej wiedzy o prawie. Zamiarem autora jest omówienie tych problemów, które związane są ze stosowaniem prawa, spraw, z którymi bibliotekarz może spotkać się

w czasie wykonywania swoich obowiązków zawodowych. Nie stawiam sobie za cel omówienie wielu przepisów, pragnę jedynie w tym tekście omówić kilka spraw najważniejszych, podstawowych, związanych z obowiązywaniem prawa, poruszyć problemy, które znać powinien każdy wykształcony obywatel. Zadaniem tego opracowania jest także przypomnienie szeregu ważnych terminów i definicji oraz przybliżenie bibliotekarzom tych aktów normatywnych, które powinny znać osoby zamierzające dobrze wykonywać swój zawód.

O przepisach, które obowiązują bibliotekarzy oraz o tych aktach normatywnych, które w mniejszym lub też w większym stopniu związane są z wykonywanym przez nich zawodem mówimy często, potocznie, że są to przepisy **prawa bibliotecznego**. Pojęcie „prawo biblieczne” nie występuje w doktrynie prawa, również nie jest to gałąź prawa. To określenie zostało stworzone wyłącznie dla potrzeb naszego zawodu – zawodu bibliotekarza, po to, aby ułatwić pracę bibliotekarza, przybliżyć mu przepisy potrzebne do tego, aby dobrze działały nasze zakłady pracy – biblioteki.

Definicja pojęcia „prawo biblieczne” została opracowana przez Tadeusza Zarzębskiego, który w swoim dziele¹ napisał: *Prawo biblieczne stanowi ogół norm postępowania, dotyczących organizacji i funkcjonowania bibliotek, ustanawianych przez organy władzy i administracji państwowej. Normy te powstają w procesie zarządzającej działalności państwa, które również gwarantuje ich stosowanie i przestrzeganie.*

Pojęcie „prawo biblieczne” obejmuje więc wszystkie akty normatywne, także tzw. akty interpretacyjne, jak: okólniki, instrukcje, wytyczne, zalecenia itp., o zasięgu ogólnokrajowym, lokalnym i resortowym, które w całości przepisów aktu normatywnego lub w jego części odnoszą się wyłącznie do spraw bibliecznych i z tego punktu widzenia zostały wydane. Przedmiotem szczególnego zainteresowania, zarówno w teorii jak i w praktyce, są akty normatywne o zasięgu ogólnokrajowym, stanowiące podstawę do wydawania aktów normatywnych o zasięgu terytorialnym lub resortowo ograniczonym.

Nie wdając się w dyskusję z autorem, co do trafności niektórych sformułowań użytych przez niego w zacytowanym wyżej tekście, pragnę podkreślić, że praca Zarzębskiego zawiera wiele cennych informacji, które mogą być użyteczne dla bibliotekarzy, szczególnie dla tych osób, które zajmują się historią naszego warsztatu pracy i związaną z nim legislacją.

Historia bibliotek oraz historia państwa i prawa dają liczne dowody na to, że władza państwowa już od początków swojego istnienia opierała swoje działania na dokumentach utrwalonych różnymi technikami i na różnych nośnikach. „Za-

¹ T. Zarzębski: *Polskie prawo biblieczne 1773-1983. Katalog aktów normatywnych polskiego prawa bibliecznego 1773-1983*. Warszawa: Biblioteka Narodowa 1985, s. VIII.

pisywano” informacje, zbiory praw, tworzone dokumenty, które trzeba było gromadzić, przechowywać, udostępniać osobom zainteresowanym i upoważnionym. Dlatego tworzone były instytucje gromadzące te dokumenty: archiwa, biblioteki. Początków bibliotekarstwa trzeba szukać w tych samych czasach, w których krzepła władza państwowa, kiedy państwo i jego władca zaczęli stanowić pierwsze normy prawne. Potrzebne były miejsca, w których te zbiory praw przechowywano. Dlatego uzasadnione jest twierdzenie, że pierwsze archiwa, biblioteki, powstały w tych samych czasach, kiedy zaczęto „spisywać”, a następnie gromadzić, przechowywać, dokumenty związane z wykonywaniem władzy państwowej. I w tym samym czasie musieli rozpocząć swoją działalność opiekunowie zbiorów tych dokumentów, pierwsi bibliotekarze i archiwiści – „pisarze domu ksiąg”².

Opracowanie to może być użyteczne dla osób przygotowujących się do egzaminu na bibliotekarza dyplomowanego. W tematach egzaminacyjnych znajdujemy wiele takich, do których treści autor odniósł się w tym tekście.

Czytelnik może być zdziwiony dużą liczbą przypisów zamieszczonych w tym opracowaniu. Moim zamierzeniem było poinformowanie o komentarzach do przepisów interesujących pracowników bibliotek, przede wszystkim tych, które zamieszczane były na łamach czasopism bibliotekarskich. Komentarze te publikowane były i są publikowane nadal na łamach naszych bibliotekarskich miesięczników, na łamach „Bibliotekarza” i „Poradnika Bibliotekarza”. Te czasopisma musi prenumerować każda biblioteka, a każdy bibliotekarz powinien czytać zamieszczane w nich artykuły.

I na koniec wstępu jeszcze jedna uwaga. Nasze przepisy były i są bardzo często nowelizowane. Są takie ustawy, które były zmieniane kilkadziesiąt razy i nie doczekały się ogłoszenia jednolitego tekstu. To opracowanie było tworzone przez okres ponad roku. W tym czasie Sejm RP uchwalił wiele nowych ustaw, zmienił treść tych, które były wcześniej uchwalone. Zmieniły się także akty wykonawcze, rozporządzenia. Dlatego osoby zainteresowane treścią określonych przepisów, odwołujące się do nich, powinny sprawdzać jakie jest ich aktualne brzmienie, a przede wszystkim korzystać z bazy: **Internetowy System Aktów Prawnych** (<http://isap.sejm.gov.pl>), zawierającej aktualizowane systematycznie opisy bibliograficzne i teksty aktów prawnych opublikowanych w Dzienniku Ustaw oraz w Monitorze Polskim.

² K. Głombiowski, H. Szwejkowska: *Książka rękopiśmienna i biblioteka w starożytności i średniowieczu*. Wyd. II, Warszawa: PWN 1979, s. 12.

I. Prawo i norma prawna

1. Normy postępowania

Wraz z kształtowaniem się organizacji państwowej tworzone były, jako zjawiska powstające równoległe i ściśle ze sobą związane – normy prawne. Różniły się one w zasadniczy sposób od norm postępowania, norm naturalnych, czy też norm społecznych (obyczajowych, moralnych). Obyczaj, to powszechnie uznana uświęcona tradycją forma zachowania się, przyjęta w danej zbiorowości społecznej. Normy obyczajowe różnią się od norm prawnych przede wszystkim typem sankcji. Te sankcje, to przede wszystkim dezaprobata, ale może dochodzić nawet do wyobcowania „nieobyczajnej” jednostki z danej społeczności. Kto nie stosuje się do obowiązującej obyczajowości, ten w zbiorowości uznającej tradycje jest wykluczony ze składu jej członków. Obyczaje regulują szeroki zakres spraw społecznie doniosłych dla danej grupy, pozostających poza sferą obowiązywania prawa, moralności, religii. Klasyczne obyczaje opierają się przede wszystkim na sile tradycji – postępuje się w zgodzie z obyczajami i uważa się je za obowiązujące, ponieważ „zawsze się tak postępowało”. Szczególnym typem obyczaju jest moda; wyróżnia się ona tym, że nie wymaga aprobaty tradycji, a nawet często się jej przeciwstawia. Natomiast moralność, to całokształt wyobrażeń ludzi o tym, co dobre i co złe, zwłaszcza w odniesieniu do ludzkiego zachowania się. Jest to więc zespół ocen i norm, wzorców postępowania ideałów osobowych, regulujących postępowanie jednostek, stosunki zachodzące między tymi jednostkami a społeczeństwem oraz między grupami społecznymi. Tak rozumiane pojęcie „moralność” może odnosić się do ogółu zjawisk moralnych bądź do systemów ocen i norm moralnych funkcjonujących w danym społeczeństwie, w określonej klasie, warstwie, grupie społecznej. Wiąże się ono także z oceną czyjś postępowania na gruncie jakiegoś społecznie funkcjonującego systemu ocen i norm moralnych.

Normy moralne, których źródłem były wyobrażenia ludzi o tym, co jest w ich pojęciu dobre, a także o tym, co jest złe, cieszyły się zwykle poparciem całej bez mała społeczności, stanowiły tzw. elementarne nor-

my postępowania. Natomiast normy prawne często nie mają za sobą spontanicznego wsparcia całej zbiorowości. Jest to m.in. konsekwencja faktu, że są one stanowione także po to, by chronić nie zawsze szerzej akceptowaną władzę państwową bądź też istniejący system społeczno-ekonomiczny. Przestrzeganie obowiązujących norm prawnych zapewnia utworzony przez prawodawcę, przez państwo, wyspecjalizowany aparat.

Wspomniane tu, powyżej, **normy postępowania**, to zespół wskazówek, w jaki sposób powinno się zachowywać, jak należy postępować w określonych okolicznościach. Normy te mogą obowiązywać dlatego, że:

1) tkwią one głęboko w świadomości ludzkiej, wynikają z nabytego w wyniku wychowania religijnego, wychowania w grupie społecznej, w rodzinie, przekonania o słuszności określonego postępowania, o konieczności zaniechania innego działania (są to normy prawa naturalnego), albo

2) ustalił je ktoś, kto był lub jest do tego powołany, uprawniony do wydawania nakazów lub zakazów, organ, któremu przysługuje władza nad osobami zobowiązanymi do przestrzegania ustanowionych norm, norm ustalonych formalnie (normy sformalizowane, prawa stanowione), albo

3) obowiązują one w określonej grupie społecznej, są to działania przez tą grupę powszechnie akceptowane, oceniane dodatnio, a także czyny, działania zakazane, oceniane w danej społeczności negatywnie (normy społeczne).

Stosunek ludzi do norm **prawa natury** (prawa naturalnego) pozostaje w ścisłym związku z ich kulturą, ze świadomością prawną grupy społecznej, środowiska, w którym żyją, a które stale dokonuje oceny obowiązującego prawa i postuluje, aby zmiany w prawie dokonywały się w pożądanym przez nie kierunku. Świadomość prawna wywiera znaczny wpływ na stan prawa obowiązującego w każdym państwie. Znane są sytuacje, kiedy długotrwałe i konsekwentne stosowanie przez państwo przepisów, które początkowo budziły tam powszechny sprzeciw, stało się z czasem powszechnie akceptowane, spowodowało, że po wielu latach jego stosowania zaczęły obowiązywać określone przyzwyczajenia. Powszechna dezaprobatą obywateli dla pewnych przepisów prawa powinna zmusić organy państwa do zmiany określonych norm, aktów normatywnych. Niezgodność obowiązującego w państwie prawa ze świadomością prawną społeczeństwa poważnie osłabia jego znaczenie i nie pozostaje bez wpływu na jego działanie. Świadomość prawna to istotny element moralności. Stąd też wynikają poglądy, że prawo naturalne zajmuje miej-

sce nadrzędne nad prawem stanowionym, że człowiek powinien kierować się w swoim postępowaniu nakazami moralnymi, m.in. być wierny swoim przekonaniom religijnym.

Nie oznacza to jednak, że te poglądy zawsze muszą być usankcjonowane zapisem w akcie normatywnym. Nie wszystkie zapatrywania (m.in. poglądy religijne) obywateli muszą podlegać „formalizacji”, muszą być „zapisane” w aktach normatywnych stanowionych przez organy państwa. Ale też normy prawa sformalizowanego nie powinny uniemożliwiać poszczególnym osobom stosowanie się do norm prawa naturalnego, nawet do tych, które nie zostały formalnie ustanowione. Nie powinny, chociaż w pewnych, szczególnych sytuacjach mogą być zakazane, uznane za niedopuszczalne. M.in. może to nastąpić w sytuacjach, kiedy stosowanie się do nich narusza prawa innych osób, np. wyznających inne religie bądź niewierzących. Znane są przecież sytuacje, kiedy w niektórych państwach prześladowane są osoby mające inne poglądy religijne, niszczy się kościoły, a także wymierza się surowe kary za apostazję. Treść prawa naturalnego w demokratycznych państwach nie jest ustalana w drodze stanowienia określonych norm prawnych przez kompetentny organ państwa, ale wynika głównie z przekonań ludzi, że tak należy postępować, że tak postępować trzeba, m.in. dlatego, że tak nakazuje nam to ich religia, bowiem takie są nakazy Boga, bądź też, że takie postępowanie wynika z natury człowieka, z natury danej społeczności, że takiego postępowania wymaga godność ludzka, że określone zasady postępowania są niezmiennie, że są odpowiednie wzorce. I dlatego zrozumiałe jest i przyjęte powszechnie to, że osoby wierzące akceptują określone normy „niepisanego” prawa naturalnego i starają się do nich stosować.

Poglądy o wyższości prawa naturalnego nad prawem stanowionym wyrastają często z powszechnie odczuwanej przez ludzi sprzeczności między normami prawa stanowionego a osobistymi przekonaniem, jak powinna kształtować się „sprawiedliwość”, stanowiąca wyraz jakiegoś prawa ponadustawowego. Prawo naturalne wyraża zawsze aktualną potrzebę, aby ludzie postępowali „dobrze”, aby prawo, do którego obywatele muszą się stosować, prawo obowiązujące w państwie było „dobrym prawem”. *Odwoływanie się do prawa natury nie ustanie dopóty, dopóki popełniane będą niesprawiedliwości oraz błędy ustawodawcze. Przeciętny człowiek nie wątpi, że prawo pozytywne, czyli obowiązujące w określonym państwie, powinno odpowiadać sprawiedliwości, że jest jakieś prawo ponadustawowe, które pozwala obywatelom nie czuć się zniewolonym bez reszty przez państwo i jego prawo¹.*

¹ M. Szyszkowska: *Czy można zbudować konstytucję na prawie naturalnym. Przepis na moralność. Esez. „Polityka”* 1997, nr 6 (2075), s. 68.

Jak ważne dla ludzi są te odczucia świadczy fakt, że mogły one doprowadzić nawet do wystąpień rewolucyjnych, np. rewolucjoniści z 1789 r. we Francji twierdzili, że działają w imię naruszonych zasad prawa natury. W Polsce, przed kilkunastu laty, w okresie, kiedy trwała dyskusja nad treścią obowiązującej od 1997 r. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej działały środowiska domagające się, aby zamieścić w niej przepisy mówiące o wyższości prawa naturalnego nad prawem stanowionym. Zdaniem, nie tylko konstytucjonalistów, zamieszczenie w ustawie zasadniczej zapisów o wyższości prawa naturalnego nad prawem stanowionym mogłoby doprowadzić do podważenia systemu demokratycznego, który opiera się na relatywizmie wartości i wieloświatopoglądowości społeczeństwa, na zasadzie poszanowania praw mniejszości przez większość obywateli. Cechą demokracji jest pluralizm moralny, żaden pogląd społeczny nie może być w ustroju demokratycznym uprzywilejowany. Należy także zawsze pamiętać o tym, że nadrzędność określonych poglądów moralnych i pojmowanie prawa jako instrumentu narzucającego wszystkim obywatelom określoną moralność, uznaną przez władze jako jedynie słuszną, jest charakterystyczne dla ustrojów totalitarnych.

Z historii doktryn politycznych i prawnych, z historii filozofii i poglądów ludzi wynika, że normy prawa naturalnego wcale nie są niezmiennicze. Można tu przypomnieć wiele faktów, kiedy osoby głoszące nadrzędność prawa naturalnego nad prawem stanowionym zmieniały swoje poglądy bądź też miały poglądy niejednolite; przykładem tego może być podejście filozofów katolickich do problemu własności: wg katolickiego pisarza i filozofa francuskiego Emanuela Mouniera (1905-1950) własność prywatna jest źródłem wszelkiego zła społecznego, natomiast wg Tomasza z Aquinu (ok. 1225-1274) wyłącznie własność prywatna jest zgodna z prawem natury. Zmianom ulegają tak nakazy religijne, jak i wzorce moralne, zarówno normy obyczajowe, jak też i poglądy ludzi. Dlatego każde stwierdzenie o wyższości prawa natury nad prawem stanowionym (pozytywnym) nie mieści się w formule obowiązującej w demokratycznym państwie prawnym.

Prawo natury nie ma wzorca, nie jest żadną księgą, dokumentem czy ustalonym zbiorem reguł. Jego konkretną treść ustala – dla konkretnego wypadku – ten, kto się do niego odwołuje. I dlatego prawo natury może być pożyteczną korektą sztywności prawa stanowionego. Jeżeli jednak zapisano by w konstytucji takie generalne stwierdzenie, iż prawo natury ma zawsze wyższość nad prawem pisanim (a więc i samą konstytucją, i prawem międzynarodowym), oznaczałoby to przekreślenie zasady pewności prawa, wiążącej się z prawem pisanim. Nikt nie byłby pewny dnia ani godziny, bo

wszystko zależałoby od tego, jaką koncepcję ideową i aksjologiczną prawa natury (a jak powiadam, jest ich wiele) wyznaje dany urzędnik lub sędzia orzekający w jego sprawie. I dlatego jako generalne postanowienie ustawy zasadniczej wskazany postulat jest niebezpieczny. Roztropność i tolerancja bardzo w takim wypadku droższą, a prawo pisane tracąc walor pewności – traci podstawę swego sensu².

Ale trzeba wskazać także i na to, że w prawie międzynarodowym uznawane są pewne zasady uniwersalne. Należy do nich obowiązek dotrzymywania umów, nienaruszania cudzej własności, wynagradzania szkód i ponoszenia kary za popełnienie przestępstw. Tylko tak pojęte prawo natury, zdaniem holenderskiego prawnika, autora kilku ważnych, także tłumaczonych na język polski, dzieł Hugo Grocjusza (Huig de Groot, 1583-1645), może stanowić platformę porozumienia ludzi wyznających odmienne poglądy na świat.

Nakazem, którym kieruje się współczesne społeczeństwo, powszechnie obowiązującą normą, kryterium oceny prawa, są **prawa człowieka**. Prawem dobrym jest takie, które zapewnia ludziom poczucie bezpieczeństwa, które jest stabilne, przejrzyste i zrozumiałe, pozwala nam na to, abyśmy kształtowali swoje sprawy życiowe wierząc, że nie będziemy zaskakiwani nagłymi, nieoczekiwanymi zmianami, że będziemy żyć „w zaufaniu do prawa”. I takim prawem powinno być **prawo stanowione**. Takim prawem powinno być prawo obowiązujące w demokratycznym państwie prawnym. *Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej*, tak stanowi art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. W Rzeczypospolitej Polskiej normy prawne są z zasady konstruowane w poszanowaniu dla prawa naturalnego, niezależnie, czy o tym wyraźnie mówią, czy też tylko odwołują się (m.in. w postanowieniach Konstytucji) do wartości uniwersalnych, do zasad tego prawa. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. odwołuje się w preambule do wartości uniwersalnych i mówi, że ustanowiona jest w celu zagwarantowania praw obywatelskich, zapewnienia rzetelności i sprawności działania instytucji publicznych, oparta jest na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości, na współdziałaniu władz i dialogu społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnienia obywateli i ich wspólnot. Jej dalsze artykuły, przepisy rozdz. II: *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela* nawiązują do tych wartości.

² E. Łętowska: *Pora umierać*, „Polityka” 1996, nr 6 (2075), s. 86.

Zwyczaje znalazły swój wyraz w stanowionych normach prawnych, zgodnie z zaleceniami zawartymi w łacińskich maksymach, takich, jak: *consuetudo pro lege servatur* (zwyczaj jest przestrzegany na równi z ustawą) i *leges mori serviunt* (prawa są sługami zwyczaju). Państwo stanowiąc odpowiednie normy prawne, a następnie „przymuszając” do ich przestrzegania, spełnia ważną funkcję, stwarza system ochrony zdrowia, życia, praw osobistych swoich obywateli, staje na straży ich mienia.

Na zakończenie tych uwag warto chyba dodać, trawestując znaną sentencję, nakaz, którym powinien kierować się każdy człowiek: *Jeśli nie wiesz, jak się zachować w określonej sytuacji, to staraj się po prostu zachowywać przyzwoicie, zachowywać się w taki sposób, byś nie musiał się później wstydzić za swoje słowa, za swoje czyny.*

2. Pojęcie prawa

Większość norm prawnych znajduje poparcie społeczne. Wiele norm prawa stanowionego, norm sformalizowanych, stanowi powtórzenie akceptowanych powszechnie norm społecznych, takich, których przestrzeganie konieczne jest do zgodnego i bezpiecznego współżycia w państwie, w danej społeczności, między ludźmi. Organy państwa stanowiąc te normy, a następnie „przymuszając” obywateli do ich przestrzegania, spełniają ważną funkcję ogólnospołeczną. Prawo ma przecież decydujące znaczenie dla prawidłowej organizacji państwa i dla właściwego funkcjonowania życia publicznego, chroni m.in. mienie i życie jego obywateli, a więc odgrywa poważną rolę w organizacji i funkcjonowaniu życia prywatnego.

Prawo, to zespół norm ustalonych przez państwo (wydanych lub usankcjonowanych przez kompetentny organ państwa), których przestrzeganie i stosowanie gwarantowane jest przymusem państwowym.

Od reguły, że normy prawne ustalone są przez państwo, istnieją wyjątki. Prawo stanowienia przepisów (wewnątrzpaństwowych aktów normatywnych: statutów, regulaminów itp.) mają zakłady publiczne i niepubliczne, przedsiębiorstwa, spółdzielnie i stowarzyszenia oraz inne organizacje upoważnione do tego przez ustawy bądź przepisy wykonawcze, wydane w oparciu o „delegacje” ustawowe.

Trzeba także pamiętać o tym, że termin prawo nie jest jednoznaczny. Mówimy przecież o prawach przyrody, o prawach ekonomicznych i in-

nych prawach, odnoszących się do różnych podmiotów. Natomiast przedmiotem naszego zainteresowania jest prawo w znaczeniu przedmiotowym.

3. Norma prawna

Definicja mówi, że prawo to zespół norm. O normach postępowania wspomniałem we wstępie, pisałem o normach prawa naturalnego, o normach społecznych oraz o tych, które dalej będą przedmiotem naszego zainteresowania, o normach sformalizowanych, o normach prawnych.

Definicja normy prawnej pozostaje w ścisłym związku z podana wyżej definicją prawa.

Norma prawna to wynikająca z przepisów reguła postępowania, wydana lub usankcjonowana przez państwo, zagwarantowana przymusem państwowym.

Norma prawna ma **charakter ogólny**, nie indywidualizuje osoby, na której ciąży wynikający z niej obowiązek. Jest sformalizowana, ustanowił ją upoważniony do tego organ. I dlatego każda osoba, która znajduje się w sytuacji opisanej przez normę, ma obowiązek zachować się tak, jak ona nakazuje.

Norma prawna ma **charakter dwustronny**, z każdej normy wynika obowiązek określonej osoby, a także prawo innej osoby. Jeśli kupuję od osoby sprzedającej jakąś rzecz, mam obowiązek zapłacenia za nią, a – z drugiej strony – sprzedający ma prawo żądać, bym za tą rzecz zapłacił. Każdy dłużnik ma obowiązek zwrotu długu na warunkach i w terminie uzgodnionym z wierzycielem, natomiast wierzyciel ma prawo domagać się, by dłużnik zwrócił mu pożyczoną kwotę. Czytelnik pożyczający w bibliotece książkę zobowiązuje się ją zwrócić w określonym terminie, nieuszkodzoną, natomiast biblioteka ma prawo żądać zwrotu wypożyczonej książki we właściwym stanie i w przyjętym terminie.

Zastosowanie się do normy prawnej gwarantuje nam przymus państwowy. Wierzyciel ma prawo nie tylko żądać zwrotu długu od dłużnika, ale ma prawo skorzystać z przewidzianej przepisami prawa drogi sądowej prowadzącej do wyegzekwowania długu.

Norma prawna może mieć **charakter bezwzględnie obowiązującej** (norma imperatywna). Osoba, pod adresem której skierowana jest ta norma ma obowiązek zachowania się w taki sposób, jak tego ta norma od niego się domaga. M.in. obowiązek zwrotu wypożyczonej z biblioteki książki nie podlega dyskusji. Ale z drugiej strony osoba, która nie do-

pełniła swoich obowiązków i dopuściła do przedawnienia roszczenia traci prawo żądania spełnienia tego roszczenia, a osoba zobowiązana może powołać się na to, że roszczenie się przedawniło; normy określające termin przedawnienia mają charakter imperatywny.

Są także **normy względnie obowiązujące** (normy dyspozytywne). Normy te stosuje się tylko w takich sytuacjach, kiedy nie odnoszą się one do warunków ustalonych w umowie, kiedy strony nie do końca ustaliły zasady postępowania, ale działają zgodnie z przyjętymi zasadami, zwyczajami.

4. Przepisy, struktura systemu prawa, porządkowanie aktów normatywnych

Akt normatywny (ustawa, rozporządzenie lub inny) składa się z przepisów prawnych. **Przepisem nazywamy elementarną część aktu normatywnego**, m.in. przepisami ustawy są artykuły, ustępy, punkty, litery, natomiast części rozporządzenia, zarządzenia lub uchwały oraz innych aktów to paragrafy, ustępy, punkty, a także litery. W większych aktach normatywnych przepisy grupowane są w księgi, części, działy, rozdziały i in. M.in. ustawa o bibliotekach została podzielona na rozdziały, a ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych na rozdziały, z których niektóre dzielą się na oddziały. W ustawie: Prawo o szkolnictwie wyższym poszczególne przepisy dzielą się na działy i rozdziały. Natomiast w tak obszernym akcie normatywnym, jakim jest np. kodeks cywilny, występują księgi, tytuły, działy i rozdziały. Każda jednostka podziału aktu normatywnego poświęcona jest określonemu zagadnieniu. Niektóre akty normatywne zaopatrzone są we wstęp – preambułę, którego treścią są intencje ustawodawcy, wyjaśnienie celu wydania aktu normatywnego.

Istniejące więzi czynią przepis, normę prawną, częścią pewnej całości, częścią, której nie da się zinterpretować bez zrozumienia jej miejsca i roli w całości, np. w określonej gałęzi prawa.

Struktura systemu prawa jest hierarchiczna. W Polsce hierarchia aktów prawnych polega na tym, że u jej szczytu znajduje się ustawa zasadnicza – Konstytucja, a następnie ustawy i dalej akty normatywne niższego rzędu, stanowione w oparciu o „delegacje” ustawowe (rozporządzenia, uchwały, zarządzenia). Ma to swoje konsekwencje: źródła prawa niższych szczebli nie mogą zawierać przepisów sprzecznych z przepisami

mi wyższego rzędu, np. rozporządzenie wykonawcze nie może kolidować z przepisami ustawy, musi być zgodne z „delegacją ustawową”, z przepisem ustawy, w oparciu o który było stanowione.

W sprawach:

- 1) zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją,
- 2) zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymaga uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie,
- 3) zgodności przepisów prawa, wydawanych przez centralne organy państwowe, Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami,
- 4) zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych, oraz
- 5) skargi konstytucyjnej, którą może wnieść każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone (art. 79 ust. 1 Konstytucji):

– orzeka Trybunał Konstytucyjny (art. 188 Konstytucji). Jak z tego wynika, **Trybunał Konstytucyjny stoi na straży zgodności aktów normatywnych niższego rzędu z aktami usytuowanymi wyżej w hierarchii aktów normatywnych.**

Liczba aktów normatywnych stale rośnie i dlatego konieczne jest ich **uporządkowanie** według pewnych zasad. Działalność porządkująca opiera się na określeniu powiązań zachodzących między tymi aktami. Mogą to być powiązania poziome albo pionowe.

Powiązania poziome aktów normatywnych wyrażają się m.in. zasięgiem podstawowych zasad wspólnych dla całego zespołu aktów prawnych, wspólnością terminologii, ogólnych założeń itp.

Powiązania pionowe aktów normatywnych polegają na tym, że akty niższego stopnia mają swoją podstawę obowiązywania w aktach wyższego stopnia. Akt normatywny stopnia wyższego (np. w polskim prawie ustawa) określa zakres i treść regulacji aktu niższego, a przede wszystkim zawiera podstawę stanowienia takiego aktu, np. przez rząd, przez członków rządu: prezesa rady ministrów, ministrów; ustawa może zawierać delegacje do stanowienia rozporządzeń rządu i jego członków, uchwał rządu oraz zarządzeń członków rządu).

Ogłoszenie aktu prawnego w sposób przewidziany przepisami nazywamy **promulgacją**, a organy, w których to ogłoszenie następuje **organami promulgacyjnymi**. Organami promulgacyjnymi to Dziennik Ustaw RP (Dz. U.), Monitor Polski (M. P.), dzienniki urzędowe poszczególnych ministerstw (Dz. Urz. Min. ...), województw.

Akty prawne wchodzą w życie albo z dniem ogłoszenia (z dniem wydania organu promulgacyjnego) lub też w terminie późniejszym, określonym w postanowieniach końcowych aktu.

5. Praworządność, demokratyczne państwo prawne

Pisząc o prawie nie wolno pominąć problemu **praworządności**. Nie znana jest jednolita definicja tego pojęcia. Jest to ważna zasada ustrojowa, która, moim zdaniem, opiera się na dwóch przesłankach.

Pierwsza przesłanka, to **istnienie stosunkowo szerokiej regulacji prawnej**, przepisów, które regulują co najmniej dwie dziedziny życia społecznego:

1) sferę wzajemnych stosunków majątkowych między podmiotami prawa oraz

2) sferę stosunków między państwem a obywatelami, zapewnienie państwu pozycji władczej, ale jednocześnie ograniczającej swobodę organów państwa w posługiwaniu się przymusem i gwarantującej obywatelom poszanowanie ich praw.

Przesłanka druga, to **obowiązek przestrzegania przez organy państwa obowiązującego prawa**, organy te mogą działać tylko na podstawie obowiązujących przepisów i tylko w granicach zakreślonych przez prawo.

Na straży przestrzegania prawa przez organy państwa stoi sądownictwo administracyjne, tzn. system sądów rozstrzygających skargi obywateli na postępowanie oraz na decyzje organów administracji państwowej, sądów ustalających, czy decyzje tych organów są zgodne z prawem i czy należą do kompetencji organów je wydających.

Wspomniałem tu już o postanowieniach art. 2 naszej Konstytucji stanowiących, że **Rzeczypospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym**. Postanowienia te oznaczają, że w naszym państwie prawo powinno się cieszyć szacunkiem obywateli. Podstawowe zasady państwa prawnego można sformułować następująco:

1) w Rzeczypospolitej Polskiej władza zwierzchnia należy do Narodu, który sprawuje ją przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio;

2) organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa;

3) prawo jest stanowione przez kompetentne (uprawnione do takich działań, cieszące się autorytetem i posiadające właściwe kwalifikacje)

organy, w interesie państwa i jego obywateli (*salus rei publicae suprema lex esto* – dobro państwa powinno być najwyższym dobrem); źródłem powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są: Konstytucja (stanowiąca o kompetencjach organów władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowej), ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia, a także akty prawa miejscowego (na obszarze działania organów, które te akty ustanowiły);

4) obywatele szanują przepisy prawa, stosują się do nich i tylko naruszenie prawa może pociągać za sobą sankcje, których stosowanie przez uprawnione organy jest przewidziane prawem;

5) dozwolone jest każde działanie, którego prawo nie zakazuje;

6) jeżeli akt normatywny ustala określony sposób postępowania, trzeba się do niego stosować, ale nie wolno, bez upoważnienia wyrażonego przepisem prawa, samowolnie stanowić nowych procedur, mnożyć zakazów, nakazów itp.

6. Wykładnia

Stosując obowiązujące przepisy spotykamy się z różną ich **interpretacją, wykładnią**. Niektóre organy prezentują opinie prawne, publikują wykładnię ograniczającą prawa obywateli, często niezgodnie z oczywistymi i jednoznacznymi zapisami. Celem wykładni jest objaśnienie treści tylko tych przepisów, które mogą budzić wątpliwości. Nieuzasadnione i nieuprawnione są wszelkie interpretacje postanowień z gruntu oczywistych i jednoznacznych.

Znane i stosowane są wykładnie różnego rodzaju.

Z punktu widzenia **podmiotowego** (zależnie od tego, kto wykładni dokonuje), wyróżniamy:

1) wykładnię autentyczną, gdy autorem jest organ, który wydał interpretowany przepis; moc tej wykładni jest równie wiążąca jak samego przepisu (m.in. minister kultury i dziedzictwa narodowego ma prawo dokonywać wiążącej wykładni swoich rozporządzeń i zarządzeń);

2) wykładnię legalną dokonywaną przez upoważniony organ (np. Trybunał Konstytucyjny);

3) wykładnię sądową dokonywaną w toku rozstrzygnięcia konkretnych spraw, wiążącą sądy niższej instancji, ale tylko w danych sprawach; jednakże szczególne znaczenie ma wykładnia Sądu Najwyższego wiążąca wszystkie sądy; Sąd Najwyższy jest autorem wielu wytycznych wyjaśniających szereg trudnych spraw;

4) wykładnię organów administracji dokonywaną w toku załatwiania różnych spraw należących do kompetencji tych organów; wykładnia ta wiąże organy niższego rzędu;

5) wykładnię doktrynalną (naukową), będącą wynikiem opracowań wybitnych prawników-uczonych; ich autorytet powoduje, że w toku praktyki, m.in. sądowej, często uwzględnia się ich opinie.

Innego podziału wykładni dokonuje się ze względu na zastosowaną metodę. Wyróżniamy tu:

1) wykładnię językową (gramatyczną) polegającą na analizie znaczenia użytych w tekstach prawnych wyrazów, pojęć i zwrotów,

2) wykładnię logiczną, polegającą na wyciąganiu wniosków opartych o zasady stosowanej od wieków logiki praktycznej (prawniczej) lub o reguły współczesnej logiki formalnej, np. zasady *a maiori ad minus* (wynika z niej, że jeśli wolno uczynić więcej, to wolno i mniej) lub *a minori ad maius* (kto może czynić mniej, ten nie może uczynić więcej);

3) wykładnię systemową polegającą na ustalaniu treści normy prawnej przez porównanie przepisów lub przez odwołanie się do naczelných zasad systemu naszego prawa;

4) wykładnię funkcjonalną polegającą na ustaleniu treści normy przez określenie, jaki jest cel danego przepisu, jaka jest zamierzona przez wydającego akt normatywny funkcja danych przepisów.

Dokonując wyjaśnienia, wykładni przepisów trzeba mieć na względzie to, że obowiązujące w Rzeczypospolitej Polskiej prawo musi być stosowane zgodnie z zasadami powszechnie uznawanymi w państwach demokratycznych, w państwach szanujących prawa obywateli (m.in. poddanych międzynarodowej kontroli w tym zakresie), takimi np. jak: zasada domniemania niewinności (*praesumptio boni viri*), zasada tłumaczenia wątpliwości na korzyść oskarżonego (*in dubio pro reo*), a także: *lex posterior derogat priori* – ustawa późniejsza uchyla wcześniejszą, *lex specialis derogat legi generali* – ustawa szczególna uchyla ustawę ogólną, *nulla poena sine lege, nullum crimen sine lege* – nie można karać za czyn, który nie był uznany za przestępstwo w chwili popełnienia, *lex retro non agit* – prawo nie działa wstecz, *nullus videtur dolo facere, qui iure suo utitur, accusare nemo se debet, nemo tenetur se accusare* – nikt nie jest obowiązany oskarżać siebie samego (stąd częste wątpliwości sądu związane z „przyznaniem się do winy”), *iudicis est innocentiae subvenire* – zadaniem sędziego jest wspomaganie niewinności, *ei incubit probatio, qui dicit, non qui negat* – przeprowadzenie dowodu jest zadaniem tego, kto twierdzi, a nie tego, kto zaprzecza, *cogitationis poenam nemo patitur* – nie można być ukaranym za swoje myśli, a w końcu *audiatur et altera pars* – należy wysłuchać także strony przeciwnej.

II. Źródła prawa

1. Definicja

Źródłem prawa w znaczeniu formalnym są formy, w jakich przejawia się i w jakich jest podawana obywatelom państwa wola jego organów – do przestrzegania.

Akty normatywne stanowiące są w przewidzianej formie i w odpowiednim trybie, w głównej mierze określonym przez Konstytucję. Wejście w życie aktu normatywnego uzależnione jest od tego, czy i w jaki sposób został ogłoszony (promulgowany). W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej art. 87 stanowi, że źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są: ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia. Źródłami prawa są ponadto uchwały i zarządzenia, a także, na obszarze działania organów stanowiących, akty stanowiące przez organy terenowe, rządowe i samorządowe (akty prawa miejscowego). Szczególnym rodzajem aktów prawnych są instrukcje.

2. Konstytucja

Konstytucja – Ustawa Zasadnicza – to podstawowy akt prawotwórczy, swoisty „statut” państwa, jako organizacji społecznej i politycznej. Określa ona zasady ustroju politycznego i społeczno-ekonomicznego państwa, jego organy oraz ich kompetencje, a także stanowi o podstawowych prawach i obowiązkach obywateli. Jest to akt normatywny najwyższej rangi, wszystkie inne akty prawotwórcze muszą być zgodne z Konstytucją, a w każdym razie nie mogą zawierać zapisów sprzecznych z jej przepisami.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. została uchwalona w trybie określonym ustawą konstytucyjną z dnia 23 kwietnia 1992 r. o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i ogłoszona w Dzienniku Ustaw Nr 78, poz. 483 z dnia 16 lipca

1997 r. (jest to także data podpisania Konstytucji przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej).

Zmiany w Konstytucji następują w drodze ustawy uchwalonej w jednolitym brzmieniu przez Sejm i następnie w terminie nie dłuższym niż 60 dni przez Senat. Ustawę o zmianie Konstytucji uchwała Sejm większością co najmniej 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz Senat bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów (art. 235 Konstytucji).

Dotychczas obowiązująca Konstytucja była zmieniona trzy razy. Zmiany zostały ogłoszone w Dz. U. z 2001 r. Nr 28 poz. 319, w Dz. U. z 2006 r. Nr 200 poz. 1471 oraz w Dz. U. z 2009 r. Nr 114 poz. 946.

Konstytucja oraz zmiany w Konstytucji, po podpisaniu przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej ogłaszane są w Dzienniku Ustaw.

3. Umowy międzynarodowe

Ratyfikowana umowa międzynarodowa stanowi część krajowego porządku prawnego po ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw. Jest stosowana bezpośrednio, chyba, że jej stosowanie uzależnione jest od wydania ustawy (art. 91 Konstytucji).

Rzeczypospolita Polska może na podstawie umowy międzynarodowej przekazać organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu kompetencje władzy państwowej w niektórych sprawach. Ustawa wyrażająca zgodę na ratyfikację takiej umowy międzynarodowej jest wydawana w trybie szczególnym (art. 90 Konstytucji).

4. Ustawy

Sejm uchwała ustawy zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Uchwaloną ustawę Marszałek Sejmu przekazuje Senatowi, który w ciągu 30 dni od dnia przekazania ustawy może ją przyjąć bez zmian, uchwalić poprawki albo uchwalić odrzucenie jej w całości. Uchwałę Senatu odrzucającą ustawę albo poprawkę zaproponowaną przez Senat Sejm może odrzucić bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Jeśli Sejm w tym trybie poprawki Senatu nie odrzuci, uważa się ją za przyjętą. Także za przyjętą w brzmieniu uchwalonym przez Sejm uważa się ustawę, w stosunku do której Senat, w ciągu 30 dni od jej otrzy-

mania, nie podjął odpowiedniej uchwały. Prezydent Rzeczypospolitej powinien podpisać ustawę w ciągu 21 dni od daty przedstawienia jej jemu przez Marszałka Sejmu do podpisu i zarządzić ogłoszenie podpisanej ustawy w Dzienniku Ustaw. Jednakże Prezydent może wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o zbadanie zgodności ustawy z Konstytucją, może także z umotywowanym wnioskiem przekazać Sejmowi ustawę do ponownego rozpatrzenia (art. 120-122 Konstytucji).

5. Rozporządzenia

Rozporządzenia są wydawane przez organy wskazane w Konstytucji. Takimi organami są:

- 1) Rada Ministrów (art. 146 ust. 4 pkt 2 Konstytucji),
- 2) Prezes Rady Ministrów (art. 148 pkt 3 Konstytucji),
- 3) ministrowie kierujący działami administracji rządowej (art. 149 ust. 2 Konstytucji).

Wydanie rozporządzenia może nastąpić wyłącznie na podstawie szczegółowego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jej wykonania. Upoważnienie powinno określać organ właściwy do wydania rozporządzenia i zakres spraw przekazanych do uregulowania oraz wytyczne dotyczące treści aktu. Upoważniony do wydania rozporządzenia organ nie może przekazać swoich kompetencji do wydania rozporządzenia innemu organowi (art. 92 Konstytucji).

Tak jak ustawy, rozporządzenia muszą być promulgowane – ogłoszone w Dzienniku Ustaw.

6. Uchwały

Rada Ministrów, jako organ kolegialny, wydaje uchwały. Są to akty normatywne o charakterze wewnętrznym, obowiązują one tylko te jednostki organizacyjne, które temu organowi podlegają (art. 93 ust. 1 Konstytucji). Uchwały ogłaszane są w Monitorze Polskim.

Trzeba tu wskazać, że uchwały mogą także podejmować inne organy kolegialne, m.in. organy jednostek organizacyjnych bądź innych osób prawnych (stowarzyszeń, fundacji). Mają one często duże znaczenie dla działalności tych instytucji, organizacji. Są podejmowane przez uprawnione kolegialne ciała stanowiące lub doradcze kierowników tych jednostek, i w zależności od swego umocowania (np. ustawowego lub statuto-

wego) mogą mieć charakter stanowiący, bądź też opiniodawczy. I tak uchwałą senatu uczelni można nadać tytuł doktora honoris causa, można ustalić główne kierunki działalności uczelni, można także dokonać oceny działalności uczelni, zatwierdzić roczne sprawozdanie rektora z jej działalności oraz ocenić działalność rektora. Senat ma prawo wyrażać opinię społeczności akademickiej uczelni oraz wyrażać opinie w sprawach przedłożonych przez rektora, przez radę podstawowej jednostki organizacyjnej albo przez członków senatu (w liczbie określonej w statucie uczelni)¹. Jak z tego wynika senat uczelni może podejmować uchwały stanowiące oraz uchwały opiniujące.

7. Zarządzenia

Charakter wewnętrzny, obowiązujący tylko podległe jednostki organizacyjne, mają także zarządzenia, akty normatywne wydawane przez organy jednoosobowe: Prezesa Rady Ministrów i ministrów. Zarządzenie może być wydane wyłącznie na podstawie ustawy i nie może stanowić podstawy decyzji wobec obywateli (osób fizycznych), wobec osób prawnych, które nie podlegają organowi stanowiącemu zarządzenie oraz wobec innych podmiotów (art. 93 ust. 1 i 2 Konstytucji). Zarządzenia ogłasza się w Monitorze Polskim. Zarządzenia ministrów mogą być ogłoszone w dzienniku urzędowym odpowiedniego ministerstwa.

8. Przepisy prawa miejscowego

Przepisy prawa miejscowego to akty normatywne stanowione przez uprawnione do tego właściwe organy lokalne, przez terenowy organ administracji rządowej: wojewodę i przez organy samorządu terytorialnego, organ kolegialny: odpowiednią radę (miasta, gminy, miasta i gminy), bądź organ jednoosobowy: wójta, burmistrza, prezydenta miasta.

Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o wojewodzie i administracji rządowej w województwie² stanowi w art. 60 ust. 1, że w zakresie nieuregulowanym w przepisach powszechnie obowiązujących wojewoda może wydawać rozporządzenia porządkowe, jeżeli jest to niezbędne do ochrony życia, zdrowia lub mienia oraz do zapewnienia porządku, spokoju i bez-

¹ Patrz: art. 62 ustawy: Prawo o szkolnictwie wyższym. Dz. U.

² Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o wojewodzie i administracji rządowej w województwie. Dz. U. Nr 31 poz. 206.

pieczeństwa publicznego. Jednakże (ust. 3): *Rozporządzenie porządkowe wojewoda przekazuje niezwłocznie Prezesowi Rady Ministrów, marszałkowi województwa, starostom, prezydentom miast, burmistrzom i wójtom, na których terenie rozporządzenie ma być stosowane.*

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa³ upoważnia sejmik województwa do stanowienia aktów prawa miejscowego obowiązującego na obszarze województwa lub jego części, na podstawie tej ustawy oraz na podstawie upoważnień udzielonych w innych ustawach i w ich granicach. Akty te są publikowane w wojewódzkim dzienniku urzędowym i wchodzi w życie z dniem ogłoszenia, chyba, że przepisy stanowią o ich wejściu w życie w późniejszym terminie (art. 84). Do wyłącznej właściwości sejmiku województwa należy stanowienie aktów prawa miejscowego, w szczególności statutu województwa, zasad gospodarowania mieniem wojewódzkim oraz zasad i trybu korzystania z wojewódzkich obiektów i urządzeń użyteczności publicznej (art. 18 pkt 1 ustawy).

Art. 40 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym⁴ mówi, że: 1. *Na podstawie i w granicach upoważnień zawartych w ustawach rada powiatu stanowi akty prawa miejscowego obowiązujące na obszarze powiatu.* 2. *Akty prawa miejscowego stanowione są w szczególności w sprawach: 1) wymagających uregulowania w statucie, 2) porządkowych, o których mowa w art. 41, 3) szczególnego trybu zarządzania mieniem powiatu, 4) zasad i trybu korzystania z powiatowych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej.* Art. 41 ust. 1 ustawy pozwala radzie powiatu w zakresie nie uregulowanym w odrębnych ustawach lub innych przepisach powszechnie obowiązujących, w szczególnie uzasadnionych wypadkach na wydawanie powiatowych przepisów porządkowych, *... jeżeli jest to niezbędne do ochrony życia, zdrowia lub mienia obywateli, ochrony środowiska naturalnego albo do zapewnienia porządku, spokoju i bezpieczeństwa publicznego, o ile przyczyny te występują na obszarze więcej niż jednej gminy. Akty prawa miejscowego powiatu stanowi rada powiatu w formie uchwały, jeżeli ustawa upoważniająca do wydania aktu nie stanowi inaczej* (art. 42 ust. 1). Wg ust. 2 i 3 art. 42 zarząd powiatu może także wydać przepisy porządkowe, o których mowa w zacytowanym wyżej art. 41, ale jedynie w przypadkach nie cierpiących zwłoki, z tym, że muszą one być zatwierdzone przez radę powiatu na jej najbliższej sesji.

³ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa. Dz. U. z 2001 r. Nr 142 poz. 1590 z późniejszymi zmianami.

⁴ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym. Dz. U. z 2001 r. Nr 142 poz. 1592 z późniejszymi zmianami.

Przepisy te obowiązują wyłącznie przez ściśle oznaczony czas (rada powiatu musi określać datę utraty ich mocy obowiązującej). Przepisy, które nie zostały przedłożone do zatwierdzenia lub niezatwierdzone przez radę powiatu tracą moc.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym⁵ upoważnia, w art. 40 ust. 1, organy gminy do stanowienia na podstawie upoważnień ustawowych przepisów powszechnie obowiązujące na jej obszarze. Organ gminy mogą stanowić przepisy gminne (na podstawie tej ustawy) w zakresie: 1) wewnętrznego ustroju gminy oraz jednostek pomocniczych, 2) organizacji urzędów i instytucji gminnych, 3) zasad zarządu mieniem gminy, 4) zasad i trybu korzystania z gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej. Rada gminy może także (w zakresie nieuregulowanym w odrębnych ustawach lub innych przepisach powszechnie obowiązujących) wydawać przepisy porządkowe (ust. 3) *jeżeli jest to niezbędne dla ochrony życia lub zdrowia obywateli, dla zapewnienia porządku, spokoju i bezpieczeństwa publicznego*. Przepisy te mogą przewidywać wymierzenie kary grzywny za ich naruszenie, w trybie i na zasadach określonych w prawie o wykroczeniach (ust. 4).

Przepisy gminne ustanawia rada gminy w drodze uchwały. W przypadkach, które nie cierpią zwłoki, przepisy porządkowe może wydać zarząd gminy (miasta) w formie zarządzenia. Takie zarządzenie podlega zatwierdzeniu przez radę gminy na jej najbliższej sesji. Także i te przepisy, jeśli nie zostały przedłożone do zatwierdzenia lub zostały niezatwierdzone przez radę powiatu tracą moc (art. 41 ustawy).

Przepisy prawa miejscowego mogą być wydawane także przez organy rządowej administracji specjalnej (np. dyrekcje lasów państwowych, organy administracji morskiej), jeśli tak stanowią ustawy szczególne.

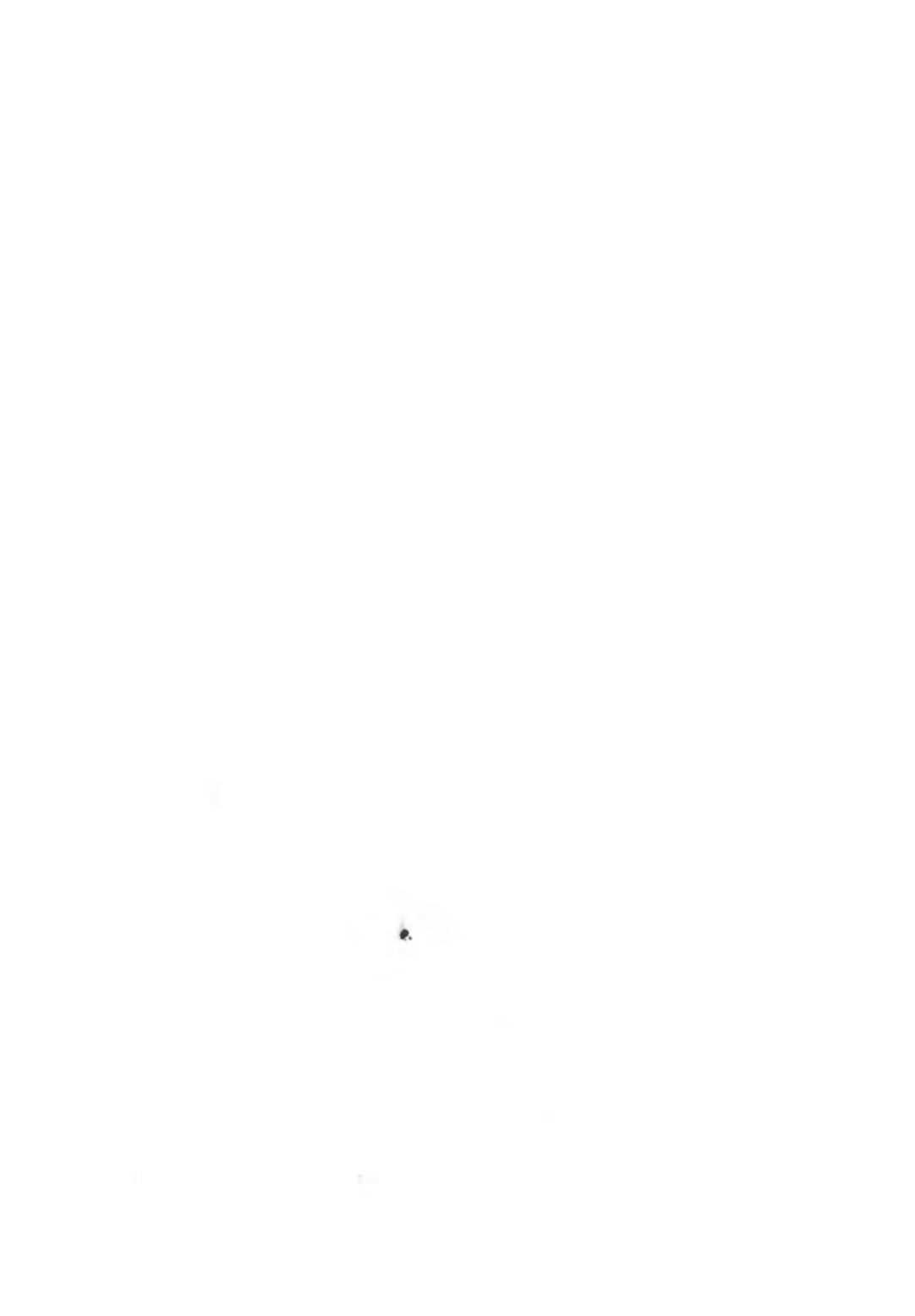
9. Instrukcje, okólniki, wytyczne, obwieszczenia itp.

Instrukcje, okólniki, wytyczne, obwieszczenia itp. akty nie tworzą prawa powszechnie obowiązującego. Zadaniem ich jest ustalanie zasad postępowania przez organy niższe i z zasady wydawane są przez hierarchicznie wyższe organy administracji, w ramach ich kompetencji. Naj-

⁵ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym. Dz. U. z 2001 r. Nr 142 poz. 1591 z późniejszymi zmianami.

częściej precyzują one obowiązki, usuwają wątpliwości i rozbieżności w postępowaniu podległych jednostek organizacyjnych, podają do wiadomości tych jednostek ważne dla nich informacje.

Instrukcje mają charakter wewnętrzny i nie wiążą ogółu obywateli, nie są do nich kierowane. Z zasady nie są publikowane w organach promulgacyjnych, ale rozsyła się je do podległych jednostek, do urzędów, organów podlegających organowi stanowiącemu. Jednakże ważniejsze z nich mogą być opublikowane w dziennikach urzędowych ministerstw, urzędów centralnych, województw. Zdarza się, że instrukcje (a także, czasami, i okólniki oraz wytyczne) z uwagi na swoje duże znaczenie, ogłaszane są w Monitorze Polskim. Instrukcja nie tworzy nowych reguł zachowania się, nie tworzy nowego prawa. Jej zadaniem jest interpretowanie, wyjaśnianie obowiązujących norm prawnych, określanie, w jaki sposób należy prowadzić działania, o których stanowi odpowiedni akt normatywny.

III. Gałęzie prawa

1. Podział na gałęzie prawa

Czasy, w których żyjemy, charakteryzują się stale pogłębiającą specjalizacją. Podziały te są wyrażane nie tylko przez wspomniany na wstępie podstawowy podział nauk, następują one także w ramach poszczególnych dziedzin. **W prawie, tak samo jak w wielu innych dziedzinach wiedzy, mamy do czynienia z wielu specjalizacjami, wyodrębniają się nowe działy, powstają nowe specjalizacje (gałęzie prawa).**

Powszechnie wiadomo, że aby być dobrym specjalistą w swoim zawodzie, nie można ograniczyć swej wiedzy tylko do tej jednej specjalizacji. Ta zasada obowiązuje m.in. prawnika, nie może on zajmować się tylko jedną gałęzią prawa, np. prawem cywilnym. Prawo to jeden przedmiot wiedzy i dobry prawnik musi mieć ogólną wiedzę o wszystkich gałęziach prawa. Musi być świadomym tego, że nie może być specjalistą ograniczając swoje zainteresowania tylko do jednej gałęzi prawa, jeśli nie zna się istoty całości, jeśli się nie wie, chociażby ogólnie, tego, co jest przedmiotem, treścią, innych gałęzi prawa.

Wewnętrzna struktura systemu prawa w Rzeczypospolitej Polskiej znajduje swoje odbicie w podziale na gałęzie. Gałęzie prawa polskiego można usystematyzować w dwie grupy.

Do grupy pierwszej gałęzi prawa należy zaliczyć te, które regulują stosunki między organami państwa, a także pomiędzy tymi organami a obywatelami (prawo publiczne). Naruszenie przepisów zaliczonych do tych gałęzi jest przeważnie dochodzone z inicjatywy organów państwa. Do tej grupy norm prawnych zaliczamy następujące gałęzie prawa:

- 1) prawo konstytucyjne (państwowe),
- 2) prawo administracyjne,
- 3) prawo finansowe,
- 4) prawo karne materialne,
- 5) prawo karne procesowe,
- 6) prawo cywilne procesowe.

Druga grupa gałęzi prawa dotyczy sfery osobistej obywateli (prawo prywatne). Naruszenie tych przepisów jest, z zasady, dochodzone na wniosek zainteresowanych osób. Zaliczamy do tej grupy następujące gałęzie prawa:

- 1) prawo cywilne materialne,
- 2) prawo pracy,
- 3) prawo rodzinne.

2. Prawo konstytucyjne

Do prawa konstytucyjnego należą te akty prawne, które dotyczą podstaw ustroju państwowego, struktury i wzajemnych stosunków najwyższych organów państwa oraz podstawowych praw określających pozycję prawną obywatela w państwie.

W skład prawa konstytucyjnego wchodzi przede wszystkim konstytucja. Nazwa „konstytucja” pochodzi od łacińskiego słowa *constitutio* – ustrój, ustanowienie. To najważniejsza ustawa w państwie, „Ustawa Zasadnicza”. O tym, że spełnia ona w państwie pierwszoplanową rolę decydują dwie zasady:

- 1) konstytucja może być zmieniona tylko w szczególnym trybie, wymaga zwiększonego *quorum*, a także konieczności uzyskania kwalifikowanej większości głosów,

- 2) wszystkie akty prawne w państwie muszą być zgodne z konstytucją; ta zasada determinuje charakter całego systemu prawnego.

W okresie przedrozbiorowym (w każdym razie do drugiej połowy XVIII w.), w tzw. I Rzeczypospolitej („Rzeczypospolitej Obojga Narodów”) każda ważna uchwała sejmowa, która ustanawiała prawo, nosiła nazwę konstytucji. Wyróżniano wówczas konstytucje wieczyste (*constitutiones perpetua*) i konstytucje czasowe (*constitutiones temporales*) wydawane na określony czas. Od 1543 r. pisano je po polsku, w tym czasie także rozpoczęto wydawanie ich drukiem. Do województw wysyłano egzemplarze opatrzone pieczęcią królewską oraz podpisami marszałka sejmu i kanclerza.

Pisząc o „I Rzeczypospolitej” trzeba przypomnieć, że lata 1918-1939 były i są określane jako lata „II Rzeczypospolitej”. W preambule obowiązującej od 1997 r. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej znajduje się fraza: *...nawiązując do najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej...* A zdanie kończące preambułę brzmi następująco: *Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali,*

wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka, jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi, a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę Rzeczypospolitej Polskiej. A więc pisząc, mówiąc o „III Rzeczypospolitej” myślimy o okresie od 1989 r. i o okresie obowiązywania tej Konstytucji.

Każdy Polak powinien wiedzieć, że pierwszą konstytucją europejską była **Konstytucja 3 Maja** (z 1791 r.). Przed nią uchwalono tylko **Konstytucję Stanów Zjednoczonych** (1787 r.), kolejną była uchwalona tylko kilka miesięcy później (wrzesień 1791 r.) **Konstytucja Francuska**. Nasza, niestety nigdy nie weszła w życie, natomiast francuska miała duży wpływ na kształt kolejnych konstytucji państw europejskich.

Kolejna konstytucja obowiązująca na ziemiach polskich, to podpisana przez Napoleona w Dreźnie, w lipcu 1807 r. **Konstytucja Księstwa Warszawskiego**. Był to akt prawny wzorowany na Konstytucji Francuskiej z 1800 r. Wraz z nią wszedł w życie kodeks cywilny (Kodeks Napoleona) znoszący stosunki feudalne, głoszący zasady wolności osobistej, równości obywateli wobec prawa, przede wszystkim znoszący poddaństwo chłopów (bez ich uwłaszczenia). W 1815 r., car Aleksander I podpisał **Konstytucję Królestwa Polskiego**.

W 1919 r. Sejm uchwalił powierzenie Józefowi Piłsudskiemu zadanie sprawowania urzędu Naczelnika Państwa. Uchwała ta określała organizację i zakres działania władz do czasu uchwalenia konstytucji. Ten akt normatywny nazywany jest **Małą Konstytucją**. Stanowiła ona, że władzą suwerenną i ustawodawczą jest Sejm Ustawodawczy. Naczelnik Państwa jest przedstawicielem państwa i najwyższym wykonawcą uchwał Sejmu. Do jego kompetencji należało powoływanie rządu (w porozumieniu z Sejmem), ponosił on wraz z rządem odpowiedzialność przed Sejmem za sprawowanie urzędu. Akty normatywne stanowione przez Naczelnika Państwa wymagały kontrasygnaty właściwego ministra.

Pierwszą Konstytucją uchwaloną po uzyskaniu przez Polskę niepodległości po I wojnie światowej, dnia 17 marca 1921 r., była **Konstytucja Marcowa**. Nawiązywała ona do przepisów Konstytucji Francuskiej, stanowiła, że władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do narodu; oparła się na zasadach trójpodziału władzy: władza ustawodawcza należy do Sejmu i Senatu, władza wykonawcza – do Prezydenta RP (powoływanego przez połączone izby Sejmu i Senatu na 7 lat), który sprawuje władzę przez odpowiedzialnych przed Sejmem ministrów, władza sądownicza należy do niezawisłych sądów. Konstytucja Marcowa uznawała własność prywatną jako jedną z najważniejszych podstaw ustrojowych i poręczała jej ochronę. Zawierała szeroki katalog praw obywatel-

skich: ochronę zdrowia, wolności i mienia – bez różnicy pochodzenia, narodowości, rasy, języka i religii. Głosiła równość wobec prawa, poręczała wolność prasy, prawo zrzeszania się, wolność sumienia i wyznania (ale uznawała, że Kościół katolicki zajmuje naczelne stanowisko wśród równouprawnionych wyznań).

Kolejna Konstytucja została uchwalona dnia 23 kwietnia 1935 r. i dlatego została nazwana „**Konstytucją Kwietniową**” (wg historyków prawa i konstytucjonalistów została uchwalona z naruszeniem przepisów Konstytucji Marcowej określających procedurę zmiany Konstytucji). Konstytucja Kwietniowa wprowadziła szereg zmian odnoszących się do praw obywateli (odrzucała zasadę zwierzchnictwa narodu) oraz uprawnień Parlamentu. Wzmocniona została władza Prezydenta, szereg stanowionych przez niego ważnych aktów normatywnych nie wymagał kontrasygnaty.

Po II wojnie światowej Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN) stwierdził, że Konstytucję Kwietniową uchwalono bezprawnie i oficjalnie uznał, że nadal obowiązuje Konstytucja Marcowa. Dnia 19 lutego 1947 r. uchwalono „Małą Konstytucję” nawiązującą do postanowień Konstytucji Marcowej, ale wprowadzono do niej założenia Manifestu PKWN. Była ona dwukrotnie nowelizowana (w 1949 i 1950 r.), a następnie uchylona przez **Konstytucję Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej** („Konstytucję Lipcową”), uchwaloną przez Sejm dnia 22 lipca 1952 r. Konstytucja ta była 24 razy nowelizowana, najistotniejsza nowelizacja nastąpiła w grudniu 1989 r. (m.in. zmiana ustroju państwa, godła, wprowadzenie swobody tworzenia partii politycznych oraz gwarancji swobodnej działalności gospodarczej, wykreślenie zapisów dotyczących przewodniej roli PZPR).

Kolejne ważne zmiany Konstytucji nastąpiły w 1990 r. (m.in. z powodu wprowadzenia samorządu terytorialnego w gminach). Dnia 17 października 1992 r. („**Nowa**” **Mała Konstytucja**) uchwalono na nowo kwestie władzy ustawodawczej i wykonawczej oraz samorządu terytorialnego, uchylono większość przepisów Konstytucji Lipcowej, zaznaczając, że pozostałe przepisy będą obowiązywać do czasu uchwalenia nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej, uchwaliło Zgromadzenie Narodowe dnia 2 kwietnia 1997 r. i po podpisaniu przez Prezydenta ogłoszono ją w dniu 16 lipca 1997 r.¹ Do połowy 2009 r. Konstytucja Rzeczypo-

¹ Ogłoszenie nastąpiło w Dzienniku Ustaw Nr 78, nr poz. 483. Zmiany ogłoszono w Dz. U.: z 2001 r. Nr 28 poz. 319, z 2006 r. Nr 200 poz. 1471 i z 2009 r. Nr 114 poz. 946.

spolitej Polskiej była trzykrotnie nowelizowana². Zarówno Konstytucja Marcowa, jak i teraz obowiązująca Polska Ustawa Zasadnicza, śladem Konstytucji Stanów Zjednoczonych z 1787 r. i konstytucji francuskich z końca XVIII w. wciela w życie zasadę trójpodziału władzy. Twórcą i głóścicielem tej zasady był francuski prawnik i filozof – Monteskiusz³. Jego zdaniem w państwie powinny istnieć trzy autonomiczne ośrodki władzy, niezależne od siebie i wypełniające różne zadania: władza ustawodawcza, władza wykonawcza i władza sądownicza. Władza ustawodawcza należy do parlamentu, wykonawcza do prezydenta i rządu, natomiast zadaniem niezawisłych sądów jest rozstrzyganie spraw przekazanych im przez ustawy, a także sporów zachodzących między urzędami i obywatelami oraz między obywatelami.

Konstytucja reguluje podstawowe problemy ustroju, sposób tworzenia prawa i stanowi podstawę całego systemu prawa. Szczególne znaczenie prawne Konstytucji, jako Ustawy Zasadniczej, w państwie polega na tym, że:

1) Konstytucja zajmuje najwyższe miejsce w systemie źródeł prawa; nie ma w państwie norm prawnych, które pod względem mocy prawnej byłyby nadrzędne, ponad normami konstytucyjnymi lub chociażby z nimi równorzędne;

2) normy konstytucyjne są nadrzędne w stosunku do norm zapisanych w ustawach zwykłych, oznacza to, że normy ustaw zwykłych nie mogą być sprzeczne z normami konstytucyjnymi;

3) ustawy zwykle powinny zawierać regulacje bardziej szczegółowe, pozwalające na praktyczną realizację odpowiednich postanowień konstytucji.

Szczególną uwagę trzeba zwrócić na te artykuły Konstytucji, które niewątpliwie odnoszą się do norm prawa naturalnego, przyjmują te normy jako obowiązujące w naszym państwie. *Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka. Jest ona nienujaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych* (art. 30).

1. Wolność człowieka podlega ochronie prawnej.

² Nowelizacja I: w 2001 r. Dz. U. Nr 28 poz. 319; nowelizacja II: w 2006 r. Dz. U. Nr 200 poz. 1471; nowelizacja III: w 2009 r. Dz. U. Nr 114 poz. 946.

³ Charles Louis de Secondat, Baron de la Brède et de la Montesquieu (1689-1755) w dziele: *O duchu praw* przedstawił teorię dotyczącą istoty i powstania państwa oraz koncepcję organizacji państwa rządzonego dobrze i praworządnie. Formułując swoją zasadę trójpodziału władz nie postulował całkowitej ich równości. Uznawał prawo władzy ustawodawczej do kontroli wykonywania praw, a sędziowie i urzędnicy powinni być jedynie wykonawcami ustaw, a ich uprawnienia interpretatorskie powinny być ograniczone.

2. *Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje.*

3. *Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw” (art. 31).*

1. *Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.*

2. *Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny” (art. 32).*

1. *Kto znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności i praw zapewnionych w Konstytucji.*

2. *Wyjątki od tej zasady, odnoszące się do cudzoziemców, określa ustawa” (art. 37).*

Konstytucja (w rozdziale II: *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*) stanowi o wolnościach i prawach osobistych (art. 38-56), o wolnościach i prawach politycznych (art. 57-63), o wolnościach i prawach ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych (art. 64-76), a także o środkach ochrony wolności i praw (art. 77-81).

Jak z tego wynika, wiele norm prawnych to włączone do systemu prawnego normy społeczne, powszechnie zaakceptowane, takie, których przestrzeganie wymaga współzycie w społeczności, w grupie, między ludźmi.

Warto tu jeszcze zacytować te artykuły Konstytucje, które odnoszą się do obowiązków państwa wobec obywateli, a dotyczą naszej, bibliotekarskiej działalności.

Art. 6 ust. 1 Ustawy Zasadniczej stanowi: *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*

Art. 70 Konstytucji mówi: 1. *Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa. Sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa ustawa (patrz: ustawa o systemie oświaty).* 2. *Nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna. Ustawa może dopuścić świadczenie niektórych usług edukacyjnych przez publiczne szkoły wyższe za odpłatnością (patrz: Prawo o szkolnictwie wyższym).*

I w końcu art. 73: *Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.*

Obok Konstytucji do zakresu prawa konstytucyjnego należą także takie akty normatywne, jak ordynacja wyborcza do parlamentu (do Sejmu i do Senatu), do organów samorządu terytorialnego, ustawa o samorządzie terytorialnym⁴, ustawa o terenowych organach rządowej administracji ogólnej⁵, ustawa o pracownikach samorządowych⁶, przepisy wprowadzające ustawę o samorządzie terytorialnym i ustawę o pracownikach samorządowych⁷ i szereg innych, dotyczących działalności organów samorządu terytorialnego i organów rządu (np. ustawy o poszczególnych ministrach), ustawa o Najwyższej Izbie Kontroli⁸, o ustroju sądów powszechnych⁹, a także uchwały obu izb parlamentu o ich strukturze wewnętrznej i szereg innych aktów normatywnych.

Jak już wspomniano, Konstytucja nasza określa kompetencje organów ustawodawczych i wykonawczych i stanowi o zasadach tworzenia prawa. Z postanowień Konstytucji wynika system źródeł prawa, system aktów prawnych obowiązujący w Polsce. Jej przepisy stosuje się bezpośrednio, chyba że w konkretnej sprawie stanowi inaczej (art. 8 ust. 2); poszczególne artykuły Konstytucji mogą odsyłać do szczegółowych uregulowań – w ustawach (np. cytowany tu już art. 70 Konstytucji stanowi m.in.: 1. *Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa. Sposób wykonania obowiązku szkolnego określa ustawa. [...] 5. Zapewnia się autonomię szkół wyższych na zasadach określonych w ustawie.*

Przepisy konkretyzujące, uszczegółwiająca postanowienia Konstytucji – to ustawy ogłaszane w Dzienniku Ustaw. Wyróżniamy ustawy o charakterze kodeksowym, które w miarę kompleksowo regulują określone sfery życia społecznego (np. Kodeks Cywilny, Kodeks Postępowania Cywilnego, Kodeks Karny, Kodeks Postępowania Karnego, Kodeks Postępowania Administracyjnego, Kodeks Pracy, Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy) oraz inne ustawy, obejmujące regulacją określony zakres spraw.

Należy tu wspomnieć, że obowiązują jeszcze dzisiaj nieliczne inne akty normatywne mające moc podobną do ustaw. Są to rozporządzenia

⁴ Ustawa o samorządzie terytorialnym. Dz. U. z 1990 r. Nr 16 poz. 95, z późniejszymi zmianami.

⁵ Ustawa o terenowych organach rządowej administracji ogólnej. Dz. U. z 1990 r. Nr 21 poz. 123.

⁶ Ustawa o pracownikach samorządowych. Dz. U. z 1990 r. Nr 21 poz. 124.

⁷ Przepisy wprowadzające ustawę o samorządzie terytorialnym i ustawę o pracownikach samorządowych. Dz. U. z 1990 r. Nr 32 poz. 191.

⁸ Ustawa z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli. Dz. U. 1995 Nr 13 poz. 59 z późniejszymi zmianami.

⁹ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych. Dz. U. Nr 98 poz. 1070 z późniejszymi zmianami.

z mocą ustawy, które wydawane były w okresie II Rzeczypospolitej przez Prezydenta oraz dekrety, które wydawała Rada Państwa w okresie między sesjami Sejmu w okresie PRL.

3. Prawo administracyjne

Normy prawa administracyjnego regulują strukturę organizacyjną, zakres kompetencji i formy prawne działania tych organów państwowych, które realizują bezpośrednio organizatorską działalność państwa w całym szeregu dziedzin stosunków społecznych, m.in. w dziedzinie oświaty, kultury, zdrowia, opieki społecznej i in.

W ramach prawa administracyjnego można wyróżnić następujące grupy norm:

1) normy bezpośrednio dotyczące organizacji aparatu administracyjnego tworzące **ustrojowe prawo administracyjne**,

2) normy bezpośrednio dotyczące toku działania organów administracyjnych tworzące **procedurę administracyjną** (postępowanie administracyjne – ogólne, egzekucyjne, podatkowe, szczególne); Kodeks Postępowania Administracyjnego reguluje m.in. bardzo ważną dziedzinę stosunków wzajemnych, potocznie określaną jako stosunki „urząd – obywatel”,

3) normy dotyczące konkretnych działów administracji publicznej tworzące tzw. szczegółową część prawa administracyjnego – **materiałne prawo administracyjne**; należy tu wymienić akty normatywne związane z działalnością instytucji wypełniających zadania państwa, np. w dziedzinie kultury (ustawa o bibliotekach, ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej), w dziedzinie nauki i oświaty (ustawa: Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawa o systemie oświaty), a także w innych dziedzinach (np. ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach).

W obrębie materialnego prawa administracyjnego występują zespoły przepisów dotyczące określonych kierunków działania administracji państwowej. Takimi zespołami przepisów są m.in.: „prawo lokalowe”, „prawo budowlane”, „prawo drogowe”, „prawo rolne”. Można tutaj wymienić także „prawo biblioteczne” (szerzej o „prawie bibliotecznym” we wstępie do tego opracowania). Na zespół przepisów tworzących „prawo biblioteczne” składają się m.in. te akty normatywne, które stanowią podstawę funkcjonowania bibliotek. Najważniejszym aktem normatywnym regulującym zasady funkcjonowania bibliotek (przepisem general-

nym) jest wspomniana tu już ustawa o bibliotekach. Do aktów normatywnych prawa administracyjnego należy zaliczyć także inne, ważne dla bibliotek ustawy (przepisy szczegółowe), takie, jak powołane wyżej ustawy: Prawo o szkolnictwie wyższym oraz o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej bądź też o systemie oświaty.

Zasady ogólne prawa administracyjnego zostały omówione przez Jana Zimmermanna¹⁰. Wyróżnia on:

1) **zasadę praworządności i zasadę legalności** wynikającą z art. 7 Konstytucji: *Organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa*; mówią o tym także art. 6 i 7 kpa.: *Art. 6. Organy administracji publicznej działają na podstawie przepisów prawa. Art. 7. W toku postępowania organy administracji publicznej stoją na straży praworządności i podejmują wszelkie kroki niezbędne do dokładnego wyjaśnienia stanu faktycznego oraz do załatwienia sprawy, mając na względzie interes społeczny i słuszny interes obywateli*; art. 5 § 2 ust. pkt 3 kpa. wyjaśnia, że pod pojęciem *organy administracji publicznej – rozumie się, ... ministrów, centralne organy administracji rządowej, wojewodów, działające w ich lub we własnym imieniu inne terenowe organy administracji rządowej (zespolonej lub niezespalonej)*¹¹, *organy jednostek samorządu terytorialnego*¹² oraz *inne organy i podmioty wymienione w art. 1 pkt 2* (inne organy powołane z mocy prawa lub na podstawie porozumień do załatwiania spraw, które należą do kompetencji organów administracji publicznej i dotyczą spraw indywidualnych rozstrzyganych w drodze decyzji administracyjnych).

2) **zasadę równości wobec prawa** stosownie do postanowień art. 32 Konstytucji: *1. Wszyscy wobec prawa są równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. 2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakichkolwiek przyczyn*;

3) **zasadę nie działania prawa wstecz** (*lex retro non agit*) – jest to jedna z podstawowych zasad obowiązujących w demokratycznym państwie prawnym;

¹⁰ J. Zimmermann: *Prawo administracyjne*. Kraków. Kantor Wydawniczy Zakamycze 2005, s. 99-110.

¹¹ M.in. organy policji, straży pożarnej, lasów państwowych, a także PZU mają prawo wydawać decyzje administracyjne w trybie określonym przepisami Kodeksu Postępowania Administracyjnego.

¹² Art. 5 §2 pkt 6 kpa. stanowi, że organy jednostek samorządu terytorialnego to organy gminy, powiatu, województwa, związków gmin, związków powiatów, wójt, burmistrz (prezydent miasta), starosta, marszałek województwa, kierownicy służb, inspekcji i straży działających w imieniu wójta, burmistrza (prezydenta miasta), starosty lub marszałka województwa, a ponadto samorządowe kolegia odwoławcze.

4) **zasadę ochrony praw słuszenie nabytych**, jest ona gwarancją ochrony zaufania obywateli wobec państwa, zapewnienia im bezpieczeństwa prawnego oraz utrwalenia w ich świadomości tego, że nasze państwo jest państwem prawnym i praworządnym; w naszym państwie zagwarantowane jest prawo obywateli do zaskarżenia do sądu administracyjnego każdej decyzji, która nie jest zgodna z prawem; podobne zasady obowiązują w innych gałęziach prawa, m.in. w prawie pracy chronione są prawa nabyte przez określone grupy pracowników¹³;

5) **zasadę prawa do sądu** – stosownie do art. 45 Konstytucji: 1. *Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.* 2. *Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie;*

6) **zasadę pomocniczości (subsydiarności)** – *Generalnie odpowiedzialność za sprawy publiczne powinny ponosić przede wszystkim te organy władzy, które znajdują się najbliżej obywateli* – jest to jedna z podstawowych ogólnych zasad prawa Wspólnoty Europejskiej, wynikająca z Konstytucji i z art. 4 Europejskiej Karty Samorządu Lokalnego;

7) **zasadę proporcjonalności**, która zobowiązuje organy administracji publicznej do zachowania właściwych proporcji między celami działania administracji publicznej a używanymi przez nią w tych celach środkami; organy administracji publicznej są zobowiązane do takich działań, by, kiedy są zmuszone do ingerowania w prawa obywateli działały w sposób rozsądny i racjonalny, by nie nadużywały swoich kompetencji na szkodę obywateli;

8) **zasadę zrównoważonego rozwoju**, która zobowiązuje wszystkie władze publiczne do działań na rzecz zrównoważonego rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego naszego państwa; zasada ta związana jest z postanowieniami art. 5 Konstytucji: *Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju;*

¹³ Dla wielu bibliotekarzy niezrozumiałe jest pozbawienie określonych praw (ale i obowiązków) st. bibliotekarzy, st. dokumentalistów i kustoszów pracujących w uczelniach, na tych stanowiskach, w dniu wejścia w życie obowiązującej ustawy: Prawo o szkolnictwie wyższym; patrz: B. Howorka: *Czy ochrona praw nabytych nie obejmuje wszystkich obywateli?* „Bibliotekarz” 2009 nr 9, s. 11-12.

9) inne zasady, takie, jak decentralizacja, sprawność działania organów państwa i inne zasady ogólne wynikające z przepisów Kodeksu Postępowania Administracyjnego [m.in.: Art. 8. *Organy administracji publicznej obowiązane są prowadzić postępowanie w taki sposób, aby pogłębiać zaufanie obywateli do organów Państwa oraz świadomość i kulturę prawną obywateli*, zapewnić obywatelom prawo do otrzymania wszechstronnych informacji w sprawach, które mogą mieć wpływ na ustalenie ich praw i obowiązków będących przedmiotem postępowania administracyjnego i czuwać nad tym, by obywatele nie ponieśli szkody w wyniku niezajomości prawa (art. 9 kpa.), zapewnić obywatelom czynny udział w dotyczącym ich spraw postępowaniu (art. 10 kpa.), działać wnikliwie i szybko, korzystając z najprostszych środków prowadzących do załatwienia sprawy (art. 12 kpa.), dążyć do zawarcia przez strony ugody (art. 13 kpa.), w końcu załatwiać sprawy w formie pisemnej (art. 14 kpa.)].

4. Prawo finansowe

Prawo finansowe to zespół norm regulujących zasady gromadzenia przez państwo środków pieniężnych, jak również zasady rozdziału i wydatkowania tych środków, a także określających strukturę oraz tryb działania organów i instytucji finansowych dysponujących uprawnieniami władczymi.

Prawo finansowe pozostaje w ścisłym związku z prawem administracyjnym (dawniej stanowiło jego część, jako „prawo skarbowe”). W toku działania organów finansowych wykorzystywane są zasady obowiązujące w prawie administracyjnym, do trybu podejmowania decyzji przez organy i instytucje finansowe stosuje się przepisy Kodeksu Postępowania Administracyjnego.

Zadaniem organów państwa jest z jednej strony dostarczenie określonym jednostkom państwowym pieniędzy, jako środków na ich działania, potrzebnych do zrealizowania zadań tych jednostek oraz do zaspakajania ich potrzeb, a z drugiej strony – gromadzenie, zbieranie pieniędzy od jednostek i od osób fizycznych, którym w myśl polityki państwa nie powinny być pozostawione, gdyż nie uzasadniają tego potrzeby państwa (jest to polityka podatkowa).

Aktem normatywnym, określającym środki finansowe na realizację zadań państwa w ustalonym okresie, projektowanym i wykonywanym przez organy władzy wykonawczej, a uchwalanym przez organy władzy

ustawodawczej jest budżet państwa. Art. 219 ust. 1 Konstytucji stanowi: *Sejm uchwała budżet państwa na rok budżetowy w formie ustawy budżetowej*. Budżet obejmuje w stosownym układzie (części, działy, rozdziały, paragrafy) wydatki i dochody gospodarki budżetowej państwa.

Finansowanie działalności państwowych jednostek organizacyjnych może następować na zasadach gospodarki finansowej brutto. Oznacza to, że każda suma dochodu i wydatku stanowi część składową budżetu i jako taka jest projektowana, planowana, dysponowana, wykonywana i zarachowana. Budżetowane brutto są wszystkie jednostki budżetowe. Środków na potrzeby jednostki budżetowej musi dostarczyć budżet. Wydatki jednostki budżetowej nie mogą być uzależnione od uzyskiwanych dochodów, a ewentualne dochody są w całości odprowadzane do budżetu.

Finansowanie działalności jednostek organizacyjnych może także następować na zasadach gospodarki budżetowej netto. Polega ona na włączeniu do gospodarki budżetowej ogólnej różnicy pomiędzy wyodrębnioną sumą dochodów i sumą wydatków. Różnica dodatnia to wpłata do gospodarki budżetowej, a ujemna to wypłata (dotacja, subwencja, dopłata). Budżetowaniu netto podlegają przede wszystkim przedsiębiorstwa. Są to jednostki organizacyjne, które działają na zasadach rozrachunku gospodarczego.

Budżetowaniu netto podlegają także zakłady budżetowe, gospodarstwa pomocnicze i środki specjalne.

Budżetowaniu netto podlegają także instytucje kultury. Rozdział 3 ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (*Zasady gospodarki finansowej instytucji kultury*) zapewnia tym instytucjom prawo samodzielnego gospodarowania przydzieloną i nabytą częścią mienia oraz prowadzenia samodzielnej gospodarki w ramach posiadanych środków, kierując się zasadami efektywności ich wykorzystania i stanowi, że państwowe instytucje kultury mogą otrzymywać dotacje z budżetów jednostek samorządu terytorialnego na zadania ważne z punktu widzenia regionalnej polityki rozwoju w zakresie rozwoju kultury, w tym dotacje na wydatki inwestycyjne. A ponadto instytucje te mogą mieć inne przychody: *Przychodami instytucji kultury są wpływy z prowadzonej działalności, w tym ze sprzedaży składników majątku ruchomego, z wyjątkiem zabytków, oraz wpływy z najmu i dzierżawy składników majątkowych, dotacje z budżetu, środki otrzymane od osób fizycznych i prawnych oraz z innych źródeł* (art. 28 ust. 2 ustawy).

W szkołach wyższych problematyka finansowania regulowana jest przepisami rozdz. 5 (*Mienie i finanse uczelni*) działu II (*Ustrój uczelni*)

ustawy: Prawo o szkolnictwie wyższym. W akcie tworzącym uczelnię jest zapisany obowiązek wskazania mienia lub organu, który ją w to mienie wyposaża (art. 90 ust. 1). O tym, że uczelnia publiczna jest instytucją finansowaną na zasadach budżetowania netto świadczą przepisy art. 92: *Działalność uczelni publicznej jest finansowana z dotacji budżetu państwa na zadania ustawowo określone oraz może być finansowana z przychodów własnych*. Zasady i tryb finansowania badań naukowych i prac rozwojowych prowadzonych w uczelni, zakwalifikowanych do finansowania ze środków przewidzianych w budżecie państwa na naukę, stosownie do art. 97 ustawy: Prawo o szkolnictwie wyższym oraz o zasadach finansowania nauki.

Zasady pozyskiwania środków finansowych do budżetu określają „przepisy podatkowe”, przede wszystkim ustawa o podatku od towarów i usług (popularnie nazywana ustawą o VAT), ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz od osób prawnych, podatku od nieruchomości, podatku rolnym, podatku leśnym, podatku od czynności cywilnoprawnych i in.

W Dz. U. Nr 57 z 2009 r. ogłoszone zostały ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r.: o finansach publicznych (poz. 1240) i przepisy wprowadzające ustawę o finansach publicznych (poz. 1241).

5. Prawo karne (materialne i procesowe)

Przepisy prawa karnego materialnego określają czyny przestępcze, zasady odpowiedzialności za te czyny oraz kary, jakie grożą za ich popełnienie. Przepisy te chronią podstawowe zasady ustroju państwa, różne formy własności, określają odpowiedzialność karną za zamachy na życie, zdrowie i mienie obywateli.

Przestępstwem jest czyn człowieka społecznie niebezpieczny, zabroniony przez prawo, karalny i zawiniony. Przestępstwo nie może istnieć bez winy. Wina może być umyślna albo nieumyślna.

Wina umyślna może wystąpić w formie:

- 1) zamiaru bezpośredniego – gdy sprawca chce popełnić przestępstwo, celowo zmierza do jego popełnienia;
- 2) zamiaru ewentualnego – gdy sprawca przewiduje możliwość popełnienia czynu zabronionego i na to się godzi.

Wina nieumyślna wystąpić może w formie:

- 1) lekkomyślności – gdy sprawca możliwość popełnienia czynu zabronionego przewiduje, lecz bezpodstawnie przypuszcza, że jego uniknie;

2) niedbalstwa – gdy sprawca możliwości popełnienia czynu zabronionego nie przewiduje, choć powinien i mógł przewidzieć.

Podstawowym aktem normatywnym prawa karnego materialnego jest **Kodeks karny** (kk.). Nowy Kodeks karny został uchwalony przez Sejm RP w 1997 r. i ogłoszony w Dz.U. Nr 88, poz. 553, wszedł w życie z dniem 1 stycznia 1998 r. Kodeks karny był wielokrotnie nowelizowany, dlatego nie powinno się korzystać z tekstu ogłoszonego w powołanym wyżej numerze organu promulgacyjnego; zaleca się korzystanie z tekstów „ujednoliconych” wydawanych przez różne oficyny, bądź też z systematycznie aktualizowanego przez Kancelarię Sejmu **Internetowego Systemu Aktów Prawnych**¹⁴.

Przepisy Kodeksu karnego mają charakter ogólny, to znaczy, że dotyczą one wszystkich obywateli. W żadnym wypadku nie wolno powoływać się, jako na okoliczność usprawiedliwiającą popełnienie czynu przestępczego, na nieznaną przepisów prawnych. Jak już wspomniałem na wstępie obowiązują w tej sprawie dwie zasady: *Ignorantia iuris nocet* – „nieznajomość prawa szkodzi” oraz *Ignoratio legis neminem excusat* – „nieznajomość przepisów nikogo nie usprawiedliwia”.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny stanowi m.in.:

Art.1 § 1. Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia.

Art. 2. Odpowiedzialności karnej za przestępstwo skutkowe popełnione przez zaniechanie podlega ten tylko, na kim ciążył prawny, szczególnie obowiązek zapobiegnięcia skutkowi.

Art. 6 § 1. Czyn zabroniony uważa się za popełniony w czasie, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był zobowiązany.

Art. 9 § 1. Czyn zabroniony popełniony jest umyślnie, jeżeli sprawca ma zamiar jego popełnienia, to jest chce go popełnić albo przewidując możliwość jego popełnienia, na to się godzi.

§ 2. Czyn zabroniony popełniony jest nieumyślnie, jeżeli sprawca nie mając zamiaru jego popełnienia, popełnia go jednak na skutek niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, mimo że możliwość popełnienia tego czynu przewidywał albo mógł przewidzieć.

¹⁴ Internetowy System Aktów Prawnych to baza danych zawierająca opisy bibliograficzne aktów prawnych opublikowanych w Dzienniku Ustaw (od 1919 r.) i w Monitorze Polskim (od 1946 r.), zarówno obowiązujących, jak i nieobowiązujących. Wydawcą i dystrybutorem jest Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Adres bazy: <http://isap.sejm.gov.pl/>. Do odczytania tekstów aktów normatywnych niezbędny jest program Adobe Acrobat Reader.

§ 3. Sprawca ponosi surowszą odpowiedzialność, którą ustawa uzależnia od określonego następstwa czynu zabronionego, jeżeli następstwo to przewidywał albo mógł przewidzieć.

Art. 39. Środkami karnymi są:

- 1) pozbawienie praw publicznych,
- 2) zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej,
- 3) zakaz prowadzenia pojazdów,
- 4) przepadek przedmiotów,
- 5) obowiązek naprawienia szkody,
- 6) nawiązka,
- 7) świadczenie pieniężne,
- 8) podanie wyroku do publicznej wiadomości.

Art. 41. § 1. Sąd może orzec zakaz zajmowania określonego stanowiska albo wykonywania określonego zawodu, jeżeli sprawca nadużył przy popełnianiu przestępstwa stanowiska lub wykonywanego zawodu albo okazał, że dalsze zajmowanie stanowiska lub wykonywanie zawodu zagraża istotnym dobrom chronionym prawem.

§ 2. Sąd może orzec zakaz prowadzenia określonej działalności gospodarczej w razie skazania za przestępstwo popełnione w związku z prowadzeniem takiej działalności, jeżeli dalsze jej prowadzenie zagraża istotnym dobrom chronionym prawem.

Art. 43 § 1. Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, pozbawienie praw publicznych oraz zakazy wymienione w art. 39 pkt 2 lub 3 orzeka się w latach, od roku do lat 10.

§ 2. Pozbawienie praw publicznych lub zakaz obowiązuje od uprawomocnienia się orzeczenia; okres, na który środek orzeczono, nie biegnie w czasie odbywania kary pozbawienia wolności, chociażby orzeczonej za inne przestępstwo.

Art. 115 § 1. Czynem zabronionym jest zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej.

§ 2. Przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu sąd bierze pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia.

§ 3. Przestępstwami podobnymi są przestępstwa należące do tego samego rodzaju; przestępstwa z zachowaniem przemocy lub groźby jej użycia albo przestępstwa popełnione w celu osiągnięcia korzyści majątkowej uważa się za przestępstwa podobne.

§ 4. Korzyścią majątkową jest korzyść dla: 1) siebie, 2) innej osoby fizycznej lub prawnej, 3) jednostki organizacyjnej nie mającej osobowości prawnej, 4) grupy osób prowadzącej zorganizowaną działalność przestępczą.

§ 5. Mieniem znacznej wartości jest mienie, którego wartość w chwili popełnienia czynu zabronionego przekracza dwustukrotną wysokość najniższego miesięcznego wynagrodzenia.

§ 6. Mieniem wielkiej wartości jest mienie, którego wartość w chwili popełnienia czynu zabronionego przekracza tysiąckrotną wysokość najniższego miesięcznego wynagrodzenia.

§ 14. Dokumentem jest każdy przedmiot lub zapis na komputerowym nośniku informacji, z którym jest związane określone prawo albo który ze względu na zawartą w nim treść stanowi dowód prawa, stosunku prawnego lub okoliczności mających znaczenie prawne.

Art. 42 § 1 Kodeksu karnego stanowi: Sąd orzeka zakaz zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonego zawodu, jeżeli sprawca przy popełnianiu przestępstwa nadużył stanowiska lub zawodu albo okazało się, że dalsze zajmowanie stanowiska lub wykonywanie zawodu zagraża interesowi społecznemu...

Stosowna kara przewidziana jest za naruszenie tajemnicy służbowej (art. 266 kk.), a także za przyjęcie korzyści materialnej lub osobistej w związku z pełnieniem funkcji publicznej (art. 228 kk.).

Karalne jest także poświadczenie nieprawdy (art. 271 kk.).

Prawo karne procesowe reguluje ogół czynności zmierzających do ustalenia odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa i zrealizowania postanowień przepisów prawa karnego materialnego.

Przepisy te z jednej strony regulują czynności takich organów, jak sąd (który orzeka o winie i karze), prokurator (który wszczyna i nadzoruje postępowanie przygotowawcze oraz popiera oskarżenie przed sądem) i itp., z drugiej strony określają uprawnienia oskarżonego, jego obrońcy i innych osób.

Z dniem 1 stycznia 1998 r. wszedł w życie nowy **Kodeks postępowania karnego** (kpk.), uchwalony przez Sejm RP w 1997 r. i ogłoszony w Dz. U. Nr 89, poz. 555. Ważny dla bibliotekarzy (i nie tylko dla nich) jest art. 304, który stanowi, że każdy obywatel, który dowiedział się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu ma społeczny obowiązek zawiadomienia o tym prokuratora wzgl. policję, natomiast osoba wykonująca swoje obowiązki zawodowe w ramach instytucji państwowej bądź samorządowej, która w związku ze swoją działalnością dowiedziała się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu (np. o kradzieży i in.) jest

zobowiązana niezwłocznie zawiadomić o tym prokuratora lub policję oraz przedsięwziąć czynności nie cierpiące zwłoki do czasu przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw lub do czasu wydania przez ten organ stosownego zarządzenia, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa.

6. Prawo cywilne (materialne i procesowe)

Prawo cywilne materialne reguluje stosunki majątkowe wynikające z mechanizmu gospodarki towarowo-pieniężnej oraz stosunki dotyczące tzw. dóbr osobistych (zdrowia, wolności, czci, swobody sumienia, nazwiska lub pseudonimu, wizerunku¹⁵, tajemnicy korespondencji¹⁶, nietykalności mieszkania, twórczości artystycznej, naukowej, wynalazczej).

Kodeks cywilny to ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r., do której wprowadzono w okresie jej obowiązywania, do dnia dzisiejszego wiele zmian. Uchwalona ustawa została ogłoszona w Dz.U. Nr 16, poz. 93, zmiany w kolejnych Dz.U. Korzystanie z Dziennika Ustaw Nr 16 z 1964 r. jest w zasadzie, z uwagi na wspomniane zmiany, bardzo trudne i może doprowadzić do błędnych ustaleń, wniosków. Dlatego należy, w razie potrzeby, posługiwać się tekstami ujednoliconymi, a także korzystać z wydawnictw różnych oficyn, jak też ze wspomnianego tu już Internetowego Systemu Aktów Prawnych.

W obrębie prawa cywilnego znajdują się dziedziny wyspecjalizowane, do których należy prawo zobowiązaniowe, zajmujące się stosunkami między wierzycielem a dłużnikiem (m.in. znajdziemy tu odpowiedź na pytanie, w jaki sposób można od czytelnika wyegzekwować należność za zagubioną lub uszkodzoną książkę, opłatę karną itp.), prawo rzeczowe zajmujące się różnymi formami własności i prawo spadkowe.

Przepisy prawa cywilnego precyzują szereg istotnych pojęć, takich, jak: osoba fizyczna, osoba prawna, zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych. Te pojęcia muszą być dobrze znane wszystkim pracow-

¹⁵ Art. 81 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych w ust. 1 stanowi: *Rozpowszechnianie wizerunku wymaga zezwolenia osoby na nim przedstawionej. W braku wyraźnego zastrzeżenia zezwolenie nie jest wymagane, jeżeli osoba ta otrzymała umówioną zapłatę za pozowanie.*

¹⁶ Art. 82 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych stanowi: *Jeżeli osoba, do której korespondencja jest skierowana, nie wyraziła innej woli, rozpowszechnianie korespondencji, w okresie dwudziestu lat od jej śmierci, wymaga zezwolenia małżonka, a w jego braku kolejno następných, rodziców lub rodzeństwa.*

nikom, zajmującym jakąkolwiek odpowiedzialną funkcję, każde poważniejsze stanowisko. Szczególnie ważny jest problem zdolności do czynności prawnych, na przykład wyrażenia prawnie skutecznej zgody na zapisanie się do biblioteki.

Podmiotami stosunków cywilnoprawnych mogą być **osoby fizyczne** (ludzie) lub też **osoby prawne** (wyodrębnione jednostki organizacyjne wyposażone przez normę prawną w zdolność prawną).

Każda osoba, tak fizyczna, jak i prawna, może występować jako podmiot stosunków cywilnoprawnych, może być podmiotem praw i obowiązków, posiada zdolność prawną. **Zdolność prawną** ma każdy człowiek od chwili urodzenia; zdolność prawną ma także dziecko poczęte, jednakże prawa i zobowiązania majątkowe uzyskuje ono pod warunkiem, że urodzi się żywe. Od zdolności prawnej trzeba odróżnić zdolność do czynności prawnych.

Zdolność do czynności prawnych polega na możliwości nabywania praw, jak też i zaciągania zobowiązań. W przeciwieństwie do zdolności prawnej, którą mają wszyscy, zdolności do czynności prawnych nie ma każdy człowiek. **Pełnoletnim** jest ten, kto ukończył osiemnaście lat. Z chwilą ukończenia osiemnastu lat nabywa się **pełną zdolność do czynności prawnych**. Nie mają zdolności do czynności prawnych osoby, które nie ukończyły lat trzynastu oraz osoby, które zostały całkowicie ubezwłasnowolnione. Osoba, która ukończyła lat trzynaście może być całkowicie **ubezwłasnowolniona**, jeżeli wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych, a w szczególności pijaństwa lub narkomanii, nie jest w stanie kierować swoim postępowaniem. Czynność prawna dokonana przez osobę ubezwłasnowolnioną całkowicie, jest w zasadzie nieważna. **Ograniczoną zdolność do czynności prawnych** mają małoletni, osoby które ukończyły lat trzynaście oraz osoby ubezwłasnowolnione częściowo z powodu choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego oraz innego rodzaju zaburzeń psychicznych, a w szczególności pijaństwa i narkomanii. Jeżeli stan tej osoby nie uzasadnia ubezwłasnowolnienia całkowitego, lecz potrzebna jest pomoc do prowadzenia jej spraw, dla takiej osoby ustanawia się kuratora.

Czynność prawna dokonana przez osobę, która nie ma zdolności do czynności prawnych, ze względu na wiek lub z powodu całkowitego ubezwłasnowolnienia, jest nieważna. Wyjątkiem jest sytuacja, kiedy osoba niezdolna do czynności prawnych zawarła umowę należącą do umów powszechnie zawieranych w drobnych, bieżących sprawach życia codziennego. Umowa taka staje się ważna z chwilą jej

wykonania, chyba, że pociąga za sobą rażące pokrzywdzenie osoby niezdolnej do czynności prawnych. Osoba taka może dokonywać np. zakupów. Dzieci, które nie mają trzynastu lat często wyręczają swoich rodziców w drobnych zakupach. Osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych może bez zgody przedstawiciela ustawowego rozporządzać swoimi zarobkami, chyba, że sąd opiekuńczy z ważnych powodów postanowi inaczej.

Biblioteka przyjmując jako użytkownika osobę, która nie ma zdolności do czynności prawnych, ponosi pewne ryzyko, którego trzeba być świadomym. Przed ew. szkodą, którą może spowodować ww. osoba, można się zabezpieczyć uzyskując oświadczenie opiekuna, który podpisze zobowiązanie, że przyjmuje na siebie odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez jego podopiecznego (np. za zniszczenie lub zagubienie wypożyczonej książki). I to jest najlepsze rozwiązanie. Jednakże nie zawsze jest to możliwe, a nawet celowe. Dlatego zagubienie dzieła przez osobę niepełnoletnią nie powinno rodzić poważnych konsekwencji dla bibliotekarza, który książkę wypożyczył. Nie ma także sensu wystąpienie przeciwko czytelnikowi z pozwem o wydanie nakazu zapłaty, taki pozew byłby nieskuteczny. Po przeprowadzeniu przewidzianego przepisami o ewidencji materiałów bibliotecznych postępowania wyjaśniającego należałoby uznać, że powstałe w opisanej sytuacji braki bezwzględnie w księgozborze nie zostały spowodowane przez zaniedbanie bibliotekarza i że nie zachodzą warunki, aby kogokolwiek z pracowników pociągnąć do odpowiedzialności za ich spowodowanie.

Prawo cywilne procesowe reguluje zasady postępowania przed sądami cywilnymi. Podstawowym aktem normatywnym procesowego prawa cywilnego jest Kodeks postępowania cywilnego (kpc).

Kodeks postępowania cywilnego to ustawa uchwalona dnia 17 listopada 1964 r. Pierwsza promulgacja tego aktu normatywnego nastąpiła w Dz. U. Nr 43, poz. 296. Także i do tego Kodeksu, w okresie minionych 45 lat, wprowadzono szereg istotnych zmian.

7. Prawo pracy

Normy prawa pracy regulują stosunki społeczne pracy umownie podporządkowanej, a także inne stosunki społeczne, życiowo związane z jej występowaniem.

W zakres prawa pracy wchodzi przepisy regulujące powstanie i ustanie stosunku pracy, prawo pracownika do wynagrodzenia za pracę oraz

do innych świadczeń, obowiązki i uprawnienia pracodawcy i pracownika, problemy związane z materialną odpowiedzialnością pracowników, czas pracy, urlopy pracownicze, ochronę pracy kobiet i sprawy związane z zatrudnieniem młodocianych, zagadnienia bezpieczeństwa i higieny pracy, rozstrzyganie sporów ze stosunku pracy itd. Do prawa pracy zalicza się także i te normy, które regulują tak istotne problemy, jak zabezpieczenie materialne pracowników w razie choroby, inwalidztwa, starości, a także sprawy związane z doszkadzaniem się pracowników. Przepisy prawa pracy zapewniają m.in. pracownikom prawo do zrzeszania się w związkach zawodowych i podkreślają ich rolę, tak w działaniach związanych z poprawą warunków pracy i poziomem życia pracowników, jak i w aktywnym współdziałaniu z właściwymi organami państwa przy wydawaniu i stosowaniu przepisów prawa pracy oraz działaniach na rzecz umacniania praworządności w zakresie przestrzegania praw i obowiązków pracowniczych.

Podstawowym aktem normatywnym jest **Kodeks pracy** (kp).

Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy została promulgowana w Dz. U. Nr 24, poz. 141. Po uchwaleniu do kp wprowadzono wiele zmian, tak, że korzystanie z tekstu pierwotnego jest niemożliwe. Korzystając z tekstu kp należy sięgać do wydawnictw jak najnowszych bądź też do Internetowego Systemu Aktów Prawnych, ponieważ w tym akcie normatywnym prawie w każdym roku wprowadzane były liczne i poważne zmiany.

Stosunek pracy z pracownikiem nawiązywany jest w zasadzie w drodze umowy o pracę. Umowę taką zawiera z pracownikiem dyrektor zakładu, kierownik samodzielnej jednostki organizacyjnej (lub osoba przez niego upoważniona).

Nawiązanie stosunku służbowego z dyrektorem zakładu, jego zastępcą, z głównym księgowym może następować w drodze powołania wzgl. mianowania. Wynika to przede wszystkim z postanowień art. 68 kp.

Powołanie jest jednostronną czynnością prawną, na którą pracownik musi oczywiście wyrazić zgodę, której skutkiem jest jednoczesne powierzenie stanowiska kierowniczego w zakładzie pracy i nawiązanie stosunku pracy, do którego stosuje się przepisy kodeksu pracy stanowiące o umowie o pracę na czas nieokreślony. Podstawowa różnica związana jest z problemem odwołania ze stanowiska, które może nastąpić w każdym czasie, niezwłocznie lub też w określonym terminie. Odwołanie jest też równoznaczne z wypowiedzeniem umowy o pracę, a nawet, jeśli postępowanie takie jest uzasadnione, z rozwiązaniem umowy o pracę bez wypowiedzenia. Do stosunku pracy zawartego na podstawie powołania

nie stosuje się przepisów o trybie rozwiązania umowy o pracę, nie można orzec bezskuteczności wypowiedzenia i o przywróceniu do pracy.

Mianowanie to odrębna podstawa nawiązania stosunku pracy, której uregulowanie zawarte jest w wielu odrębnych aktach normatywnych, w ustawach oraz w rozporządzeniach wykonawczych wydanych na podstawie ustaw, m.in. w przepisach ustawy: Prawo o szkolnictwie wyższym, które regulują sprawy związane z mianowaniem pracowników naukowo-dydaktycznych. Ustawa ta reguluje sprawy związane ze statusem dyplomowanych bibliotekarzy, którzy stosownie do art. 108 pkt 4 ustawy są nauczycielami akademickimi, dlatego przepisy te powinny znać bibliotekarze zatrudnieni w bibliotekach uczelnianych. O mianowaniu mówią przepisy działu III: *Pracownicy uczelni*, rozdz. 2: *Stosunek pracy pracowników uczelni*. Do spraw związanych z mianowaniem odnoszą się art. 118, 119, 121, 123-127, 134. Art. 118 ust. 1 ustawy stanowi: *Nawiązanie stosunku pracy z nauczycielem akademickim następuje na podstawie mianowania lub umowy o pracę. Na podstawie mianowania zatrudnia się nauczyciela akademickiego tylko w pełnym wymiarze pracy.*

Kodeks pracy określa **zasady odpowiedzialności materialnej pracowników**. W kodeksie pracy zostały sformułowane zasady materialnej odpowiedzialności pracowniczej za mienie zatrudniających ich zakładów pracy. Są to przepisy bardzo ważne dla bibliotekarzy. Omówienie tych przepisów, stanowi odrębny rozdział tego opracowania.

8. Prawo rodzinne

Przepisy prawa rodzinnego regulują stosunki osobiste i majątkowe między małżonkami (zawarcie związku małżeńskiego, prawa i obowiązki małżonków, unieważnienie i ustanie małżeństwa), stosunki pomiędzy rodzicami a dziećmi, stosunki między krewnymi, stosunki wynikające z przysposobienia, opieki i kurateli oraz stosunki majątkowe będące funkcją stosunków rodzinnych, a więc stosunków, które nie są umownymi (np. alimentacja).

Podstawowym aktem normatywnym prawa rodzinnego jest ustawa – **Kodeks rodzinny i opiekuńczy** (krio). W poszczególnych, kolejnych „tytułach” tego Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego są przepisy dotyczące: małżeństwa, pokrewieństwa oraz opieki i kurateli.

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. została ogłoszona w Dz. U. Nr 9, poz. 59. Tak, jak do omówionych tu już kodeksów, także i do tego tekstu ustawy Sejm wprowadził szereg istotnych zmian.

IV. Materialna odpowiedzialność pracowników za mienie biblioteki

1. Dwa rodzaje odpowiedzialności pracowników za mienie zakładów pracy

O problemach związanych z odpowiedzialnością pracowników za mienie zatrudniających ich zakładów pracy, a więc i za mienie bibliotek, stanowią m.in. przepisy konkretyzujące podstawowe zasady prawa pracy.

Art. 100 Kodeksu pracy stanowi:

§ 1. *Pracownik jest obowiązany wykonywać pracę sumiennie i starannie oraz stosować się do poleceń przełożonych, które dotyczą pracy, jeżeli nie są sprzeczne z przepisami prawa lub umową o pracę.*

§ 2. *Pracownik jest obowiązany w szczególności: (...)*

4) *dbać o dobro zakładu pracy, **chronić jego mienie** oraz zachować w tajemnicy informacje, których ujawnienie mogłoby narazić pracodawcę na szkodę, (...)*

6) *przestrzegać w zakładzie pracy zasad współżycia społecznego.*

Przepisy omawiające szczegółowo sprawy związane z odpowiedzialnością materialną stanowią treść działu piątego tego kodeksu (art. 114-127). Niektóre związane z tymi zasadami sprawy powinny być zapisane w regulaminie pracy, w wewnątrzzakładowym akcie normatywnym ustalającym organizację i porządek w procesie pracy oraz związane z tym prawa i obowiązki pracodawcy i pracowników (art. 104 § 1 kp.). Sprawy związane z odpowiedzialnością za mienie zakładu pracy stanowią także treść kilku przepisów wykonawczych do Kodeksu, nie wszystkie z nich dotyczą bibliotekarzy, ale warto o nich wiedzieć. Większość z tych przepisów odnosi się głównie do tych pracowników biblioteki, którym powierzono mienie z obowiązkiem zwrotu albo do wyliczenia się, do osób ponoszących odpowiedzialność za mienie zakładu pracy powierzone pracownikowi (art. 124-127 kp.).

Z przepisów Kodeksu pracy wynika, że pracownicy mogą ponosić odpowiedzialność materialną w jednym z dwóch przypadków:

1) *za szkodę wyrządzoną zakładowi pracy ze swojej winy, wskutek niewykonania lub nienależytego wykonania swoich obowiązków*, o tym mówią art. 114-122 kp.,

albo

2) *za szkodę w mieniu powierzonym z obowiązkiem zwrotu lub do wyliczenia się* (art. 124-127 kp.).

Biblioteki często dysponują znacznym majątkiem. Zadaniem ich kierownictwa jest, obok stałej dbałości o poziom świadczonych usług, także właściwe zorganizowanie opieki nad jej mieniem. Dyrektor biblioteki musi tak organizować pracę, aby nie dochodziło do marnotrawstwa, do zniszczeń, do przedwczesnego zużycia majątku, a przede wszystkim do kradzieży mienia stanowiącego własność zakładu.

2. Odpowiedzialność bibliotekarza za mienie biblioteki

Trzeba zawsze pamiętać o tym, że zadaniem bibliotekarzy jest wykonywanie zadań związanych ze świadczeniem usług bibliotecznych. Ich podstawowym zadaniem nie jest zajmowanie się ochroną mienia i w zasadzie nie są oni pracownikami, którym powierzono mienie biblioteki *z obowiązkiem zwrotu lub do wyliczenia się*. ***Bibliotekarze odpowiadają za szkody w mieniu zakładu przede wszystkim wtedy, gdy przyczynili się do ich powstania, gdy szkoda w mieniu biblioteki powstała z ich winy, gdy została spowodowana niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem obowiązków przez pracownika biblioteki.***

Trudno sobie wyobrazić nowoczesną bibliotekę, której podstawowe, najważniejsze pomieszczenia byłyby niedostępne dla użytkowników, do której nie mogliby wchodzić czytelnicy, a książki byłyby wydawane przez okienko po odebraniu od wypożyczającego odpowiednich druków bibliotecznych, rewersów. I dlatego nie powinno dojść do sytuacji, w której powierzony bibliotekarzowi mienie biblioteki z obowiązkiem zwrotu lub do wyliczenia się.

Podstawową formą odpowiedzialności materialnej bibliotekarzy jest odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną bibliotece, ich zakładowi pracy, w wyniku niewykonania lub nienależytego wykonania obowiązków pracowniczych.

Ale nie jest to zasada generalna, są od niej pewne odstępstwa, są takie sytuacje, kiedy powierza się bibliotekarzowi pewne składniki mienia

zakładu z obowiązkiem zwrotu lub do wyliczenia się sytuacje, które są omówione w tym rozdziale, dalej.

Większa część majątku ruchomego biblioteki znajduje się poza pomieszczeniami magazynowymi, jest w lokalach dostępnych dla użytkowników. Czytelnik ma prawo korzystać z pewnej swobody poruszając się po wypożyczalni, pracując w czytelnicy. Swobody ograniczonej przepisami regulaminu korzystania z usług biblioteki. Tak jest i tak być powinno, bo przecież majątek ten, jak i pomieszczenia mają służyć osobom korzystającym z tych usług.

Każdy pracownik, który otrzymał składniki majątku do użytkowania i pod opiekę, jest zobowiązany do należytego zabezpieczenia powierzonego sobie inwentarza i korzystania z niego we właściwy sposób oraz zgodnie z jego przeznaczeniem. Stanowiąc o tym powinny przepisy wewnątrzzakładowe, ustalające szczegółowo obowiązki pracownicze związane z wykonywaniem zadań mających znaczenie dla odpowiedzialności pracownika (przede wszystkim regulaminy pracy¹, obowiązujące w każdym większym zakładzie pracy, których postanowienia powinny określać zasady odpowiedzialności pracowników zakładu, zajmujących odpowiednie stanowiska, m.in. za mienie pozostające w ich dyspozycji i pod ich opieką). Oczywiście przekazując bibliotekarzowi potrzebne mu do wykonywania jego zadań przedmioty, aparaturę (np. komputer, drukarkę itp.), pozostające wyłącznie w jego dyspozycji bądź też pod jego opieką, można zastosować przepisy mówiące o powierzaniu mienia do zwrotu lub do wyliczenia się, można żądać od bibliotekarza nie tylko stosownego pokwitowania, ale także oświadczenia dotyczącego jego umiejętności i znajomości sposobu korzystania z tego mienia, oświadczenia, w którym przyjmuje on pełną odpowiedzialność za powierzony mu sprzęt.

Bardziej szczegółowe postanowienia w tej sprawie, określające zakres obowiązków związanych z dbałością i odpowiedzialnością za mienie biblioteki, powinny zawierać zakresy czynności poszczególnych pracowników zajmujących odpowiednie stanowiska. Zagadnienie to może być również bardziej precyzyjnie określone w regulaminie organizacyjnym biblioteki, w wewnątrzzakładowym akcie normatywnym ustalającym jej organizację wewnętrzną, jej strukturę, ogólny zakres działania podstawowych komórek organizacyjnych, uprawnienia i obowiązki oraz zakres odpowiedzialności pracowników zajmujących w zakładzie odpowiednie

¹ Art. 104 kp. § 1. *Regulamin pracy ustala organizację i porządek w procesie pracy oraz związane z tym prawa i obowiązki pracodawcy i pracowników.* § 2. *Regulaminu pracy nie wprowadza się, jeżeli w zakresie przewidzianym w § 1 obowiązują postanowienia układu zbiorowego pracy lub gdy pracodawca zatrudnia mniej niż 5 pracowników.*

stanowiska. O tych wewnątrzzakładowych aktach normatywnych biblioteki stanowią przepisy ustawy o bibliotekach (art. 12 i 14 ust. 4).

Jeszcze raz należy podkreślić, że odpowiedzialność materialna pracownika zajmującego stanowisko bibliotekarza za ewentualne braki w mieniu biblioteki, nie może być bezwarunkowa. Może on odpowiadać wyłącznie za te szkody, które wyrządził swoim nagannym zachowaniem się albo też przez zaniechanie właściwego postępowania, nie podejmując odpowiednich działań, do jakich był zobowiązany, za szkody, które sam spowodował lub do których się przyczynił zaniedbując swoje obowiązki np. pozostawiając po zakończeniu pracy w bibliotece otwarte okna, nie sprawdzając, przed zamknięciem biblioteki, stanu, w jakim pozostawia pomieszczenia biblioteczne, stanu (np. faktu wyłączenia) znajdującego się w jej pomieszczeniach sprzętu itp. (można np. wprowadzić zasadę, że osoba zamykająca po pracy pomieszczenie biblioteki musi każdorazowo dokonać odpowiedniego wpisu, że dopełniła czynności kontrolnych, do których była zobowiązana, w specjalnym zeszycie).

Pracownik nie może odpowiadać za szkody niezawinione, powstałe z przyczyn od niego niezależnych – np. za takie, które nastąpiły w wyniku zdarzeń losowych lub na skutek okoliczności związanych ze specyfiką pracy zakładu, na które nie miał wpływu, (m.in. zdarzeń spowodowanych przez osoby trzecie, którym pracownik nie mógł zapobiec). Bibliotekarz nie może także odpowiadać za szkody spowodowane przez osoby trzecie, przebywające w pomieszczeniu bibliotecznym, bez właściwego nadzoru, m.in. na polecenie lub za zgodą jego zwierzchników (np. zniszczenie i uszkodzenie sprzętów i lokalu bądź kradzież mienia znajdującego się w pomieszczeniach biblioteki udostępnianych na inne niż biblioteczne cele, na zebrania i imprezy, odbywające się za zgodą dyrektora/kierownika biblioteki, podczas nieobecności bibliotekarza). W takich sytuacjach za opiekę nad lokalem i znajdującym się w nim wyposażeniem odpowiedzialna jest osoba, które podjęła decyzję o udostępnieniu pomieszczenia biblioteki innym osobom. To ona musi określić, kto w tym czasie odpowiada za lokal i za znajdujące się w nim mienie biblioteki. Braki, powstałe w wyniku zaniechania obowiązków przez osobę dysponującą lokalami w bibliotece, a także powstałe z innych (często trudnych do przewidzenia) przyczyn, w pełni uzasadniają zwolnienie od odpowiedzialności osób, które sprawują nadzór nad określonym pomieszczeniem, nad znajdującym się tam wyposażeniem. Kodeks pracy (art. 117 § 1) stanowi w tej sprawie: *Pracownik nie ponosi odpowiedzialności za szkodę w takim zakresie, w jakim pracodawca lub inna osoba przyczyniła się do jej powstania albo zwiększenia.*

Trzeba także podkreślić, że pracownik nie może ponosić ryzyka związanego z działalnością pracodawcy. W szczególności: *Pracownik nie odpowiada za szkodę wynikłą w związku z działalnością w granicach dopuszczalnego ryzyka* (art. 117 § 2).

W granicach dopuszczalnego ryzyka mieści się sytuacja, w której udostępnianie zbiorów opiera się o zasadę swobodnego dostępu czytelnika do półek bibliotecznych. Ta forma udostępniania zalecana jest szczególnie w bibliotekach dla dzieci i młodzieży. Pozwala ona młodemu czytelnikowi na dokonanie osobistego wyboru lektury. Forma zalecana, pozwala korzystającemu z usług biblioteki na buszowanie między półkami bibliotecznymi. Jest to stworzenie warunków, w których czytelnik może bliżej zapoznać się z księgozbiorem, może interesującą go książkę zabrać z półki po to by ją „przekartkować”, aby przeczytać spis treści, obejrzeć ilustracje. Jednakże wprowadzenie tej formy udostępniania zbiorów zobowiązuje zarówno kierownictwo biblioteki, jak i bibliotekarzy, do wprowadzenia właściwej organizacji pracy biblioteki. W bibliotece, w której zapewnia się czytelnikom swobodny dostęp do zbiorów, należy tak ustawić półki z książkami i czasopismami, by bibliotekarz mógł ze swojego stanowiska pracy dobrze widzieć to wszystko, co się dzieje w pomieszczeniu bibliotecznym, a przede wszystkim aby widział, kto i z czym wchodzi i wychodzi z biblioteki. Ważne jest także i to, by do biblioteki nie wolno było wchodzić z teczkami, plecakami, torbami itp. przedmiotami pozwalającymi na niekontrolowane ukrycie książki, a następnie na jej wyniesienie.

Z omówionych wyżej, przepisów Kodeksu pracy wynika, że generalną zasadą jest odpowiedzialność materialna pracowników wyłącznie za braki przez nich zawinione, a więc za te braki, które powstały w wyniku niedopełnienia obowiązków służbowych, i to w sytuacji, gdy istniały warunki do należytego ich wykonania. Wina pracownika musi być poprzez zakład pracy udowodniona, zakład musi także wykazać rozmiar szkody, do której pracownik, w części lub w pełni, się przyczynił.

Dyrektor biblioteki, chcąc wystąpić przeciwko pracownikowi z żądaniem naprawienia szkody, musi przedstawić dowody na to, że szkoda (określona wartościowo) faktycznie powstała i że powstała w wyniku niewykonania przez pracownika jego obowiązków (np. wykazywał się on brakiem należytej dbałości o książki, o wyposażenie pomieszczeń biblioteki, o znajdujący się w nich drogi sprzęt oddany pod jego opiekę). Brak dostatecznych dowodów świadczących o winie bibliotekarza spowoduje, że roszczenia zakładu pracy będą uznane za bezskuteczne.

Jeszcze raz trzeba podkreślić, że bibliotekarz odpowiada za szkodę powstałą z jego winy, zarówno za spowodowanie szkody świadomie, jak też przez zaniechanie, zaniechanie, nieumyślnie. O winie (nieumyślnej) pracownika można mówić w sytuacji, gdy przez lekkomyślność (bibliotekarz bezpodstawnie przypuszcza, że szkoda nie nastąpi) lub przez nie dbalstwo (pracownik nie przewidział, chociaż powinien i mógł przewidzieć, że szkoda nastąpi) podjął działania niewłaściwe lub też nie podjął działań właściwych w celu ochrony oddanego pod jego opiekę mienia, nie wykonał w ten sposób swoich obowiązków służbowych (choć nic nie stało temu na przeszkodzie), w wyniku czego doszło do powstania szkody.

Jak powszechnie wiadomo, w pomieszczeniach bibliotecznych znajduje się, poza zbiorami, wiele przedmiotów, środków trwałych, często o dużej wartości materialnej (komputery, kserografy, drukarki, skanery itp.). Środki trwałe to, wg art. 3 pkt 15 ustawy z dnia 29 września 1999 r. o rachunkowości² przedmioty o przewidywanym okresie ekonomicznej użyteczności dłuższym niż rok, kompletne i zdatne do użytku, przeznaczone na potrzeby jednostki. Wykaz środków trwałych stanowią odpowiednie zapisy w księgach rachunkowych jednostki organizacyjnej, w księgach inwentarzowych (art. 13 pkt 3 powołanej ustawy). Mienie zakładu podlega obowiązkowej okresowej inwentaryzacji zarządzanej, zgodnie z obowiązującymi przepisami, przez kierownika jednostki organizacyjnej, czyli najczęściej dyrektora biblioteki³.

Znajdujące się w bibliotece zbiory i środki trwałe muszą być otoczone szczególną opieką. Dlatego zaleca się, aby osoba odpowiedzialna za mienie znajdujące się na terenie biblioteki (oczywiście odpowiedzialna w rozumieniu art. 114 kp.) miała szczególne obowiązki, jeśli pod jej opieką znalazł się sprzęt komputerowy. Bibliotekarz musi dysponować podstawową wiedzą, która pozwoli mu na sprawdzenie stanu technicznego sprzętu komputerowego znajdującego się w bibliotece. Trudno byłoby zresztą wyobrazić sobie, by mógł dobrze wykonywać swoje obowiązki nie mając tej wiedzy, do niego na pewno zwracać się będą czytelnicy z prośbą o pomoc, o instruktaż, jak korzystać z tego sprzętu. I nie może takiej pomocy odmówić, musi uczyć swoich użytkowników, m.in. tego, jak korzystać z komputera. Przed zamknięciem biblioteki, a także rozpoczynając pracę bibliotekarz powinien sprawdzić stan ilościowy i technicz-

² Ustawa z dnia 29 września 1999 r. o rachunkowości. Dz. U. z 2002 r. Nr 76 poz. 694.

³ Patrz: art. 26 ustawy o rachunkowości; a także: rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 29 października 2008 r. w sprawie sposobu ewidencji materiałów bibliotecznych – ogłoszone w Dz. U. Nr 205 poz. 1283.

ny sprzętu. W razie stwierdzenia jakichkolwiek nieprawidłowości bibliotekarz zobowiązany jest niezwłocznie podjąć działania ustalone przez kierownictwo biblioteki (np. zgłosić dyrektorowi bądź też innej wskazanej przez niego osobie, że określonego sprzętu brakuje w pomieszczeniu, bądź że jest uszkodzony, w celu ustalenia osoby, która jako ostatnia z niego korzystała, miała do tego sprzętu dostęp). Podjęcie stosownych działań powinno być potwierdzone wpisem do specjalnego zeszytu. Niedostosowanie się do ustalonych przez dyrektora biblioteki procedur obowiązujących w tych sprawach może być uznane za poważne naruszenie obowiązków pracowniczych, może to spowodować, że zajądą warunki do uznania, iż pracownik nienależycie wykonywał swoje obowiązki, nie wywiązał się z nałożonych na niego zadań i w ten sposób przyczynił się do powstania szkody w mieniu biblioteki, wyrządził szkodę swojemu pracodawcy. Taki pracownik, stosownie do postanowień art. 114 kodeksu pracy ponosi stosowną odpowiedzialność materialną za szkodę, która powstała w mieniu biblioteki.

Bibliotekarz jest zobowiązany do podejmowania wszelkich działań, które uniemożliwią powstanie szkody w mieniu, bądź też zminimalizują możliwość powstania takich szkód. Jeszcze raz trzeba podkreślić, że musi on zwracać uwagę na to, czy pomieszczenia i znajdujące się w nich przedmioty są właściwie zabezpieczone w czasie, gdy biblioteka jest zamknięta, po godzinach jego pracy. Specjalną uwagę należy zwracać na zabezpieczenie przedmiotów cennych, m.in. tzw. zbiorów specjalnych (jeśli takie w bibliotece się znajdują; odpowiedzialność za te zbiory przechowywane „w zamkniętych pomieszczeniach”, specjalnych warunkach, magazynach, może być traktowana jako odpowiedzialność za mienie powierzone do wyliczenia się, stosownie do art. 124-127 kp.). Niewłaściwe zabezpieczenie tych przedmiotów może być uznane co najmniej jako poważne zaniedbanie obowiązków pracowniczych, dyskwalifikujące bibliotekarza. Bibliotekarz musi niezwłocznie poinformować kierownictwo biblioteki, jeśli stwierdzi istnienie warunków narażających mienie na uszkodzenie bądź też jego ubytek, gdy stwierdzi możliwość kradzieży tego mienia (np. że nie domykają się okna biblioteki bądź są one źle zabezpieczone, że łatwo można otworzyć drzwi do biblioteki, bo nie ma odpowiednich zamków, że źle są zabezpieczone klucze pozostawione w portierni po godzinach pracy bibliotekarza, że dostęp do pomieszczeń bibliotecznych mają osoby niepowołane). Tego rodzaju sygnały muszą być zgłaszane także wtedy, gdy odpowiedzialny pracownik uzna, że obsada personalna biblioteki jest niewystarczająca, nieliczna i nie pozwalająca na roztoczenie właściwej opieki nad zbiorami, bądź też

wtedy, gdy bibliotekarz stwierdzi, że przydzielony mu do pomocy (lub też do sprzątanania pomieszczeń) pracownik jest nierzetelny, w końcu, że jest to osoba po prostu nieuczciwa.

Trzeba także pamiętać o tym, by fakt przekazania zwierzchnikowi sygnałów o różnego tego rodzaju nieprawidłowościach, o okolicznościach utrudniających bądź też uniemożliwiających właściwe zabezpieczenie zbiorów bibliotecznych i znajdującego się w bibliotece sprzętu, był należycie udokumentowany.

W sytuacji, kiedy dyrektor biblioteki ustali, że pracownik jest winien powstania szkody, której mógł zapobiec, i fakt ten potrafi udowodnić, powinien wezwać osobę odpowiedzialną za powstanie braków zawinionych do pisemnego uznania roszczenia zakładu, do zawarcia ugody z biblioteką. Roszczenie uznane przez pracownika podlega potrąceniu z wynagrodzenia za pracę. Należy tu wskazać na przepisy art. 121¹ kodeksu pracy: § 1. *W razie niewykonania ugody przez pracownika, podlega ona wykonaniu w trybie przepisów kodeksu postępowania cywilnego, po nadaniu jej klauzuli wykonalności przez sąd pracy.* § 2. *Sąd pracy odmówi nadania klauzuli wykonalności ugodzie, jeżeli ustali, że jest ona sprzeczna z prawem lub zasadami współżycia społecznego.*

Wysokość roszczenia skierowanego pod adresem pracownika, który w wyniku swojej nieumyślnej winy dopuścił do powstania szkody, ustala się w wysokości wyrządzonej szkody, określonej według rzeczywistej aktualnej wartości poszczególnych składników, a nie według wartości ewidencyjnej. Jednakże roszczenie to nie może przewyższać kwoty trzymiesięcznego wynagrodzenia przysługującego pracownikowi w dniu wyrządzenia szkody (art. 119 k. p.).

Należy także wskazać, że pracownik może uznać roszczenie w części, na co dyrektor biblioteki może wyrazić zgodę. Także wówczas dojdzie do zawarcia ugody. Wysokość odszkodowania może być obniżona, gdy wyrównanie szkody następuje w drodze wspomnianej tu ugody. Zwierzchnik podejmując decyzję w tej sprawie musi uwzględnić wszystkie okoliczności, w jakich powstała szkoda, a w szczególności stopień winy pracownika oraz jego dotychczasowy stosunek do obowiązków pracowniczych.

W razie odmowy uznania roszczenia przez pracownika, dyrektor zobowiązany jest do skierowania sprawy na drogę sądową. Sąd może obniżyć wysokość odszkodowania uwzględniając wszystkie okoliczności sprawy. Obniżenie wysokości odszkodowania może mieć miejsce również wtedy, gdy naprawienie szkody następuje na drodze ugody zawartej przed sądem. Trzeba także wspomnieć, że możliwe jest niedopuszczanie

do uprawomocnienia się wyroku sądu pierwszej instancji. Powód (biblioteka) lub pozwany (pracownik) może się od wyroku sądu pierwszej instancji odwołać do sądu drugiej instancji (np. od wyroku sądu rejonowego do sądu okręgowego)⁴.

Jeszcze raz trzeba podkreślić, że zakład pracy po stwierdzeniu powstania szkody w mieniu, nie może zgłaszać żadnych pretensji pod adresem bibliotekarza, jeżeli nie będzie miał dowodów na to, że szkoda powstała na skutek niewykonania lub nienależytego wykonania obowiązków pracowniczych. Udowodniona musi być także wysokość poniesionej przez bibliotekę szkody, a w wypadku procesu sądowego o odszkodowanie – cały ciężar dowodu winy pracownika spoczywa na zakładzie pracy.

W przypadkach świadomego niszczenia, uszkodzenia lub czynienia mienia zakładu niezdatnym do użytku, a więc czynu społecznie niebezpiecznego, zabronionego pod groźbą kary, popełnienia przestępstwa kradzieży, stosowane są kary przewidziane Kodeksem karnym (art. 212 kk.). Bardzo surowe sankcje karne grożą osobom, które zagarniają mienie społeczne. Do odpowiedzialności karnej mogą być pociągnięte osoby zajmujące stanowiska kierownicze, które gospodarując mieniem społecznym nie dopełniły swoich obowiązków albo przekroczyły swoje uprawnienia i przez to stworzyły możliwość zniszczenia mienia lub powstania innej poważnej szkody w tym mieniu (art. 217 kk.).

W sytuacji, kiedy stwierdzono, że braki w materiałach, inwentarzu, nastąpiły w wyniku czynu noszącego znamiona przestępstwa, kierownik zakładu pracy ma obowiązek niezwłocznie powiadomić o tym organy powołane do ścigania przestępstw (policję, prokuratora). Pracownik, który dopuścił się zagarnięcia mienia społecznego lub też umyślnie dopuścił do powstania szkody, ponosi odpowiedzialność w pełnej wysokości, niezależnie od sankcji wymierzonych mu przez sąd karny.

3. Odpowiedzialność pracowników za mienie powierzone z obowiązkiem zwrotu lub do wyliczenia się

W bibliotekach, obok bibliotekarzy mogą także pracować magazynierzy, kasjerzy, osoby, którym powierzono mienie z *obowiązkiem zwrotu lub do wyliczenia się* (art. 124 kp.). Są to pracownicy, których zadaniem

⁴ Patrz: art. 367 i następne kodeksu postępowania cywilnego.

jest roztoczenie nad mieniem szczególnej pieczy, którzy odpowiadają materialnie za powierzone mienie i ponoszą pełną odpowiedzialność za ewentualne szkody powstałe w tym mieniu. Do tych pracowników odnoszą się te przepisy kodeksu pracy, które mówią o odpowiedzialności za mienie powierzone pracownikowi (art. 124-127 kp.). Pracownicy ci powinni korzystać z odpowiednio zabezpieczonych pomieszczeń (do których tylko oni, bądź cieszący się ich zaufaniem pracownicy biblioteki, mają dostęp), pozwalających im na należyte przechowywanie materiałów lub walorów pieniężnych. Są oni zobowiązani do dysponowania tym majątkiem w sposób określony i zgodny z jego przeznaczeniem, a także z dyspozycjami zwierzchników oraz ze ściśle określonymi procedurami gospodarki magazynowej. Każdy niedobór w zamkniętym, dobrze zabezpieczonym, znajdującym się pod odpowiednim nadzorem magazynie lub w kasie jest w takich sytuacjach zawsze związany z winą odpowiedzialnego pracownika i pociąga za sobą odpowiednie, przewidziane przepisami konsekwencje.

Pracownik, któremu powierza się mienie z obowiązkiem zwrotu lub do wyliczenia się zobowiązany jest do złożenia odpowiedniej deklaracji o odpowiedzialności materialnej. Trzeba podkreślić, że podpisanie takiej deklaracji pracodawca może żądać tylko od tych pracowników, którym stworzono właściwe (określone w odpowiednich przepisach) warunki do wykonywania ich zadań, którzy mają do dyspozycji odpowiednio zabezpieczone pomieszczenia (magazynowe, kasowe itp.). I tylko wyjątkowo, w uzasadnionych sytuacjach, gdy chodzi o cenną aparaturę, komputery itp., przechowywane w dobrze zabezpieczonych pomieszczeniach i pozostających w wyłącznej dyspozycji bibliotekarza lub pod jego opieką, można od niego żądać podpisania stosownego oświadczenia, iż przyjmuje do wiadomości, że ponosi pełną odpowiedzialność za powierzone jego pieczy przedmioty. Tylko do tych pracowników odnoszą się wyżej wspomniane przepisy o odpowiedzialność za mienie powierzone pracownikowi. Tylko ci pracownicy (a więc w zasadzie jedynie część pracowników administracji biblioteki, osoby wykonujące zadania magazynierów bądź kasjerów, wyjątkowo bibliotekarze) zobowiązani są znać i przestrzegać przepisy wykonawcze do kodeksu: rozporządzenia Rady Ministrów wydane na podstawie art. 126 § 1 i § 2 kodeksu pracy mówiące o wspólnej odpowiedzialności materialnej pracowników za powierzone mienie i o warunkach ponoszenia takiej odpowiedzialności.

Na koniec jeszcze jeden problem związany z odpowiedzialnością biblioteki. To sprawa odpowiedzialności biblioteki za mienie czytelników. Biblioteki organizują szatnie, w których przechowywane są okrycia

wierzchnie czytelników, a także ich teczki, torby, z którymi nie mogą być wpuszczeni do czytelni. Przyjmując do szatni przedmioty stanowiące własność czytelników biblioteka zobowiązuje się do zachowania ich w stanie niepogorszonym i do wydania ich czytelnikowi za zwrotem „numerka”, który otrzymał on od dyżurnego szatniarza⁵. Biblioteka także odpowiada za okrycia powieszane na wieszakach znajdujących się w pomieszczeniach bibliotecznych i na ten problem należy zwrócić szczególną uwagę organizując „szatnie niestrzeżone”.

4. Przepisy o ewidencji materiałów bibliotecznych

Omawiając przepisy Kodeksu pracy mówiące o odpowiedzialności materialnej pracowników trzeba nawiązać do przepisów szczegółowych, do rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie ewidencji materiałów bibliotecznych^{6,7}. Są to przepisy wykonawcze do art. 28 ust. 6 ustawy o bibliotekach⁸. Art. 28 to postanowienia mówiące o obowiązku ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, do ustalenia dla sieci bibliotecznej, w porozumieniu z właściwymi ministrami, w drodze rozporządzenia, zasad:

(...) 4) *ewidencji materiałów bibliotecznych* (...). Z postanowień tych wynika, że przepisy te dotyczą tylko tych bibliotek, które wchodziły do składu ogólnokrajowej sieci bibliotecznej. A więc nie wszystkich bibliotek, a tylko bibliotek publicznych oraz innych, włączonych do sieci bibliotecznej, na wniosek właściwego organizatora, decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 27 ustawy o bibliotekach). Ale nie stoi na przeszkodzie, by inne biblioteki stosowały się do tych przepisów, np. biblioteki szkół wyższych mogą być zobowiązane do podporządkowania się im, decyzją rektora⁹.

⁵ R. Golał: *Kontekst prawny szatni bibliotecznych*. „Bibliotekarz” 2008, nr 5, s. 40-41.

⁶ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 29 października 2008 r. w sprawie sposobu ewidencji materiałów bibliotecznych. Dz. U. Nr 205 poz. 1283.

⁷ L. Biliński: *Ewidencja zbiorów w nowym akcie prawnym*. „Bibliotekarz” 2000, nr 1, s. 34-35. Także tego autora w: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2006, s. 113-114.

⁸ R. Golał: *Nowe zasady ewidencji materiałów bibliotecznych*. „Bibliotekarz” 2003, nr 11, s. 16-18.

⁹ L. Biliński: *Czy zasady ewidencji materiałów bibliotecznych dotyczą wszystkich bibliotek?* „Bibliotekarz” 2002, nr 12, s. 35.

Powołane przepisy mówią o zasadach ewidencji materiałów bibliotecznych, o przekazywaniu materiałów zbędnych innym bibliotekom bądź na makulaturę, a także o obowiązku bibliotek do ustalenia raz w roku wartości zbiorów *wykazywanej w ewidencji sumarycznej bądź szczegółowej z wartością wykazywaną na koncie ewidencji majątkowej* (§ 27 rozporządzenia).

§§ 30-36 rozporządzenia stanowią o skontrum materiałów bibliotecznych.

§ 30 mówi, na czym skontrum polega:

1. *Skontrum materiałów polega na: 1) porównaniu zapisów inwentarzowych ze stanem faktycznym materiałów; 2) stwierdzeniu i wyjaśnieniu różnic między zapisami ewidencyjnymi a stanem faktycznym zbiorów oraz ustaleniu ewentualnych braków.*

2. *Podstawą przeprowadzenia skontrum mogą być zapisy inwentarzowe z ksiąg inwentarzowych, komputerowych baz danych, katalogów topograficznych i innej dokumentacji, a dla materiałów wypożyczonych poza bibliotekę – karty książki, karty czytelników, rewery.*

§ 31 rozporządzenia określa terminy, w jakich skontrum musi być przeprowadzone¹⁰. Materiały, do których czytelnicy mają wolny dostęp powinny być kontrolowane co najmniej raz na 5 lat, w bibliotekach o innym systemie udostępniania, w których zbiory nie przekraczają 100 tysięcy jednostek ewidencyjnych (wykaz jednostek ewidencyjnych stanowi załącznik nr 3 do rozporządzenia) kontrolę należy przeprowadzać co najmniej raz na 10 lat, a w bibliotekach o innym systemie udostępniania, w których zbiory przekraczają 100 tysięcy jednostek ewidencyjnych prowadzi się kontrolę materiałów bibliotecznych w sposób ciągły.

§ 32 stanowi o komisji skontrolowej, której liczbę członków i skład osobowy ustala kierownik biblioteki. Kierownik biblioteki ustala także regulamin określający podstawę działania komisji.

Ważne są także przepisy § 33. Wynika z nich, że materiały nieodnalezione w czasie skontrum uznaje się za braki względne. W międzyczasie bibliotekarze podejmują działania, których celem jest odnalezienie brakujących jednostek bądź wyjaśnienie powodów ich zaginięcia. W czasie ponownego skontrum braki względne uznaje się za braki bezwzględne, które wpisuje się do rejestru ubytków (§ 34).

Komisja skontrolowa sporządza protokół, w którym muszą się znaleźć wnioski związane z nieodnalezieniem materiałów (z uzasadnieniem),

¹⁰ L. Biliński: *Określenie terminów przeprowadzania skontrum*. „Bibliotekarz” 2006, nr 2, s. 38. Także tego autora w: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2006, s. 119-120.

a także wycena ich wartości (§ 35). Materiały uznane za braki bezwzględne, a następnie odnalezione, traktuje się jako nowe wpływy (§ 36). Wnioski komisji stanowią podstawę do uwolnienia pracowników biblioteki z odpowiedzialności za powstanie braków, a także wskazują, czy i dlaczego mogą zachodzić warunki do obciążenia pracownika odpowiedzialnego za powstanie tych braków kwotą stanowiącą ich rzeczywistą wartość (patrz: § 35 pkt 2)^{11, 12}.

¹¹ L. Biliński: *Odpowiedzialność za ubytki w zbiorach bibliotecznych*. „Bibliotekarz” 2001, nr 5, s. 35-36. Także tego autora w: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2006, s. 116-117.

¹² L. Biliński: *Odpowiedzialność za braki w księgozbiorze*. „Bibliotekarz” 2006, nr 12, s. 34-35.

V. Ustawa o bibliotekach

1. Przepisy o bibliotekach i bibliotekarzach – lata 1917-1939

Starania o „ustawę biblioteczną” mają swoją długą historię. Bibliotekarze zawsze doceniali potrzebę i znaczenie takiego aktu normatywnego. Już po czterech latach działalności Związku Bibliotekarzy Polskich, w 1921 r. wpłynęła do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej pierwsza petycja, w której członkowie tej organizacji domagali się uchwalenia aktu normatywnego regulującego całościowo działania bibliotek w naszym kraju. Petycja ta nie spotkała się wówczas z pozytywnym odzewem.

Problemom ustawy poświęcono wiele czasu na kolejnych zjazdach Związku Bibliotekarzy (w 1928 r. we Lwowie, w 1929 r. w Poznaniu, w 1932 r. w Wilnie i w 1939 r. w Warszawie), jednakże starania o ten akt normatywny napotykały na stały opór ówczesnych władz, opór uzasadniany nie tylko argumentami natury finansowej, ale także względami politycznymi i ideologicznymi^{1,2}.

Sprawa ustawy bibliotecznej była przedmiotem zainteresowania wielu wybitnych przedstawicieli zawodu, którzy pisali na ten temat w czasopismach bibliotekarskich. Na łamach „Bibliotekarza” można było znaleźć artykuły, wypowiedzi Muszkowskiego, Łodyńskiego, Łysakowskiego, Augustyniaka, Bykowskiego, Janiczka. Janiczek napisał w „Bibliotekarzu” (1-2/1939): *W ciągu 20 lat po odzyskaniu niepodległości sprawa ustawy była wznawiana kilka razy z przykrością trzeba stwierdzić, że pomimo wielu zabiegów sprawa ustawy bibliotecznej w ciągu 20 lat właściwie naprzód się nie posunęła...*

Jednakże twierdzenie, że w sprawach legislacji bibliotecznej nic w okresie dwudziestolecia międzywojennego nie zrobiono – nie jest prawdziwe. Już dekrety Rady Regencyjnej z 1918 r. stanowiły o spra-

¹ J. Baumgart: *Bibliotekarstwo polskie w XXV-leciu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. „Roczniki Biblioteczne” 1970, nr 1-2, s. 365-400.

² R. Kaczmarek: *Wokół ustawy bibliotecznej i jej realizacji*. „Przegląd Biblioteczny” 1968, nr 4, s. 304-312.

wach bibliotecznych. Trzeba tutaj wymienić dekret z dnia 3 stycznia 1918 r. o tymczasowej organizacji władz naczelných w Królestwie Polskim³, który w art. 26 stanowił, że do ministra oświaty i wyznań należy m.in. zarząd nad bibliotekami publicznymi i czytelniami. Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami kultury i sztuki⁴ zaliczał do zabytków kultury druki, archiwalia, rękopisy i oprawy ksiąg. Dekretem z dnia 4 lutego 1919 r. o samorządzie miejskim⁵ zobowiązano gminy miejskie do opieki nad bibliotekami. Szereg aktów normatywnych stanowiło o zasadach działania bibliotek w szkołach różnego typu (np. wojskowych, szkolnych, nauczycielskich). Rozporządzeniem Prezydenta RP (mającym moc ustawy) z dnia 24 lutego 1928 r.⁶ powołana została Biblioteka Narodowa. W 1930 r. ustanowiono egzaminy dla kandydatów na stanowiska I i II kategorii w państwowej służbie bibliotecznej⁷. Uchwałą Rady Ministrów z dnia 9 września 1931 r. w sprawie statutu organizacyjnego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego⁸ określono zadania tego resortu; stwierdzono w tej uchwale, że do zadań ministerstwa należą sprawy związane z działalnością bibliotek powszechnych (Departament Szkolnictwa Ogólnokształcącego, Wydział Oświaty Pozaszkolnej) oraz bibliotek naukowych i uniwersyteckich (Departament Nauki i Sztuki, Wydział Nauki i Szkół Wyższych). O zadaniach tych mówiło zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 15 lipca 1936 r. o organizacji Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego⁹. W drodze ustawy z dnia 18 marca 1932 r.¹⁰ ustanowiono obowiązek bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliotecznych (rozporządzenie wykonawcze wydano w tej sprawie w 1934 r.). Ustawą z dnia 11 marca 1936 r. powołana została Bibliotek Śląska¹¹. Można tu jeszcze wspomnieć

³ Dekret z dnia 3 stycznia 1918 r. o tymczasowej organizacji władz naczelných w Królestwie Polskim. Dz. Praw Nr 1 poz. 1, art. 26.

⁴ Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami. Dz. Praw Nr 16 poz. 36, art. 18.

⁵ Dekret z dnia 4 lutego 1919 r. o samorządzie miejskim. Dz. Praw Nr 13 poz. 140, art. 11.

⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 lutego 1928 r. o Bibliotece Narodowej. Dz. U. Nr 21 poz. 183.

⁷ Dz. U. Nr 36 poz. 294 i 295.

⁸ Uchwała Rady Ministrów z dnia 9 września 1931 r. w sprawie statutu organizacyjnego MWRiOP. M. P. Nr 213 poz. 287 i Dz. Urz. MWRiOP Nr 9 poz. 100.

⁹ Rozporządzenie MWRiOP z dnia 15 lipca 1936 r. o organizacji MWRiOP. Dz. Urz. MWRiOP Nr 5 poz. 112.

¹⁰ Ustawa z dnia 18 marca 1932 r. o bezpłatnym dostarczaniu druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji. Dz. U. Nr 17 poz. 173.

¹¹ Ustawa (Śląska) z dnia 11 marca 1936 r. o Bibliotece Śląskiej. Dz. U. Śląskich Nr 8 poz. 13.

o szeregu aktów normatywnych niższego rzędu w sprawie działania bibliotek w innych resortach (np. w szpitalach, w jednostkach wojskowych)¹².

Jak dobrze wiemy, w czasie okupacji, w latach 1939-1945 zniszczeniu bądź rabunkowi uległa większość obiektów kultury, w tym wiele budynków bibliotek, zniszczono lub skradziono wiele cennych kolekcji, zbiorów bibliotecznych. W obozach koncentracyjnych, w więzieniach, na robotach przymusowych i zsyłkach zginęło wielu ludzi kultury. Ale także w tym właśnie czasie bibliotekarze polscy, grono osób blisko związanych z Józefem Gryczem, pracowało nad kolejną redakcją ustawy o bibliotekach.

2. Dekret o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi

Już w kwietniu 1945 r. w zniszczonym gmachu Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy odbyła się dyskusja nad projektem dekretu. W spotkaniu tym, obok autorów projektu (zespołu, na czele którego stali: Józef Grycz i Józef Janiczek), wzięli udział przedstawiciele Związku Bibliotekarzy Polskich oraz przedstawiciele zainteresowanych resortów. Bibliotekarze, mimo licznych protestów przeciwników dekretu, przede wszystkim przedstawiciele Ministerstwa Skarbu, doprowadzili do tego, że dnia 17 kwietnia 1946 r. uchwalony został dekret o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi¹³. Po trzech miesiącach *vacatio legis*, dnia 18 lipca 1946 r. dekret wszedł w życie i obowiązywał przez 22 lata.

Postanowienia tego aktu normatywnego uznawały biblioteki i ich zbiory za narodowe mienie kulturalne, powołane do tego by służyło dobru ogólnemu. Zdefiniowane zostało pojęcie „zbiory biblioteczne”, jako: *wszelkiego rodzaju druki (książki, czasopisma, druki ulotne itd.), rękopisy, mapy, nuty i ryciny jako material czytelnicy (użytkowy) lub zabytkowy (muzealny). Określone zasoby tych materiałów tworzą księgozbiory.*

¹² Więcej informacji na ten temat w dziele: T. Zarzębskiego: *Polskie prawo biblioteczne 1773-1983. Katalog aktów normatywnych polskiego prawa bibliotecznego 1773-1983*. Warszawa BN, 1985. Z tego dzieła pochodzą wszystkie informacje o aktach normatywnych mówiących o sprawach bibliotecznych, stanowionych w dwudziestolecie międzywojennym.

¹³ Dekret ogłoszony został w Dz. U. 1946 Nr 26, poz. 163. Szerzej o okolicznościach uchwalenia dekretu we wstępie autorstwa Józefa Korpały do bibliofilskiego wydania dekretu z 1985 r. Wydawcy: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. M. Kopernika w Toruniu.

Biblioteki podzielono na:

- 1) publiczne tj. utrzymywane przez państwo i inne związki publiczno-prawne,
- 2) społeczne, stanowiące własność stowarzyszeń i instytucji społecznych,
- 3) prywatne, stanowiące własność instytucji i osób prywatnych, przystosowane do społecznego ich udostępniania,
- 4) domowe, nie przystosowane do społecznego udostępniania ich zbiorów, lecz służące wyłącznie do osobistego użytku ich właścicieli.

Dekret stworzył pierwszą ogólnopolską sieć bibliotek publicznych, bibliotek, które utrzymywało państwo i inne związki publiczno-prawne. Celem tej sieci było prowadzenie w społeczeństwie jednolitej działalności kulturalnej za pomocą książki i bibliotek oraz umożliwienia każdemu obywatelowi korzystania ze zbiorów bibliotecznych całego kraju. Obowiązkiem bibliotek włączonych do sieci była służba dobru i pożytkowi publicznemu przez gromadzenie, zabezpieczanie, opracowywanie i udostępnianie swoich zbiorów.

Bibliotekami publicznymi, pod rządem dekretu, były biblioteki powszechne (publiczne – w rozumieniu dzisiejszych przepisów), naukowe i szkolne. Biblioteki te i ich zbiory pozostawały pod opieką i nadzorem ministra oświaty.

Postanowienia dekretu określały zadania bibliotek.

Biblioteki powszechne miały służyć czytelnictwu w najszerszym zakresie, wychowaniu społecznemu, kształceniu ogólnemu i zawodowemu oraz kulturalnej rozrywce wszystkich obywateli państwa lub też określonego terytorium. Do bibliotek powszechnych dekret zaliczył biblioteki gminne (miejskie i wiejskie), powiatowe i wojewódzkie.

Biblioteki naukowe miały służyć celom naukowo-badawczym, budowaniu i rozszerzaniu wiedzy, kształceniu ogólnemu i zawodowemu wyższego stopnia, a obok tego również stosowaniu wiedzy dla potrzeb instytucji wszelkiego rodzaju oraz zakładów o charakterze gospodarczym i przemysłowym. Biblioteki naukowe – specjalne prowadziły badania związane z książką oraz prace bibliograficzne.

Biblioteki szkolne miały dostarczać uczniom i nauczycielom, potrzebne im w związku z nauką szkolną i wychowaniem, lektury.

Z analizy tych przepisów wynika, że już wtedy biblioteki publiczne otrzymały, obok tradycyjnych zadań bibliotecznych, zadania z zakresu informacji naukowej i technicznej. Dlatego mamy prawo twierdzić, że dekret był, jak na owe czasy, naprawdę nowoczesnym aktem normatywnym.

Dekret stanowił, że nieobjęte ogólnokrajową siecią biblioteczną biblioteki szkół prywatnych, instytucji naukowych, instytucji publicznych i urzędów, biblioteki szpitalne, więzienne, społeczne, związków zawodowych, partii politycznych i organizacji, fabryk, przedsiębiorstw itd. pracują w ramach statutów własnych lub statutów tych instytucji, które powołały bibliotekę. Minister Oświaty mógł przyznać takim bibliotekom dotacje i subwencje z uwagi na ich naukowy bądź masowy charakter, mógł także nałożyć na te biblioteki obowiązek spełniania zadań biblioteki publicznej. Dekret mówił także o tym, że do czasu pełnego zorganizowania bibliotek powszechnych zadania ich wykonywać będą biblioteki szkolne, na które może być nałożony obowiązek udostępniania zbiorów wszystkim mieszkańcom danego terenu. Minister Oświaty uzyskał także prawo czasowego włączenia do sieci bibliotek publicznych już działających – bibliotek społecznych i prywatnych, przyznając tym zakładom stosowne zasiłki ze środków publicznych.

Nadzór i opiekę nad bibliotekami i zbiorami dekret powierzył Ministrowi Oświaty. Należy dodać, że Minister ten powołał Naczelną Dyрекcję Bibliotek, której zadaniem było sprawowanie bezpośredniego nadzoru fachowego nad bibliotekami. Pierwszym dyrektorem tego organu został Józef Grycz, jak już wspomniałem „ojciec dekretu”, osoba, której zasługi dla bibliotekarstwa były i nadal są nieocenione.

Postanowienia dekretu zobowiązywały skarb państwa do przyznawania związkom samorządowym specjalnych dotacji na pokrycie wydatków związanych z zakładaniem i utrzymywaniem bibliotek publicznych¹⁴.

3. Ustawa z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach

Dekret utracił moc obowiązującą dnia 17 lipca 1968 r. Dnia 9 kwietnia 1968 r. Sejm uchwalił ustawę o bibliotekach¹⁵, nowy akt normatywny, w którym rozwinięte zostały przepisy dekretu, dostosowano je do ówczesnej sytuacji państwa. Ta nowa ustawa obowiązywała przez bez mała trzydzieści lat, a jedyne poważniejsze jej nowelizacje związane były

¹⁴ B. Howorka: *Rozważania o dekreście bibliotecznym. W: Półwiecze dekretu o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi*. Warszawa: Wydaw. Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarzy, 1996, s. 90-91.

¹⁵ Ustawa o bibliotekach. Dz. U. 1968 nr 12 poz. 63; zmiany: Dz. U. 1984 nr 26 poz. 129 i nr 35 poz. 132, Dz. U. 1990 nr 34 poz. 198, Dz. U. 1996 nr 152 poz. 722. Ustawa weszła w życie po trzech miesiącach *vacatio legis*.

ze zmianami w organizacji władz w naszym państwie, przede wszystkim z reaktywowaniem samorządu terytorialnego.

Ustawa ta została pozytywnie odebrana przez bibliotekarzy. Nic w tym dziwnego. Uchwalono ten akt normatywny w brzmieniu przygotowanym przez wybitnych przedstawicieli naszego zawodu. Jej uchwalenie poprzedziły konsekwentne i mądre działania doświadczonych bibliotekarzy i ich organizacji – Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Nie wolno zapomnieć o tym, że utrzymała ona w mocy liczne postanowienia oparte na przemyśleniach „ojca dekretu” Józefa Grycza, to wszystko co zdało dobrze egzamin czasu i zostało zapisane w tym akcie normatywnym. Władze nie ingerowały w tekst tego projektu. I nie ma w tym nic dziwnego, starsi bibliotekarze pamiętają do dzisiaj wiosnę 1968 r. Miały one w tym okresie zupełnie inne sprawy na głowie i na szczęście brakowało im wówczas czasu na „zajęcie się” problemami bibliotek, na ingerencje w tekst projektu ustawy opracowanego przez wybitnych przedstawicieli świata bibliotekarskiego.

Nowy akt normatywny potraktował sprawy bibliotek na miarę czasu nowocześnie i kompleksowo. Uznał znaczącą rolę tych instytucji, jak i ich zbiorów w naszym państwie, stwierdzając, że jest to nasze dobro narodowe. Nakładał na organy państwa obowiązek zapewnienia bibliotekom warunków do ich rozwoju i szerokiego udostępniania zbiorów. Organy założycielskie i nadzorujące biblioteki zostały zobowiązane do zapewnienia bibliotekom właściwych warunków działania i rozwoju, a w szczególności do dostarczenia lokali, wyposażenia odpowiadającego zadaniom biblioteki, środków na prowadzenie działalności, przede wszystkim na zakup materiałów bibliotecznych, na utrzymanie kadr i ich doskonalenie zawodowe oraz w końcu na organizowanie i finansowanie pomocy metodycznej i bibliograficznej.

Ustawa stanowiła o zadaniach bibliotek oraz o zasadach ich tworzenia i znoszenia, o wewnątrzzakładowych aktach normatywnych, o statucie (biblioteki – samodzielnej jednostki organizacyjnej) bądź regulaminie organizacyjnym (biblioteki wchodzącej w skład innej jednostki organizacyjnej), a przede wszystkim o regulaminie udostępniania zbiorów. Mówiła także o organach biblioteki.

Na szczególną uwagę zasługiwały przepisy mówiące o sieciach bibliotecznych, o sieci ogólnokrajowej i sieci resortowej. Biblioteki sieci obowiązywały do współdziałania w zakresie gromadzenia, przechowywania, opracowywania i udostępniania zbiorów, sporządzania i rozpowszechniania informacji bibliograficznych i dokumentacyjnych, w działalności naukowo-badawczej oraz w doształcaniu i doskonaleniu

niu zawodowym pracowników bibliotek. Jak z tego wynika ustawa odniosła się z należytą uwagą do współpracy wszystkich bibliotek, do których stosowały się jej przepisy, do sprawy współpracy służącej optymalizacji obsługi czytelników. W ramach sieci powstały warunki do nawiązywania stałych kontaktów, przede wszystkim bibliotek jednego rodzaju: publicznych, naukowych i in. W oparciu o te przepisy powstały i owockie działały nieformalne „związki” określonych bibliotek, np. bibliotek szkół wyższych, organizujące konferencje i narady, których głównym zadaniem była wymiana doświadczeń, współpraca w zakresie przekazywania sobie (wymiany) materiałów informacyjnych oraz doskonalenie zawodowe. Trzeba tu wskazać, że obecnie obowiązująca ustawa widzi problem ogólnopolskiej sieci bibliotecznej inaczej, a jej przepisy w tej sprawie to znaczący krok do tyłu.

Ustawa dokonała podziału bibliotek na naukowe, fachowe, szkolne i pedagogiczne, publiczne i inne. Określiła także podstawowe zadania tych bibliotek. Taki podział stanowił rozwinięcie przepisów dekretu i został także powtórzony w obecnie obowiązującej ustawie o bibliotekach.

Korzystanie z bibliotek musiało być (z małymi wyjątkami wymienionymi w ustawie) bezpłatne.

W ustawie zawarte zostały ważne i potrzebne delegacje do stanowienia przepisów wykonawczych obowiązujących wszystkie biblioteki, do których stosowało się przepisy ustawy, biblioteki wchodzące w skład ogólnokrajowej sieci bibliotecznej.

Inne ważne przepisy określały zasady działania Biblioteki Narodowej.

Były tu także przepisy o Państwowej Radzie Bibliotecznej (dodać należy, że był to organ, który już wówczas nie cieszył się uznaniem bibliotekarzy). Państwowa Rada Biblioteczna była organem opiniotwórczym i doradczym ministra kultury i sztuki w sprawach bibliotek.

Na uwagę zasługiwały postanowienia o pracownikach bibliotek. Przez wiele lat, do 1984 r., tj. do czasu wejścia w życie przepisów wykonawczych wydanych na podstawie postanowień ustawy z dnia 26 kwietnia 1984 r. o upowszechnianiu oraz o prawach i obowiązkach pracowników upowszechniania kultury¹⁶, obowiązywały wydane na podstawie ustawy o bibliotekach z 1968 r. jednolite przepisy o stanowiskach, wymaganiach kwalifikacyjnych i o wynagrodzeniach bibliotekarzy zatrudnio-

¹⁶ Ustawa z dnia 26 kwietnia 1984 r. o upowszechnianiu, pracach i obowiązkach pracowników upowszechniania kultury. Dz. U. 1984 nr 26 poz. 129 z późniejszymi zmianami.

nych we wszystkich bibliotekach (z wyjątkiem bibliotekarzy dyplomowanych, do których odnosily się przepisy dotyczące nauczycieli akademickich, ta grupa bibliotekarzy pozostawała „w gestii” ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego)¹⁷.

4. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach¹⁸

Uchwalenie kolejnej ustawy o bibliotekach poprzedziły dyskusje na spotkaniach bibliotekarskich, przede wszystkim na naradach i konferencjach organizowanych przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, artykuły w wydawanych przez SBP czasopismach, w „Bibliotekarzu”, w „Przeglądzie Bibliotecznym”, w „Poradniku Bibliotekarza”. Podkreślano w nich, że ustawa z 1968 r. to akt normatywny dobry, który właściwie spełnił swoją rolę. Uznano, że konieczne jest jednak podjęcie działań prowadzących do opracowania nowego, nowoczesnego projektu ustawy, który przede wszystkim zlikwidowałby formalny, pozostający faktycznie zawsze tylko na papierze podział zadań bibliotecznych na tradycyjne oraz na zadania związane z informacją naukową. Odwoływano się do przykładów płynących z innych państw europejskich, w których te podziały były całkowicie niezrozumiałe (tam od lat słusznie uważano, że informacja naukowa jest jednym z podstawowych zadań biblioteki).

Dodatkowo uzasadniano potrzebę uchwalenia nowych przepisów uwzględniających istotne zmiany, które nastąpiły w naszym państwie po 1989 r. oraz starania o przyjęcie naszego państwa do Unii Europejskiej, a także koniecznością wyrównania różnic organizacyjnych i technologicznych między naszymi bibliotekami a bibliotekami na zachodzie Europy.

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich przejęło inicjatywę w tej sprawie i powołało zespół, którego zadaniem było opracowanie tzw. społecznego projektu ustawy o bibliotekach. Zespół ten przygotował kilka wersji projektu¹⁹, były one publikowane na łamach „Bibliotekarza” i „Biuletynu

¹⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 sierpnia 1974 r. w sprawie wynagradzania pracowników placówek upowszechniania kultury, archiwów państwowych i FilMOTEKI Polskiej. Dz. U. Nr 30, poz. 176.

¹⁸ Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. Dz. U. 1997 nr 85 poz. 539; zmiany: Dz. U. 1998 nr 106 poz. 668 i nr 129 poz. 1440, Dz. U. 2002 nr 113 poz. 984.

¹⁹ J. Maj, B. Howorka: *Ustawa z dnia o bibliotekach. Projekt, wersja III-A*. „Bibliotekarz” 1993, nr 3, s. 5-10; J. Maj, B. Howorka: *Wokół projektu ustawy o bibliotekach*. „Bibliotekarz” 1994, nr 10, s. 5-7; J. Maj, B. Howorka: *Ustawa o bibliotekach (projekt)*. [Wersja V.5 z 29 czerwca 1994 r.]. „Bibliotekarz” 1994, nr 7/8, s. 3-12; J. Maj, B. Howorka: *Ustawa z dnia 199 r. o bibliotekach. Projekt, wersja V, z 23 maja 1994 r.* „Biuletyn Inf. ZG SBP” 1994, nr 2, s. 47-53.

nu ZG SBP". Projekty te zakładały, że nowa ustawa stanowić będzie podstawę prawną działalności wszystkich bibliotek, których organami założycielskimi są organy państwa oraz samorządu terytorialnego, a także inne liczące się biblioteki, na wniosek ich organów założycielskich bądź właścicieli. Założono także, że zadania bibliotek to nie tylko tradycyjne usługi, ale także działania z zakresu informacji, że zlikwidowany zostanie istniejący wyłącznie formalnie do tego czasu podział na dwie ogólnokrajowe sieci: biblioteczną i informacji naukowej (koordynowaną przez CİNTE – jednostkę organizacyjną zlikwidowaną w 1990 r. w związku z uchynieniem uchwały nr 35 Rady Ministrów z 1971 r. w sprawie rozwoju informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej), bo też w rzeczywistości takich podziałów nie było, biblioteki zawsze wykonywały zadania informacyjne i wykonując te zadania zawsze współpracowały ze sobą.

Projekty społeczne zakładały stworzenie podstaw prawnych do powołania i działania Krajowego Systemu Biblioteczno-Informacyjnego. Dołączono do tych materiałów projekt statutu Krajowej Rady Systemu Biblioteczno-Informacyjnego²⁰, organu, który miał inicjować i koordynować działania Systemu, natomiast nie miały zadań kierowniczych i nadzorczych.

Przygotowany przez zespół powołany przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich projekt ustawy nie został zaakceptowany przez ówczesnego ministra kultury. Nie wykorzystano nawet części zaproponowanych przez zespół propozycji. Do Sejmu został przekazany projekt ustawy, którą uchwalono dnia 27 czerwca 1997 r., ustawy, która z kilku zmianami wprowadzonymi w latach 1998, 2001 i 2002 obowiązuje do dnia dzisiejszego.

W nowym akcie normatywnym²¹ powtórzono wiele postanowień z ustawy z 1968 r. (na szczęście głównie te „dobre przepisy”, które zdały egzamin czasu).

Przed wszystkim trzeba wskazać na art. 3 ustawy stanowiący, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe i służą zachowaniu dziedzictwa narodowego, organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej, a prawo korzystania z nich ma charakter powszechny. Pozytywnie należy również ocenić postanowienia mówiące

²⁰ J. Maj, B. Howorka: *Statut Rady Krajowego Systemu Biblioteczno-Informacyjnego. (Projekt)*. „Biuletyn ZG SBP” 1994, nr 2, s. 54-58.

²¹ Swoje krytyczne uwagi dotyczące ustawy zawarł autor (B. Howorka) w dwóch artykułach zamieszczonych na łamach „Poradnika Bibliotekarza” (1977, nr 11, s. 1-7) i „Bibliotekarza” (1977, nr 12, s. 3-7).

o materiałach bibliotecznych (art. 5)^{22,23}, jak też te, stanowiące o narodowym zasobie bibliotecznym (art. 6)²⁴.

Powtórzone zostały, w nowej ustawie, sprawdzone przepisy (art. 9) o obowiązkach organizatorów oraz art. 14 mówiącego o bezpłatności i częściowej odpłatności za usługi bibliotek²⁵, ale także (art. 7) krytykowane przez bibliotekarzy postanowienia o organie doradczym ministra (zmieniono tylko nazwę tego organu; nowa nazwa: Krajowa Rada Biblioteczna).

Biblioteki świadczą swoje usługi bezpłatnie. Usługi biblioteczne powinny być ogólnie dostępne [jednakże o tym, jaki jest krąg ich użytkowników musi stanowić statut (art. 11), regulamin organizacyjny (art. 12) bądź też regulamin określający zasady i warunki korzystania z biblioteki (art. 14 ust. 4)]. Ustawa dopuszcza wprowadzenia opłat (art. 14 ust. 2 i 3): 1) za usługi informacyjne, bibliograficzne, reprograficzne oraz za wypożyczanie międzybiblioteczne, 2) za wypożyczanie materiałów audiowizualnych, 3) jako kaucję za wypożyczone materiały biblioteczne, 4) karnych – za niezwrócenie w terminie wypożyczonych materiałów bibliotecznych, 5) za uszkodzenie, zniszczenie lub niezwrócenie materiałów bibliotecznych. Wysokość opłat za wykonanie usługi nie może być wyższa od faktycznych kosztów poniesionych przez bibliotekę. Z powołanych przepisów nie wolno wyciągać wniosku, że biblioteka prowadzi działalność gospodarczą, ew. odpłatność nie może być wyższa, niż koszt wykonania usługi, a pobierane przez nią kwoty stanowią jedynie zwrot poniesionych na wykonanie usługi nakładów, nie jest to więc „działalność zarobkowa”^{26, 27, 28}.

Ustawa dokonuje podziału bibliotek, mogą one być jednostkami samodzielnymi albo wchodzić w skład innych jednostek organizacyjnych (art. 10)²⁹. Biblioteki stanowiące samodzielne jednostki organizacyjne

²² R. Golał: *Rękopisy a materiały biblioteczne*. „Bibliotekarz” 2005, nr 7-8, s. 24-26.

²³ R. Golał: *Części składowe i przynależności materiałów bibliotecznych*. „Bibliotekarz” 2007, nr 1, s. 34-35.

²⁴ Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 listopada 1998 r. w sprawie ustalenia wykazu bibliotek, których zbiory tworzą narodowy zasób biblioteczny, określenia organizacji tego zasobu oraz zasad i zakresu jego szczególnej ochrony. Dz. U. Nr 146 poz. 955.

²⁵ R. Golał: *Cywilnoprawny kontekst opłat związanych z wypożyczaniem egzemplarzy bibliotecznych*. „Bibliotekarz” 2006, nr 9, s. 15-17.

²⁶ L. Biliński: *Zamiana nieodpłatnych usług bibliotecznych na odpłatne*. „Bibliotekarz” 2007, nr 7-8, s. 47-48.

²⁷ L. Biliński: *Nieodpłatne i odpłatne usługi biblioteczne*. „Bibliotekarz” 2002, nr 6, s. 32.

²⁸ L. Biliński: *Czy pobieranie kaucji jest zgodne z prawem?* „Bibliotekarz” 2000, nr 5, s. 35.

²⁹ R. Golał: *Zróznicowany stopień samodzielności bibliotek*. „Bibliotekarz” 2005, nr 4, s. 13-15.

działają na podstawie statutu³⁰, natomiast pozostałe na podstawie regulaminu organizacyjnego³¹. O akcie utworzenia oraz o statucie biblioteki - jednostki samodzielnej mówi art. 11, natomiast o regulaminie określającym zadania, organizację oraz szczegółowy zakres działania biblioteki wchodzącej w skład innej jednostki organizacyjnej stanowi art. 12.

Bardzo ważny jest art. 13 ustawy stanowiący o łączeniu, dzieleniu oraz likwidacji biblioteki. Organizator ma prawo dokonywać połączenia, podziału bądź likwidacji biblioteki (ust. 1)³². Podejmując takie działania, organizator jest zobowiązany do tego, by na 3 miesiące przed wydaniem aktu o połączeniu lub podziale biblioteki podał do publicznej wiadomości informację o swoim zamiarze wraz z uzasadnieniem; obowiązek taki spoczywa na nim także w takiej sytuacji, kiedy zamierza dokonać zmiany statusu biblioteki w części dotyczącej jej zakresu działania i lokalizacji filii oraz oddziałów (ust. 2). Jeśli organizator zamierza zlikwidować bibliotekę, zobowiązany jest przepisami (ust. 3) do podania do publicznej wiadomości informacji o swoim zamiarze, z uzasadnieniem i to na 6 miesięcy przed wydaniem aktu o likwidacji biblioteki. Przepisy ust. 4 wymagają od organizatora, aby przed podjęciem działań, o których mówi ust. 1 art. 13 ustawy, odnoszących się do bibliotek publicznych (stosownie do art. 27 ust. 2 ustawy wszystkie biblioteki publiczne wchodzą w skład ogólnokrajowej sieci bibliotecznej), a także do ich filii, uzyskał opinię jednostki sprawującej nadzór nad działalnością biblioteki, której akt ten ma dotyczyć³³. Przepisów, o których jest mowa w ust. 2-4, nie stosuje się do bibliotek wchodzących w skład innych jednostek organizacyjnych (ust. 5). Do tych bibliotek odnoszą się przepisy regulujące zasady działania tych jednostek, postanowienia ich statutów, a także regulaminów organizacyjnych, o których jest mowa w art. 12 ustawy o bibliotekach. Zakazane jest łączenie bibliotek publicznych z innymi instytucjami³⁴, a także z bibliotekami szkolnymi i pedagogicznymi (ust. 7)^{35,36}; są to postanowienia bardzo ważne i jednoznaczne, dlatego trudno jest zrozu-

³⁰ J. Ciechorski: *Statut biblioteki – wybrane zagadnienia*. „Bibliotekarz” 2008, nr 11, s. 30-33.

³¹ R. Gola: *Regulaminy bibliotek wchodzących w skład innych jednostek organizacyjnych*. „Bibliotekarz” 2006, nr 6, s. 9-11.

³² R. Gola: *Ograniczenia w łączeniu bibliotek publicznych*. „Bibliotekarz” 2003, nr 12, s. 20-21.

³³ L. Biliński: *Tryb powoływania i likwidacji filii bibliotecznej*. „Bibliotekarz” 2007, nr 9, s. 30.

³⁴ R. Gola: *Zakres pojęcia biblioteki publicznej*. „Bibliotekarz” 2009, nr 6, s. 30-31.

³⁵ B. Howorka: *Problem łączenia bibliotek w świetle prawa*. „Poradnik Bibliotekarza” 2009, nr 9, s. 13-16.

³⁶ L. Biliński: *Prawne aspekty łączenia bibliotek szkolnych oraz pedagogicznych z bibliotekami publicznymi*. „Bibliotekarz” 1999, nr 10, s. 4-7.

mieć, że sporadycznie podejmowane są działania sprzeczne z obowiązującymi przepisami. Świadczy to, że członkowie organów samorządowych nie znają prawa, bo trudno jest uwierzyć, by mogło dochodzić do świadomego łamania przepisów ustawy. Ust. 6 to postanowienia mówiące, że przepisów art. 13 ust. 1-4 nie stosuje się do bibliotek szkolnych i pedagogicznych; o bibliotekach tych mówi ustawa o systemie oświaty.

Ważne są także przepisy mówiące o dostępności i bezpłatności usług bibliotek (art. 14). Ustawa wymienia odstępstwa od zasady bezpłatności (ust. 2), ale co jest tu bardzo ważne, stwierdza, że biblioteka może pobierać opłaty w wysokości, która nie przekracza kosztów wykonania usługi (ust. 3). Biblioteka, która jest zakładem publicznym, nie ma prawa do świadczenia usług, których celem jest osiągnięcie zysku. Ust. 4 to podstawa prawna do stanowienia regulaminu zakładowego: *Zasady i warunki korzystania z biblioteki określa regulamin nadany przez jej dyrektora (kierownika).*

Przy bibliotece, jeśli tak stanowić będzie jej statut, może działać organ o charakterze doradczym i opiniodawczym (np. rada biblioteczna) (art. 15)³⁷.

Art. 16 i 17 mówią o Bibliotece Narodowej, o zadaniach centralnej biblioteki państwa, działającej pod nadzorem ministra właściwego ds. kultury i dziedzictwa narodowego.

Biblioteka Narodowa w Warszawie została ustanowiona rozporządzeniem Prezydenta RP z dnia 24 lutego 1928 r. Jej tradycje sięgają pierwszej połowy XVIII w. i związane są z osobami Andrzeja Stanisława i Józefa Andrzeja Załuskich, którzy utworzyli pierwszą w Polsce bibliotekę mającą charakter publicznej pn. Biblioteka Rzeczypospolitej Załuskich. Po śmierci fundatorów Biblioteka przeszła pod opiekę państwa. Tragiczne były jej losy. Po utracie niepodległości, pod koniec XVIII w. zbiory Biblioteki zostały wywiezione do Petersburga, wróciły do kraju po odzyskaniu niepodległości po I wojnie światowej. Do tych rewindykowanych zbiorów włączono zbiory Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswille oraz Biblioteki Batiniolskiej (Biblioteki Szkoły Narodowej Polskiej powstałej w 1842 r. w Paryżu przy bulwarze Batignolles; w 1874 r. przekazane jako depozyt Bibliotece Kórnickiej, a w 1925 r. przewiezione w części do Uniwersytetu Stefana Batorego, reszta do Warszawy). Najcenniejsza część jej zbiorów (m.in. zbiory rapersillskie i batiliońskie) została zniszczona po Powstaniu Warszawskim w 1944 r.

³⁷ R. Gołat: *Status prawny rad bibliotecznych*. „Bibliotekarz” 2006, nr 4, s. 17-18.

Szczegółowy zakres działania Biblioteki Narodowej określa statut nadany jej przez wyżej wymienionego ministra. Statut Biblioteki Narodowej został nadany zarządzeniem Nr 21 Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 30 lipca 2007 r. w sprawie nadania statutu Bibliotece Narodowej oraz zmieniony zarządzeniem Nr 27 Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 września 2007 r. zmieniającym zarządzenie w sprawie nadania statutu Bibliotece Narodowej.

Ustawa stanowi o zadaniach Biblioteki Narodowej. Prowadzi ona działalność biblioteczną, bibliograficzną, naukową, informacyjną, konserwatorską, poradniczą, wydawniczą, wystawienniczą i usługową, a w szczególności (art. 17 ust. 1):

1) gromadzi, opracowuje, udostępnia i wliczyście archiwizuje materiały biblioteczne powstałe w Polsce oraz za granicą, a dotyczące Polski (z tego tytułu Biblioteka ta ma prawo do obowiązkowych egzemplarzy bibliotecznych; ustawa o egzemplarzu obowiązkowym zobowiązuje wydawców do nieodpłatnego przekazywania wydanych przez nich dzieł do wskazanych bibliotek, m.in. do Biblioteki Narodowej w Warszawie po dwa egzemplarze obowiązkowe);

2) opracowuje i wydaje bibliografię narodową;

3) prowadzi badania z zakresu bibliotekoznawstwa, nauki o książce i z pokrewnych dziedzin wiedzy;

4) doskonalą merytoryczną działalność bibliotek w kraju i pomaga bibliotekom polskim za granicą;

5) prowadzi ośrodki znormalizowanych numerów wydawnictw zwartych i wydawnictw ciągłych; a ponadto (art. 17 ust. 2);

6) prowadzi działalność metodyczną i unifikacyjną w zakresie bibliotekarstwa, bibliografii, zastosowania nowoczesnych technologii bibliotecznych oraz konserwacji materiałów bibliotecznych.

Przy Bibliotece Narodowej działa Rada Naukowa, której członków powołuje i odwołuje, na wniosek dyrektora Biblioteki Narodowej, nadzorujący jej działalność minister. Zasady działania tej Rady określa statut Biblioteki.

Art. 18-24 stanowią o różnych rodzajach (typach) bibliotek (publiczne, naukowe, szkolne i pedagogiczne, fachowe i zakładowe), wymieniają ich zadania (dokładniej bibliotek publicznych, pozostałych ogólnie).

O bibliotekach publicznych mówią art. 18-20a. Art. 18 ustawy mówi, że: 1. *Biblioteki publiczne służą zaspokojeniu potrzeb oświatowych, kulturalnych i informacyjnych ogółu społeczeństwa oraz uczestniczą w upowszechnianiu wiedzy i kultury.* 2. *Bibliotekami publicznymi są zorganizowane*

w formie instytucji kultury, Biblioteka Narodowa oraz biblioteki jednostek samorządu terytorialnego.

Bardzo ważne są przepisy art. 19 stanowiące, że: 1. *Biblioteki publiczne są organizowane w sposób zapewniający mieszkańcom dogodny dostęp do materiałów bibliotecznych i informacji.* 2. *Gmina organizuje i prowadzi co najmniej jedną gminną bibliotekę publiczną, wraz z odpowiednią liczbą filii i oddziałów oraz punktów bibliotecznych.* 3. *Powiat organizuje i prowadzi co najmniej jedną bibliotekę publiczną. Zadania powiatowej biblioteki publicznej może wykonywać, na podstawie porozumienia, wojewódzka lub gminna biblioteka publiczna działająca i mająca swoją siedzibę na obszarze powiatu.* 4. *Samorząd województwa organizuje i prowadzi co najmniej jedną wojewódzką bibliotekę publiczną.* 5. *Biblioteki samorządowe mogą zawierać, za zgodą organizatora, porozumienia z innymi bibliotekami i instytucjami w sprawie wspólnego prowadzenia obsługi bibliotecznej określonych obszarów i środowisk.*

Art. 20 mówi o zadaniach wojewódzkiej biblioteki publicznej. Kolejny, art. 20a odnosi się do zadań powiatowej biblioteki publicznej (ust. 1) oraz biblioteki publicznej, której organizatorem jest gmina działająca w mieście będącym siedzibą samorządu powiatowego, stanowi o możliwości zawierania porozumienia zarządu powiatu z wójtem (burmistrzem, prezydentem miasta) w sprawie wykonywania zadań biblioteki powiatowej (ust. 2).

Zadania bibliotek naukowych określa art. 21 ust. 1 ustawy: 1. *Biblioteki naukowe: 1) służą potrzebą nauki i kształcenia, zapewniając dostęp do materiałów bibliotecznych i zasobów informacyjnych niezbędnych do prowadzenia prac naukowo-badawczych oraz zawierających wyniki badań naukowych, 2) prowadzą działalność naukowo-badawczą w zakresie bibliotekoznawstwa i dziedzin pokrewnych, a także w zakresie obsługiwanych przez nie dziedzin nauki.* Ust. 3 art. 21 ustawy zobowiązuje Bibliotekę Narodową do prowadzenia wykazu bibliotek naukowych, a ust. 4 upoważnia ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego do określenia, w drodze rozporządzenia, zasad i trybu zaliczania bibliotek, niewymienionych w ust. 2 tego artykułu do bibliotek naukowych oraz do ustalania wykazu tych bibliotek³⁸.

³⁸ Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 19 marca 1998 r. w sprawie zasad i trybu zaliczania bibliotek do bibliotek naukowych oraz ustalania ich wykazu. Należy tu wyrazić zdziwienie, że sprawa ustalania, która biblioteka spełnia warunki do uznania jej za „bibliotekę naukową”, została włączona do zadań ministra właściwego do spraw kultury, w sytuacji, kiedy jest przecież minister właściwy ds. nauki, do którego kompetencji powinno m.in. należeć ustalanie, która biblioteka jest „naukową”.

*Biblioteki szkolne oraz biblioteki innych placówek systemu oświaty służą realizacji programów nauczania i wychowania, edukacji kulturalnej i informacyjnej dzieci i młodzieży oraz kształceniu i doskonaleniu nauczycieli. W tym celu w każdej szkole publicznej jest prowadzona biblioteka. I dalej: Biblioteki pedagogiczne prowadzą działalność służącą potrzebom oświaty i wychowania, w tym kształcenia i doskonalenia kadry pedagogicznej*³⁹. Tak zadania bibliotek szkolnych i pedagogicznych zostały określone przez art. 22 ust. 1 i 2^{40, 41}. Niektóre postanowienia tych przepisów ustawy ogólnej ingerują w zapisy ustawy szczegółowej. Postanowienia zapisane w drugim zdaniu art. 22 ust. 1 ustawy o bibliotekach stanowią o obowiązku posiadania biblioteki przez każdą szkołę, są one sprzeczne z art. 67 ust. 1 pkt 2 ustawy o systemie oświaty, który mówi wyłącznie, że obowiązkiem szkoły jest zapewnienia uczniom dostępu do biblioteki. Takie działania to wyraźna, niedopuszczalna ingerencja w zakres innego aktu normatywnego, w zakres regulacji szczegółowej.

Art. 23 i 24 to przepisy o bibliotekach fachowych i zakładowych, odnoszące się do bibliotek prowadzonych przez zakłady pracy. *Biblioteki fachowe wspierają realizację zadań zakładów pracy oraz służą potrzebom doskonalenia zawodowego pracowników*. Natomiast *Biblioteki zakładowe służą zaspakajaniu potrzeb oświatowych i kulturalnych pracowników zakładu i ich rodzin*.

Art. 25 i 26 mówią o sprawach związanych z obsługą „biblioteczną” specjalnych grup użytkowników, do których zaliczono niewidomych⁴² oraz pracowników i destynatariuszy zakładów publicznych (pacjentów korzystających z usług zakładów opieki zdrowotnej⁴³, podopiecznych zakładów opieki społecznej, jak też i osób osadzonych w zakładach kar-

³⁹ O działalności bibliotek pedagogicznych stanowią: rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 czerwca 1993 r. w sprawie organizacji i zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych (Dz. U. Nr 52, poz. 1126; zmiana w 1999 r. Nr 67 poz. 754) oraz rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 29 kwietnia 2003 r. w sprawie ramowego statutu publicznej biblioteki pedagogicznej (Dz. U. Nr 89 poz. 825).

⁴⁰ R. Golat: *Szczególny status prawny bibliotek pedagogicznych*. „Bibliotekarz” 2006, nr 9, s. 12-14.

⁴¹ L. Biliński: *Nowe regulacje prawne określające zasady działania publicznych bibliotek pedagogicznych*. W: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wyd. SBP 2006, s. 71-73.

⁴² L. Biliński: *Finansowanie obsługi bibliotecznej niewidomych*. Vademecum Bibliotekarza 2005. Informacja z dzieła autora. W: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wyd. SBP 2006, s. 181-182.

⁴³ L. Biliński: *Obsługa biblioteczna pacjentów zakładów opieki zdrowotnej*. „Bibliotekarz” 2000, nr 12, s. 32-33. Także, tego autora, W: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wyd. SBP 2006, s. 170-172. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 26 września 2000 r. w sprawie obsługi bibliotecznej w zakładach opieki zdrowotnej oraz zasad współdziałania bibliotek publicznych w wykonywaniu tej obsługi. Dz. U. Nr 91 poz. 1014.

nych, poprawczych i w schroniskach dla nieletnich), a także bibliotek działających w jednostkach podległych ministrowi obrony narodowej⁴⁴ oraz ministrowi spraw wewnętrznych i administracji⁴⁵. Właściwi ministrowie określają zasady organizacji obsługi bibliotecznej i współdziałania tych bibliotek z bibliotekami publicznymi.

Głównym mankamentem ustawy jest ograniczenie zakresu jej działania. Art. 2 stanowi, że w zakresie nieuregulowanym jej przepisami mają być odpowiednio stosowane przepisy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej. Z postanowień tych wynikałoby, że jest to ustawa stanowiąca głównie o bibliotekach publicznych. Przecież inne biblioteki, m.in. naukowe i szkolne, nie są objęte przepisami wspomnianego w art. 2 aktu normatywnego. I najczęściej po lekturze tych przepisów, rodzi się pytanie zainteresowanych bibliotekarzy, czy mamy tu do czynienia z ustawą, która ma charakter ogólnej? Z tych przepisów mogłoby wynikać, że dla innych bibliotek, poza publicznymi, nie ma przepisów szczególnych, bo o przepisach innych ustaw w tym akcie normatywnym się nie wspomina.

W demokratycznym państwie prawnym obowiązuje zasada przejęta z prawa rzymskiego: *Ustawa szczególna uchyla ustawę ogólną (Lex specialis derogat legi generali)*. Zasada ta stanowi podstawę do usuwania kolizji przepisów prawnych mających różny stopień ogólności, a odnoszących się do tych samych zagadnień. Ustawą „szczególną” dla bibliotek publicznych jest ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, ale ten akt normatywny nie może być stosowany do rozwiązywania problemów bibliotek utworzonych i działających „w obszarach” objętych obowiązywaniem innych ustaw, np. bibliotek działających w szkołach wyższych (tu obowiązuje ustawa: Prawo o szkolnictwie wyższym), bądź też w innych jednostkach organizacyjnych (np. w szkołach działających w oparciu o przepisy ustawy o systemie oświaty). Dla tych bibliotek szczególnymi przepisami, są wspomniane wyżej ustawy: Prawo

⁴⁴ L. Biliński: *Obsługa biblioteczna w jednostkach organizacyjnych Ministerstwa Obrony Narodowej*. „Bibliotekarz” 2003, nr 5, s. 35-36. Także, tego autora, W: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wyd. SBP 2006, s. 163-165. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 6 lutego 2003 r. w sprawie zasad organizacji obsługi bibliotecznej w jednostkach organizacyjnych Ministerstwa Obrony Narodowej oraz zasad współdziałania bibliotek publicznych w wykonywaniu tej obsługi. Dz. U. Nr 35 poz. 297.

⁴⁵ L. Biliński: *Podstawy prawne obsługi bibliotecznej w jednostkach MSWiA*. „Bibliotekarz” 2002, nr 11, s. 33. Także, tego autora, W: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wyd. SBP 2006, s. 165-166. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 28 sierpnia 2002 r. w sprawie zasad organizacji obsługi bibliotecznej w jednostkach organizacyjnych podległych Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz zasad współdziałania bibliotek publicznych w wykonywaniu tej obsługi. Dz. U. 2002, 154, 1284.

o szkolnictwie wyższym i o systemie oświaty. Ustawa w zasadzie utrzymuje (art. 4), narzucony nam w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku, podział na tradycyjne zadania biblioteczne oraz „nowe” zadania z zakresu informacji naukowej, podział nieznanym obecnie nie tylko w państwach Unii Europejskiej, wskazuje, że obowiązkiem bibliotek jest przede wszystkim realizacja zadań „tradycyjnych”, bo wg ustawy inne zadania biblioteka „może” wykonywać, można to zrozumieć, że zadania „informacyjne” mają charakter „marginalnych”, a takie przepisy świadczą o braku zrozumienia dla zadań nowoczesnych bibliotek, o spychaniu na drugi plan aktywnego udziału bibliotek w budowie społeczeństwa informacyjnego.

Zajmując się problemem działalności bibliotek można wyróżnić trzy podstawowe zakresy działania: działalność podstawową, dodatkową i uboczną⁴⁶. Zadania bibliotek związane z poszczególnymi zakresami działania muszą być określone w statucie bądź też w regulaminie organizacyjnym biblioteki.

Innym mankamentem ustawy jest zmiana charakteru ogólnokrajowej sieci bibliotecznej. Przepisy (art. 27 ust. 2) ograniczają uczestnictwo w sieci do bibliotek publicznych⁴⁷. W rezultacie sieć ogólnokrajową tworzą obecnie przede wszystkim biblioteki działające w jednym resorcie, w resorcie kultury. Minister kultury i dziedzictwa narodowego uzyskał co prawda prawo włączania do sieci innych bibliotek „na wniosek właściwego organizatora”, a także prawo (w uzgodnieniu z organizatorem) wskazania jednostki sprawującej nadzór merytoryczny w zakresie realizacji zadań wynikających z wydanych przez niego przepisów wykonawczych do ustawy (art. 27 ust. 3), ale przepisy szczegółowe, dotyczące innych bibliotek nie stwarzają warunków do takich działań. Można wątpić, czy np. status szkoły wyższej, określony przepisami ustawy: Prawo o szkolnictwie wyższym (w art. 4 ust. 1: *Uczelnia jest autonomiczna we wszystkich obszarach swojego działania na zasadach określonych w ustawie*), gwarantujący jej autonomię, dopuszcza sytuacje, by nad określonymi działaniami jej podstawowej jednostki organizacyjnej, biblioteki uczelnianej, sprawowała nadzór inna jednostka organizacyjna.

Obowiązująca ustawa nie przywiązuje także właściwej uwagi do problemów związanych z „zawodami bibliotekarskimi”. Na te sprawy zwrócono uwagę na ogólnopolskiej konferencji, której temat brzmiał: „Zawód

⁴⁶ R. Gola: *Trzy zakresy działalności bibliotek – aspekt prawny*. „Bibliotekarz” 2009, nr 4, s. 31-32.

⁴⁷ L. Biliński: *Ogólnokrajowa sieć biblioteczna – idea i jej realizacja*. W: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wyd. SBP 2006, s. 26-39.

bibliotekarza dziś i jutro”, konferencji zorganizowanej przez SBP w Nałęczowie w 2003 r.⁴⁸.

5. Bibliotekarze o obowiązującej ustawie

Nowa ustawa stosunkowo szybko spotkała się z krytycznym przyjęciem przez bibliotekarzy. Trafne uwagi dotyczące postanowień ustawy zostały zgłoszone podczas dyskusji i w referatach wygłoszonych na ogólnopolskiej konferencji dyrektorów wojewódzkich bibliotek publicznych nt. „Zmiany w prawie bibliotecznym” (Radom, 15-17 czerwca 1998 r.)⁴⁹. W szczególności podkreślano, że aktualnie obowiązujące przepisy ustawy w żadnym stopniu nie zbliżają naszego bibliotekarstwa do bibliotekarstwa w państwach Unii Europejskiej. Wskazywano, że rozstrzygnięcia wymaga problem ponadresortowego organu koordynującego działalność bibliotek w kraju; padały tam propozycje utworzenia urzędu Pełnomocnika Rządu do spraw Bibliotek bądź też Agencji do spraw Bibliotek. To, zdaniem uczestników konferencji nie jest sprawa bagatelna; biblioteki działają w różnych resortach i właściwa realizacja ich zadań wymaga dobrej współpracy, koordynacji, być może stworzenia „związków bibliotek”, stowarzyszeń osób prawnych realizujących m.in. zadania związane z tworzeniem się społeczeństwa informacyjnego. Szereg uwag odnoszących się do tego problemu i pośrednio do przepisów ustawy zawarł w swoim artykule zamieszczonym na łamach „Bibliotekarza” Stefan Kubów⁵⁰. Sprawy te były także przedmiotem zainteresowania referentów i dyskutantów na konferencji nt. „Polskie bibliotekarstwo w perspektywie wejścia do Unii Europejskiej”, zorganizowanej przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich⁵¹ w 2001 r.

⁴⁸ *Zawód bibliotekarza dziś i jutro*. Materiały z ogólnopolskiej konferencji w Nałęczowie 18-10 września 2003 r.; V Forum Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich 2003. Warszawa: Wydaw. SBP 2003, seria: Nauka – Dydaktyka – Praktyka, t. 64; red. Janusz Nowicki.

⁴⁹ *Biblioteki w reformie administracyjnej państwa*. Materiały z ogólnopolskiej konferencji dyrektorów WBP nt.: „Zmiany w prawie bibliotecznym”. Radom 15-17 czerwca 1998. Wydaw. SBP 1998 seria: Propozycje i Materiały z. 22. Referat Andrzeja Tywsa: „Prawo biblioteczne a modele organizacyjne i instytucjonalne bibliotek publicznych” s. 54-63. Patrz także: *Memoriał konferencji dyrektorów wojewódzkich bibliotek publicznych w sprawie Rządowej Agencji ds. Bibliotek* uchwalony na konferencji w Starych Jabłonkach, 23-25 kwietnia 1996 r.

⁵⁰ S. Kubów: *Czy bibliotekarstwo polskie gotowe jest do integracji europejskiej?* „Bibliotekarz” 2001, nr 9, s. 9-12.

⁵¹ *Polskie bibliotekarstwo w perspektywie wejścia do Unii Europejskiej*. Materiały z ogólnopolskiej konferencji towarzyszącej Krajowemu Zjazdowi Delegatów SBP. Warszawa Miedzeszyn 8-9 czerwca 2001 r. Warszawa: Wydaw. SBP 2001, seria: Propozycje i Materiały, z. 48.

Podstawę prawną do zapewnienia społeczeństwu przez biblioteki (a także inne jednostki organizacyjne wykonujące stosowne działania, np. ośrodki informacji naukowej) powszechnego dostępu do kultury, edukacji i informacji, do powstania „społeczeństwa informacyjnego”^{52, 53} musi stanowić odpowiednia ustawa. Jest sprawą bardzo ważną, aby jak najszybciej podjąć działania prowadzące do zmian w obowiązujących przepisach „prawa bibliotecznego”. Niedopuszczalna jest sytuacja, w której nasze polskie akty normatywne utrzymują (w rzeczywistości nieistniejący) podział zadań bibliotecznych na „tradycyjne” i (wcale nie) nowe zadania w zakresie informacji naukowej. To nie były, to nie są nowe zadania bibliotek, zadania „informacyjne” prowadziły, i to od wielu lat (patrz: postanowienia dekretu z 1946 r.), wszystkie biblioteki, tyle tylko, że w różnym rozmiarze. Dodajmy, iż takie podziały były i są niezrozumiałe dla bibliotekarzy pracujących w krajach zachodnich (np. w Niemczech). Tam informacja naukowa była i jest jednym z podstawowych zadań bibliotecznych.

Działając zgodnie z postulatami środowiska bibliotekarskiego Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich powołało w połowie 2007 r. Zespół ds. opracowania założeń i projektu ustawy o bibliotekach⁵⁴. Celem Zespołu miało być zebranie opinii pracowników bibliotek na temat potrzeby zmian w ustawie, bądź też opracowania nowego aktu normatywnego, potrzeby modyfikacji istniejących postanowień, a także zebranie propozycji zmian w ustawie. Innym zadaniem Zespołu było przeanalizowanie obowiązujących w naszym kraju przepisów regulujących szeroko pojęte problemy bibliotek, zapoznanie się z obowiązującymi przepisami zagranicznymi, w szczególności z regulacjami określającymi warunki organizacyjne oraz zasady finansowania bibliotek. Zespół dokonał oceny stanu aktualnego będącego konsekwencją obowiązywania aktualnych przepisów oraz praktyki ich stosowania, zgromadził wiele opinii i propozycji zmian w zapisach tych aktów normatywnych. Rezultatem działań Zespołu nie było opracowanie projektu nowego aktu normatywnego, a jedynie zestawienie założeń, wniosków z dyskusji i z prac prowadzonych nad nowelizacją ustawy o bibliotekach (a może wniosków przydatnych w toku prac nad nową ustawą).

⁵² Patrz: dokument, który powstał w Ministerstwie Gospodarki w 2001 r.: *e-Polska. Plan działania na rzecz rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce na lata 2001-2006*, w nawiązaniu do dyrektywy Rady Europy nr 89/48/EEC i do *Białej Księgi. Przygotowanie stowarzyszonych krajów środkowej i wschodniej Europy do integracji z wewnętrznym rynkiem Unii Europejskiej* opracowanej przez Jacques'a Delorsa. Luksemburg Wydanie UE, 1995.

⁵³ B. Howorka: *Społeczeństwo informacyjne*. „Bibliotekarz” 2002, nr 1, s. 3-10.

⁵⁴ Informacje zamieszczone poniżej pochodzą z tekstu autorstwa Zespołu ds. opracowania założeń i projektu ustawy o bibliotekach z dnia 19 kwietnia 2009 r.: *Wnioski końcowe z prac prowadzonych nad nowelizacją ustawy o bibliotekach*. Dokument ten został przyjęty jako podstawa do dalszych prac przez ZG SBP na posiedzeniu w dniu 19 czerwca 2009 r.

Zespół w cz. I („Uwagi ogólne”) pisząc o brakach obowiązującej ustawy wskazał, że największe problemy sprawiają niedopracowane zasady finansowania bibliotek; w znowelizowanej ustawie powinny się znaleźć zapisy pozwalające na efektywne i zgodne z polityką biblioteczną państwa wykorzystywanie pozyskiwanych środków finansowych, przede wszystkim zapewnienie lepszego finansowania obsługi użytkowników, zabezpieczenia i zachowania szczególnie cennych zbiorów (w pierwszym rzędzie ochrony narodowego zasobu bibliotecznego) oraz udoskonalanie współpracy bibliotek m.in. w zakresie obsługi wypożyczeń międzybibliotecznych, opracowywania zbiorów bibliecznych, tworzenia źródeł informacji o polskim piśmiennictwie, czy też tworzenia kolekcji zasobów cyfrowych. Inny poważny brak obowiązującej ustawy, to przepisy o ogólnokrajowej sieci bibliecznej, ograniczające obecnie jej funkcjonowanie do jednego tylko typu bibliotek, nie zapewniające warunków współpracy między bibliotekami różnych typów i działających w różnych resortach. Brakuje w naszym państwie standardów, rozumianych jako stany idealne, do których należy dążyć lub też je utrzymywać, jeśli właściwie spełniane są ich postanowienia. Dookreślenia wymagają zasady i warunki świadczenia usług bibliecznych i informacyjnych, w szczególności w samorządowych bibliotekach publicznych oraz w bibliotekach szkolnych. Niejasne są także kompetencje organów administracji państwowej w zakresie sprawowania nadzoru nad realizacją przepisów obowiązującej ustawy (szczególnie przez organizatora biblioteki), nad sposobem finansowania zadań bibliecznych i wykorzystywania środków publicznych na bieżącą działalność biblioteki.

Ważne są szczegółowe propozycje zmian w ustawie⁵⁵, dlatego, poniżej, przedstawiam je in extenso (cz. II. Zagadnienia szczegółowe):

Cele i zadania bibliotek

1. Ustawa powinna stanowić, że celem funkcjonowania bibliotek finansowanych ze środków publicznych jest udostępnianie zasobów wiedzy i kultury, upowszechnianie i wspieranie aktywności naukowej, edukacyjnej i kulturowej społeczeństwa oraz stwarzanie warunków rozwoju i promocji czytelnictwa. Biblioteki powinny zapewniać warunki do wieloletniego

⁵⁵ *Wnioski końcowe z prac prowadzonych nad nowelizacją ustawy o bibliotekach. Cz. I. Uwagi ogólne. Cz. II. Zagadnienia szczegółowe. Opracowanie: Zespół ds. opracowania założeń i projektu ustawy o bibliotekach, powołany przez Zarząd Główny Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 19 czerwca 2009 r. Przewodnicząca Zespołu: Jolanta Stępniaik.*

przechowywania zbiorów bibliotecznych i zachowania warunków dostępu do oferowanych usług.

2. Ustawodawca powinien zobowiązać organizatorów bibliotek, a w szczególności jednostki samorządu terytorialnego, do zapewnienia warunków organizacyjnych, w tym technicznych i finansowych, dla świadczenia usług bibliotecznych i informacyjnych na potrzeby naukowe, edukacyjne i kulturowe lokalnej społeczności. Biblioteki powinny wspierać rozwój społeczeństwa informacyjnego.

3. Wśród zadań realizowanych przez biblioteki finansowane ze środków publicznych powinny być ujęte zadania związane ze świadczeniem usług dla osób niepełnosprawnych oraz usług realizowanych w celu wyrównania szans i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu.

4. Ustawa powinna wskazywać ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego jako jednostkę zobowiązaną do sprawowania nadzoru nad bibliotekami. W ramach sprawowanego nadzoru minister powinien być zobowiązany do określenia standardów świadczenia usług bibliotecznych i informacyjnych dla bibliotek różnych typów.

5. Ustawodawca powinien określić zadania bibliotek w zakresie zachowania polskiego dorobku piśmienniczego i wydawniczego, w tym wskazać jednostki realizujące zadania o szczególnym znaczeniu w tym zakresie oraz określić zasady ich finansowania. Ustawodawca powinien stworzyć warunki dla wykorzystywania najnowszych technologii dla zachowania zasobów piśmiennictwa polskiego oraz zbiorów tworzących narodowy zasób biblioteczny.

Krajowa sieć biblioteczna

6. Krajową sieć biblioteczną powinny obligatoryjnie tworzyć wszystkie biblioteki finansowane ze środków publicznych. Ustawodawca powinien określić: zasady współdziałania bibliotek tworzących krajową sieć biblioteczną, źródła finansowania współpracy oraz określić jednostki odpowiedzialne za koordynację i wytyczanie priorytetowych kierunków współpracy.

7. Ustawa powinna określać „koszyk usług gwarantowanych”. Za usługi gwarantowane biblioteki krajowej sieci nie mogą pobierać opłat. Ustawa powinna regulować zasady osiągania przez biblioteki przychodów z przeznaczeniem na cele statutowe.

8. Struktura sieci samorządowych bibliotek publicznych powinna odzwierciedlać podział administracyjny państwa. Odstępstwa od tej zasady (np. dotyczące powiatów grodzkich, powiatów ziemskich) powinny być sprecyzowane w ustawie z określeniem warunków, kiedy konkretne zadania

można powierzyć innym jednostkom, jak realizacja tych zadań będzie finansowana i kto będzie je nadzorował. W strukturze samorządowych bibliotek publicznych ustawa powinna wskazywać jednostki realizujące zadania o charakterze metodyczno-szkoleniowym, w celu zapewnienia właściwego nadzoru merytorycznego i spójności działania bibliotek.

9. Ustawodawca powinien stworzyć warunki współpracy bibliotek, w tym do podejmowania działań w zakresie współdziałania przy gromadzeniu zbiorów bibliotecznych, ich opracowaniu oraz upowszechnianiu informacji w krajowej sieci bibliotecznej, a także w sieciach działających na poziomie regionalnym (lokalnym) lub dziedzinowym.

10. Ustawodawca powinien określić (powołać) instytucje koordynującą funkcjonowanie krajowej sieci bibliotecznej.

Krajowa Rada Biblioteczna

11. KRB powinna być ciałem doradczym i opiniującym powołanym przez Prezesa Rady Ministrów⁵⁶. Skład KRB powinien zapewniać reprezentacje różnych typów bibliotek oraz środowisk związanych z kształceniem w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej.

12. KRB powinna być wyposażona w zaplecze organizacyjne i środki pozwalające na zamawianie ekspertyz, przygotowywanie projektów i analiz na potrzeby rządu, opiniowania projektów ustaw i rozporządzeń wszystkich ministrów, urzędów centralnych i jednostek podległych Prezesowi Rady Ministrów, w których gestii są biblioteki (nie tylko resortu kultury), jeśli ich tematyka dotyczy bibliotek, zadań przez nie realizowanych i zatrudnionych w nich pracowników.

13. KRB powinna obowiązkowo uczestniczyć w tworzeniu i nadzorowaniu projektów o znaczeniu priorytetowym dla polityki bibliotecznej państwa, przy określaniu zasad podziału środków przeznaczonych na ogólnokrajowe projekty (np. fundusz promocji czytelnictwa, fundusze na digitalizację czy program „kwaśny papier”), wspierać i koordynować tworzenie międzyresortowych konsorcjów dla negocjowania umów na poziomie krajowym (np. przy zakupie baz danych).

14. Ustawodawca powinien wskazać tryb tworzenia standardów usług bibliotecznych i informacyjnych oraz wskaźników oceny osiągniętych rezulta-

⁵⁶ Tak, przez prezesa Rady Ministrów, bo to jest przecież organ międzyresortowy. Ale może dołączyć tu postanowienia (podobnie, jak to jest w art. 20 ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, który stanowi, że członków Rady Archiwalnej powołuje się na wniosek przedstawiony w porozumieniu ze Stowarzyszeniem Archiwistów Polskich), że skład Krajowej Rady Bibliotecznej ustalany jest w porozumieniu ze Stowarzyszeniem Bibliotekarzy Polskich.

tów, w odniesieniu do jednostek krajowego systemu bibliotecznego. Zadanie związane z określeniem standardów powinno być bezpośrednio nadzorowane przez jednostkę koordynującą funkcjonowanie krajowej sieci bibliotecznej.

Zadania bibliotek różnych typów

15. Ustawa powinna precyzować zadania bibliotek różnych typów, o ile je wymienia, wskazując na ich odrębne zasady finansowania, typy zbiorów czy grupy użytkowników. Ustawodawca powinien określić zadania tych jednostek w ramach krajowej sieci bibliotecznej, a także zobowiązać organizatora jednostki do finansowania powierzonych zadań lub wskazać odrębne źródła ich finansowania.

16. Ustawa powinna określać specyficzne zadania bibliotek centralnych (głównych) o ile ustawodawca im je powierza (np. prowadzenie bibliografii dziedzinowej polskiego piśmiennictwa jako części bibliografii narodowej).

Narodowy Zasób Biblioteczny

17. Ustawa powinna definiować termin narodowy zasób biblioteczny, obejmując nim:

- a) zabytkowe materiały biblioteczne polskie i obce, przedstawiające trwałe wartości dla historii, nauki i kultury (konieczne jest określenie chronologicznych ram dla terminu „zabytkowy”);
- b) kolekcje historyczne w całości lub w określonych fragmentach;
- c) całość polskiej produkcji wydawniczej podlegającej obowiązkowi wieczystego archiwizowania.

18. Minister właściwy do spraw kultury i dziedzictwa narodowego powinien określić kryteria i tryb kwalifikowania zbiorów do narodowego zasobu bibliotecznego, organizację, zasady i zakres jego szczególnej ochrony.

19. Biblioteki, których zbiory tworzą narodowy zasób biblioteczny powinny korzystać ze szczególnej ochrony i pomocy finansowej państwa. Minister właściwy do spraw kultury i dziedzictwa narodowego powinien określić źródła i zasady finansowania zadań związanych z ochroną narodowego zasobu bibliotecznego, a także wspierać te jednostki poprzez dedykowanie specjalnych programów finansowania ochrony tych zbiorów (np. program „kwaśny papier”, program digitalizacji narodowego zasobu bibliotecznego).

20. Jednostkom, których zbiory tworzą narodowy zasób biblioteczny, przy nabywaniu zbiorów bibliotecznych zaliczanych do obiektów zabytkowych, powinno przysługiwać prawo pierwokupu.

Pracownicy bibliotek

21. *Ustawodawca powinien zobowiązywać organizatorów bibliotek do stwarzania warunków dla rozwoju oraz stałego podnoszenia kwalifikacji pracowników bibliotek, w celu zapewnienia poprawy jakości świadczonych przez biblioteki usług, poprawy warunków pracy pracowników bibliotek oraz kształtowania właściwego wizerunku zawodu bibliotekarza.*

22. *Jednostka nadzorująca funkcjonowanie krajowej sieci bibliotecznej powinna być zobowiązana do opiniowania projektów ustaw i rozporządzeń dotyczących kwalifikacji pracowników bibliotek w celu zachowania spójności przyjętych kwalifikacji i uprawnień.*

Propozycje Zespołu zasługują na wzięcie ich pod uwagę przy opracowywaniu projektu nowelizacji obowiązującej ustawy bądź też nowego aktu normatywnego. Brakuje mi jedynie, w tych propozycjach, postulatu uporządkowania spraw związanych z zawodem (bądź grupą zawodową) bibliotekarza. W „Przewodniku po zawodach” mamy informację o istnieniu trzech zawodów: bibliotekarza, bibliotekoznawcy i specjalisty informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej. W przepisach dot. zawodu regulowanego są postanowienia o zawodzie „bibliotekarza, pracownika dokumentacji i informacji naukowej. Może jest to nazwa „nowego, jednego” zawodu? Czy wystarczyłby jeden zawód: „bibliotekarz” lub dwa zawody „bibliotekarz” i „bibliotekarz naukowy” – osoba z odpowiednimi kwalifikacjami i ze stopniem naukowym (bibliotekarza dyplomowanego).

6. Inne ustawy stanowiące o sprawach istotnych dla bibliotek i bibliotekarzy

Art. 2 ustawy o bibliotekach stanowi, że w zakresie nieuregulowanym przez ten akt normatywny należy odpowiednio stosować przepisy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej. Przepisy tego artykułu odnoszą się do bibliotek publicznych. Do bibliotek szkół wyższych stosuje się przepisy ustawy: Prawo o szkolnictwie wyższym, do innych bibliotek odnoszą się inne ustawy, m.in. o Polskiej Akademii Nauk oraz o jednostkach badawczo-rozwojowych. Biblioteki szkolne i pedagogiczne są tworzone i działają zgodnie z przepisami ustawy o systemie oświaty. Do pozostałych bibliotek stosuje się przepisy określające zasady funkcjonowania jednostek organizacyjnych lub resortów (np. Ministerstwa Obrony Narodowej, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji), w ramach których te biblioteki działają.

VI. Ustawy, o których bibliotekarze powinni wiedzieć

1. Ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej¹

Ustawa określa (w art. 1) co należy rozumieć pod pojęciem działalności kulturalnej (tworzenie, upowszechnianie i ochrona kultury), stanowi o obowiązku państwa do sprawowania mecenatu nad działalnością kulturalną (wspieranie i promocja twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieka nad zabytkami), mówi także o zadaniach ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego oraz jednostek samorządu terytorialnego związanych z „ustawowym” bądź „statutowym” mecenatem tych organów nad działalnością kulturalną w różnych jej formach organizacyjnych.

Biblioteki są jedną z kilkunastu, wymienionych w tej ustawie, form organizacyjnych działalności kulturalnej (art. 2)².

Działalność kulturalną mogą prowadzić osoby prawne i fizyczne, a także jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej. Działalność kulturalna, do której odnoszą się przepisy tej ustawy, nie stanowi działalności gospodarczej w rozumieniu „odrębnych przepisów” (art. 3).

Art. 6 nakłada na ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego obowiązek określania w drodze rozporządzenia wymagań kwalifikacyjnych i trybu stwierdzania kwalifikacji uprawniających do zajmowania określonych stanowisk, m.in. w bibliotekach, których organizatorem jest administracja rządowa lub jednostki samorządu terytorialnego.

¹ Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej. Dz. U. z 2001 r. Nr 13 poz. 123; zmiany: Dz. U. z 2002 r. Nr 41 poz. 364, Dz. U. z 2003 r. Nr 96 poz. 874, Nr 162 poz. 1568 i Nr 213 poz. 2081, D. U. z 2004 r. Nr 11 poz. 96 i Nr 261 poz. 2598, Dz. U. z 2005 r. Nr 131 poz. 1091, Nr 132 poz. 1111, Dz. U. z 2006 r. Nr 227 poz. 1658.

² R. Goła: *Biblioteki to także instytucje kultury*. „Bibliotekarz” 2005, nr 10, s. 3-5.

Zarówno ministrowie oraz kierownicy urzędów centralnych, jak i jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną tworząc instytucje kultury (państwowe, samorządowe), a prowadzenie takiej działalności jest ich zadaniem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym, a organizowane przez te jednostki instytucje kultury mogą otrzymywać dotacje na zadania, objęte mecena-tem państwa (art. 8 i 9 ustawy).

Art. 14 stanowi, że instytucje kultury z chwilą wpisu do rejestru prowadzonego przez organizatora uzyskują osobowość prawną i z chwilą tego wpisu mogą rozpocząć swoją działalność.

O trybie powoływania i odwoływania dyrektora instytucji kultury mówią art. 15 i 16 ustawy. Art. 17 stanowi o kompetencjach dyrektora tej instytucji.

Ważne dla bibliotek są przepisy rozdz. 3 (art. 27-29 ustawy): *Zasady gospodarki finansowej instytucji kultury*. Stanowią one o samodzielności gospodarowania mieniem instytucji oraz prowadzenia gospodarki w ramach posiadanych środków *kierując się zasadami efektywności ich wykorzystania*.

Zasady wynagradzania pracowników instytucji kultury określa minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (art. 31).

Podstawowe zadania instytucji kultury to:

- 1) edukacja kulturalna i wychowanie przez sztukę,
- 2) sprawowanie opieki nad zabytkami, zabytkami ruchomymi, którymi są także niektóre materiały biblioteczne, w szczególności dokumenty, czyli utrwalony wyraz myśli ludzkiej³,
- 3) tworzenie warunków dla rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego oraz zainteresowania wiedzą i sztuką,
- 4) tworzenie warunków dla rozwoju folkloru, a także rękodzieła ludowego i artystycznego,
- 5) rozpoznawanie, rozbudzanie i zaspakajanie potrzeb oraz zainteresowań kulturalnych.

Jednym z ważnych zadań tych instytucji, w tym także bibliotek, jest działalność w zakresie upowszechniania kultury (o zadaniach instytucji kultury mówi art. 32 ustawy).

Ustawa reguluje także sprawy związane z łączeniem i podziałem instytucji kultury; przepisy te nie dotyczą bibliotek, problemy te regulują przepisy art. 13 ustawy o bibliotekach.

³ Patrz: art. 6 ust. 1 pkt 2 lit. e) ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dz. U. Nr 162, poz. 1568.

Można jeszcze wspomnieć, że art. 34-37 ustawy regulują sprawy związane z organizowaniem imprez artystycznych i rozrywkowych, odbywających się poza stałą siedzibą instytucji lub w sposób objazdowy. Obowiązkiem organizatora takiej imprezy jest zawiadomienie organu gminy właściwej ze względu na miejsce imprezy. Organ gminy może zakazać odbycia imprezy tylko w takich sytuacjach, gdy może wystąpić zagrożenie życia lub zdrowia ludzi, moralności publicznej lub spowodować szkody w mieniu o znacznych rozmiarach, a także w razie stwierdzenia, że pomieszczenia, obiekty lub miejsce imprezy, a także przewidziane do użycia środki techniczne nie odpowiadają wymaganiom przewidzianym przez odpowiednie przepisy^{4,5}.

2. Ustawy o szkolnictwie wyższym

A. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym”⁶ to dziewiąty akt normatywny tej rangi zajmujący się problematyką szkół wyższych.

Akty normatywne, ustawy i dekret, które stanowiły o sytuacji prawnej szkół wyższych w Polsce, to:

1) ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich (Dz. U. z 1920 r. Nr 72 poz. 494),

2) ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa (Dz. U. z 1932 r. Nr 39 poz. 389); ten akt normatywny określał zasady funkcjonowania całego systemu oświatowego w ówczesnej Polsce i w bardzo małym stopniu odnosił się do szkół akademickich,

3) ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich (Dz. U. z 1938 r. Nr 1 poz. 6),

4) dekret z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego (Dz. U. z 1947 r. Nr 66 poz. 415),

5) ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki (Dz. U. z 1952 r. Nr 6 poz. 38),

6) ustawa z dnia 5 listopada 1958 r. o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 1973 r. Nr 32 poz. 191),

⁴ R. Golat: *Nowe zasady organizacji imprez masowych*. „Bibliotekarz” 2009, nr 10, s. 27-28.

⁵ R. Golat: *Biblioteki jako organizatorzy imprez (uwarunkowania formalno-prawne)*. „Bibliotekarz” 2008, nr 1, s. 28-29.

⁶ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym. Dz. U. z 2005 r. Nr 164 poz. 1365; zmiany: w 2006 r. Nr 46 poz. 328, Nr 104 poz. 708 i 711, Nr 144 poz. 1043, Nr 227 poz. 1658, w 2007 r. Nr 80 poz. 542, Nr 120 poz. 818, Nr 176 poz. 1238 i 1240, Nr 180 poz. 1280, w 2008 r. Nr 70 poz. 416, w 2009 r. Nr 68 poz. 584, Nr 157 poz. 1241, Nr 161 poz. 1278 i Nr 202 poz. 1553.

7) ustawa z dnia 4 maja 1982 r. o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 1985 r. Nr 42 poz. 201),

8) ustawa z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 1990 r. Nr 65 poz. 385 z późniejszymi zmianami).

Przepisy ustaw z 1920 r. i z 1933 r., a także dekret z 1947 r. w sprawach związanych z działalnością bibliotek odsyłały do przepisów statutowych. Sprawy biblioteki uczelni oraz jej pracowników zostały także pominięte w ustawie z 1951 r. I tu także znalazły się tylko odesłania do statutu, jednak trzeba odnotować, że wiele ważnych postanowień dotyczących biblioteki znalazło się w „statucie wzorcowym”⁷. Obszerniejsze są regulacje dotyczące spraw biblioteki oraz jej pracowników w ustawie z 1958 r. Przepisy te zostały uzupełnione zarządzeniem Ministra Szkolnictwa Wyższego⁸. Także więcej postanowień o bibliotekach oraz o pracownikach tych jednostek organizacyjnych uczelni znalazło się w ustawie z 1982 r. Ale również przepisy tego aktu odsyłały wiele spraw do uregulowania w statucie uczelni.

Uchylona w 2005 r. ustawa o szkolnictwie wyższym dobrze regulowała sprawę biblioteczną. W rozdz. 2 („Organizacja uczelni”), w art. 65 znalazły się postanowienia, wskazujące, że biblioteka główna:

1) jest nieodłącznym (obowiązkowym) elementem struktury organizacyjnej uczelni,

2) jest ogólnouczelnianą jednostką organizacyjną (o ogólnouczelnianych jednostkach organizacyjnych stanowił art. 64 ust. 3),

3) ma zadania naukowe, dydaktyczne i usługowe,

⁷ Rada Ministrów ustaliła statut szkoły wyższej uchwałą nr 477 z dnia 4 czerwca 1952 r. ogłoszona w Mon. Pol. z 1952 r. Nr A-57, poz. 883; do biblioteki i bibliotekarzy odnosiły się m.in. postanowienia §§ 42-48 tego statutu. Ponadto w 1953 r. odniosło się do spraw bibliotecznych zarządzenie z dnia 17 grudnia 1953 r. ogłoszone w Dz. Urz. Min. Szk. Wyż. Z 1954 r. Nr 1, poz. 1; załącznik do tego zarządzenia mówił o organach koordynujących i opiniujących szkoły wyższej zajmujących się sprawami bibliotecznymi, o komisjach bibliotecznych powoływanych przez rektorów na okres dwuletni i działających na podstawie regulaminu.

⁸ Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 18 marca 1961 r. (Nr DP-III-7/2/61) w sprawie struktury organizacyjnej i zasad działania biblioteki głównej szkoły wyższej oraz bibliotek przy poszczególnych jednostkach organizacyjnych szkół wyższych podległych Ministrowi Szkolnictwa Wyższego (sic!), ogłoszone w Dz. Urz. Min. Szk. Wyż. z 1961 r. Nr 3, poz. 9. Zarządzenie to stanowiło o sieci bibliotek szkoły wyższej (§ 1), o zadaniach biblioteki głównej, jako ogólnouczelnianego zakładu o zadaniach naukowych, dydaktycznych i usługowych oraz jako publicznej biblioteki naukowej (§ 2), o tworzeniu, przekształcaniu i znoszeniu biblioteki głównej i o jej szczegółowej strukturze organizacyjnej (§ 3 i załącznik), o bibliotekach zakładowych (§ 4 i 5), o gromadzeniu i przechowywaniu rękopisów, inkunabułów i innych zbiorów bibliotecznych szczególnie cennych i rzadkich (§ 6), o nadzorze sprawowanym przez dyrektora biblioteki głównej (§ 7) oraz o zadaniach senackiej komisji bibliotecznej (§ 8).

4) stanowi podstawę jednolitego systemu biblioteczno-informacyjnego uczelni, tworzono go na zasadach określonych w statucie uczelni, 5) pełni funkcję ogólnodostępnej biblioteki naukowej

i w końcu, co z uwagi na postanowienia rozdz. 10 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach stało się częściowo nieaktualne,

6) jest ogniwem ogólnokrajowej sieci bibliotecznej i ogólnokrajowej sieci dokumentacji i informacji naukowej (nie doszło do powstania takiej sieci).

Ustawa, w art. 66 stanowiła o tym, kto może być dyrektorem biblioteki głównej. Stawiała tu bardzo wysokie wymagania kandydatom na to stanowisko, musiała to być osoba posiadająca uprawnienia bibliotekarza dyplomowanego, dyrektorem biblioteki mogła być także osoba posiadająca tytuł naukowy. Dyrektora biblioteki powoływał rektor, po zasięgnięciu opinii senatu, spośród kandydatów przedstawionych przez radę biblioteczną.

Kolejne przepisy (art. 67) mówiły o radzie bibliotecznej – organie opiniotwórczym rektora. O składzie i kompetencjach tego organu oraz o trybie jego powoływania stanowił statut uczelni.

Ustawa odnosiła się także do spraw pracowniczych. Przepisy dotyczące pracowników naukowo-dydaktycznych stosowało się do dyplomowanych bibliotekarzy oraz do dyplomowanych pracowników dokumentacji i informacji naukowej (art. 77 ust. 1), natomiast przepisy dotyczące pracowników dydaktycznych stosowało się do pracowników bibliotecznych oraz dokumentacji naukowej, zatrudnionych na stanowiskach: kustosa bibliotecznego, starszego bibliotekarza i starszego dokumentalisty, do osób posiadających tytuł zawodowy magistra (art. 77 ust. 2). Art. 82 zawierał delegację dla ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego do stanowienia w drodze rozporządzenia przepisów określających: 1) warunki, jakie powinien spełniać kandydat na dyplomowanego bibliotekarza oraz na dyplomowanego pracownika dokumentacji i informacji naukowej, 2) zasady oraz tryb postępowania kwalifikacyjnego przyznającego uprawnienia bibliotekarza dyplomowanego i dyplomowanego pracownika dokumentacji i informacji naukowej, 3) zasady awansowania dyplomowanego bibliotekarza oraz dyplomowanego pracownika dokumentacji i informacji naukowej.

To tyle o przepisach uchylonej ustawy. Warto przypomnieć o zapisach dotyczących spraw bibliotecznych w tej ustawie, bowiem przepisy stanowiły powtórzenie tez opracowanych w 1981 r. przez bibliotekarzy, których do współpracy przy opracowywaniu założeń do ustawy o szkolnictwie wyższym zaprosił prof. Resich. Zespół prof. Resicha został rozwiązany w grudniu 1981 r., a treść uchwalonego później aktu normatywnego znacznie odbiegała od opracowanego projektu. Na szczęście

zmiany te nie dotknęły postanowień mówiących o uczelnianym systemie biblioteczno-informacyjnym, o bibliotece głównej uczelni i o jej pracownikach. To były dobre przepisy, chociaż i pod ich adresem bibliotekarze – pracownicy uczelni zgłaszali pretensje. M.in. słusznie krytykowano postanowienia, które wyraźnie nie stanowiły, że biblioteka główna jest uczelnianym ośrodkiem informacji naukowej (wbrew postulatowi bibliotekarzy art. 68 ustawy stanowił, że w uczelni może działać ośrodek dokumentacji i informacji naukowej, którego powołanie ograniczało zakres zadań biblioteki głównej; nie była to nasza, bibliotekarzy, propozycja, należy domniemywać, że te przepisy wprowadzono do ustawy pod naciskiem CINTe). Krytykowano przepisy mówiące o możliwości powołania na stanowisko dyrektora biblioteki głównej osoby, które nie ma niezbędnych kwalifikacji bibliotekarskich (wskazywano, że nie zawsze tytuł naukowy świadczy o posiadaniu takich kwalifikacji). Postulowano, by wyraźnie zapisać w ustawie, że dyrektora biblioteki głównej wybiera rada biblioteczna, w której byłaby znacząca reprezentacja pracowników biblioteki (osób wybranych przez pracowników z grona kustoszy i starszych bibliotekarzy). W końcu zgłaszano sugestie, by w ustawie znalazły się postanowienia, że dyrektor biblioteki (jako organ wybierany przez radę biblioteczną) był pełnoprawnym członkiem senatu.

B. Art. 88 ust. 1 obowiązującej ustawy: Prawo o szkolnictwie wyższym stanowi, że:

1) w uczelni działa system biblioteczno-informacyjny, jest to obowiązkowy element struktury organizacyjnej tego zakładu,

2) podstawę uczelnianego systemu biblioteczno-informacyjnego stanowi biblioteka,

3) organizację i funkcjonowanie systemu biblioteczno-informacyjnego uczelni, w tym zasady korzystania z niego przez osoby niebędące pracownikami, doktorantami lub studentami uczelni, określa statut.

I to w zasadzie wszystko, co obowiązująca ustawa mówi o systemie biblioteczno-informacyjnym, o działającej w uczelni bibliotece.

Ustawodawca zrezygnował z określenia „biblioteka główna” uczelni. Kiedy dociekałem, co kryje się za tą (moim zdaniem, istotną, ale chyba nieuzasadnioną) zmianą, otrzymałem wyjaśnienie, że chodziło tu o to, by przepisy te odnosiły się także do tych uczelni, w których jest tylko jedna biblioteka. Uznano, opracowując tekst ustawy, że celowa jest rezygnacja z przymiotnika „główna”, bowiem pozostawienie takich postanowień byłoby w małych uczelniach, bez sensu, sugerowałoby, że władze uczelni są zobowiązane do tworzenia innych (obok biblioteki głównej) bibliotek. Jednakże gdybyśmy chcielibyśmy być w tej sprawie do końca

konsekwentni, to należałoby przede wszystkim wyjaśnić, jak rozumieć postanowienia o systemie biblioteczno-informacyjnym (przecież jedna biblioteka nie może tworzyć systemu; odpowiednie przepisy powinny stanowić np.: *W uczelni działa biblioteka lub system biblioteczno-informacyjny, którego podstawę stanowi biblioteka główna...*). Ale obecnie możliwe jest tylko uzupełnienie nazwy „biblioteka” przymiotnikiem przez stosowny zapis w statucie uczelni (biblioteka główna, biblioteka uczelni, ..., – w odróżnieniu od bibliotek innych jednostek organizacyjnych uczelni). Ustawa obliuguje do zapisania w statucie uczelni, jakie są zasady korzystania z uczelnianego systemu biblioteczno-informacyjnego przez osoby niebędące pracownikami, doktorantami lub studentami uczelni. Odpowiednie postanowienia powinny się raczej znaleźć w przepisach wykonawczych do statutu uczelni, w wydanym w oparciu o „delegację statutową” regulaminie organizacyjnym biblioteki bądź systemu biblioteczno-informacyjnego, w akcie normatywnym, o którym mówi art. 12 ustawy o bibliotekach.

Jak z tego wynika, obowiązująca ustawa „Prawo o szkolnictwie wyższym”, nie stanowi o „miejscu” biblioteki głównej w strukturze uczelni oraz o jej zadaniach. Nie są to takie przepisy respektujące „lex generalis” ustawę o bibliotekach. „Prawo o szkolnictwie wyższym” formalnie pogarsza sytuację, status biblioteki głównej w uczelni. Nie ma tam mowy o ogólnouczelnianym charakterze biblioteki głównej, ale też nie ma w tej ustawie postanowień mówiących o rodzajach i nazwach podstawowych jednostek organizacyjnych uczelni. Art. 84 ust. 1 ustawy „Prawo o szkolnictwie wyższym” mówi tylko o kompetencjach określonych organów (senatu i ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego) do tworzenia, przekształcania i likwidacji jednostek organizacyjnych w uczelniach publicznych. Ust. 3 stanowi: *W uczelni publicznej mogą być tworzone inne jednostki organizacyjne. Rodzaje, warunki i tryb tworzenia, likwidacji i przekształcania tych jednostek, z zastrzeżeniem art. 85, określa statut.*

W projekcie statutu ramowego uczelni akademickiej⁹ (rozdz. II. Organizacja Uczelni – § 22) są postanowienia: *W uczelni działają podległe rektorowi jednostki ogólnouczelniane wykonujące wyodrębnione zadania naukowe, dydaktyczne i usługowe.* O sprawach bibliotek mówią przepisy § 61: 1. *Bibliotekę Uczelnianą tworzą: Biblioteka Główna oraz biblioteki wydziałów, instytutów, katedr i innych jednostek organizacyjnych (jako bi-*

⁹ *Projekt statutu wzorcowego uczelni akademickiej* opracowany przez zespół roboczy Fundacji Rektorów Polskich. Koordynacja prac – prof. Jerzy Woźnicki; rozdz. I-V wstępne oprac. Piotr Rączka, Tomasz Jędrzejewski; rozdz. VI-IX – wstępne oprac. Piotr Milicz; korekta i uzupełnienia – prof. Andrzej Hałas. Opiniodawcy: prof. Zbigniew Cwiąkański – UJ, prof. Hubert Izdebski – UW, prof. Jan Wojtyła AE Katowice, prof. Jerzy Woźnicki PW.

biblioteki specjalistyczne), stanowiąc jednolity system biblioteczno-informacyjny Uczelni. 2. Pracownicy bibliotek specjalistycznych podlegają kierownikom jednostek, w których działają. Nie ma tu nawiązania do § 22 „Projektu...”, nie wskazuje się miejsca biblioteki głównej w strukturze organizacyjnej uczelni, nie ma postanowień mówiących, że jest to ogólnouczelniana jednostka organizacyjna o określonych zadaniach (naukowych, dydaktycznych i usługowych – tak jak to zapisano w § 22, jak to stanowiła uchylona ustawa). Można wręcz uznać, że te przepisy są po prostu nielogiczne, bowiem nie dość, że wpisano postanowienia § 61 do rozdz. III: Organy uczelni (sic !; to jest dla mnie niezrozumiałe, że autor „projektu” myli pojęcie „organ uczelni” z pojęciem „jednostka organizacyjna”, to są przecież dwa różne pojęcia). Z treści § 61 projektu wynika, że postawiono znak równości między dwoma różnymi pojęciami: „biblioteka uczelniana” i „jednolity system biblioteczno-informacyjny” (!).

Nie ma w ustawie przepisów o zadaniach biblioteki, ten problem musi uregulować statut. Nie ma ani słowa o regulaminie organizacyjnym biblioteki, który **musi** być bibliotece nadany (patrz: art. 12 ustawy o bibliotekach, ustawy, która stanowi dla wszystkich bibliotek *lex generalis* i obowiązuje także biblioteki uczelniane; o regulaminie organizacyjnym biblioteki wspomina się w § 64 ust. 2 *Projektu statutu wzorcowego uczelni akademickiej*). Szkoda, że w ustawie nie ma postanowień, by do statutu uczelni trzeba było wpisać delegację do stanowienia takiego regulaminu. Niezbędne jest bowiem określenie w uczelnianych aktach normatywnych, jakie zadania ma do wykonania biblioteka, czego mogą od niej oczekiwać użytkownicy, ustalenie, jakie są „statutowe zadania” biblioteki, a to w związku z art. 28 ustawy o prawie autorskim, z przepisami mówiącymi o prawach biblioteki w zakresie korzystania z dozwolonego użytku chronionych utworów w toku wykonywania jej „zadań statutowych”. Biblioteka uczelni jest jednostką organizacyjną o zadaniach podstawowych, bowiem wykonuje zadania ustawowe oraz statutowe i realizuje określone ustawą¹⁰ cele uczelni (nie jest częścią administracji uczelni, której zadaniem jest stwarzanie warunków do pracy uczelni i obsługa jej działań ustawowych i statutowych). Bibliotekarze są pracownikami działalności podstawowej. Biblioteka spełnia zadania usługowe, świadczy stosowne „usługi biblioteczne” (określone w statucie, w regulaminie biblioteki) użytkownikom, osobom wymienionym we wspomnia-

¹⁰ Ustawa, stanowiąc o podstawowych zadaniach uczelni mówi w art. 13 ust. 1, że zadaniem uczelni jest m.in. – pkt 5: *upowszechnianie i pomnażanie osiągnięć nauki, kultury narodowej i techniki, w tym poprzez gromadzenie i udostępnianie zbiorów bibliotecznych i informacyjnych*.

nych tu, wyżej, uczelnianych aktach normatywnych. Biblioteka realizuje zadania dydaktyczne, kształci studentów (i nie tylko studentów, także doktorantów, jak i innych użytkowników, osób specjalizujących się i doszkalcających, doskonalących zawodowo), szkoli, jak korzystać z usług biblioteki, kształci z podstaw informacji naukowej, z zasady prowadzi działalność naukową (bo przecież powinna zatrudniać nauczycieli akademickich, bibliotekarzy dyplomowanych oraz dyplomowanych pracowników dokumentacji i informacji naukowej, a także innych, pracowników, których ustawowym obowiązkiem jest prowadzenie badań naukowych i prac rozwojowych), uczestniczy w realizacji określonych programów badawczych – samodzielnie, bądź też we współpracy z innymi jednostkami organizacyjnymi uczelni, z pracownikami naukowo-dydaktycznymi i innymi nauczycielami akademickimi tych jednostek. W końcu biblioteka uczelniana była (było to wyraźnie stwierdzone w uchylonej ustawie o szkolnictwie wyższym) i jest nadal jednostką organizacyjną o charakterze ogólnouczelnianym, świadcząca swoje usługi wszystkim pracownikom działalności podstawowej uczelni, wszystkim użytkownikom, głównie pracownikom i studentom oraz doktorantom uczelni. Może ona także świadczyć te usługi osobom spoza uczelni, jest przecież, w rozumieniu przepisów art. 21 ustawy o bibliotekach, „biblioteką naukową”, która służy potrzebom nauki i kształcenia. W ramach swoich „statutowych zadań” biblioteka uczelni ma obowiązek zapewnienia korzystającym z jej usług dostępu do materiałów bibliotecznych, do zasobów informacyjnych, zarówno tych, które są w jej zbiorach, jak też znajdujących się w innych bibliotekach, z którymi współpracuje, do materiałów niezbędnych osobom prowadzącym badania naukowe i prace rozwojowe, dokumentów informujących o wynikach pracy innych naukowców i praktyków, działających zarówno u nas, w Polsce, jak i w innych krajach. Biblioteka uczelni, jako biblioteka naukowa ma także obowiązek prowadzenia własnej działalności naukowo-badawczej w zakresie bibliotekoznawstwa i dziedzin pokrewnych, a także w zakresie obsługiwanych przez bibliotekę dziedzin nauki.

Ustawa mówi, że statut musi określać zasady korzystania z bibliotek uczelni przez osoby niebędące pracownikami, doktorantami lub studentami uczelni. Biblioteki uczelniane spełniają szczególną funkcję w swoim środowisku, w regionie. Biblioteki politechnik są z zasady jednocześnie regionalnymi bibliotekami technicznymi. Podobne zadania mają inne biblioteki szkół wyższych. Na pewno najbardziej znacząca rolę w swoim regionie, a często w całym kraju, odgrywają biblioteki uniwersyteckie. Obok wspomnianych tu już, wyżej, bibliotek politechnik po-

dobną rolę regionalnych bibliotek „specjalistycznych” pełnią biblioteki innych uczelni, ekonomicznych, rolniczych, medycznych...

Przepisy ust. 2 art. 88 ustawy mówią o trybie zatrudniania dyrektora biblioteki, a także o tym, jakie kwalifikacje musi mieć osoba ubiegająca się o tą funkcję (*dyrektora biblioteki zatrudnia rektor po zasięgnięciu opinii senatu uczelni. W uczelni akademickiej dyrektorem biblioteki może być osoba posiadająca uprawnienia do zajmowania stanowisk wymienionych w art. 113 lub stopień naukowy*). Z tych postanowień wynika, że ustawa dopuszcza do sytuacji, w której dyrektorem biblioteki może być osoba, która nie jest bibliotekarzem, legitymuje się posiadaniem zupełnie innego zawodu. Bo przecież stopień naukowy nie stanowi o posiadaniu określonych kwalifikacji (określonego zawodu), uzyskanie stopnia naukowego nie jest równoznaczne z nabyciem uprawnień zawodowych.

Zacytowane tu postanowienia ustawy: Prawo o szkolnictwie wyższym odnoszące się do spraw bibliotecznych trzeba ocenić negatywnie. Kierowanie nie tylko systemem biblioteczno-informacyjnym uczelni, w tym także biblioteką uczelni, wymaga odpowiednich kwalifikacji zawodowych, kwalifikacji bibliotekarskich. Takie kwalifikacje mają tylko te osoby, które są dobrze przygotowane do wykonywania **zawodu bibliotekarza**¹¹. Bibliotekarstwo – to zawód, potwierdzają to obowiązujące przepisy¹². *Bibliotekarstwo jako zawód wymaga jednak określenia standardu wiedzy i umiejętności, czyli kompetencji. Bez koniecznych kwalifikacji ta profesja, jak każda inna, po prostu istnieć nie może. Zatem i bibliotekarzem jest dopiero ten, kto takie kwalifikacje zdobędzie – opanuje stosowny zakres i poziom kompetencji*¹³. Zawód, który uzyskuje się w wyniku ukończenia przewidzianych prawem szkół, uczelni. Szczególnie wysokie kwalifikacje uzyskuje się po spełnieniu warunków określonych przepisami wykonawczymi do ustawy: Prawo o szkolnictwie wyższym (art. 117), po uzyskaniu statusu bibliotekarza dyplomowanego. Nie ma takich przepisów

¹¹ J. Wojciechowski: *Bibliotekarstwo: zawód czy zatrudnienie*. Materiały z ogólnopolskiej konferencji: „Zawód bibliotekarza dziś i jutro” Nałęczów 18-20 września 2003 r. V Forum SBP 2003. Wydawnictwo SBP, seria: Nauka – Dydaktyka – Praktyka, 64, s. 29-47.

¹² Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 8 grudnia 2004 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz zakresu jej stosowania. Dz. U. nr 265, poz. 2644. Patrz także na ten temat: Bolesław Howorka: *Status bibliotekarza w bibliotece naukowej*. W: *Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji – działania i codzienność*. Materiały konferencyjne Poznań, 15-17 czerwca 2005 r. pod red. Haliny Ganińskiej, Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, Poznań 2005, s. 279-290. Bolesław Howorka: *Zawód bibliotekarza w świetle przepisów prawnych*. W: Materiały z ogólnopolskiej konferencji: „Zawód bibliotekarza dziś i jutro”. Nałęczów 18-20 września 2003. Warszawa: Wydaw. SBP – seria: Nauka – Dydaktyka – Praktyka, z. 64, 2003, s. 11-28.

¹³ J. Wojciechowski, op. cit., s. 31.

(a także sytuacji faktycznej), które stanowiłyby o tym, że uzyskanie stopnia naukowego jest równoznaczne z uzyskaniem kwalifikacji zawodowych. Uzyskanie stopnia naukowego to przede wszystkim potwierdzenie pogłębienia wiedzy z zakresu odnoszącego się do tematu pracy doktorskiej, habilitacyjnej. Bibliotekarz, który obronił pracę doktorską z zakresu bibliotekarstwa był i jest dalej (ma zawód) bibliotekarzem, ale jego wiedza została znacząco pogłębiona i ma on jeszcze wyższe kwalifikacje. Natomiast nie ma takiej wiedzy osoba legitymująca się innym, niż bibliotekarski, zawodem, która w swojej nie związanej bezpośrednio z bibliotekarstwem dyscyplinie, uzyskała stopień naukowy doktora. Postanowienia, że każda osoba mająca stopień naukowy może kierować systemem bibliotecznym, biblioteką, są niezrozumiałe i mogą doprowadzić do takiej sytuacji, w której biblioteka uczelni oraz uczelnianym systemem biblioteczno-informacyjnym kierować będzie osoba o wątpliwych kwalifikacjach bibliotekarskich, osoba niemająca zawodu bibliotekarza. Kierować systemem, biblioteką, będzie wówczas, w rzeczywistości, inna osoba (z odpowiednimi kwalifikacjami), która nie będzie zajmować właściwej, należnej jej funkcji (dyrektora biblioteki głównej), a co za tym idzie należnego uposażenia.

Dyrektorami bibliotek jest wiele osób posiadających stopień naukowy doktora. Dotychczas każda z nich musiała przystąpić do egzaminu (co prawda „uproszczonego”) na bibliotekarza dyplomowanego, musiała stosownie „stopień zawodowy” uzyskać. Także wielu kustoszy, którym zaproponowano ubieganie się o funkcję dyrektora biblioteki głównej, osób będących w trakcie przewodu doktorskiego, zamiast ukończyć ten przewód i uzyskać stopień naukowy, przystąpiło do egzaminu na bibliotekarza dyplomowanego, bo taki dotychczas był warunek uzyskania tej funkcji. Obowiązująca ustawa w kilku miejscach zmieniła przepisy w sposób niekorzystny dla wielu bibliotekarzy pracujących w uczelniach, i to nie tylko w odniesieniu do problemu kwalifikacji dyrektora biblioteki, ale także do sprawy statusu starszych bibliotekarzy i kustoszy.

Dyrektor biblioteki głównej może być pełnoprawnym członkiem senatu tylko w takiej sytuacji, jeśli statut uczelni tak będzie stanowił. To wynika z art. 61 ust. 1 ustawy: *Skład senatu uczelni określa statut*. A przepisy ust. 7 tego artykułu trzeba rozumieć tak: jeśli statut nie będzie stanowił o „pełnoprawnym” członkostwie dyrektora biblioteki głównej w składzie senatu, to wówczas uczestniczy on w posiedzeniach tego organu z głosem doradczym.

O kolegiałnym organie bibliotecznym stanowi ust. 3 art. 88: *W uczelni działa rada biblioteczna jako organ opiniodawczy rektora. Skład i kompe-*

tencje rady bibliotecznej oraz tryb jej powoływania określa statut uczelni. W powołanym tu już „Projekcie wzorcowego statutu ramowego...” jest zapis (§ 62), że w skład rady bibliotecznej wchodzi przedstawiciele rad wydziałów uczelni, dyrektor biblioteki uczelnianej (główniej; te dwie nazwy biblioteki użyte zostały we wspomnianym tu już „Projekcie statutu ramowego...” zamiennie, m.in. w § 64 ust. 1 obok „Biblioteki Uczelnianej” występuje „Biblioteka Główna”, w ust. 2 i 3 tego § jest mowa o „Bibliotece Uczelnianej”) oraz student delegowany przez uczelniany organ samorządu studenckiego. Wydaje się, że uzasadnione byłoby domaganie się, by w statucie uczelni był zapis, że w składzie rady bibliotecznej znalazł się przedstawiciel (przedstawiciele) pracowników biblioteki.

W § 63 ust. 1 wspomnianego wyżej „Projektu...” jest propozycja postanowień statutu uczelni mówiących o zadaniach rady bibliotecznej:

Do kompetencji rady bibliotecznej należy opiniowanie spraw dotyczących organizacji i funkcjonowania jednolitego systemu biblioteczno-informacyjnego, a w szczególności:

- 1) *określanie zasad gromadzenia zbiorów bibliotecznych,*
- 2) *wyrażanie opinii w sprawach związanych z kierunkami działalności oraz rozwojem Biblioteki Uczelnianej,*
- 3) *opiniowanie sprawozdań dyrektora Biblioteki Uczelnianej składanych rektorowi,*
- 4) *opiniowanie projektu planu rzeczowo-finansowego Biblioteki Uczelnianej oraz sprawozdań z wykonania planu,*
- 5) *przedstawianie kandydatów na stanowisko¹⁴ dyrektora Biblioteki Uczelnianej.*

Może jeszcze należałoby tu dodać: „dokonywanie okresowych, o których mowa w art. 132 ustawy: „Prawo o szkolnictwie wyższym, ocen pracowników biblioteki – nauczycieli akademickich”. Jest sprawą oczywistą, że w posiedzeniu rady bibliotecznej, której przedmiotem obrad byłaby wspomniana ocena oraz wymienione jako ostatnie (5) zadanie (w sytuacji, gdyby debatowano nad sprawą przedłużenia okresu pełnienia funkcji dyrektora osoby, która aktualnie zajmuje tę funkcję, ale była powołana, zgodnie z postanowieniami statutu uczelni, na czas określony), dyrektor biblioteki nie brałby udziału.

Uczelnia, w związku z funkcjonowaniem systemu biblioteczno-informacyjnego, może przetwarzać *określone w jej statucie* dane osobowe tych osób, które korzystają z usług tego systemu i nie ma obowiązku rejestracji danych osobowych (art. 88 ust. 4 i 5 ustawy).

¹⁴ To nie jest stanowisko, dyrektor biblioteki – to jest funkcja.

Ustawa o ochronie danych osobowych¹⁵ stwarza problemy głównie tym bibliotekom, które powołane są do realizacji ustawowej zasady powszechności prawa korzystania z bibliotek (art. 3 ust. 2 ustawy o bibliotekach), przede wszystkim bibliotekom publicznym. Krąg korzystających z usług bibliotek naukowych jest z zasady węższy, w uczelniach ograniczony do grona osób uczących i doksztalających się oraz zatrudnionych w uczelni. Te biblioteki uczelniane, które przetwarzają dane osobowe (przez przetwarzanie rozumie się wszelkie operacje wykonywane na danych osobowych, takich jak zbieranie, utrwalanie, przechowywanie, opracowywanie, zmienianie, udostępnianie i usuwanie, a zwłaszcza te operacje, które wykonuje się w systemach informatycznych – art. 7 pkt 2 ustawy o ochronie danych osobowych) działają zgodnie z prawem, jeśli jest to niezbędne do wypełnienia ich prawnie usprawiedliwionych celów. W takich sytuacjach działania te, także dotychczas nie mogły być uznane za naruszające prawa i wolności osób, których te dane dotyczą (art. 23 ust. 1 pkt 5 powołanej ustawy). Dodatkowo trzeba wskazać, że przetwarzanie danych przez uczelnię oraz jej jednostki organizacyjne jest niezbędne do wykonania określonych prawem zadań realizowanych dla dobra publicznego (patrz: art. 23 ust. 1 pkt 4 omawianej ustawy). Uczelnia jest, w rozumieniu tej ustawy, administratorem danych (art. 7 pkt 4: administrator danych, to jednostka organizacyjna, instytucja, decydująca o celach i środkach przetwarzania danych osobowych) i dlatego do uczelni (a nie do jednostek organizacyjnych wchodzących w jej skład, m.in. do biblioteki uczelnianej) powinny odnosić się postanowienia ustawy o ochronie danych osobowych mówiące o administratorze danych. Uczelnia, jako administrator danych, musi szanować prawa osób, których te dane dotyczą, wymienionych w art. 32 ust. 1 ustawy. Należy tu podkreślić, że niedopuszczalne jest zbieranie danych, które są zbędne do realizacji celu, dla którego zostały zebrane (art. 35 ust. 1 ustawy o ochronie danych osobowych).

Należy także zwrócić uwagę na to, że art. 43 ust. pkt 4 omawianej ustawy zwalnia z obowiązku rejestracji zbioru danych tych administratorów danych, którzy przetwarzają je w związku z zatrudnieniem u nich, świadczeniem im usług na podstawie umów cywilnoprawnych, a także dotyczących osób u nich zrzeszonych lub uczących się, a więc zarówno uczelnie państwowe jak i niepaństwowe.

Ważny, nie tylko dla bibliotek uczelnianych, jest art. 106 ustawy: Prawo o szkolnictwie wyższym. Mówi on o tym, że prowadzenie przez

¹⁵ Ustawa o ochronie danych osobowych. Dz. U. z 2002 r. Nr 101 poz. 926 z późniejszymi zmianami.

uczelną działalność dydaktycznej, naukowej, badawczej, doświadczalnej, artystycznej, sportowej, diagnostycznej, rehabilitacyjnej lub leczniczej nie stanowi działalności gospodarczej w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej^{16, 17}. Z przepisów tych wynika, że ustawowe zadania uczelni (także niepublicznej) nie stanowią przedmiotu działalności gospodarczej. Mieszczące się w tym zakresie (m.in. działalności dydaktycznej, naukowej i badawczej) usługi biblioteczne, także związane z podstawowymi zadaniami biblioteki usługi kserograficzne, jeśli nie stanowią wyodrębnionej działalności gospodarczej, nie są objęte obowiązkami wynikającymi z przepisów art. 20¹ ustawy o prawie autorskim i dlatego bezprawne są ewentualne żądania organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi, by biblioteki uczelniane uiszczały opłaty z tytułu realizacji tych usług na rzecz twórców i wydawców.

Należy dodać, że stosownie do art. 7 ustawy prowadzona przez uczelnię działalność gospodarcza musi być wyodrębniona, zarówno organizacyjnie, jak i finansowo, od działalności związanej z podstawowymi zadaniami uczelni, o których jest mowa w art. 13 powołanej ustawy oraz z prowadzeniem domów studenckich i stołówek (art. 14 ustawy).

O pracownikach biblioteki uczelnianej stanowi ustawa: Prawo o szkolnictwie wyższym w dziale III zatytułowanym „Pracownicy uczelni”¹⁸. W uczelnianym systemie biblioteczno-informacyjnym, w bibliotece uczelni, mogą być zatrudnieni nauczyciele akademicy¹⁹: dyplomowani bibliotekarze oraz dyplomowani pracownicy dokumentacji i informacji naukowej (art. 108 pkt 4)²⁰ oraz inni pracownicy działalności

¹⁶ Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej. Dz. U. Nr 173 poz. 1807 i Nr 281 poz. 2777 oraz z 2005 r. Nr 33 poz. 289.

¹⁷ Ustawa z dnia 19 listopada 1999 r. „Prawo działalności gospodarczej” ogłoszona w Dz. U. Nr 101 poz. 1178 z późniejszymi zmianami w art. 2 ust. 1 definiuje pojęcie „działalność gospodarcza”: *Działalnością gospodarczą w rozumieniu ustawy jest zarobkowa działalność wytwórcza, handlowa, budowlana, usługowa, wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły.*

¹⁸ L. Biliński: *Kwalifikacje bibliotekarzy: kształcenie, urlopy. Awans zawodowy*. Rozdział 6. W: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wydaw. SBP 2006, 183-190 i 195-199. Podrozdziały: *Biblioteki i bibliotekarze w ustawie – Prawo o szkolnictwie wyższym; Biblioteki w szkołach wyższych i ich zadania; Bibliotekarze w wyższych szkołach, ich kwalifikacje, stanowiska, czas pracy, wynagrodzenia, nagrody jubileuszowe; Awans na wyższe stanowiska w bibliotekach uczelni państwowych; Biblioteki i bibliotekarze w wyższych szkołach zawodowych; Zmiana wymagań kwalifikacyjnych na stanowiskach bibliotekarskich w uczelniach.*

¹⁹ L. Biliński: *Status dyplomowanych bibliotekarzy oraz dyplomowanych pracowników dokumentacji i informacji naukowej*. „Bibliotekarz” 2008, nr 2, s. 29-30.

²⁰ Art. 113 omawianej ustawy wymienia stanowiska, na jakich zatrudniani są dyplomowani bibliotekarze oraz dyplomowani pracownicy dokumentacji i informacji naukowej. Są to stanowiska: 1) starszego kustosa dyplomowanego, starszego dokumentalisty dyplomowanego; 2) kustosa dyplomowanego, dokumentalisty dyplomowanego; 3) adiunkta bibliotecznego, adiunkta dokumentacji i informacji naukowej; 4) asystenta bibliotecznego, asystenta dokumentacji i informacji naukowej.

podstawowej niebędący nauczycielami akademickimi. Są oni pracownikami działalności podstawowej uczelni, wykonują statutowe zadania uczelni, zadania – bezpośrednio na rzecz użytkowników (podobnie, jak pracownicy naukowo-techniczni). Ustawa nie stanowi szerzej o sprawach pracowników niebędących nauczycielami akademickimi, jedynie art. 151 ust. 1 ustawy mówi, że minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego określi w drodze rozporządzenia warunki wynagradzania za pracę i przyznawania innych świadczeń związanych z pracą dla pracowników zatrudnionych w uczelniach publicznych, a także wykaz podstawowych stanowisk pracy i wymagania kwalifikacyjne dla pracowników uczelni publicznych niebędących nauczycielami akademickimi, uwzględniając obecnie istniejące w uczelniach nazwy stanowisk pracy i tradycję akademicką²¹.

W art. 117 Prawa o szkolnictwie wyższym są zapisane delegacje dla ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego do stanowienia rozporządzeń dotyczących dyplomowanych bibliotekarzy oraz dyplomowanych pracowników dokumentacji i informacji naukowej²².

W związku z wątpliwościami, jaki jest status dyplomowanego bibliotekarza i dyplomowanego pracownika dokumentacji i informacji naukowej, przedstawiam **propozycję**, by określać (i w przyszłości określić, także w aktach normatywnych) ten status, jako **stopień zawodowy**. Nie jest to na pewno tytuł zawodowy [art. 2 ust. 1 pkt 6 ustawy Pr. o szk. wyż. stanowi, że tytuł zawodowy to tytuł licencjata, inżyniera, magistra lub tytuł równorzędny (np. lekarza)]. Nie jest to także stopień naukowy, gdyż te same przepisy w pktcie 31 mówią o dwóch stopniach naukowych: doktora i doktora habilitowanego. Jest to z pewnością więcej niż tytuł zawodowy, ale zupełnie coś innego niż stopień naukowy, stopień świadczący o statusie naukowym, ale nie zawodowym, nie świadczący o posiadaniu (w rozumieniu przepisów) określonego zawodu. Jest to status osoby wysoko wykwalifikowanej w zawodzie bibliotekarza, stąd propozycja

²¹ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 grudnia 2006 r. w sprawie warunków wynagradzania za pracę i przyznawania innych świadczeń związanych z pracą dla pracowników w uczelni publicznej. Dz. U. Nr 251 poz. 1852 (później zmiany).

²² Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 21 sierpnia 2006 r. w sprawie kandydatów na dyplomowanego bibliotekarza oraz dyplomowanego pracownika dokumentacji i informacji naukowej. Dz. U. Nr 155 poz. 1112. Wg § 1 rozporządzenie określa: 1) *warunki, jakie powinien spełniać kandydat na dyplomowanego bibliotekarza oraz dyplomowanego pracownika dokumentacji i informacji naukowej*; 2) *formy i tryb postępowania kwalifikacyjnego stanowiącego podstawę do przyznawania uprawnień dyplomowanego bibliotekarza oraz dyplomowanego pracownika dokumentacji i informacji naukowej*; 3) *warunki awansowania dyplomowanego bibliotekarza i dyplomowanego pracownika dokumentacji i informacji naukowej*.

autora, by wprowadzić formalnie określenie, nazwę: **stopień zawodowy bibliotekarza dyplomowanego, dyplomowanego pracownika dokumentacji i informacji naukowej.**

O czasie pracy niektórych pracowników biblioteki stanowi art. 130 ust. 7 Prawa o szkolnictwie wyższym. Dyplomowanych bibliotekarzy i dyplomowanych pracowników informacji i dokumentacji naukowej oraz kustoszy bibliotecznych, starszych bibliotekarzy i starszych dokumentalistów obowiązuje tygodniowy wymiar czasu pracy: 36 godzin.

Poruszony tu już problem zachowania praw nabytych przez starszych bibliotekarzy i kustoszy wymaga dodatkowych wyjaśnień. Art. 264 ust. 1 stanowi: *Do stosunków pracy powstałych przed dniem wejścia w życie ustawy stosuje się jej przepisy.* I dalej, w ust. 7: *Osoba zatrudniona przed dniem wejścia w życie ustawy na stanowiskach: starszego kustosza i starszego dokumentalisty dyplomowanego, kustosza i dokumentalisty dyplomowanego, adiunkta bibliotecznego i adiunkta dokumentacji i informacji naukowej, asystenta bibliotecznego i asystenta dokumentacji i informacji naukowej, kustosza bibliotecznego, starszego bibliotekarza i starszego dokumentalisty na podstawie mianowania pozostaje mianowana na tym stanowisku i na tych samych zasadach.* A jednocześnie ust. 8 stanowi: *Rektorzy szkół wyższych w terminie trzech miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy dostosują do przepisów ustawy dokumenty dotyczące nawiązania stosunku pracy z nauczycielami akademickimi oraz pozostałymi mianowanymi pracownikami.* Ale chyba nie w drodze pozbawienia niektórych z nich praw nabytych, o których mówi ust. 1 art. 264, praw uzyskanych zgodnie z przepisami uchylonej ustawy o szkolnictwie wyższym, mianowanych kustoszy i st. bibliotekarzy?

Zdaniem autora obowiązkiem bibliotekarzy – pracowników uczelni jest domaganie się, aby statuty uczelni we właściwy sposób uwzględniały rolę biblioteki uczelnianej, jako ogólnouczelnianej jednostki organizacyjnej działalności podstawowej o zadaniach nie tylko usługowych, ale także dydaktycznych i naukowych. Przede wszystkim należy zadbać o to, by:

1) bibliotekarze pracujący w uczelni byli traktowani w sposób właściwy i zgodnie z przepisami; bibliotekarze dyplomowani są nauczycielami akademickimi, mają stosowne, przewidziane przepisami, prawa, ale także i obowiązki, natomiast pozostali bibliotekarze są fachowcami, pracownikami działalności podstawowej uczelni, wykonują swoje zadania na rzecz pracowników uczelni oraz studentów i innych osób szkolących się, doksztalających się, uzyskujących stopnie naukowe; konieczne jest także zadbanie o to, by zachowane zostały prawa nabyte uzyskane przez

starszych bibliotekarzy i kustoszy w oparciu o przepisy ustawy o szkolnictwie wyższym z 1990 r.;

2) w statutach uczelni znalazły się przepisy stanowiące podstawę do ustalenia regulaminów: organizacyjnego (art. 12 ustawy o bibliotekach) oraz określającego prawa i obowiązki użytkownika (klienta) biblioteki (art. 14 ust. 4 ustawy o bibliotekach), a także o to, by przepisy tych regulaminów pozwalały na dobrą pracę uczelnianego systemu biblioteczno-informacyjnego;

3) biblioteką uczelni, uczelnianym systemem biblioteczno-informacyjnym, kierowała osoba dobrze do wykonania takiej pracy przygotowana, fachowiec-bibliotekarz, legitymujący się nie tylko stopniem naukowym, ale także rzetelną wiedzą potrzebną dyrektorowi biblioteki.

Ustawa: Prawo o szkolnictwie wyższym stanowi także o zasadach finansowania uczelni, w tym także uczelnianego systemu biblioteczno-informacyjnego (art. 89 i nast. ustawy). Akt stanowiący o utworzeniu uczelni musi wskazywać mienie lub organ, który ma obowiązek wyposażenia uczelni w to mienie. Działalność uczelni publicznej jest finansowana z dotacji z budżetu państwa na zadania ustawowo określone oraz może być finansowana z przychodów własnych.

Podstawowe, ustawowe zadania uczelni określa art. 13 ustawy. Są to:

1) kształcenie studentów w celu ich przygotowania do pracy zawodowej,

2) wychowywanie studentów w poczuciu odpowiedzialności za państwo polskie, za umacnianie zasad demokracji i poszanowania praw człowieka,

3) prowadzenie badań naukowych i prac rozwojowych oraz świadczenie usług badawczych,

4) kształcenie i promowanie kadr naukowych,

5) upowszechnianie i pomnażanie osiągnięć nauki, kultury narodowej i techniki, **w tym poprzez gromadzenie i udostępnianie zbiorów bibliotecznych i informacyjnych,**

6) kształcenie w celu zdobywania i uzupełniania wiedzy,

7) stwarzanie warunków do rozwoju kultury fizycznej studentów,

8) działanie na rzecz społeczności lokalnych i regionalnych.

Z budżetu państwa uczelnia publiczna otrzymuje dotacje przede wszystkim na zadania związane z kształceniem studentów studiów stacjonarnych, uczestników stacjonarnych studiów doktoranckich i kadr naukowych oraz utrzymaniem uczelni, w tym na remonty.

Uczelnie niepubliczne mogą także otrzymywać dotacje na te zadania, z tym, że zasady dotowania tych zadań uczelni niepublicznych okre-

śla rozporządzenie ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego. Uczelnia niepubliczna może otrzymać dotacje na pokrycie części opłat wnoszonych przez studentów studiów stacjonarnych oraz uczestników stacjonarnych studiów doktoranckich.

Badania naukowe i prace rozwojowe prowadzone w uczelni mogą być finansowane ze środków przewidzianych w budżecie państwa na naukę na zasadach określonych odrębnymi przepisami²³. Uczelnia może otrzymywać na określone zadania środki finansowe z budżetów jednostek samorządu terytorialnego oraz ich związków.

Ustawa stanowi, że przychodami uczelni publicznej obok dotacji z budżetu państwa na ich zadania ustawowe, na naukę, a także z odpłatności za świadczone usługi edukacyjne (m.in. za kształcenie na studiach i studiach doktoranckich, prowadzonych w formach niestacjonarnych oraz za świadczone przez uczelnie artystyczne usługi artystyczne). Są to m.in. opłaty za postępowanie związane z przyjęciem na studia, opłaty jednorazowe za wydanie dyplomu, świadectwa oraz innych dokumentów związanych z tokiem studiów (a więc dopuszczalne jest, w rozumieniu tych przepisów, obciążenie czytelnika korzystającego z usług biblioteki uczelnianej opłatą za elektroniczną „kartę biblioteczną” itp. dokumenty związane z działalnością biblioteki uczelnianej). Uczelnia publiczna może także pobierać opłaty za świadczone usługi edukacyjne związane: 1) z kształceniem studentów na studiach niestacjonarnych oraz uczestników niestacjonarnych studiów doktoranckich; 2) powtarzaniem określonych zajęć na studiach stacjonarnych oraz stacjonarnych studiach doktoranckich z powodu niezadawalających wyników w nauce; 3) prowadzeniem studiów w języku obcym; 4) prowadzeniem zajęć nieobjętych planem studiów; 5) prowadzeniem studiów podyplomowych oraz kursów dokształcających. O wysokości tych opłat decyduje rektor uczelni publicznej, z tym zastrzeżeniem, że nie można ustalić wysokości tych opłat, z uwzględnieniem innych kosztów, niezwiązanych z realizowanymi usługami (ale można uwzględnić koszty amortyzacyjne i nakłady na remonty).

3. Ustawa o systemie oświaty²⁴

Ustawa w art. 1 stanowi i zadaniach systemu oświaty. Kolejny artykuł (2) mówi, jakie jednostki organizacyjne ten system obejmuje. Wymienione są w tych przepisach przedszkola i szkoły, placówki oświatowo-wy-

²³ Ustawa z dnia 8 października 2004 r. o zasadach finansowania nauki. Dz. U. Nr 283 poz. 2390.

²⁴ Ustawa z dnia 7 listopada 1991 r. o systemie oświaty. Dz. U. z 2004 r. Nr 256 poz. 2572, później liczne zmiany nie dotyczące przedmiotu opracowania.

chowawcze, kształcenia ustawicznego, artystyczne, psychologiczno-pedagogiczne, zapewniające opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania, ośrodki młodzieżowe (wychowawcze i szkolno-wychowawcze, socjoterapii, dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych i in.), a także biblioteki pedagogiczne^{25, 26}.

Art. 5 ustawy mówi o formach prowadzenia szkół i placówek. Mogą to być zakłady publiczne albo niepubliczne. Organizatorami tych placówek mogą być jednostki samorządu terytorialnego, inne osoby prawne oraz osoby fizyczne. Jednostki samorządu terytorialnego mogą zakładać i prowadzić tylko zakłady publiczne.

Ważny dla bibliotekarzy jest art. 67 ustawy mówiący o zadaniach statutowych szkoły. Należy zwrócić uwagę na przepisy, które zobowiązują szkoły do zapewnienia uczniom możliwości korzystania z biblioteki (ust. 1 pkt 2). Przepis ten brzmi zdecydowanie inaczej, niż to zapisano w art. 22 ust. 1 ustawy o bibliotekach, mówiącym, że prowadzenie biblioteki szkolnej jest obowiązkowe, natomiast ustawa o systemie oświaty wymienia tylko obowiązek zapewnienia uczniom możliwości korzystania z biblioteki. To przecież zasadnicza różnica. Należy dodać, że art. 13 ustawy o bibliotekach jest obecnie bardzo ważny, bowiem na szczeblu gminnym dochodzi do podejmowania decyzji o łączeniu bibliotek publicznych i szkolnych. Przepisy (ust. 7) zakazują łączenia bibliotek publicznych z bibliotekami szkolnymi i pedagogicznymi. Ale nie ma zakazu tworzenia, w ramach wojewódzkiej bądź powiatowej biblioteki publicznej, np. filii o profilu pedagogicznym bądź filii dziecięcej na terenie szkoły.

Dyrektora szkoły, władze oświatowe obowiązują przepisy ustawy o systemie oświaty. Są, moim zdaniem, dwie możliwości rozwiązania „sprawy bibliotecznej”, wywiązania się z obowiązku zapewnienia uczniom szkoły publicznej możliwości korzystania z biblioteki. Rozwiązanie pierwsze, optymalne, to oczywiście utworzenie i prowadzenie w szkole bibliotek²⁷, rozwiązanie drugie, chyba jednak gorsze, ale możliwe i rozwiązujące sprawę²⁸, to zapewne uczniom możliwości korzystania z bi-

²⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 29 kwietnia 2003 r. w sprawie ramowego statutu publicznej biblioteki pedagogicznej. Dz. U. Nr 89 poz. 825.

²⁶ L. Biliński: *Nowe regulacje prawne dotyczące bibliotek pedagogicznych*. „Bibliotekarz” 2003, nr 9, s. 39-40.

²⁷ H. Sokołowska: *Szkolne biblioteki w świetle aktualnych przepisów prawnych*. „Bibliotekarz” 2008, nr 11, s. 2-7.

²⁸ Ustawa o bibliotekach (art. 19 ust. 5) dopuszcza do takich sytuacji, w których biblioteki samorządowe, za zgodą organizatorów, zawierały porozumienia z innymi bibliotekami i instytucjami porozumienia w sprawie wspólnego prowadzenia obsługi bibliotecznej dla określonych środowisk.

blioteki w drodze porozumienia się dyrektora szkoły (bo to na nim, na dyrektorze szkoły spoczywa określony przepisami obowiązek *zapewnienia uczniom możliwości korzystania z... biblioteki*) z dyrektorem odpowiedniej biblioteki publicznej w sprawie świadczenia „usług bibliotecznych” uczniom szkoły i jej gronu pedagogicznemu. Porozumienie takie jest w szkole, w której nie ma biblioteki szkolnej konieczne, bo (podkreślam to po raz kolejny) taka „powinność” dyrektora szkoły publicznej jest zapisana w ustawie o systemie oświaty. Konsekwencją takiego porozumienia będzie doprowadzenie do sytuacji, w której upoważniony przez władze oświatowe dyrektor szkoły (ustawa o systemie oświaty nie daje – wprost takich uprawnień dyrektorowi szkoły, szkoły z zasady nie mają osobowości prawnej) bądź też przedstawiciel „oświatowej jednostki nadrzędnej” nad szkołą, podpisze stosowną umowę z dyrektorem biblioteki publicznej. Umowę określającą zobowiązania obu stron, umowę mówiącą o wzajemnych świadczeniach tych stron, o zakresie „usług bibliotecznych” na rzecz uczniów i nauczycieli szkoły oraz o zasadach pokrywania przez szkołę części kosztów prowadzenia biblioteki, kosztów związanych z świadczeniem usług określonych w umowie. Mogą to być świadczenia na rzecz biblioteki „w naturze”, może to być np. użyczenie bibliotece pomieszczeń w szkole (patrz: art. 710 kc²⁹) na potrzeby biblioteki publicznej – dla filii dla dzieci, na księgozbiór dla nauczycieli. Powinno to być także określenie wysokości kwoty, jaką biblioteka otrzyma od władz oświatowych na powiększenie swoich zbiorów, m.in. na zakup książek koniecznych dla właściwego zapewnienia lektur uczniom szkoły. Jednak **zawsze musi to być biblioteka publiczna**, a nie jakaś biblioteka powstała z nielegalnego (sprzecznego z ustawą o bibliotekach) połączenia biblioteki publicznej z biblioteką szkolną. Dodam, że nie widzę także możliwości oddelegowania do tej biblioteki pracownika szkoły. Pragmatyka zawodowa bibliotekarzy, ich status prawny, zasadniczo odbiega od statusu nauczycielskiego, określonego przepisami Karty Nauczyciela.

Umowa to czynność prawna dwustronna. Inaczej mówiąc do zawarcia umowy dochodzi w sytuacji, kiedy dwie strony zgodnie oświadczają, że ich zamiarem jest ustanowienie, zmiana lub też zniesienie łączącego je stosunku prawnego. W interesującej nas sytuacji konieczne jest, aby przedstawiciel (lub przedstawiciele) – z jednej strony władz oświatowych (np. dyrektor szkoły bądź przedstawiciel nadrzędnego organu oświatowego), z drugiej strony biblioteki publicznej (np. dyrektor biblio-

²⁹ *Przez umowę użyczenia użyczający zobowiązuje się zezwolić biorącemu, przez czas oznaczony lub nieoznaczony, na bezpłatne używanie oddanej mu w tym celu rzeczy.*

teki i główny księgowy) zaprezentowali sobie nawzajem swoje oczekiwania, a następnie, negocjując, uzgodnili na jakich warunkach biblioteka publiczna zapewni obsługę uczniów i nauczycieli zainteresowanej szkoły. Po uzgodnieniu warunków wykonania zadania dojdzie do zawarcia umowy zlecenia (Kodeks cywilny, w art. 734 i nast. mówi o takich umowach), umowy o świadczeniu przez bibliotekę „usług bibliotecznych” w uzgodnionym zakresie, a także o zobowiązaniach szkoły wobec biblioteki publicznej.

Art. 734 § kc. stanowi, że: *Przez umowę zlecenia przyjmujący zlecenie zobowiązuje się do dokonania określonej czynności prawnej dla dającego zlecenie.* Z art. 742 kc. wynika, że zlecający (w naszym przypadku organ szkoły) ma obowiązek zrekompensowania zleceniobiorcy (bibliotece) wszystkich wydatków, jakie musi przyjmujący zlecenie ponieść, by należycie je wykonać. Udzielający zlecenie musi przyjąć do wiadomości, jakie koszty poniesie zleceniobiorca wykonując swoje usługi, musi także zgodzić się na ich zrekompensowanie w sposób uzgodniony i opisany w umowie. W umowie muszą się znaleźć zapisy gwarantujące właściwą jakość usług bibliotecznych, a także wykonanie swoich zobowiązań przez zleceniodawcę.

I tylko taka droga, umowa zlecenia, moim zdaniem, zagwarantuje obu stronom właściwe załatwienie sprawy. Szkoła wykona swoje zobowiązania nałożone na nią art. 67 ust. 1 pkt 2 ustawy o systemie oświaty, a biblioteka będzie realizować swoje usługi na rzecz „społeczności szkolnej”, usługi, o których mowa w art. 4 i 18 ust. 1 ustawy o bibliotekach. Należy tu jednak stanowczo podkreślić, że biblioteka publiczna nie ma ustawowego obowiązku wykonywania zadań biblioteki szkolnej, zadań, o których mowa w art. 22 ust. 1 ustawy o bibliotekach. Z tych przepisów jasno wynika, że obowiązkiem biblioteki szkolnej, a nie publicznej, jest działanie na rzecz realizacji programów nauczania i wychowania, edukacji kulturalnej i informacyjnej dzieci i młodzieży, a także kształcenia i doskonalenia nauczycieli. Obowiązkiem, z którego szkoła może być zwolniona tylko w taki sposób, że zapewni uczniom i nauczycielom możliwość korzystania z biblioteki, przez zawarcie odpowiedniej umowy z biblioteką publiczną, i w ten sposób spełni jeden z bardzo ważnych zobowiązań wynikających z ustawy o systemie oświaty.

4. Ustawa o Polskiej Akademii Nauk³⁰

Polska Akademia Nauk to państwowa instytucja naukowa działająca poprzez:

- 1) wyłonioną w drodze wyborów korporację uczonych oraz
- 2) placówki naukowe, którymi mogą być biblioteki naukowe³¹, bądź też w ramach których mogą działać biblioteki.

Zadaniem Polskiej Akademii Nauk jest służenie rozwojowi nauki, jej promocji, integracji i upowszechnianiu oraz przyczynianie się do rozwoju edukacji i wzbogacania kultury narodowej. Ustawa w art. 2 wymienia zadania Akademii.

Nadzór nad Akademią w zakresie zgodności działania jej organów z przepisami ustaw i jej statutem sprawuje Prezes Rady Ministrów (art. 5).

Członkami Akademii (krajowi: rzeczywisci i korespondenci oraz zagraniczni) są osoby wybierane przez Zgromadzenie Ogólne Akademii spośród uczonych wyróżniających się dorobkiem naukowym oraz uznanym autorytetem. Członkiem Akademii jest się dożywotnio. Ustawa określa liczbę członków Akademii (350), ale liczba ta może być zwiększona uchwałą Zgromadzenia Ogólnego Akademii zatwierdzoną przez Prezesa Rady Ministrów. O członkach Akademii mówią art. 7-13 ustawy.

Organy Akademii (art. 14-24), to: 1) Zgromadzenie Ogólne Akademii, 2) Prezydium Akademii, 3) Prezes Akademii.

Struktura korporacyjna Akademii obejmuje (art. 25 i nast.):

- 1) wydziały (uczestniczące w wykonywaniu zadań Akademii w dziedzinach nauki objętych zakresem ich działania), 2) oddziały (utworzone w celu wykonywania zadań Akademii w określonym regionie kraju), 3) komitety naukowe (stałe lub utworzone na okres kadencji Prezydium PAN dla podstawowych dyscyplin naukowych i in.), 4) komitety problemowe (utworzone w celu wykonywania określonych zadań naukowych).

Obowiązujący obecnie Statut Polskiej Akademii Nauk stanowi, że placówkami naukowymi tej instytucji są przede wszystkim **wydziały**:

- Wydział I Nauk Społecznych PAN,
- Wydział II Nauk Biologicznych PAN,
- Wydział III Nauk Matematycznych, Fizycznych i Chemicznych PAN,

³⁰ Ustawa z dnia 25 kwietnia 1997 r. o Polskiej Akademii Nauk. Dz. U. nr 75 poz. 469; późniejsze zmiany: z 1997 r. Dz. U. Nr 141 poz. 943, z 1999 r. Dz. U. Nr 49 poz. 484, z 2004 r. Nr 238 poz. 2390, z 2005 r. Nr 10 poz. 71 i Nr 164 poz. 1365.

³¹ Art. 21 ust. 2 pkt 3 ustawy o bibliotekach stanowi, że biblioteki, których organizatorem jest Polska Akademia Nauk, są bibliotekami naukowymi.

- Wydział IV Nauk Technicznych PAN,
- Wydział V Nauk Rolniczych, Leśnych i Weterynaryjnych PAN,
- Wydział VI Nauk Medycznych PAN,
- Wydział VII Nauk o Ziemi i Nauk Górniczych PAN.

Natomiast **jednostki pozawydziałowe**, to:

- Centrum Laserowych Technologii Metali im. Henryka Frąckiewicza Politechniki Świętokrzyskiej i PAN,
- Międzynarodowe Laboratorium Silnych Pól Magnetycznych i Niskich Temperatur,
- Międzynarodowy Instytut Biologii Molekularnej i Komórkowej.

Pomocnicze placówki naukowe PAN, to:

- Archiwum Nauki PAN i PAU,
- Archiwum PAN,
- Biblioteka Gdańska PAN,
- Biblioteka Kórnicka PAN,
- Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie.

Pisząc o bibliotekach PAN warto przypomnieć, chociaż w kilku zdaniach, ich historię.

Za datę powstania **Biblioteki Gdańskiej** uważa się dzień 28 września 1591 r., kiedy to Jan Bernard Bonifacio d'Oria przekazał swoją bibliotekę Radzie Miasta Gdańska w zamian za dożywotnie utrzymanie. W 1945 r. najcenniejsze zbiory Biblioteki Miasta Gdańska (rękopisy, inkunabuły, starodruki) zostały wywiezione m.in. do Pelplina, Malborka i Torunia. Uważa się że w wyniku działań wojennych zniszczeniu uległa co najmniej 1/3 zbiorów. Dnia 22 czerwca 1946 r. otwarto Bibliotekę Miasta Gdańska (otwarcia dokonał dyrektor Naczelnej Dyrekcji Bibliotek – Józef Grycz). W 1952 r. z inicjatywy Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki podjęto starania o włączenie Biblioteki do sieci bibliotecznej Polskiej Akademii Nauk. Sekretariat Naukowy PAN podjął uchwałę o przejęciu działu naukowego Biblioteki Miejskiej w Gdańsku i z dniem 1 stycznia 1955 r. rozpoczęła swoją działalność Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Gdańsku.

Bibliotekę w Zamku Kórnickim założył w 1826 r. Tytus Działyński. Dzieło ojca kontynuował syn Jan. Ostatni właściciel, Władysław Zamoycki, wnuk Tytusa, w 1924 r. utworzył fundację „Zakłady Kórnickie” i przekazał bibliotekę wraz ze swoimi dobrami narodowi polskiemu. Od 1953 r. Biblioteka Kórnicka jest placówka Polskiej Akademii Nauk, mieści się w zamku Kórnickim, ale ma także swoją placówkę w Pałacu Działyńskich na Starym Rynku w Poznaniu. Biblioteka ma duże zasługi

w zakresie wdrażania nowych technologii, do wielu dzieł można dotrzeć za pośrednictwem biblioteki cyfrowej. Jako pierwsza w Polsce umieściła pełną komputerową bazę starych druków i rękopisów w Internecie. Prowadzi szeroką działalność – naukową, edukacyjną, prowadzi wspólnie muzeum.

Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie uznaje rok 1856 jako oficjalną datę jej powstania. Wtedy to Towarzystwo Naukowe Krakowskie otrzymało nowy statut, w którym Biblioteka została wymieniona jako jedna z jego agend. Po przekształceniu Towarzystwa w Akademię Umiejętności (1873) działała jako Biblioteka AU. Znaczący rozwój Biblioteki PAU nastąpił w latach międzywojennych. W latach 1951-1952 Polska Akademia Umiejętności została pozbawiona swojego majątku, a Biblioteka działała jako Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. 20 października 1999 r. podpisane zostało porozumienie między PAU i PAN. Biblioteka powróciła do struktury organizacyjnej Polskiej Akademii Umiejętności i od tego czasu działa jako Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie.

Stacje Naukowe PAN za granicą, to:

- Biuro Promocji Nauki PolScA (PAN) w Brukseli,
- Ośrodek Badań Historycznych w Berlinie,
- Stacja Naukowa PAN w Moskwie,
- Stacja Naukowa PAN w Paryżu,
- Stacja Naukowa PAN w Rzymie,
- Stacja Naukowa PAN w Wiedniu.

Placówkami naukowymi Akademii są także (art. 35) instytuty (podstawowe placówki posiadające osobowość prawną), zakłady, centra, stacje badawcze, ogrody botaniczne oraz inne jednostki naukowe prowadzące badania naukowe lub prace badawczo-rozwojowe. Organami instytutu PAN są: rada naukowa i dyrektor (art. 48). Zadania i skład tych organów określają art. 49-55 ustawy. Ze Statutu PAN wynika, że naukowe biblioteki (Kórnicka, Gdańska i Krakowska) zaliczone zostały do wymienionych w ustawie (art. 58) pomocniczych placówek naukowych. Wszystkie placówki Akademii mają status państwowych jednostek organizacyjnych (art. 62). Prowadzą one samodzielną gospodarkę finansową, pokrywając koszty działalności z przydzielonych im środków budżetowych na zasadach określonych w odrębnych przepisach oraz ze środków pozabudżetowych pozyskiwanych przez te placówki (art. 63).

W gronie pracowników Akademii wymienieni zostali pracownicy biblioteczni, dokumentacji i informacji naukowej (art. 68 ust. 1 pkt 2 ustawy). Art. 71 mówi o dyplomowanych bibliotekarzach oraz dyplomo-

wanych pracownikach dokumentacji i informacji naukowej i o stanowiskach, na jakich mogą oni być zatrudnieni w Akademii. Art. 87 ustawy stanowi, że: *W sprawach nie uregulowanych przepisami ustawy lub przepisami szczególnymi do pracowników placówek i innych jednostek organizacyjnych Akademii stosuje się Kodeks pracy.*

5. Ustawa o jednostkach badawczo-rozwojowych³²

Jednostkami badawczo-rozwojowymi są, wg art. 1 ustawy, państwowe jednostki organizacyjne wyodrębnione pod względem prawnym, organizacyjnym i ekonomiczno-finansowym, tworzone w celu prowadzenia badań naukowych i prac rozwojowych, których wyniki powinny znaleźć zastosowanie w określonych dziedzinach gospodarki narodowej i życia społecznego. Takimi jednostkami są instytuty naukowo-badawcze (art. 12a i 12b) oraz ośrodki badawczo-rozwojowe, centralne laboratoria i inne jednostki organizacyjne, których zdaniem jest prowadzenie wyżej wymienionej działalności. Posiadają one osobowość prawną.

Bardziej szczegółowo o zadaniach tych jednostek stanowi art. 2 ustawy³³. Organami tych jednostek są: dyrektor i rada naukowa (art. 20-27). Nadzór nad działalnością jednostki sprawuje organ wymieniony w akcie o jej utworzeniu (art. 28).

W gronie pracowników jednostki wymienieni są pracownicy biblioteczni i pracownicy dokumentacji naukowej (art. 30 pkt 5). W art. 34 jest mowa o tym, że pracownikami naukowymi jednostki są bibliotekarze dyplomowani oraz dyplomowani pracownicy dokumentacji naukowej. W sprawach nieuregulowanych przepisami omawianej ustawy do pracowników naukowych stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące pracowników naukowych w szkołach wyższych (art. 42), natomiast z art. 54 ustawy wynika, że do stosunku pracy pracowników bibliotecznych, zatrudnianych na podstawie umowy o pracę, mają zastosowanie przepisy Kodeksu pracy.

³² Ustawa z dnia 25 lipca 1985 r. o jednostkach badawczo-rozwojowych stanowi załącznik do obwieszczenia marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 25 sierpnia 2008 r. Dz. U. Nr 159 poz. 993.

³³ L. Biliński: *Zmiana przepisów o jednostkach badawczo-rozwojowych*. „Bibliotekarz” 2007, nr 10, s. 30-31.

6. Ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach³⁴

Do narodowego zasobu archiwalnego należą wszelkiego rodzaju akta i dokumenty, korespondencja, dokumentacja finansowa, techniczna i statystyczna, mapy i plany, fotografie, filmy i mikrofilmy, nagrania dźwiękowe i wideofonowe, dokumenty elektroniczne oraz inna dokumentacja, bez względu na sposób jej wytworzenia, mająca znaczenie jako źródło informacji o wartości historycznej o działalności Państwa Polskiego, jego poszczególnych organów i innych państwowych jednostek organizacyjnych oraz o jego stosunkach z innymi państwami, o rozwoju życia społecznego i gospodarczego, o działalności organizacji o charakterze politycznym, społecznym i gospodarczym, zawodowym, wyznaniowym oraz o organizacji i rozwoju nauki, kultury i sztuki, a także działalności jednostek samorządu terytorialnego i innych samorządowych jednostek organizacyjnych, zarówno powstałe w przeszłości, jak też i powstające współcześnie (art. 1). Zasób ten ma służyć nauce, kulturze, gospodarce narodowej oraz potrzebom obywateli i dzieli się na państwowy oraz niepaństwowy (art. 2). Zgromadzone w państwowym zasobie archiwalnym materiały są przechowywane wiecześnie, a nadzór nad tym zasobem sprawuje minister właściwy ds. kultury i dziedzictwa narodowego za pośrednictwem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych (art. 3 i 4).

Kolejne artykuły ustawy (5-14b) stanowią o sposobie postępowania z materiałami archiwalnymi. Należy tu zwrócić uwagę na art. 14 zakazujący wywozu, na stałe, tych materiałów za granicę. Możliwy jest tylko czasowy wywóz, jeśli wyrazi na to zgodę Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych. Art. 16 i 17 mówią o zasadach udostępniania tych materiałów, zakresie usług świadczonych przez archiwa państwowe, w tym także o tym, że można je udostępniać po upływie 30 lat od ich wytworzenia.

Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych to centralny organ administracji rządowej w sprawach państwowego zasobu archiwalnego (art. 18). Jego organem doradczym i opiniodawczym jest powołana na wniosek Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych przez ministra właściwego ds. kultury i dziedzictwa narodowego Rada Archiwalna. Wniosek ten musi być przedstawiony w porozumieniu ze Stowarzyszeniem Archiwistów Polskich (art. 20). [Szkoda, że w ustawie o bibliotekach

³⁴ Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach. Dz. U. z 2006 r. Nr 97 poz. 673. Zmiany: z 2006 r. Dz. U. Nr 104 poz. 708, Nr 170 poz. 1217, Nr 220 poz. 1600, z 2007 r. Nr 64 poz. 426.

nie ma „podobnego” zapisu, że Państwowa rada Biblioteczna powoływana jest przez Prezesa Rady Ministrów na wniosek ministra przedstawiony w porozumieniu z Stowarzyszeniem Bibliotekarzy Polskich].

Sieć archiwalną (art. 22-35) tworzą archiwa:

1) państwowe, o charakterze centralnym, obejmujące zasięgiem działania obszar całego państwa bądź też nie mające charakteru centralnego, obejmujące obszar jednego lub kilku województw,

2) wyodrębnione, m.in. Sejmu, Senatu, Prezydenta oraz „rządowe” (Prezesa Rady Ministrów, poszczególnych ministerstw i urzędów centralnych),

3) zakładowe, organów państwowych i organów jednostek samorządu terytorialnego, innych państwowych i samorządowych jednostek organizacyjnych.

Archiwa zakładowe, z wyjątkiem archiwów szkół wyższych, nie mogą posiadać zasobu historycznego. W archiwach szkół wyższych przechowywane są dokumenty pracowników, studentów i absolwentów. Do tych dokumentów zalicza się także prace magisterskie, które, w rozumieniu ustawy o prawie autorskim (art. 28 w związku z art. 6 pkt 3), nie są utworami rozpowszechnionymi; zasady ich udostępniania musi określić rektor uczelni, którego zgoda jest warunkiem skorzystania z zasobów archiwum uczelni przez osoby trzecie. O szczególnych prawach uczelni odnoszących się do prac dyplomowych studentów mówi art. 239 „Prawa o szkolnictwie wyższym”. Uczelnia posiadając w swoich zasobach archiwalnych taką pracę, ma przez 6 miesięcy od jej obrony prawo do opublikowania.

W państwowych i samorządowych jednostkach organizacyjnych, w których przepisy nie przewidują utworzenia archiwów, powstała w nich dokumentację gromadzi się w składnicach akt. Służą one potrzebom tych jednostek i mogą być udostępniane osobom trzecim w wyjątkowych wypadkach, za zezwoleniem kierownika jednostki organizacyjnej, na którym spoczywają obowiązki związane z zabezpieczeniem tych akt przed zniszczeniem lub utratą, umożliwieniem właściwemu archiwum państwowemu nadzoru nad brakowaniem znajdującej się tam dokumentacji oraz zapewnieniem prowadzenia ewidencji tych akt (art. 36). Dalsze przepisy (art. 41 i nast.) stanowią o niepaństwowym (nie wchodzącym do państwowego), ewidencjonowanym zasobie archiwalnym, powstającym w wyniku działalności partii politycznych, organizacji politycznych, spółdzielczych i innych organizacji społecznych, kościołów i związków wyznaniowych oraz innych niepaństwowych jednostek organizacyjnych. Nieewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny tworzą materiały powstające w wyniku działalności osób fizycznych, stanowiące własność tych osób oraz ich prawnych następców.

O działalności gospodarczej w zakresie przechowywania dokumentacji osobowej i placowej pracodawców, wykonywanej przez przedsiębiorców (wpisanych do rejestru) oraz przez archiwa państwowe i Stowarzyszenie Archiwistów Polskich mówią art. 51a-51t ustawy.

Zasady postępowania z dokumentacją osobową i placową w przypadku likwidacji lub upadłości pracodawcy omawiają art. 51u-51z ustawy.

Art. 52-54 to przepisy karne. Karze podlega:

1) uszkodzenie lub niszczenie materiałów archiwalnych przez osoby sprawujące nad nimi pieczę,

2) wywożenie tych materiałów za granicę bez zezwolenia bądź nie sprowadzenie ich powrotem do kraju w wyznaczonym w zezwoleniu terminie,

3) udzielenia pomocy w zbyciu lub nabyciu materiałów archiwalnych wchodzących w skład narodowego zasobu archiwalnego w sytuacji, gdy sprawca wiedział, że nabywca chce je wywieźć za granicę bez zezwolenia.

7. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami³⁵

Ustawa o zabytkach nie narusza w szczególności przepisów regulujących działalność bibliotek (art. 2). Jednakże odnosi się także do bibliotek, jeśli mieszczą się one w zabytkowych nieruchomościach, bądź też w swoich zasobach mają przedmioty odpowiadające ustawowemu określeniu pojęcia „zabytek”.

Zabytki, to w rozumieniu art. 3 pkt 1 ustawy, nieruchomości lub rzeczy ruchome, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Ustawa przewiduje, że sprawowanie opieki nad zabytkami może stanowić cel statutowy biblioteki (pkt 5 art. 3).

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

³⁵ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dz. U. z 2003 r. Nr 162 poz. 1568; zmiany: z 2004 r. Nr 96 poz. 959 i Nr 238 poz. 2390, z 2006 r. Nr 50 poz. 362 i Nr 126 poz. 875, z 2007 r. Nr 192 poz. 1394, z 2009 r. Nr 31 poz. 206 i Nr 97 poz. 804.

1) *zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*

2) *zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*

3) *udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*

4) *przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*

5) *kontrole stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*

6) *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.* (art. 4 ustawy).

Ochronie i opiece podlegają (i to bez względu na ich stan zachowania), m.in. materiały biblioteczne (art. 6 ust. 1 pkt 2 lit. e)³⁶.

Zabytki podlegają rejestracji. Rejestr dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków (art. 8). Nie wpisuje się jednak do tego rejestru zabytków wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego lub wpisanych do inwentarza muzeum (art. 11).

O wywozie zabytków za granicę mówią art. 51-61 ustawy³⁷. Zabytki mogą być wywożone za granicę na stałe, jeśli ich wywóz nie spowoduje uszczerbku dla dziedzictwa kulturowego. Wywóz na stałe wymaga zgody ministra właściwego ds. kultury i dziedzictwa narodowego. Natomiast czasowy wywóz zabytku za granicę wymaga zgody wojewódzkiego konserwatora zabytków i jest możliwy tylko wtedy, gdy pozwala na to ich stan zachowania, a osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, w której posiadaniu jest zabytek, daje rękojmię, że nie ulegnie on zniszczeniu lub uszkodzeniu i zostanie przywieziony do kraju przed upływem terminu ważności zezwolenia na wywóz. Pozwolenia, w ograniczonym przepisami ustawy zakresie, na wywóz materiałów bibliotecznych powstałych przed dniem 1 stycznia 1949 r. wydaje Dyrektor Biblioteki Narodowej³⁸.

Warto, by bibliotekarze znali przepisy art. 102 i nast., postanowień mówiących o osobach podejmujących działania związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie, upowszechniających wiedzę o zabytkach, o społecznych opiekunach zabytków.

³⁶ R. Golat: *Materiały biblioteczne a ochrona zabytków*. „Bibliotekarz” 2008, nr 2, s. 27-30.

³⁷ L. Biliński: *Pozwolenia i zaświadczenia uprawniające do wywozu za granicę zabytków będących materiałami bibliotecznymi*. „Bibliotekarz” 2004, nr 7-8, s. 53-54.

³⁸ L. Biliński: *Ochrona zabytków piśmiennictwa*. W: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wydaw. SBP 2006, s. 106-111.

8. Ustawa o muzeach³⁹

Muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr materialnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów. To ustawowe określenie, czym jest muzeum i jakie są podstawowe zadania tej instytucji, stanowią treść art. 1 tego aktu normatywnego. Sposoby realizacji tych celów wymienione zostały w kolejnym, 2 art. tej ustawy⁴⁰.

Ustawa mówi dalej (art. 5), że muzea mogą tworzyć ministrowie i kierownicy urzędów centralnych, jednostki samorządu terytorialnego, osoby fizyczne, osoby prawne lub jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej. Muzeami państwowymi są tylko te, które zostały utworzone przez organy administracji rządowej. Muzea utworzone lub przejęte przez jednostki samorządu terytorialnego to muzea samorządowe. Jednostki, instytucje oraz osoby, które utworzyły muzeum, są zobowiązane do zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum, do zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom oraz do sprawowania nadzoru nad muzeum.

Ustawa (art. 5a) nie pozwala na łączenie muzeów z innymi instytucjami, połączyć można muzeum tylko z innym muzeum.

Podstawę działania stanowi statut nadany przez podmiot, który muzeum utworzył. Treść statutu musi być uzgodniona z ministrem właściwym ds. kultury i dziedzictwa narodowego (przepis ten nie dotyczy muzeów, które są w zakresie właściwości Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa). O statucie muzeum, jego treści, a także o tym, że muzeum, które nie posiada osobowości prawnej, w tym muzeum funkcjonujące w ramach struktury innej jednostki organizacyjnej, działa na podstawie regulaminu, stanowi art. 6 ustawy.

Organem opiniodawczo-doradczym ministra właściwego ds. kultury i dziedzictwa narodowego w sprawach zarządzania, finansowania oraz polityki kulturalnej w zakresie muzealnictwa jest Rada do Spraw Muzeów powoływana na trzyletnią kadencję przez wspomnianego ministra (art. 7).

³⁹ Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach. Dz. U. z 1997 r. Nr 5 poz. 24; zmiany: w 1998 r. Nr 106 poz. 668, w 2002 r. Nr 113 poz. 984, w 2003 r. Nr 162 poz. 1568, w 2005 r. Nr 64 poz. 565, w 2007 r. Nr 136 poz. 956.

⁴⁰ L. Biliński: *Nowelizacja ustawy o muzeach*. „Bibliotekarz” 2007, nr 11, s. 35-36.

Wstęp do muzeów jest z zasady odpłatny. Z zasady, bowiem ustawa (art. 10) stanowi, że jeden dzień w tygodniu wstęp na stałe wystawy jest nieodpłatny, że podmiot prowadzący muzeum może ustalić, że wstęp do muzeum jest nieodpłatny (m.in. ze względu na szczególny charakter historyczny i edukacyjny określonego muzeum), w końcu mogą być ustalone (przez Radę Ministrów) grupy osób którym przysługuje ulga w opłatach bądź zwolnienie z tych opłat.

Przy muzeach państwowych i samorządowych działają rady muzeów powoływane przez podmioty, które utworzyły te instytucje. O tych radach, ich składach oraz o ich zadaniach stanowi art. 11 ustawy.

Ustawa (art. 21) mówi także o muzealiach. Muzealia to zarówno rzeczy ruchome, jak i nieruchomości stanowiące własność muzeum i wpisane do inwentarza muzealiów. Muzealia stanowią dobro narodowe. W przypadkach muzeum nieposiadającego osobowości prawnej, muzealiami są rzeczy ruchome i nieruchomości stanowiące własność podmiotu, który utworzył muzeum, wpisane do inwentarza muzealiów. Art. 23-31 stanowią o zasadach postępowania z muzealiami.

Pracownicy zatrudnieni na stanowiskach związanych z działalnością podstawową muzeów, posiadający kwalifikacje muzealnicze, tworzą grupę zawodową muzealników, do której wchodzi asystenci, adiunkci, kustosze i kustosze dyplomowani (art. 32).

9. Ustawa o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych⁴¹

Wydawcy (osoby prawne, jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej oraz osoby fizyczne prowadzące na terenie Rzeczypospolitej Polskiej działalność polegającą na publikowaniu dzieł⁴² oraz producenci filmów), mają określone obowiązki, które polegają na tym, że muszą przekazywać nieodpłatnie dzieła do wskazanych bibliotek: do Biblioteki Narodowej w Warszawie i Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie po dwa egzemplarze obowiązkowe, do pozostałych uprawnionych bibliotek i do Filmoteki Narodowej po jednym egzemplarzu dzieła.

⁴¹ Ustawa z dnia 7 listopada 1996 r. o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych. Dz. U. z 1996 r. Nr 152 poz. 722; zmiany: w 2003 r. Nr 130 poz. 1188 i w 2008 r. Nr 171 poz. 1056.

⁴² Wg art. 2 ust. 1 ustawy należy domniemywać, że wydawcą jest osoba, której nazwa lub nazwisko uwidocznione zostało w tym charakterze na egzemplarzach publikacji.

Pierwsze przepisy mówiące o egzemplarzu obowiązkowym pochodzą z 1780 r. kiedy to Biblioteka Rzeczypospolitej Załuskich otrzymała prawo do egzemplarza obowiązkowego. W okresie międzywojennym obowiązywała ustawa z dnia 18 marca 1932 r. o bezpłatnym dostarczaniu druków m.in. dla celów bibliotecznych. Po II wojnie światowej sprawę egzemplarza obowiązkowego regulowały przepisy z 1947 r., a następnie postanowienia przepisów wykonawczych do ustawy z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach. Do końca lat osiemdziesiątych XX w. nie było większych problemów z dostarczaniem uprawnionym bibliotekom bezpłatnych egzemplarzy, bowiem w tamtych czasach wydawnictwa miały status instytucji państwowych bądź spółdzielczych, a książki wydawane były w bardzo dużych nakładach. Problemy pojawiły się po 1989 r. i związane były z powstaniem licznych, prywatnych wydawnictw. Obecnie sprawę reguluje wspomniana już tu ustawa z dnia 7 listopada 1996 r. o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych i wydane na jej podstawie (art. 3 ust. 5) rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1997 r.⁴³ określające, które biblioteki są uprawnione do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych oraz zasady i tryb ich przekazywania. Obok wspomnianych tu już bibliotek: Narodowej i Jagiellońskiej, do otrzymywania po 1 egzemplarzu obowiązkowym uprawnione zostały biblioteki uniwersytetów: Gdańskiego, im. M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Łódzkiego, im. M. Kopernika w Toruniu, im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Warszawskiego, Opolskiego, Katolickiego Lubelskiego oraz biblioteki: Śląska w Katowicach, Publiczna m.st. Warszawy, Książnica Pomorska w Szczecinie, wojewódzkie opracowujące bibliografię regionalną – w Białymstoku, Bydgoszczy, Gdańsku, Kielcach, Lublinie, Olsztynie, Poznaniu i Zielonej Górze (publikacje o tematyce regionalnej), Sejmowa (organy promulgacyjne), Filmoteka Narodowa (kopie filmów kinowych i telewizyjnych). Biblioteka Narodowa i Biblioteka Jagiellońska zobowiązane są do gromadzenia dorobku wydawniczego (wieczyste go archiwizowania jednego egzemplarza obowiązkowego)⁴⁴.

⁴³ Dz. U. Nr 29 poz. 161.

⁴⁴ L. Biliński: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Wydawnictwo SBP, Warszawa 2006, s. 121-141. W tej książce zamieszczone zostały następujące teksty: 1. *Ogólnopolski egzemplarz obowiązkowy i regionalny*. „Wydawca” 1997 nr 5, s. 14-15; 2. *Egzemplarz obowiązkowy – egzemplarzem uznaniowym*. „Bibliotekarz” 2001 nr 2, s. 3-6; 3. *Egzemplarz „jakby” obowiązkowy*. „Bibliotekarz” 2004 nr 10, s. 19-21; 4. *Archiwizowanie egzemplarzy obowiązkowych*. „Bibliotekarz” 1999 nr 7-8, s. 51-52; 5. *Egzemplarz obowiązkowy – składnikiem dziedzictwa narodowego*. Fragment referatu wygłoszonego na ogólnopolskiej konferencji „Biblioteki publiczne w otoczeniu prawnym”. Opole 26-28 kwietnia 2005 r., zorganizowanej przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną im. F. Smółki w Opolu.

10. Ustawa o ochronie danych osobowych⁴⁵

Obowiązujące przepisy ustawy o ochronie danych osobowych zapewniają każdemu z nas prawo do ochrony jego danych osobowych i dopuszczają przetwarzanie danych osobowych wyłącznie w takich sytuacjach, kiedy jest to uzasadnione dobrem publicznym, dobrem osoby, której dane dotyczą lub też dobrem osób trzecich w zakresie i trybie określonym ustawą (art. 1). Ustawa określa sytuacje, w których dopuszczalne jest przetwarzanie danych, a także obowiązki ciążące na osobach zbierających dane oraz na administratorach danych (art. 23-31a).

O prawach osoby, której dane dotyczą, stanowią art. 32-35. Dalsze artykuły ustawy (36-39a) mówią o ochronie danych osobowych, o zabezpieczaniu danych osobowych.

Generalnym obowiązkiem administratorów danych (art. 40) jest zgłoszenie zbioru danych do rejestracji Generalnemu Inspektorowi Ochrony Danych Osobowych (o tym organie stanowią art. 8-22a ustawy). Zgłoszenie powinno zawierać informacje, o których stanowi art. 41 ust. 1 ustawy.

Zasady rejestracji określają art. 41-46a ustawy. Należy tu zwrócić uwagę na przepisy mówiące o zwolnieniu niektórych administratorów danych z obowiązku rejestracji. Zwolnienie obejmuje przetwarzanie związane z zatrudnieniem w zakładzie pracy przetwarzającym dane, z świadczeniem usług na podstawie umów cywilnoprawnych, a także dotyczące osób u nich zrzeszonych lub uczących się (art. 43 ust. 1 pkt 4). Ponadto zwolnieni są administratorzy danych przetwarzanych wyłącznie w celu wystawienia faktury, rachunku lub prowadzenia sprawozdawczości finansowej (pkt 8), a także przetwarzanych w celu przygotowania rozprawy wymaganej do uzyskania dyplomu ukończenia szkoły wyższej lub stopnia naukowego (pkt 10). Jest sprawą dyskusyjną, w świetle tych przepisów, czy przewidziane ustawą obowiązki nałożone zostały także na biblioteki, które wykonując swoje obowiązki muszą tworzyć stosowne bazy danych osobowych swoich użytkowników, z którymi łączy ich stosunek administracyjnoprawny (a nie umowa cywilnoprawna, łącząca zakład niepubliczny prowadzący działalność gospodarczą, z jej klientami). Można mieć wątpliwości, czy biblioteka publiczna „zrzesza” swoich użytkowników. Wątpliwości, w odniesieniu do bibliotek uczelni rozstrzygają postanowienia art. 88 ust. 5 ustawy: Prawo o szkolnictwie wyższym:

⁴⁵ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych. Dz. U. z 2002 r. Nr 101, poz. 926; zmiany: w 2002 r. Nr 153 poz. 1271, w 2004 r. Nr 25 poz. 219 i Nr 33 poz. 285.

10. Ustawa o ochronie danych osobowych⁴⁵

Obowiązujące przepisy ustawy o ochronie danych osobowych zapewniają każdemu z nas prawo do ochrony jego danych osobowych i dopuszczają przetwarzanie danych osobowych wyłącznie w takich sytuacjach, kiedy jest to uzasadnione dobrem publicznym, dobrem osoby, której dane dotyczą lub też dobrem osób trzecich w zakresie i trybie określonym ustawą (art. 1). Ustawa określa sytuacje, w których dopuszczalne jest przetwarzanie danych, a także obowiązki ciążyące na osobach zbierających dane oraz na administratorach danych (art. 23-31a).

O prawach osoby, której dane dotyczą, stanowią art. 32-35. Dalsze artykuły ustawy (36-39a) mówią o ochronie danych osobowych, o zabezpieczaniu danych osobowych.

Generalnym obowiązkiem administratorów danych (art. 40) jest zgłoszenie zbioru danych do rejestracji Generalnemu Inspektorowi Ochrony Danych Osobowych (o tym organie stanowią art. 8-22a ustawy). Zgłoszenie powinno zawierać informacje, o których stanowi art. 41 ust. 1 ustawy.

Zasady rejestracji określają art. 41-46a ustawy. Należy tu zwrócić uwagę na przepisy mówiące o zwolnieniu niektórych administratorów danych z obowiązku rejestracji. Zwolnienie obejmuje przetwarzanie związane z zatrudnieniem w zakładzie pracy przetwarzającym dane, z świadczeniem usług na podstawie umów cywilnoprawnych, a także dotyczące osób u nich zrzeszonych lub uczących się (art. 43 ust. 1 pkt 4). Ponadto zwolnieni są administratorzy danych przetwarzanych wyłącznie w celu wystawienia faktury, rachunku lub prowadzenia sprawozdawczości finansowej (pkt 8), a także przetwarzanych w celu przygotowania rozprawy wymaganej do uzyskania dyplomu ukończenia szkoły wyższej lub stopnia naukowego (pkt 10). Jest sprawą dyskusyjną, w świetle tych przepisów, czy przewidziane ustawą obowiązki nałożone zostały także na biblioteki, które wykonując swoje obowiązki muszą tworzyć stosowne bazy danych osobowych swoich użytkowników, z którymi łączy ich stosunek administracyjnoprawny (a nie omowa cywilnoprawna, łącząca zakład niepubliczny prowadzący działalność gospodarczą, z jej klientami). Można mieć wątpliwości, czy biblioteka publiczna „zrzesza” swoich użytkowników. Wątpliwości, w odniesieniu do bibliotek uczelni rozstrzygają postanowienia art. 88 ust. 5 ustawy: Prawo o szkolnictwie wyższym:

⁴⁵ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych. Dz. U. z 2002 r. Nr 101, poz. 926; zmiany: w 2002 r. Nr 153 poz. 1271, w 2004 r. Nr 25 poz. 219 i Nr 33 poz. 285.

Zbiór danych osobowych, o których mowa w ust. 4 (dane osobowe osób korzystających z usług systemu biblioteczno-informacyjnego uczelni), jest zwolniony z obowiązku rejestracji zbiorów danych osobowych, o których mowa w art. 40 ustawy...

Biblioteka, samodzielna jednostka organizacyjna jest w rozumieniu omawianej ustawy, administratorem danych (wg art. 7 pkt 4 administratorem danych jest jednostka organizacyjna, instytucja, decydująca o celach i środkach przetwarzania danych osobowych).

Za dane osobowe uważa się wszelkie informacje umożliwiające zidentyfikowanie osoby fizycznej lub dotyczące osoby, która jest już zidentyfikowana. Zidentyfikowanie jest możliwe, gdy tożsamość osoby fizycznej można, w oparciu o te dane, określić (art. 6 ust. 1 i 2 ustawy). Zgodnie z tymi przepisami należy stwierdzić, że w bibliotece tworzony jest zbiór danych osobowych, spełniający kryteria ustawowe (art. 7 pkt 1 ustawy).

W bibliotece dane osobowe są przetwarzane (przetwarzanie, w rozumieniu ustawy, to wszelkiego rodzaju operacje wykonywane na danych osobowych, takie, jak zbieranie, utrwalanie, przechowywanie, opracowywanie, zmienianie, udostępnianie i usuwanie, a zwłaszcza takie operacje, które wykonuje się w systemach informatycznych – art. 7 pkt 2 ustawy).

Działania związane z przetwarzaniem danych muszą być prowadzone w zgodzie z obowiązującymi przepisami.

Art. 23 ust. 1 stanowi, że: *Przetwarzanie danych jest dopuszczalne tylko wtedy, gdy: 1) osoba, której dane dotyczą, wyrazi na to zgodę, chyba że chodzi o usunięcie dotyczących jej danych, 2) jest to niezbędne dla zrealizowania uprawnienia lub spełnienia obowiązku wynikającego z przepisu prawa, 3) jest to konieczne do realizacji umowy, gdy osoba, której dane dotyczą, jest jej stroną lub gdy jest to niezbędne do podjęcia działań przed zawarciem umowy na żądanie osoby, której dane dotyczą, 4) jest niezbędne do wykonania określonych prawem zadań realizowanych dla dobra publicznego, 5) jest to niezbędne dla wypełnienia prawnie usprawiedliwionych celów realizowanych przez administratorów danych albo odbiorców danych, a przetwarzanie nie narusza praw i wolności osoby, której dotyczą.*

Przetwarzanie danych przez bibliotekę jest niezbędne do wykonywania jej zadań, realizowanych dla dobra publicznego i określonych prawem. Ponadto związane jest z wypełnieniem prawnie usprawiedliwionych celów instytucji.

Biblioteka, jako administrator danych, musi szanować wymienione w art. 32-35 ustawy prawa osób, których te dane dotyczą. Osoby te mają

prawo do kontroli przetwarzania danych (które ich dotyczą), zawartych w zbiorach danych, a w szczególności do uzyskania informacji o celu, zakresie i sposobie przetwarzania danych: Należy tu podkreślić, że niedopuszczalne jest zbieranie danych, które są zbędne do realizacji celu, dla którego zostały zebrane (art. 35 ust. 1 ustawy). O prawach osoby zainteresowanej należy poinformować ją w ciągu 30 dni od daty złożenia przez nią wniosku w tej sprawie, jeśli takie będzie żądanie – na piśmie (art. 33 ustawy).

Administrator danych jest obowiązany do zastosowania środków technicznych i organizacyjnych zapewniających ochronę przetwarzanych danych osobowych. Nie wolno udostępniać tych danych osobom nieupoważnionym, a do obsługi systemu informatycznego i stosownych urządzeń wchodzących w jego skład, służących do przetwarzania danych, muszą być zatrudnione osoby posiadające upoważnienie administratora danych (art. 36 i 37 ustawy). Administrator danych ma obowiązek zorganizowania kontroli nad przetwarzaniem danych osobowych (art. 38 ustawy) oraz prowadzenia ewidencji osób zatrudnionych przy przetwarzaniu danych osobowych (art. 39 ust. 1 ustawy). Osoby mające dostęp do danych osobowych obowiązane są do zachowania ich w tajemnicy, także po ustaniu zatrudnienia (art. 39 ust. 2 ustawy) i powinny być do tego zobligowane „na piśmie”.

Jeśli baza danych osobowych została utworzona w celu nie mieszczącym się w ramach określonych w art. 43, wówczas administratora danych obciąża obowiązek rejestracji bazy. Jeśli chodzi o biblioteki, taki obowiązek (obowiązek rejestracji zbioru danych) mają na pewno te instytucje, które swoje zbiory udostępniają osobom nie mieszczącym się w określeniu „osoby zrzeszone, zatrudnione lub uczące się”, „osoby którym trzeba wystawić fakturę, rachunek”, bądź „osoby, których dane przetwarza się w celu przygotowania rozprawy wymaganej do uzyskania dyplomu ukończenia szkoły wyższej lub stopnia naukowego”.

Z przepisów ustawy wynika, że biblioteki – zakłady publiczne, których z użytkownikami łączy stosunek administracyjnoprawny (a nie cywilnoprawny) mają obowiązek zgłoszenia swoich baz danych osobowych do rejestracji.

11. Ustawa: Prawo prasowe⁴⁶

Prasa, zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności wypowiedzi i urzeczywistnia prawo obywateli do rzetelnego informowania, jawności życia publicznego oraz kontroli i krytyki społecznej” (art. 1 ustawy). Należy tu podkreślić wagę prawa obywateli, aby byli rzetelnie informowani.

1. Każdy obywatel, zgodnie z zasadą wolności słowa i prawem do krytyki, może udzielać informacji prasie. 2. Nikt nie może być narażony na uszczerbek lub zarzut z powodu udzielenia informacji prasie, jeśli działał w granicach prawem dozwolonych (art. 5). W granicach prawem dozwolonych, a więc udzielił informacji o faktach nie stanowiących tajemnicy państwowej, służbowej i in. Informacja udzielona prasie musi być rzetelna, prawdziwa, bowiem Prasa jest obowiązana do prawdziwego przedstawiania omawianych zjawisk (art. 6 ust. 1).

Ustawa definiuje pojęcie „czasopismo”. Art. 7 ust. 2 pkt 3 stanowi: *czasopismem jest druk periodyczny ukazujący się nie częściej niż raz w tygodniu, a nie rzadziej niż raz w roku; przepis ten stosuje się odpowiednio do przekazu za pomocą dźwięku oraz dźwięku i obrazu...* Natomiast, wg art. 7 ust. 2 pkt 2 ustawy dziennik, to ogólnoinformacyjny druk periodyczny lub przekaz za pomocą dźwięku oraz dźwięku i obrazu, ukazujący się częściej niż raz w tygodniu.

Autor materiału prasowego ma prawo żądać, by jego nazwisko zostało zachowane w tajemnicy. Działania dziennikarza, a także innej osoby zatrudnionej w redakcji, w wydawnictwie prasowym i innych prasowych jednostkach organizacyjnych, muszą być prowadzone w taki sposób, by niemożliwe było zidentyfikowanie autora informacji, materiałów, listów do redakcji i in. (art. 15).

Aby wydawać dziennik lub czasopismo konieczne jest dopełnienie obowiązku zarejestrowania tego zamierzenia w sądzie okręgowym właściwym miejscowo dla siedziby wydawcy. O organizacji działalności prasowej, w tym o procedurach związanych z rejestracją mówią art. 20-27 ustawy.

Na wniosek zainteresowanej osoby fizycznej, prawnej lub innej jednostki organizacyjnej redaktor naczelny redakcji właściwego dziennika lub czasopisma jest obowiązany opublikować bezpłatnie: 1) rzeczowe i odnoszą-

⁴⁶ Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r.: Prawo prasowe. Dz. U. z 1984 r. Nr 5 poz. 24 z późniejszymi zmianami.

ce się do faktów sprostowanie wiadomości nieprawdziwej lub nieścisłej, 2) rzeczową odpowiedź na stwierdzenie zagrażające dobrom osobistym (art. 31 ustawy). O sprostowaniach lub odpowiedziach mówią dalsze (32 i 33) artykuły.

12. Ustawa o ochronie baz danych⁴⁷

W rozumieniu ustawy bazą danych jest *zbiór danych lub jakichkolwiek innych materiałów i elementów zgromadzonych według określonej systematyki lub metody, indywidualnie dostępnych w jakikolwiek sposób, w tym środkami elektronicznymi, wymagający istotnego, co do jakości lub ilości, nakładu inwestycyjnego w celu sporządzenia, weryfikacji lub prezentacji jego zawartości* (art. 2 ust 1 pkt 1). *Pobieranie danych oznacza stałe lub czasowe przejęcie lub przeniesienie całości lub istotnej co do jakości lub ilości, części zawartości bazy danych na inny nośnik, bez względu na sposób lub formę przejęcia lub przeniesienia* (art. 2 ust 1 pkt 2). Wypożyczanie bazy danych nie stanowi pobierania danych lub też wtórnego ich wykorzystania (art. 3). Powtórne wykorzystanie to *publiczne udostępnienie bazy danych w dowolnej formie, a w szczególności poprzez rozpowszechnianie, bezpośrednie przekazywanie lub najem* (art. 2 ust 1 pkt 3). Za producenta bazy danych ustawa uznaje osobę fizyczną, prawną lub jednostkę organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej (a także ich następcę prawnego), która ponosi ryzyko nakładu inwestycyjnego przy tworzeniu bazy danych (art. 2 ust 1 pkt 4 i ust. 2).

Ochrona, o której stanowi ustawa, nie obejmuje programów komputerowych używanych do sporządzenia baz danych lub korzystania z nich (art. 4).

Producentowi bazy danych (domniemywa się, że jest nim osoba, której nazwisko lub firma-nazwa w tym charakterze została uwidoczniona na egzemplarzach bazy danych lub której dane te zostały podane do publicznej wiadomości w jakikolwiek inny sposób w związku z rozpowszechnieniem bazy danych) przysługuje wyłączne i zbywalne prawo pobierania danych i wtórnego ich wykorzystania w całości lub w istotnej części, co do jakości lub ilości (art. 6).

Art. 7 i 8 ustawy mówią o prawach i obowiązkach użytkownika bazy danych.

⁴⁷ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o ochronie baz danych. Dz. U. Nr 128 poz. 1402; zmiany: w 2004 . Nr 96 poz. 959, w 2007 r. Nr 99 poz. 662 i Nr 176 poz. 1238.

Ochrona bazy danych trwa lat piętnaście, licząc od roku następującego po dacie jej sporządzenia bądź też od roku, w którym baza danych została w jakikolwiek sposób udostępniona publicznie po raz pierwszy. Odrębnie odlicza się ten okres – od daty jakiegokolwiek istotnej zmiany treści bazy, w tym jej uzupełnienia lub usunięcia jej części, mających znamiona nowego, istotnego, co do jakości lub ilości, nakładu (art. 10).

Art. 11 i 12 stanowią, że producent, którego prawa do bazy danych zostały naruszone, może wysunąć pod adresem osoby, która te prawa naruszyła określonych zachowań, a także może żądać stosownych działań sądu. Za wykroczenie polegające na naruszeniu praw producenta sprawy grozi kara grzywny. Sąd może także orzec przepadek (na rzecz Skarbu Państwa) bezprawnie wykonanych egzemplarzy bazy danych.

Ochrona baz danych, o której stanowi ustawa, dotyczy także korzystania z baz danych istniejących już w dniu wejścia w życie jej przepisów, a dokonane przed dniem wejścia w życie ustawy czynności prawne odnoszące się do bazy danych są skuteczne i podlegają ochronie według dotychczasowych zasad (art. 15).

13. Ustawa o ochronie niektórych usług świadczonych drogą elektroniczną opartych lub polegających na dostępie warunkowym⁴⁸

Ustawa stanowi m.in. o ochronie usług świadczonych drogą elektroniczną na indywidualne żądanie usługobiorcy bez jego obecności, jeśli działania te są świadczone za wynagrodzeniem i oparte bądź polegające na dostępie warunkowym (wykorzystującym wszelkie środki oraz przedsięwzięcia techniczne, warunkujące korzystanie z usług chronionych przez indywidualnego usługobiorcę) (art. 3 w związku z art. 2 pkt 1).

O świadczeniu usług drogą elektroniczną można mówić wtedy, gdy ich wykonanie następuje przez przesyłanie lub odbieranie w punkcie docelowym danych za pomocą urządzeń elektronicznych przetwarzających, w tym przez cyfrową kompresję, a także przechowujących dane, przy czym dane są transmitowane w całości za pośrednictwem sieci telekomunikacyjnej, z wyłączeniem usług polegających na dystrybucji jakichkolwiek treści na informatycznych nośnikach danych (art. 4).

⁴⁸ Ustawa z dnia 5 lipca 2002 r. o ochronie niektórych usług świadczonych drogą elektroniczną opartych lub polegających na dostępie warunkowym. Dz. U. Nr 126 poz. 1068; zmiany: w 2004 r. Nr 96 poz. 959, w 2005 r. Nr 64 poz. 565 i Nr 267 poz. 2258.

Ustawa stanowi, że, jeśli umowa nie stanowi inaczej, indywidualne upoważnienie dostępu do danej usługi chronionej uzyskuje osoba, która zapłaciła ustalone przez usługodawcę wynagrodzenie za usługę lub zobowiązała się do zapłaty wynagrodzenia w określonym terminie (art. 5).

Art. 6-9 omawianej ustawy to przepisy karne.

14. Ustawa o świadczeniu usług drogą elektroniczną⁴⁹

Ustawa określa (art. 1), jakie są obowiązki usługodawcy (osoby fizycznej lub prawnej albo jednostki organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, która korzysta z usługi świadczonej drogą elektroniczną), związane ze świadczeniem usług drogą elektroniczną, a także zasady wyłączania odpowiedzialności usługodawcy z tytułu świadczenia usług drogą elektroniczną oraz ochrony danych osobowych osób fizycznych korzystających z tych usług.

Przepisy tego aktu normatywnego nie dotyczą m.in. świadczenia usług drogą elektroniczną odbywających się w ramach struktury organizacyjnej usługodawcy, a usługa związana jest z kierowaniem pracą oraz działalnością tego podmiotu (art. 3).

Art. 5-11 mówią o obowiązkach usługodawcy. Art. 10 zakazuje przesyłania niezamówionej informacji handlowej skierowanej do oznaczonego odbiorcy za pomocą środków komunikacji elektronicznej, a w szczególności poczty elektronicznej. Za takie działania, które są wykroczeniem, potocznie określanym jako przesyłanie „spamów”, grozi kara grzywny (art. 23-25 to przepisy karne).

Art. 12-15 stanowią o wyłączeniu odpowiedzialności usługodawcy z tytułu świadczenia usług drogą elektroniczną. Art. 16-22 to przepisy o zasadach ochrony danych osobowych w związku ze świadczeniem usług drogą elektroniczną.

⁴⁹ Ustawa z dnia 18 lipca 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną. Dz. U. Nr 144 poz. 1204; zmiany: w 2004 r. Nr 96 poz. 959 i Nr 173 poz. 1808, w 2007 r. Nr 50 poz. 331, w 2008 r. Nr 171 poz. 1056 i Nr 216 poz. 1371.

15. Ustawy o samorządzie terytorialnym

A. Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa⁵⁰ stanowi, że od dnia 1 stycznia 1999 r. obowiązuje w Polsce trójszczeblowa struktura samorządu terytorialnego. Jednostkami zasadniczego podziału terytorialnego stały się gminy, powiaty i województwa. Art. 2 tej ustawy stanowi o zaprzestaniu działalności „starych” (49) i o utworzeniu (16) „nowych” województw. Określono także w tym akcie normatywnym, gdzie mieścić się będą siedziby władz wojewódzkich, tj. wojewody⁵¹ i sejmiku wojewódzkiego wraz z zarządem województwa. Z zasady siedziba wojewody oraz sejmiku wojewódzkiego zlokalizowana jest w tej samej miejscowości. Ale są tu dwa wyjątki: w województwie kujawsko-pomorskim siedzibą wojewody jest Bydgoszcz, natomiast Sejmiku Wojewódzkiego – Toruń, a w województwie lubuskim wojewoda ma swoją siedzibę w Gorzowie Wielkopolskim, a Sejmik Wojewódzki w Zielonej Górze. Ustawa nie odnosi się do granic gmin i powiatów, mówi jedynie (w załączniku) o przynależności tych jednostek do poszczególnych województw.

Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o wojewodzie i administracji rządowej w województwie określa m.in. zakres działania i zasady funkcjonowania wojewody oraz zadania administracji rządowej w województwie. Zwierzchnikiem wojewody jest Prezes Rady Ministrów. Wojewoda sprawuje nadzór nad działalnością jednostek samorządu terytorialnego i ich związków – na zasadach określonych w odrębnych ustawach. Wojewoda wykonuje swoje zadania przy pomocy urzędu wojewódzkiego oraz organów rządowej administracji zespolonej w województwie. Zasady działania oraz organizację urzędu wojewódzkiego określa statut nadany urzędowi przez wojewodę i zatwierdzony przez Prezesa Rady Ministrów.

Administrację rządową w województwie dzieli się na administrację zespoloną i niezespoloną. Administracja zespolona, tworzona przez wojewodę, działa pod jego zwierzchnictwem, natomiast organy administracji niezespolonej działają niezależnie od wojewody, podlegają odpowiednim naczelnym bądź też centralnym organom administracji państwowej.

Organami administracji niezespolonej są: 1) dowódcy okręgów wojskowych, szefowie wojewódzkich sztabów wojskowych i wojskowi komendanci uzupełnień; 2) dyrektorzy izb skarbowych, naczelnicy urzę-

⁵⁰ Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego, trójstopniowego podziału terytorialnego państwa. Dz. U. Nr 96 poz. 603.

⁵¹ Dz. U. Nr 31 poz. 206.

dów skarbowych i inspektorzy kontroli skarbowej; 3) dyrektorzy okręgowych urzędów górniczych i specjalistycznych urzędów górniczych; 4) dyrektorzy okręgowych urzędów miar i naczelnicy obwodowych urzędów miar; 5) dyrektorzy okręgowych urzędów probierczych i naczelnicy obwodowych urzędów probierczych; 6) dyrektorzy regionalnych dyrekcji lasów państwowych; 7) dyrektorzy regionalnych zarządów gospodarki wodnej; 8) dyrektorzy urzędów celnych oraz regionalni inspektorzy celni; 9) dyrektorzy urzędów morskich; 10) dyrektorzy urzędów statystycznych; 11) inspektorzy dozoru technicznego żegluga morskiej; 12) kierownicy inspektoratów żegluga śródlądowej; 13) komendanci oddziałów Straży Granicznej, komendanci strażnic oraz granicznych placówek kontrolnych i dywizjonów Straży Granicznej; 14) prezes agencji rynku rolnego.

B. Ustawa o samorządzie gminnym⁵² stanowi (art. 1), że mieszkańcy gminy tworzą z mocy prawa wspólnotę samorządową, natomiast pod pojęciem gminy należy rozumieć wspólnotę samorządową i odpowiednie terytorium. Gmina wykonuje zadania publiczne w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność (art. 2 ust. 1). Z tych przepisów wynika, że to właśnie gmina jest powołana do tego, by zaspakajać potrzeby lokalnej społeczności. To zadanie nie jest więc obecnie „domeną władz państwa”, ale społeczności lokalnej.

Do zadań własnych gminy należy zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty. M.in. do obowiązkowych zadań gminy należą, obok edukacji publicznej, zadania związane z kulturą, w tym prowadzenie bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrona zabytków i opieka nad zabytkami (art. 7 ust. 1 pkt 9).

Mieszkańcy gminy podejmują rozstrzygnięcia w głosowaniu powszechnym (przez wybory i referendum) lub za pośrednictwem organów gminy (art. 11). Organami gminy są: 1) rada gminy i 2) wójt (burmistrz, prezydent miasta) (art. 11a).

Do wyłącznej właściwości rady gminy należy m.in. uchwalanie budżetu gminy, rozpatrywanie sprawozdania z wykonania budżetu oraz podejmowanie uchwały w sprawie udzielenia lub nieudzielenia absolutorium z tego tytułu (art. 18 ust. 2 pkt 4), a także podejmowanie uchwał w sprawach majątkowych gminy, przekraczających zakres zwykłego zarządu, w tym także uchwał stanowiących o utworzeniu, likwidacji i reorganizacji gminnych jednostek organizacyjnych oraz wyposażenia

⁵² Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym. Dz. U. z 2001 r. Nr 142 poz. 1591; później liczne zmiany – w kolejnych latach.

ich w majątek (pkt 9 lit. h). Gmina dysponuje własnym mieniem (mienie komunalne), nabytym na podstawie ustawy, otrzymanym w związku z utworzeniem lub zmianą granic gminy bądź przekazanym przez administrację rządową (na zasadach określonych rozporządzeniem Rady Ministrów), mieniem pochodzącym z własnej działalności gospodarczej i uzyskanym przez inne czynności prawne (art. 43 i nast.). Gmina samodzielnie prowadzi gospodarkę finansową na podstawie budżetu gminy. Dochodami gminy są: podatki, opłaty i inne wpływy określone w odrębnych ustawach jako jej dochody, a także dochody z jej majątku oraz subwencje z budżetu państwa. Gmina może otrzymywać dotacje celowe na realizację zadań zleconych lub na dofinansowanie zadań własnych, może korzystać ze środków pochodzących z samoopodatkowania się mieszkańców, może w końcu otrzymywać spadki, zapisy i darowizny.

Gminy mogą zawierać porozumienia międzygminne w sprawie powierzenia jednej z nich określonych przez nie zadań publicznych, a także określać wysokość swojego udziału w kosztach realizacji powierzonego jednej z nich zadania (art. 74).

Gminie przysługuje prawo stanowienia przepisów powszechnie obowiązujących na jej obszarze. Ustawa określa, jakich spraw mogą dotyczyć przepisy gminne i stanowi, że wydanie przepisów wykraczających poza ten zakres wymaga upoważnienia ustawowego (art. 40).

C. Ustawa o samorządzie powiatowym⁵³ w art. 1 ust. 1 mówi, że: *Mieszkańcy powiatu tworzą z mocy prawa lokalną wspólnotę samorządową*. Tak, jak gmina, powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne we własnym imieniu i na własną odpowiedzialność (art. 2 ust. 1).

Powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne, które mają charakter ponadgminny, w tym także zadania z zakresu kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 4 ust. 1 pkt 7).

Mieszkańcy powiatu podejmują rozstrzygnięcia w głosowaniu powszechnym – poprzez wybory i referendum powiatowe – lub za pośrednictwem organów powiatu. Organy powiatu, to rada powiatu i zarząd powiatu (art. 8). *Zarząd wykonuje zadania powiatu przy pomocy starostwa powiatowego, kierowników powiatowych służb, inspekcji i straży oraz jednostek organizacyjnych powiatu, które wspólnie tworzą powiatową administrację zespoloną* (art. 33). Pracę zarządu i starostwa powiatowego organizuje i kieruje bieżącymi sprawami powiatu – starosta, który reprezentuje także powiat na zewnątrz (art. 34 ust. 1).

⁵³ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym. Dz. U. z 2001 r. Nr 142 poz. 1592; później liczne zmiany.

Rada powiatu jest organem uchwałodawczym i kontrolnym, rozstrzygającym o najważniejszych kwestiach powiatu (art. 12). Ma ona prawo stanowienia aktów prawa miejscowego, wybiera i odwołuje zarząd oraz uchwała budżet powiatu. Radzie przysługuje prawo stanowienia przepisów powszechnie obowiązujących na jej obszarze. Ustawa określa, jakich spraw mogą dotyczyć przepisy prawa miejscowego i stanowi, że wydanie tych przepisów wymaga podstawy i upoważnienia ustawowego (art. 40).

Art. 46 i nast. mówią o mieniu powiatu i o zasadach nabywania tego mienia. Powiat samodzielnie prowadzi gospodarkę finansową na podstawie budżetu powiatu.

Dochody powiatu to (art. 56): 1) udziały w podatkach stanowiących dochód budżetu państwa w wysokości określonej odrębną ustawą; 2) subwencje z budżetu państwa na zadania realizowane przez powiat; 3) dotacje celowe z budżetu państwa na zadania realizowane przez powiatowe służby, inspekcje i straże; 4) dochody powiatowych jednostek budżetowych oraz wpłaty innych powiatowych jednostek organizacyjnych; 5) dochody z majątku powiatu; 6) odsetki za nieterminowe przekazywanie udziałów, dotacji i subwencji, o których mowa w pkt 1-3.

Ponadto dochodami powiatu może być: 1) subwencja wyrównawcza z budżetu państwa; 2) dotacja celowa z budżetu państwa na wykonanie zadań nałożonych na powiat, ale nie należących do zadań powiatu, związanych z usuwaniem bezpośrednich zagrożeń dla bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz z obronnością; 3) dotacja z państwowych funduszy celowych; 4) dotacja celowa z budżetu państwa lub budżetu województwa na zadania z zakresu administracji rządowej wykonywane przez powiat na mocy porozumień zawartych z organami administracji rządowej lub z województwem; 5) spadki, zapisy, darowizny; 6) odsetki od środków finansowych powiatu gromadzonych na rachunkach bankowych; 7) odsetki i dywidendy od wniesionego kapitału oraz 8) inne wpływy uzyskiwane na podstawie odrębnych przepisów.

Powiaty mogą tworzyć związki z innymi powiatami w celu wspólnego wykonywania zadań publicznych (art. 65 i nast.).

Ustawa stanowi, że miastem na prawach powiatu może być miasto liczące więcej niż 100 tys. mieszkańców, może to być także mniejsze miasto, które było do dnia 31 grudnia 1998 r. siedzibą wojewody. W takich miastach funkcje organów powiatu sprawuje rada miasta i zarząd miasta (art. 91 i 92).

Rada powiatu ma prawo stanowienia aktów prawa miejscowego na podstawie i w granicach ustawowych upoważnień, a także może wydawać przepisy porządkowe niezbędne dla ochrony życia, zdrowia lub

mienia obywateli, ochrony środowiska naturalnego albo dla zapewnienia porządku, spokoju i bezpieczeństwa publicznego, jeśli będzie to uzasadnione sytuacją występującą na obszarze większym niż jedna gmina (art. 40-45).

D. O zasadach działania samorządu województwa stanowi ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r.⁵⁴. W województwie władza jest dualistyczna. Wykonują ją z jednej strony organy administracji rządowej (patrz: lit. A.) oraz organy samorządu województwa. Województwo występuje więc w podwójnej roli, z jednej strony jest jednostką samorządu terytorialnego, a z drugiej jednostką administracji państwowej i siedzibą organów administracji rządowej.

Tak jak mieszkańcy gmin i powiatów mieszkańcy województwa tworzą z mocy prawa regionalną wspólnotę samorządową (art. 1). Wynika z tego, że każdy obywatel, każdy z nas, jest członkiem trzech wspólnot samorządowych (gminnej, powiatowej i wojewódzkiej), z których każda jest odrębnym podmiotem prawa publicznego i prywatnego, odrębną osobą prawną, posiadającą własny majątek i zdolność uczestniczenia w obrocie gospodarczym. Każda z nich działa we własnym imieniu i na własną odpowiedzialność, jest samodzielna i ta samodzielność podlega ochronie. Wspólnoty samorządowe wykonują zadania państwa, sprawują administrację publiczną i mają prawo użycia środków prawnych przysługujących państwu. Dzięki temu następuje decentralizacja zadań państwa, a podmiotami tej decentralizacji stają się społeczności lokalne (gmina i powiat) lub regionalne (województwo).

Trzeba wskazać, że inaczej przedstawia się sytuacja organów administracji rządowej. One nie są odrębnymi osobami prawnymi. W postępowaniu sądowym występują jako reprezentanci Skarbu Państwa, nie mogą między sobą prowadzić sporów sądowych (m.in. dziwna niezajomość przepisów doprowadziła kiedyś do sporu między Kancelarią Prezydenta RP i Prezesa Rady Ministrów o zapłacenia rachunku za wynajęty samolot).

Samorząd województwa wykonuje określone ustawami zadania publiczne w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność, dysponuje mieniem wojewódzkim oraz prowadzi samodzielnie gospodarkę finansową na podstawie budżetu (art. 6). Jego zadaniem (o zadaniach stanowi art. 11 i nast.) jest określanie strategii rozwoju województwa, a celami prowadzącymi do realizacji tego zadania są m.in. pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatel-

⁵⁴ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa. Dz. U. z 2001 r. Nr 142 poz. 1590; później liczne zmiany – w kolejnych latach.

skiej i kulturowej mieszkańców, a także zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń. Prowadząc politykę rozwoju województwa samorząd wojewódzki ma m.in. za zadanie wspieranie i prowadzenie działań na rzecz podnoszenia poziomu wykształcenia obywateli (art. 11 ust. 2 pkt 4), wspieranie rozwoju kultury oraz ochronę i racjonalne wykorzystywanie dziedzictwa kulturowego (pkt 7), a także promocję walorów i możliwości rozwojowych województwa (pkt 8).

Samorząd województwa wykonuje zadania o charakterze wojewódzkim określone ustawami, a w szczególności (wśród innych) zadania w zakresie edukacji publicznej oraz kultury i ochrony jej dóbr (art. 14 ust. 1 pkt 1 i 3).

Organami samorządu województwa są: 1) sejmik województwa oraz 2) zarząd województwa (art. 15 i nast.). Sejmik województwa jest organem stanowiącym i kontrolnym województwa. Ma on liczne zadania zapisane w ustawie o samorządzie województwa, m.in. stanowi akty prawa miejscowego (w tym, obok statutu województwa, zasady i tryb korzystania z wojewódzkich obiektów i urzędzeń użyteczności publicznej), uchwała budżet województwa i rozpatruje sprawozdania z wykonania tego budżetu, a także wybiera i odwołuje zarząd województwa, organ wykonawczy, w skład którego wchodzi 5 osób (marszałek województwa, jako przewodniczący, wiceprzewodniczący i członkowie zarządu). *Marszałek województwa organizuje pracę zarządu województwa i urzędu marszałkowskiego, kieruje bieżącymi sprawami województwa oraz reprezentuje województwo na zewnątrz* (art. 43 ust. 1). Urząd marszałkowski oraz wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne lub wojewódzkie osoby prawne powołane są do pomagania zarządowi województwa w wykonywaniu jego zadań (art. 48 ust. 1).

Dochodami województwa (art. 67) są dochody własne, które stanowią zasadnicze źródło finansowania zadań województwa. Do tych dochodów zalicza się: 1) udziały w podatkach stanowiących dochód budżetu państwa w wysokości określonej odrębną ustawą, 2) dochody z majątku województwa, 3) spadki, zapisy i darowizny na rzecz województwa, 4) dochody uzyskiwane przez jednostki budżetowe województwa oraz wpłaty innych wojewódzkich samorządowych jednostek organizacyjnych, 5) odsetki za nieterminowe przekazywanie udziałów w podatkach, 6) inne dochody własne uzyskiwane na podstawie odrębnych przepisów. W sytuacji, kiedy województwu (w drodze ustawy) przekazane zostaną nowe zadania, na realizację tych zadań muszą być zwiększone dochody.

Ponadto dochodami województwa (art. 68) mogą być: 1) subwencja wyrównawcza z budżetu państwa (o jej wysokości oraz o zasadach i kryteriach rozdziału stanowią przepisy odrębnej ustawy), 2) dotacje celowe z budżetu państwa i państwowych funduszy celowych na zadania wykonywane przez województwo, 3) dotacje celowe z budżetu państwa na zadania z zakresu administracji rządowej wykonywane przez województwo na podstawie porozumień zawartych z organami administracji rządowej, 4) dotacje celowe z budżetów gmin lub powiatów na zadania wchodzące w zakres działania tych jednostek, a wykonywane przez województwo na podstawie porozumień zawartych z organem gminy lub powiatu, 5) inne wpływy uzyskiwane na podstawie odrębnych przepisów.

Sejmik województwa stanowi akty prawa miejscowego obowiązującego na obszarze województwa lub jego części: 1) na podstawie tej ustawy lub 2) na podstawie upoważnień udzielonych w innych ustawach (art. 89).

16. Ustawa o zamówieniach publicznych⁵⁵

A. Obowiązująca od dnia 2 marca 2004 r. ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. „Prawo zamówień publicznych” to akt normatywny, który harmonizuje nasze przepisy z regulacjami Unii Europejskiej⁵⁶. Stało się to istotne w sytuacji, gdy wobec akcesji do Unii, obecny rynek zamówień musiał ulec radykalnemu zwiększeniu. Są to konsekwencje powstania możliwości ubiegania się o „polskie” zamówienia przez podmioty zagraniczne, a także ubiegania się przez podmioty krajowe o zamówienia na europejskim rynku zamówień publicznych.

Wg oficjalnego stanowiska Urzędu Zamówień Publicznych nowa ustawa ma:

1) zapewnić spójną, kompleksową regulację dotyczącą zamówień publicznych, uwzględniającą zróżnicowanie mechanizmów udzielania zamówień zależnie od ich wartości;

2) w pełni dostosować polskie prawo dotyczące zamówień publicznych do wymogów Unii Europejskiej;

⁵⁵ Ustawa o zamówieniach publicznych. Dz. U. z 2007 r. Nr 223 poz. 1655; zmiany: W 2008 r. Nr 171 poz. 1058, Nr 220 poz. 1420, Nr 227 poz. 1505; w 2009 r. Nr 19 poz. 101, Nr 65 poz. 545, Nr 91 poz. 742, Nr 157 poz. 1241. Jak z tego wynika ustawa ta jest stale nowelizowana, m.in. w trzech kwartałach 2009 r. były cztery nowelizacje. Stąd uwaga praktyczna: osoby stosujące jej przepisy powinny sprawdzić, czy od czasu napisania tego tekstu nie nastąpiły kolejne zmiany, najlepiej zapoznać się z ujednoliconym tekstem publikowanym na stronach Sejmu RP, w Internetowym Systemie Aktów Prawnych.

⁵⁶ L. Biliński: *Ustawa o zamówieniach publicznych: mała nowelizacja – duży problem*. W: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wydaw. SBP 2006, s. 97-102.

3) rozszerzyć i umocnić istniejące w systemie prawa mechanizmy ograniczające zjawiska korupcyjne;

4) zlikwidować zbędne obciążenia biurokratyczne i wprowadzić rozwiązania ułatwiające przedsiębiorcom dostęp do rynku zamówień⁵⁷.

Omawiana ustawa zawiera szereg przepisów, które ograniczają liczbę aktów normatywnych – wykonawczych i jest, zdaniem autorów, bardziej czytelna i łatwiejsza w stosowaniu.

B. W dziale I („Przepisy ogólne”; art. 1-13)) zawarte zostały postanowienia wspólne dla wszystkich opisanych w ustawie procedur. Należy tu zwrócić uwagę na słowniczek z definicjami oraz na opis zasad udzielania zamówień.

Słowniczek (art. 2) wyjaśnia kilkanaście terminów użytych w ustawie. Najważniejsze, dla bibliotekarzy, definicje określają następujące pojęcia:

1) zamówienia publiczne – należy pod tym pojęciem rozumieć umowy odpłatne, zawierane między zamawiającym a wykonawcą, których przedmiotem są m.in. dostawy;

2) dostawy to nabywanie rzeczy (m.in. materiałów bibliotecznych), praw (np. licencji, o których mowa w ustawie o prawie autorskim, m.in. na korzystanie z programów komputerowych) oraz innych dóbr na podstawie umowy sprzedaży, dostawy, najmu, dzierżawy oraz leasingu;

3) kierownik zamawiającego, to osoba lub organ, który zgodnie z obowiązującymi przepisami, statutem lub umową, jest uprawniony do zarządzania zamawiającym, z wyłączeniem pełnomocników ustanowionych przez zamawiającego;

4) najkorzystniejsza oferta to oferta, która przedstawia najkorzystniejszy bilans ceny i innych kryteriów odnoszących się do przedmiotu zamówienia publicznego albo oferta z najniższą ceną, a w przypadku zamówień publicznych w zakresie działalności twórczej lub naukowej, których przedmiotu nie można z góry opisać w sposób jednoznaczny i wyczerpujący, to oferta, która przedstawia najkorzystniejszy bilans ceny i innych kryteriów odnoszących się do przedmiotu zamówienia publicznego;

5) środki publiczne to środki publiczne w rozumieniu przepisów o finansach publicznych; o finansach publicznych stanowi ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r.⁵⁸;

⁵⁷ Informacje pozyskane na szkoleniu radców prawnych zorganizowanym przez Okręgową Izbę Radców Prawnych w Poznaniu w dniu 6 marca 2004 r.; wykładowca: Norbert Gill.

⁵⁸ Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych. Dz. U. Nr 57 poz. 1240.

6) usługi to wszelkie świadczenia, których przedmiotem nie są roboty budowlane lub dostawy, a są usługami w rozumieniu przepisów dyrektyw Unii Europejskiej wymienionych w omawianej ustawie⁵⁹.

Zasady obowiązujące przy zamówieniach publicznych to:

- 1) zasada jawności postępowania (obowiązek zapewnienia pełnego dostępu do informacji wszystkim zainteresowanym podmiotom),
- 2) zasada uczciwej konkurencji,
- 3) zasada równego traktowania wykonawców,
- 4) zasada bezstronności i obiektywizmu,
- 5) zasada zachowania w toku postępowania o udzielenie zamówienia formy pisemnej (głównie w języku polskim), chyba, że przepisy ustawy stanowią wyjątkowo inaczej.

W dziale I została także omówiona sprawa ogłoszeń, o których mowa w ustawie (art. 11-13). Przepisy tego rozdziału („3. Ogłoszenia”) mówią o przekazywaniu Prezesowi Urzędu Zamówień Publicznych bądź też Urzędowi Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich zamówień o określonej wartości. O ogłoszeniach stanowią także, szczegółowo, przepisy o trybie udzielania zamówień (dział II rozdział 3).

Art. 3 ust. 1 to przepisy stanowiące o stosowaniu ustawy. Obowiązek stosowania się do tych przepisów mają m.in. jednostki sektora finansów publicznych w rozumieniu ustawy o finansach publicznych, a także inne osoby prawne utworzone w szczególnym celu zaspakajania potrzeb o charakterze powszechnym niemających charakteru przemysłowego ani handlowego, jeżeli podmioty o których mowa w tym przepisie pojedynczo lub wspólnie, bezpośrednio lub pośrednio przez inny podmiot: a) finansują je w ponad 50%, lub b) posiadają ponad połowę udziałów albo akcji, lub c) sprawują nadzór nad organem zarządzającym, lub d) mają prawo do powoływania ponad połowy składu organu nadzorczego lub zarządzającego. Do tych podmiotów należą nasze biblioteki, które są zobowiązane do stosowania ustawy.

Jedna z nowelizacji ustawy⁶⁰ (zmiany w art. 4 pkt 3) stanowi (lit. e), że przepisów ustawy nie stosuje się do zamówień usług w zakresie badań naukowych i prac rozwojowych oraz związanych ze świadczeniem usług badawczych, które nie są w całości opłacane przez zamawiającego i których rezultaty nie stanowią wyłącznie jego własności.

⁵⁹ Usługami są wymienione w załączniku II do dyrektywy 2004/18/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. w sprawie koordynacji procedur udzielania zamówień publicznych na roboty budowlane, dostawy i usługi lub w załącznikach XVII A i XVII B do dyrektywy 2004/17/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. koordynującej procedury udzielania zamówień przez podmioty działające w sektorach gospodarki wodnej, energetyki, transportu i usług pocztowych.

⁶⁰ Ustawa z dnia 4 września 2008 r. Dz. U. Nr 171 poz. 1058.

Są w tym dziale także postanowienia mówiące, w jakich sytuacjach ustawy się nie stosuje. Najważniejsze z nich to przepisy zawarte w art. 4 pkt 8, stanowiące, że ustawy nie stosuje się do zamówień, których wartość nie przekracza wyrażonej w złotych równowartości kwoty 6000 euro (patrz: art. 53 ust. 2 ustawy).

Art. 10 ust. 1 wskazuje, że: *Podstawowymi trybami udzielania zamówienia są przetarg nieograniczony oraz przetarg ograniczony.*

C. Dział II („Postępowanie o udzielenie zamówienia”; art. 14-98) zawiera przepisy proceduralne. Znajdują się tu postanowienia dotyczące zarówno zamawiających, jak i wykonawców.

1. W art. 18 ust. 1 jest tu mowa o wspólnym udzielaniu zamówień. Są to postanowienia ważne dla bibliotekarzy, bowiem stanowią podstawę do tworzenia odpowiednich konsorcjów: *Zamawiający mogą wspólnie przeprowadzić postępowanie i udzielić zamówienia, wyznaczając spośród siebie zamawiającego upoważnionego do przeprowadzenia postępowania i udzielenia zamówienia w ich imieniu i na ich rzecz.*

2. Osobą odpowiedzialną za przygotowanie i przeprowadzenie postępowania o udzielenie zamówienia jest zawsze kierownik jednostki zamawiającej (art. 18 ust. 1). Wraz z nim odpowiedzialne są także inne osoby w takim zakresie, w jakim powierzono im czynności w postępowaniu oraz czynności związane z przygotowaniem postępowania, którym stosownego pisemnego pełnomocnictwa udzielił, w ramach swoich kompetencji, kierownik jednostki (art. 18 ust. 2). Ustawa (art. 15 ust. 2) pozwala na to, by prowadzenie prac związanych z przygotowaniem albo przygotowaniem i przeprowadzeniem postępowania przetargowego prowadziła własna jednostka organizacyjna bądź też jednostka spoza własnej instytucji, osoba trzecia, inny upoważniony podmiot, kancelaria prawna i in.

3. Powołanie co najmniej trzyosobowej komisji przetargowej mającej charakter zespołu pomocniczego kierownika jednostki zamawiającej jest obowiązkowe w sytuacji, gdy wartość zamówienia przekracza wyrażoną w złotych równowartość kwoty 60 tys. euro. W innych sytuacjach komisja może być powołana (art. 19). Zadania komisji zostały określone w art. 20. Komisja musi mieć swój regulamin działania (art. 21 ust. 2).

4. Kolejne przepisy stanowią o wspólnym wykonawstwie (art. 23), o wykluczeniu z postępowania (art. 24), o sytuacjach, w których zamawiający ma prawo bądź obowiązek zażądania od wykonawcy stosownych dokumentów (art. 25-28).

5. Rozdział 2 omawianego działu stanowi o przygotowaniu postępowania. Ważne są tu przepisy mówiące o opisie przedmiotu zamówienia za pomocą cech technicznych i jakościowych, przy przestrzeganiu Polskich Norm, stosując nazwy i kody określone we Wspólnym Słowniku Zamówień (art. 30 ust. 1 i 4).

Maszynopis „odręcznego” tłumaczenia „Słownika...” został ogłoszony na stronach www.uzp.gov.pl. Słownik składa się m.in. z kodu numerycznego, w którym zawarte jest oznaczenie działu (dwie pierwsze cyfry), grupy (trzy pierwsze cyfry), klasy (cztery pierwsze cyfry) i kategorii (pięć pierwszych cyfr); cyfry od 6 do 8 to doprecyzowanie kategorii. Jest tu także cyfra dziesiąta (po myślniku) – weryfikująca poprzednie cyfry. W klasie oznaczonej cyfrą 22110000 mamy drukowane książki podzielone na kategorie: 22111000-1 „Podręczniki szkolne”, 2212000-8 „czytanki”, 22113000-5 „Książki biblioteczne” (sic!), 22114000 „Słowniki, ma-py, zeszyty nutowe i inne książki”⁶¹). Klasa oznaczona: 22200000 to gazety, dzienniki, czasopisma i magazyny. W tej klasie mamy: 22210000-5 „Gazety”, 22211000-2 „Dzienniki”, 22212000-9 „Czasopisma”, 2221100-0 „Wydawnictwa seryjne” i 222130000-6 „Magazyny”).

Warto tu wspomnieć, że dotychczas ukazały się przepisy wykonawcze do artykułów ustawy, o których jest mowa w tym dziale, do:

- 1) art. 26 ust. 4 ustawy⁶¹;
- 2) art. 35 ust. 3 ustawy dot. przeliczania kwot w złotych na euro⁶²;
- 3) art. 96 ust. 5 ustawy⁶³.

D. Dział III (art. 99-138) zawiera przepisy określające tryby udzielania zamówień, Są to:

1) przetarg nieograniczony (art. 39 i nast.) – to tryb udzielania zamówienia, w którym w odpowiedzi na publiczne ogłoszenie o zamówieniu oferty mogą składać wszyscy wykonawcy; publikacja ogłoszenia w Biuletynie Zamówień Publicznych jest obligatoryjna, jeśli wartość dostawy ma przekroczyć równowartość 60 tys. euro;

2) przetarg ograniczony (art. 47 i nast.) – to tryb udzielania zamówienia, w którym w odpowiedzi na publiczne ogłoszenie o zamówieniu,

⁶¹ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 7 kwietnia 2004 r. w sprawie rodzajów dokumentów potwierdzających spełnianie warunków udziału w postępowaniu o udzielenie zamówienia publicznego, jakich może żądać zamawiający od wykonawcy. Dz. U. Nr 71, poz. 645.

⁶² Dz. U. z 2009 r. Nr 224 poz. 1796.

⁶³ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 7 kwietnia 2004 r. w sprawie protokołu postępowania o udzielenie zamówienia publicznego (Dz. U. Nr 71 poz. 646).

wykonawcy składają wnioski o dopuszczenie do udziału w przetargu, a oferty mogą składać wykonawcy zaproszeni do składania ofert; występuje tu wstępna kwalifikacja wykonawców;

3) negocjacje z ogłoszeniem (art. 54 i nast.) – to tryb udzielania zamówienia, w którym, po publicznym ogłoszeniu o zamówieniu, zamawiający negocjuje warunki umowy w sprawie zamówienia publicznego z wybranymi przez siebie wykonawcami, a następnie zaprasza ich do składania ofert; przeprowadzenie postępowania w tym trybie uzależnione jest od tego czy zachodzą określone w ustawie (art. 55) okoliczności; jest to nowość – tryb określony w poprzednich przepisach jako „przetarg dwustopniowy”;

4) negocjacje bez ogłoszenia (art. 61 i nast.) – to tryb udzielania zamówienia, w którym zamawiający negocjuje warunki umowy w sprawie zamówienia publicznego z wybranymi przez siebie wykonawcami, a następnie zaprasza ich do składania ofert; tu także należy zwrócić uwagę na warunki, w których taka forma zamówienia może być stosowana (art. 62); forma ta może być zastosowana w sytuacji, gdy: *ze względu na pilną potrzebę udzielenia zamówienia niewynikającą z przyczyn leżących po stronie zamawiającego, której wcześniej nie można było przewidzieć, nie można zachować terminów określonych dla przetargu nieograniczonego, przetargu ograniczonego lub negocjacji z ogłoszeniem* (art. 62 ust. 1 pkt 4); także i ten tryb stanowi nowość – to dawniejsze negocjacje z zachowaniem konkurencji;

5) zamówienie z wolnej ręki (art. 66 i nast.) – to tryb udzielenia zamówienia, w którym zamawiający udziela zamówienia po negocjacjach tylko z jednym wykonawcą; także i tu muszą występować warunki pozwalające na udzielenie zamówienia w tym trybie, określone w art. 67, m.in. dostawy, które mogą być świadczone tylko przez jednego wykonawcę, bądź też gdy *ze względu na wyjątkową sytuację niewynikającą z przyczyn leżących po stronie zamawiającego, której nie mógł on przewidzieć, wymagane jest natychmiastowe wykonanie zamówienia, a nie można zachować terminów określonych dla innych trybów udzielenia zamówienia* [art. 67 ust. 1 pkt 3]; zamówienie z wolnej ręki obejmuje także usługi, które zamawiającemu, np. bibliotece, świadczyć może artysta, m.in. plastyk, ta forma udzielania zamówienia obejmuje także działalność twórczą i artystyczną (art. 67 ust. 1 pkt 1 lit. c);

6) zapytanie o cenę (art. 69 i nast.) – to tryb udzielenia zamówienia, w którym zamawiający kieruje pytanie o cenę do wybieranych przez siebie wykonawców i zaprasza ich do składania ofert;

7) aukcja elektroniczna (art. 74 i nast.) – to nowy tryb udzielenia zamówienia, w którym za pomocą formularza umieszczonego na stronie internetowej, umożliwiającego wprowadzenie niezbędnych danych w trybie bezpośredniego połączenia z tą stroną, wykonawcy składają kolejne korzystniejsze oferty, podlegające automatycznej klasyfikacji; zamawiający może udzielić zamówienia w tym trybie, jeżeli jego przedmiotem są dostawy powszechnie dostępne o ustalonych standardach jakościowych, a wartość zamówienia nie przekracza wyrażonej w złotych równowartości kwoty 60 tys. euro.

Nie ma w tej ustawie przepisów „wprost” nakazujących „agregację” przedmiotów dostaw, postanowień mówiących o konieczności obliczania łącznej wartości zamówień na dostawy „tej samej kategorii”.

Ustawa (art. 32 ust. 1) zobowiązuje udzielającego zamówienia do ustalenia, z należytą starannością, jego wartości w drodze oszacowania pełnego wynagrodzenia dostawcy, bez podatku od towarów i usług. Ale nie oznacza to, że nie ma w tej sprawie żadnych zakazów. Art. 32 ust. 2 „Prawa zamówień publicznych” stanowi: *Zamawiający nie może w celu uniknięcia stosowania przepisów ustawy dzielić zamówienia na części lub zaniżać jego wartość.* I dalej, w ust. 4 są następujące postanowienia: *Jeżeli zamawiający dopuszcza możliwość składania ofert częściowych albo udziela zamówienia w częściach, z których każda stanowi przedmiot odrębnego postępowania, wartością zamówienia jest łączna wartość poszczególnych części zamówienia.*

Do dostaw powtarzających się okresowo, stosownie do art. 34 ustawy, jest zgodnie z wyborem zamawiającego łączna wartość zamówień, *których zamawiający zamierza udzielić w terminie 12 miesięcy następujących po pierwszej usłudze..., albo w czasie realizacji umowy w sprawie zamówienia publicznego, jeżeli jest on dłuższy niż 12 miesięcy.*

Kolejne przepisy, art. 34 ust. 2, stanowią: *Wybór podstawy ustalenia wartości zamówienia na usługi lub dostawy powtarzające się okresowo nie może być dokonany w celu uniknięcia stosowania przepisów ustawy.* Także ust. 3 i 4 art. 32 stanowiący o zamówieniach uzupełniających i o ofertach częściowych nakazuje, przy ustalaniu czy i jak ustawę stosować, *przyjmować łączną wartość poszczególnych części zamówienia.*

Warto tu wskazać, że postanowienia art. 32 ust. 2 brzmią podobnie, jak art. 3 ust. 2 uchylonej ustawy. Na szczęście nie ma w tym akcie normatywnym nieszczęśliwych postanowień „starej ustawy” (art. 3a ust. 3) o „łączeniu” wartości dostaw *tej samej kategorii*, zresztą uchylonych przed dniem wejścia nowej ustawy w życie.

I jeszcze jedna uwaga. Nie wolno dowolnie ustalać kursu euro w stosunku do złotego. Nie można, także, kierować się, przy przeliczeniach kwot w złotych na euro aktualnym kursem ustalonym przez NBP. Ten problem regulują przepisy rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów wydanego w oparciu o art. 35 ust. 3 ustawy, który co najmniej raz na dwa lata określi... *średni kurs złotego w stosunku do euro stanowiący podstawę przeliczania wartości zamówień, uwzględniając średni kurs euro ogłaszany przez Narodowy Bank Polski w ciągu ostatnich 24 miesięcy*. Dotychczas, stosownie do postanowień § 1 rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 2007 r., średni kurs złotego w stosunku do euro, jako przelicznik wartości zamówień, wynosił 3,8771. Z końcem 2009 r. minął dwuletni okres, w którym obowiązywał taki kurs, a nowy to 3,839 zł w stosunku do 1 euro.

E. Dział III to „Przepisy szczególne” (art. 99-138) nie dotyczące problemów budzących zainteresowanie bibliotekarzy. W dziale tym są postanowienia o przeprowadzaniu konkursu, o koncesjach na roboty budowlane, o zamówieniach sektorowych oraz o postępowaniu na zasadach szczególnych (udzielanych przez placówki zagraniczne).

F. W dziale IV – „Umowy w sprawach zamówień publicznych” (art. 138-151) jest kilka postanowień ważnych także i dla bibliotekarzy. Art. 139 wskazuje, że do umów w tych sprawach stosuje się przepisy kodeksu cywilnego, jeżeli przepisy ustawy nie stanowią inaczej oraz na to, że umowy te są jawne i podlegają udostępnieniu na zasadach określonych przepisami o dostępie do informacji publicznej. Umowy zawiera się na czas oznaczony. Bez zgody Prezesa UZP umowa może być zawarta na okres do trzech lat (art. 142). Nie wolno sformułować umowy inaczej niż to było zamieszczone w ofercie (art. 144).

G. Dział V (art. 152-178) stanowi o Prezesie Urzędu Zamówień Publicznych, o jego kompetencjach, m.in. kontrolnych (art. 161 i nast.), o Radzie Zamówień Publicznych, o arbitrach rozpatrujących odwołania od oddalenia lub odrzucenia protestów wnoszonych w postępowaniu o udzielenie zamówienia, a także o niezależnych obserwatorach, sprawujących kontrole nad postępowaniami o dużej wartości (np. dostawy wartości ponad 5 mln euro).

H. Na dział VI składają się art. 179-198 stanowiące o środkach ochrony prawnej przysługujących wykonawcom i uczestnikom konkursu, a także innym osobom, jeżeli ich interes prawny w uzyskaniu zamówienia doznał lub może doznać uszczerbku w wyniku naruszenia przez zamawiającego przepisów ustawy (art. 179 ust. 1). Przepisy te stawiają tamę wszelkiemu pieniactwu, skorzystać z tych postanowień mogą, składając

protest, odwołanie bądź też skargę do sądu, tylko osoby mające interes prawny.

I. Dział VII (art. 199-203) stanowi o odpowiedzialności za naruszenie przepisów ustawy, o karach pieniężnych dla osób które popełnią czyny wymienione w art. 200. Są to kary wysokie, od 3 do 150 tys. zł. Nakłada je Prezes UZP w drodze decyzji administracyjnej.

J. Ostatnie dwa działy (VIII: art. 204-219 i IX: art. 220-227) mówią o zmianach w przepisach obowiązujących oraz o przepisach przejściowych i końcowych.

K. Jakie wnioski, dla bibliotekarzy, wynikają z postanowień omówionej tu ustawy:

1. Tylko składający zamówienia, których wartość przekracza wyrażoną w złotych równowartość kwoty 6 tys. euro, muszą stosować się do procedur, o których jest mowa w ustawie. Ale nie wolno „dowolnie” ustalać wartości euro, kierować się aktualnymi notowaniami NBP. Problem ten reguluje rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów [który co najmniej raz na dwa lata „określi... średni kurs złotego w stosunku do euro stanowiący podstawę przeliczania wartości zamówień, uwzględniając średni kurs euro ogłaszany przez Narodowy Bank Polski w ciągu ostatnich 24 miesięcy”. (art. 35 ust. 3)]. Zarówno pierwsze rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów (z dnia 8 marca 2004 r.) ustalające, że średni kurs złotego w stosunku do euro stanowiący podstawę przeliczania wartości zamówień publicznych wynosi 4,0468, jak i obowiązujący od dnia 1 stycznia 2010 r. nowy kurs (3,839), odbiegają od obowiązującego kursu NBP.

2. Wartość zamówienia stanowi całkowite szacunkowe wynagrodzenie dostawcy, bez podatku od towarów i usług. Nie wolno (np. dzieląc na części) zaniżać wartości zamówienia w sytuacji, gdy takie nasze działanie nie jest uzasadnione charakterem dostaw (nie jest podyktowane względami organizacyjnymi, technicznymi lub gospodarczymi). Natomiast można składać nowe zamówienia, nie sumując ich wartości, jeśli działanie takie jest uzasadnione wspomnianymi względami i nie ma na celu „uniknięcia stosowania przepisów ustawy”. Poszczególne zamówienia materiałów bibliotecznych z zasady nie mają charakteru „jednorodnych” (dotyczących tych samych pozycji), powtarzających się okresowo, zasadniczo różnią się między sobą treścią, inny jest „przedmiot zamówienia” (a jeśli nawet tak jest, że jakaś pozycja zamówienia się powtarza, to jest to uzasadnione), poszczególne pozycje zamówienia różnią się cechami technicznymi i jakościowymi przy przestrzeganiu Polskich Norm. Wykładnie Urzędu Zamówień Publicznych pozawalają na takie działa-

nia. Postanowienia art. 32 ust. 2 ustawy brzmią podobnie jak art. 3 ust. 2 ustawy uchylonej (obowiązującej do dnia 2 marca 2004 r.) i stanowią, że nie wolno dzielić zamówienia na części w celu uniknięcia stosowania przepisów ustawy. W tej sytuacji do nowych przepisów odnosi się także wykładnia⁶⁴ Urzędu Zamówień Publicznych do art. 3 ust. 2 uchylonej ustawy: „...Jeżeli jednak podział zamówienia wynika z potrzeby realizacji innych celów, niż wymienione powyżej (uniknięcie stosowania ustawy lub uniknięcie procedur udzielania zamówień publicznych określonych ustawą) lub jeżeli podział nie prowadzi do zejścia poszczególnych zamówień poniżej ustawowych wartości progowych, czyli nie prowadzi do odstąpienia od właściwej dla zamówienia procedury albo uzyskania decyzji Prezesa UZP – dla przykładu podyktowany jest względami organizacyjnymi, technicznymi lub gospodarczymi, związanymi ze specyfiką działalności zamawiającego i dokonywanych przez niego zamówień – wówczas podział jest dopuszczalny...”. Także nadal ważna jest wykładnia udzielona na pytanie przewodniczącej Konferencji Dyrektorów Bibliotek Głównych Szkół Wyższych (pismo Nr UZP/DP/O-ENI/6601/02 z dnia 12 lutego 2002 r.): „...Jeżeli jednak podział zamówienia wynika z realizacji innych celów, niż wymienione powyżej lub nie prowadzi do zejścia poszczególnych zamówień poniżej ustawowych wartości progowych, czyli nie prowadzi do odstąpienia od właściwej dla zamówienia procedury albo wymogu uzyskania decyzji Prezesa UZP – dla przykładu podyktowany jest względami organizacyjnymi, technicznymi lub gospodarczymi, związanymi ze specyfiką działalności zamawiającego i dokonywanych przez niego zamówień – wówczas podział ów jest dopuszczalny. Departament Prawny UZP wielokrotnie, w kierowanych do bibliotek opiniach wskazywał, że art. 3 ust. 2 ustawy o zamówieniach publicznych nie zabrania dokonywania małych zakupów, jeżeli jest to uzasadnione specyfiką działalności zamawiającego i rodzajem dokonywanych przez niego zamówień...”.

3. Należy jednak pamiętać, że odstępstwo od „ustawowych zasad” powinno być uzasadnione *dla przykładu podyktowany jest względami organizacyjnymi, technicznymi lub gospodarczymi, związanymi ze specyfiką działalności zamawiającego i dokonywanych przez niego zamówień* (tak brzmi wykładnia UZP). Trzeba się zawsze liczyć z możliwością kontroli przestrzegania ustawy (np. patrz: art. 161 ust. 1 ustawy), także w bibliotece, m.in. dlatego, że np. uczelnia ma obowiązek zbierania informacji o udzielonych zamówieniach, a następnie, w trybie art. 98 ustawy, spo-

⁶⁴ Wykładnię znalazłem na stronach UZP: www.uzp.gov.pl.

rzędać roczne sprawozdanie o udzielonych zamówieniach i przekazywać je Prezesowi UZP w terminie do dnia 1 marca każdego roku następującego po roku, w którym zamówień udzielono. Dlatego warto (wskazują na to moje dotychczasowe kontakty z rewidentami, kontrolerami, którzy zbyt dosłownie stosują przepisy, nie rozumieją specyfiki naszej pracy bądź wykazują brak zrozumienia dla naszych, bibliotekarzy, działań) „z ostrożności” odnotowywać na zamówieniu lub załączyć do zamówienia krótka notatkę wskazującą na specyfikę zamówienia, dokumentującą, że zamówień nie można było udzielić łącznie, że zakupu trzeba było dokonać natychmiast. Podkreślam, jest to działanie wyłącznie „z ostrożności”, działanie wynikające z zawodowego doświadczenia autora.

4. Do opisu przedmiotów zamówienia stosuje się nazwy i kody określone we „Wspólnym Słowniku Zamówień”. Zamawiający opisuje przedmiot zamówienia za pomocą cech technicznych i jakościowych przy przestrzeganiu Polskich Norm przenoszących europejskie normy zharmonizowane.

5. Art. 16 ust. 1 ustawy sankcjonuje tworzenie konsorcjów, których zadaniem byłoby wspólne przeprowadzenie postępowania i udzielenie zamówienia. Zasady działania takiego konsorcjum określałyby postanowienia stosownej umowy zawartej przez kierowników zainteresowanych jednostek (np. władz uczelni, dyrektorów bibliotek – samodzielnych jednostek organizacyjnych).

6. Art. 18 ust. 2 ustawy pozwala kierownictwu na przekazanie czynności w postępowaniu o udzielenie zamówienia publicznego oraz czynności związanych z przygotowaniem postępowania innym osobom, np. w uczelni dyrektorowi biblioteki uczelni, bądź też konsorcjum, o którym mowa w pktcie 5 (osobie trzeciej, o której mowa w art. 15 ust. 2). Na terenie biblioteki może działać odpowiedni zespół zakładowy (bądź konsorcjum) „komisji przetargowej”, którego zasady działania określałyby przepisy regulaminu, o którym mowa w art. 21 ust. 3 ustawy. Zespół ten (zespół specjalistów – bibliotekarzy) mógłby prowadzić wszystkie sprawy związane z zamawianiem książek i czasopism dla całej jednostki organizacyjnej, w której działa „niesamodzielna” biblioteka, np. dla całej uczelni (a nawet kilku uczelni tworzących konsorcjum).

7. I jeszcze jedna praktyczna uwaga. Obowiązujące przepisy są stale nowelizowane. Dlatego warto, a nawet trzeba stosując ustawę, upewnić się czy w międzyczasie nie nastąpiły jakieś zmiany np. przepisów ustalających nowe kwoty zwalniające od stosowania przepisów ustawy bądź nowe rozporządzenie o średnim kursie złotego w stosunku do euro.

VII. Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych

1. Uwagi wstępne

Nie jest zamierzeniem autora, aby w tym opracowaniu szeroko omówić problemy, o których stanowi ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych¹.

Jest wiele dzieł wybitnych znawców tematu, utworów, w których kompetentnie i obszernie wyjaśnione są problemy związane z ochroną praw twórców, tak osobistych, jak i majątkowych, a także z licencjami m.in. na rzecz bibliotek. Przygotowując to opracowanie szczególną uwagę poświęciłem tekstom zespołu autorów współpracujących z profesorami Uniwersytetu Jagiellońskiego – z Januszem Bartą i Ryszardem Markiewiczem. Osobom zainteresowanym tymi sprawami polecam skorzystanie z tych dzieł², a także z poradnika Rafała Golata³.

Ustawa o prawie autorskim jest bardzo ważnym aktem normatywnym dla bibliotekarzy oraz dla pracowników informacji naukowej. Znajomość tych przepisów, chociażby ogólna, powinna być obowiązkiem nie tylko pracowników bibliotek, ale także czytelników, osób korzystających ze zbiorów bibliotek, a przede wszystkim pracowników nauki, nauczycieli i nauczycieli akademickich. Wiedza o tych przepisach jest niezbędna także przedstawicielom innych zawodów. Właściwe zrozumienie problemów związanych z ochroną praw twórców, pozwoli im uniknąć wielu kłopotów

¹ Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Tj. w Dz. U. z 2006 r. Nr 90 poz. 631; zmiany w Dz. U.: z 2006 r. Nr 94 poz. 658 i Nr 121 poz. 843 oraz z 2007 r. Nr 99 poz. 662 i Nr 181 poz. 1293 i z 2009 r. Nr 157 poz. 1241.

² J. Barta, M. Czajkowska-Dąbrowska, Z. Cwiąkański, R. Markiewicz, E. Traple: *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*. Wydanie IV. Zakamycze 2005. Także: J. Barta, R. Markiewicz: *Prawo autorskie*. T. I: *Ustawodawstwo polskie*; T. II: *Umowy międzynarodowe i prawo Unii Europejskiej*; T. III: *Orzecznictwo i wyjaśnienia*. Warszawa: Dom Wydawniczy ABC, 2005. Także: Red.: J. Barta (dzieło zbiorowe): *Prawo autorskie*. T. 13 serii: *System Prawa Prywatnego* pod red. Z. Radwańskiego. Warszawa: Wyd. C. H. Beck, Instytut nauk Prawnych PAN, 2003.

³ R. Golat: *Prawo autorskie. Poradnika dla twórców*. Warszawa: Dom Wydawniczy ABC, 2004.

i co najmniej nieporozumień z twórcami, a także z organizacjami zbiorowego zarządzania prawami autorskimi, uniknąć działań, które czasami mogą nawet doprowadzić do odpowiedzialności karnej.

2. Polska ustawa o prawie autorskim wobec Aktu paryskiego Konwencji berneńskiej i dyrektyw unijnych

Pierwszym w Polsce, po odzyskaniu niepodległości po I wojnie światowej, aktem normatywnym stanowiącym o prawach twórców, była ustawa z 1926 r.⁴. Znalazły się w niej przepisy chroniące zarówno osobiste, jak i majątkowe prawa autorów. Obok tych przepisów, w ustawie zamieszczono także artykuły stanowiące o ograniczeniu majątkowych praw autorskich na rzecz użytku publicznego. Celem tych postanowień było zaspokojenia potrzeb ogólnospołecznych związanych z koniecznością zapewnienia obywatelom sprawnej informacji o ważnych, aktualnych wydarzeniach – politycznych, gospodarczych, kulturalnych, jak również udostępnienie informacji, których przedmiot był związany z rozwojem nauki oraz celami dydaktycznymi. Ustawa ta mówiła także o zakresie dozwolonego użytku prywatnego.

Kolejna polska ustawa została uchwalona w 1952 r.⁵. Także i w tym akcie normatywnym, obok postanowień mówiących o obowiązku poszanowania praw osobistych i majątkowych twórców, znalazły się przepisy ograniczające ich prawa majątkowe na rzecz użytku publicznego, tj. prasy, czasopism, w związku z wyjaśnianiem lub nauczaniem, jak też m.in. bibliotek udostępniających utwory czytelnikom, a także na rzecz osób fizycznych, do własnego użytku osobistego.

W 1994 r. Rzeczpospolita Polska przystąpiła do Aktu paryskiego Konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich⁶.

Konsekwencją przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Konwencji było uchwalenie nowej ustawy – z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, ustawy wielokrotnie nowelizowanej, m.in.

⁴ Ustawa z dnia 29 marca 1926 r. o prawie autorskim. Dz. U. z 1935 r. Nr 36 poz. 260.

⁵ Ustawa z dnia 10 lipca 1952 r. o prawie autorskim. Dz. U. Nr 34 poz. 234; zmiany w Dz. U.: z 1975 r. Nr 34 poz. 184 i z 1989 r. Nr 35 poz. 192.

⁶ Akt paryski Konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych sporządzony w Paryżu dnia 24 lipca 1971 r. Ogl.: załącznik do Dz. U. z 1990 r. Nr 82 poz. 474. Dokumenty przystąpienia RP w Dz. U. z 1994 r. Nr 82 poz. 475 i Nr 104 poz. 506.

w związku z koniecznością implementacji do naszego prawa przepisów dyrektyw unijnych.

Zgodnie z art. 9 Konwencji berneńskiej, a także z przepisami dyrektyw UE, ten akt normatywny stanowił nie tylko o monopolu autorskim, ale także o pewnych ograniczeniach tego monopolu, tak w interesie prywatnym, jak też i publicznym, na rzecz określonych instytucji, m.in. bibliotek.

Jednym z najważniejszych naszych zadań w toku przygotowań naszego kraju do przystąpienia do Unii Europejskiej, była implementacja prawa unijnego do polskiego systemu prawnego. Poważne zmiany w naszej ustawie nastąpiły przede wszystkim w związku z koniecznością wdrożenia zasad zapisanych w dyrektywie 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym. Kolejne nowelizacje ustawy stanowiły konsekwencje implementacji przepisów innych dyrektyw unijnych⁷. I to nie jest zakończenie prac nad „ostatecznym” tekstem ustawy, czekają nas kolejne nowelizacje. Jak mi wiadomo, w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego prowadzi się dalsze prace związane ze zmianami w tym akcie normatywnym.

3. Dylematy bibliotekarzy

O uzasadnionym zainteresowaniu bibliotekarzy przepisami chroniącymi prawa twórców i to nie tylko w Polsce, świadczą liczne pytania kierowane do osób zorientowanych w tym przedmiocie, świadczy również zainteresowanie artykułami w fachowych czasopismach, a także i to, że na konferencjach, naradach itp. spotkaniach gromadzących m.in. bi-

⁷ Do ujednoliconego tekstu ustawy w Internetowym Systemie Informacji Prawnej dopisano następującą uwagę: Niniejsza ustawa dokonuje w zakresie swojej regulacji wdrożenia następujących dyrektyw Wspólnot Europejskich: 1) *dyrektywy 91/250/WE z dnia 14 maja 1991 r. w sprawie ochrony prawnej programów komputerowych* (Dz. Urz. WE L 122 z 17.05.1991); 2) *dyrektywy 92/100/WE z dnia 19 listopada 1992 r. w sprawie prawa najmu i użyczenia oraz niektórych praw pokrewnych prawu autorskiemu w zakresie własności intelektualnej* (Dz. Urz. WE L 346 z 27.11.1992); 3) *dyrektywy 93/83/WE z dnia 27 września 1993 r. w sprawie koordynacji niektórych zasad dotyczących prawa autorskiego oraz praw pokrewnych stosowanych w odniesieniu do przekazu satelitarnego oraz retransmisji droga kablową* (Dz. Urz. WE L 248 z 06.10.1993); 4) *dyrektywy 93/98/WE z dnia 29 października 1993 r. w sprawie harmonizacji czasu ochrony prawa autorskiego i niektórych praw pokrewnych* (Dz. Urz. WE L 290 z 24.11.1993); 5) *dyrektywy 96/9/WE z dnia 11 marca 1996 r. w sprawie ochrony prawnej baz danych* (Dz. Urz. WE L 77 z 27.03.1996).

bliotekarzy, sprawom związanym z prawem autorskim poświęcone są referaty, to, że sprawy te stanowią temat dyskusji, wymiany poglądów.

O tym, że problemy te interesują nie tylko polskich bibliotekarzy, może świadczyć m.in. następujący fakt. We wrześniu 2002 r., uczestniczyłem w obradach międzynarodowej konferencji bibliotekarskiej w Kolonii⁸. Jednym z pierwszych wystąpień na sesji plenarnej Konferencji był referat znanego dobrze bibliotekarzom z krajów „starej UE” eksperta od spraw prawa autorskiego (i to wcale nie prawnika, ale naukowca zajmującego się informacją, którego doświadczenia zawodowe zmusiły do zainteresowania się prawem), prof. Charlesa Oppenheima (z Loughborough University w Wielkiej Brytanii) pt.: „Information Ownership & Copyright and Licences”. Powiedział on m.in., że: „prawo autorskie zawsze powodowało powstawanie napięć pomiędzy posiadaczami praw autorskich i osobami korzystającymi z ich utworów”. Jest bowiem sprawą oczywistą, że twórca bądź wydawca pragnie osiągnąć korzyści z opublikowania bądź rozpowszechnienia utworu, natomiast korzystający z jego dzieła (czytelnik, użytkownik) domaga się zorganizowania mu jak najszerzego dostępu do tekstu. W rezultacie bibliotekarz stoi przed poważnym dylematem, musi sobie odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób sprostać tym trudnym wyzwaniom, zaspokoić sprzeczne żądania, z jednej strony – twórców, a z drugiej strony – swoich czytelników? Jak ustosunkować się do tych, kolidujących ze sobą oczekiwań kierowanych pod ich adresem? Odpowiedzi na te pytania poszukują, jak z tego wynika, nie tylko polscy bibliotekarze. Jest to także poważne zmartwienie naszych kolegów za granicą. Bibliotekarzom nie jest łatwo pogodzić zrozumienia dla interesów twórców, osób z którymi często łączą bibliotekarzy więzy nie tylko zawodowe (wszak i autorzy, i bibliotekarze, to „ludzie kultury”, często także przyjaciele, koledzy), z obowiązkami wobec czytelników, z dążeniem do jak najlepszego wykonania przez pracowników bibliotek zadań zawodowych. Bibliotekarze, przede wszystkim pracujący w bibliotekach publicznych, często organizują spotkania autorów z czytelnikami, „spotkania autorskie”, których celem jest przybliżenie sylwetki twórcy czytelnikom, promocja dzieł autora, doprowadzenie do tego, aby uczestnicy spotkania z autorem kupowali jego książki, uzyskali autograf twórcy. A jednocześnie ich zawodowym obowiązkiem jest dbanie o kompletność zbiorów biblioteki, o pozyskiwanie dzieł

⁸ VIII Konferencja Bibliotek Medycznych zorganizowana przez European Association for Health Information and Libraries (EAHIL) – Europejskie Towarzystwo ds. Informacji Medycznej i Bibliotek, Kolonia, 18-21 września 2002 r. Temat: „Thinking globally – acting locally”.

budzących zainteresowanie użytkowników, i to po to, by nieodpłatnie udostępniać egzemplarze tych utworów swoim czytelnikom, m.in. wypożyczając je – zgodnie z ich zadaniami i obowiązującymi przepisami.

Jest dla nas, bibliotekarzy, sprawą oczywistą, że każdemu wytwórcy, producentowi trzeba za jego produkt zapłacić. Ta kwestia nigdy nie budziła i nie budzi wątpliwości. Każdy z nas zdaje sobie sprawę z tego, że osoba, która coś wyprodukowała, opracowała, stworzyła, musiała do tego uzyskać określone kwalifikacje i umiejętności, musiała nie tylko wiedzieć, jak dany przedmiot sporządzić, ale także mieć do wytworzenia tego przedmiotu oprzyrządowanie i materiały. Wiadomo, że każdy wyrób ma swoją cenę, na którą składa się, obok kosztu wytworzenia, także zarobek wytwórcy. Takie wynagrodzenie, za swoją pracę, powinien także uzyskać twórca, osoba, która stworzyła utwór: literat, uczony.

Konieczne jest zwrócenie uwagi na jeszcze jeden, ważny dla bibliotekarzy, problem. Twórcy – to nie jest jednolita, zawodowa, grupa społeczna. Tylko dla części z nich wykonywanie zadań twórczych, tylko dla „zawodowych literatów”, taka działalność stanowi główne źródło utrzymania. Dla tych osób, dla ich sytuacji materialnej, ważne jest to, by cały nakład ich utworu został sprzedany, by pożądanę było (czego zawsze należy im życzyć) II, III i następne wydanie ich dzieła. Ważne dla nich jest to, by mogli uzyskać kolejne honorarium, wynagrodzenie za następne wydanie utworu, by w ten sposób zdobyli środki finansowe zapewniające im zarówno dobre warunki życiowe, jak też i warunki do dalszego rozwijania ich talentu, do pisania kolejnych utworów.

Bibliotekarz musi rozumieć sytuację twórców, sytuację „zawodowych literatów”, wspomagać ich, propagować ich twórczość, być tą osobą, która pomoże im zwalczać „wydania pirackie”, a także nie dopuszczać do kopiowania dzieł na terenie biblioteki, tych utworów – dzieł literatury pięknej, które są w zbiorach biblioteki, które przeznaczone są do „udostępniania bibliotecznego” (prezencyjnie, wypożyczone).

Zdaniem autora biblioteki nie powinny kopiować dzieł (nawet ich fragmentów) na zlecenie czytelników. Czytelnicy, którym z jakichś względów zależy na skopiowaniu utworu dla własnego użytku osobistego, powinni zlecić skopiowanie dzieła w punkcie usługowym prowadzącym stosowną działalność gospodarczą. Wspomniane punkty zobowiązane są do uiszczania za pośrednictwem organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi opłat w wysokości do 3% wpływów z tego tytułu na rzecz twórców i wydawców (art. 20¹ ustawy o prawie autorskim), a więc świadczone przez nie usługi wiążą się z przekazaniem pewnych kwot na rzecz twórcy kopiowanego utworu. Uwaga

ta nie dotyczy tych bibliotek, które świadczą usługi instytucjom naukowym i oświatowym oraz ich pracownikom. Prawo do kopiowania powinno w bibliotece naukowej, fachowej, pedagogicznej ograniczyć się do sytuacji, o których jest mowa w art. 27 [dla celów dydaktycznych, dla personelu dydaktycznego, ale nie dla osób kształcących się (nie kopiujemy w bibliotece podręczników, skryptów itp., to działanie na szkodę twórców) lub dla celów związanych z prowadzeniem własnych badań przez instytucję naukową lub oświatową „obsługiwaną” przez bibliotekę] i art. 28 (sporządzenie egzemplarza rozpowszechnionego utworu w celu uzupełnienia, zachowania lub ochrony własnych zbiorów) ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

Bibliotekarzowi nie wolno zapomnieć o generalnej zasadzie, usankcjonowanej zarówno przez nasze prawo, jak i przez prawo innych państw, że twórca, osoba, która utwór stworzyła, ma z tego tytułu określone prawa, m.in. prawo do czerpania korzyści z utworu, do wynagrodzenia za korzystanie z utworu. Trzeba zawsze pamiętać o tym, że prawa osobiste i majątkowe twórcy są chronione, przestrzegać postanowień obowiązującej ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Dla każdego autora istotne jest m.in. to, by jego książki były kupowane, by ich nakład został szybko wyczerpany, a także by jego utwory były wznawiane. Dzięki temu twórca może w miarę spokojnie prosperować, utrzymać siebie, swoją rodzinę, swój dom.

Ale jest także druga grupa twórców. To m.in. naukowcy, osoby pracujące na uczelniach, w instytutach naukowych itp. placówkach, mające zapewnione źródło utrzymania, otrzymujące od swoich pracodawców wynagrodzenie. W ich interesie leży przede wszystkim to, by wyniki ich pracy twórczej dotarły do jak najszerszego grona odbiorców. Ich działalność naukowa, której rezultaty są publikowane w monografiach bądź w czasopiśmie naukowych, specjalistycznych, stanowią wynik ich działalności zawodowej, pracy opłacanej przez zatrudniającą ich instytucję, rezultat korzystania z laboratoriów, pracowni, aparatury naukowej oraz materiałów do badań zakupionych przez uczelnie, instytut, głównie finansowanych bądź dotowanych przez budżet państwa. Dalszy rozwój naukowy tych osób, uzyskanie przez nich stopni naukowych, tytułu naukowego, wymaga opublikowania wyników ich badań, wniosków płynących z tych działań. Podstawą ich utrzymania nie są honoraria autorskie (zresztą z zasady są to kwoty symboliczne), często pracownicy nauki zrzekają się honorariów (dobrowolnie lub zgodnie z regułami obowiązującymi np. w wydawnictwach uczelnianych). W ich interesie leży to, by wyniki ich badań stały się znane jak najszerszemu ogółowi (a co naj-

mniej uczonym i praktykom zajmującym się sprawami stanowiącymi przedmiot ich dociekań naukowych), by ich cytowano, bowiem to często decyduje o ich pozycji w świecie naukowym. Numery czasopism naukowych nie są wznawiane, odbitki artykułów z tych czasopism przekazywane są innym zainteresowanym, przez autorów bądź przez biblioteki, na ich prośbę i z zasady nieodpłatnie (ewentualnie za zwrotem kosztów sporządzenia kopii i przesyłki). Podejście bibliotekarzy, pracowników bibliotek uczelnianych i innych bibliotek naukowych do tych utworów musi być inne niż w odniesieniu do szeroko pojętej literatury pięknej. Zadaniem bibliotekarzy pracujących w bibliotekach naukowych i fachowych jest m.in. „popularyzacja” osiągnięć uczelni, instytutu, zakładu, prac jego pracowników, umożliwianie osobom zainteresowanym (pracownikom innych placówek naukowych, osobom doksztalającym się, specjalizującym się i innym) uzyskanie odbitki, kserokopii pracy, umożliwienie jak najlepszego dotarcia do tekstu artykułu, a także, jeśli to jest możliwe, umieszczenie tego tekstu w „bibliotece cyfrowej”.

Jak tu już wspomniałem, czasopisma naukowe publikowane są w stosunkowo małych nakładach, nie dokonuje się ich wznowień, dodruków. Te czasopisma są często dotowane bądź wydawane na koszt instytucji naukowej, do kosztów ich wydania mniejsze lub większe kwoty dodaje państwo, bezpośrednio lub też za pośrednictwem utrzymywanych (dotowanych) przez nie instytucji.

Twórca musi otrzymać wynagrodzenie w każdej sytuacji, kiedy mu ono, zgodnie z przepisami ustawy o prawie autorskim przysługuje, natomiast bibliotekarz musi zawsze mieć pełne zrozumienie dla jego oczywistych interesów. Profesjonalnym obowiązkiem każdego bibliotekarza jest ochrona tych interesów. Musi on być pierwszym sojusznikiem twórcy, ale nie może zapomnieć o swoich obowiązkach wobec czytelników. Ma on jednak także obowiązki wobec osób uprawnionych do korzystania z usług biblioteki, jego zadaniem jest umożliwienie czytelnikom korzystania z utworów w takim zakresie, jaki nie przekracza ram licencji, przepisów o dozwolonym użytku chronionych utworów, zapisanych w ustawie o prawie autorskim i tutaj omówionych. Bibliotekarz musi być sumiennym pośrednikiem między uprawnionym do korzystania z utworów użytkownikiem a twórcą. Nie może on także zapomnieć o tym, że przekroczenie granic licencji ustawowej, zakresu dozwolonego użytku chronionych utworów, może nie tylko naruszyć prawa majątkowe twórcy. Może także narazić osobę winną przekroczenia granic licencji na odpowiedzialność karną.

Naruszenie przepisów mówiących o prawach majątkowych twórcy, przekroczenie granic dozwolonego użytku chronionych prawem utwo-

rów, może doprowadzić do zmniejszenia nakładu ważnego dla określonej grupy czytelników czasopisma naukowego, specjalistycznego, czego dalszą konsekwencją będzie najpierw wzrost ceny prenumeraty, potem upadek tytułu, a może nawet bankructwo całego wydawnictwa. A do takiej sytuacji przecież nie powinno dojść!

4. Utwór – przedmiot prawa autorskiego

Przedmiotem prawa autorskiego (art. 1-7 litery) jest **utwór**. Ustawa o prawie autorskim stanowi, że utworem jest każdy przejaw (uzewnętrzniiony rezultat działań) działalności twórczej (kreatorskiej) o indywidualnym (oryginalnym, nowatorskim, niepowtarzalnym) charakterze, ustalony w jakiegokolwiek postaci (nie musi być utrwalony na materialnym nośniku, na przedmiotach fizycznych, takich jak: nuty, maszynopis, taśma wideo lub magnetofonowa, płyta winylowa, CD-Rom), niezależnie od wartości (może to być „szmirowata” powieść, „tandetny” obraz, a nawet bezsensowna „rozprawa naukowa”), przeznaczenia (utwór może mieć zarówno cel praktyczny bądź estetyczny, jak i przeznaczenie naukowe) i sposobu wyrażenia. Przedmiotem prawa autorskiego może być także utwór, który nie został ukończony, np. szkic, projekt, dyspozycja (plan), wersja fragmentu itp.

Utwór jest przedmiotem prawa autorskiego od chwili ustalenia, od momentu, w którym stał się możliwy jego odbiór przez inne osoby, od momentu, w którym czytelnik, słuchacz, widz i każdy inny mógł się z nim zapoznać. Nie jest istotna forma ustalenia utworu, pojęcie „ustalenie” nie jest równoznaczne z pojęciem „utrwalenie”. Przedmiotem prawa autorskiego jest utwór jako wartość niematerialna, jako wytwór umysłu człowieka, a nie nośnik, przedmiot, na którym dzieło zostało utrwalone. Nie każdy utwór musi być utrwalony. Można przecież wykonać np. na fortepianie własną kompozycję i pozostawić ją bez zapisu nutowego, można „z głowy”, bez zapisywania tekstu, wygłosić znakomity wykład, przedstawić referat. Takie działanie, to ustalenie utworu. Brak utrwalenia, zapisu w jakiegokolwiek formie, może jedynie bardzo utrudnić ewentualne roszczenia twórcy wobec autora plagiatu⁹, ale to już zupełnie inna sprawa.

⁹ A. Gromkowska-Melosik: *Plagiat, konteksty edukacyjne i społeczno-kulturalne*. „Nauka” 2009 nr 9 s. 61-79. Artykuł jest odwołaniem do treści jednego z rozdziałów książki tej autorki: *Ściagi, plagiaty, fałszywe dyplomy. Studium z socjopatologii edukacji*. Gdańsk: GWP, 2007.

Rozstrzygnięcie, czy dany utwór korzysta z ochrony prawa autorskiego, może czasami stanowić poważny problem. Zapis ustawy: „każdy przejaw działalności twórczej” jest trudny do zdefiniowania, stwarza (zresztą nie tylko ten zapis) wiele miejsca dla wykładni, a przede wszystkim dla orzecznictwa. Często dochodzi do sytuacji, w której zainteresowane strony nie mogą same dojść do porozumienia i sprawa trafia na drogę sądową. Sądy wyrokując – opierają się bardzo często na orzeczeniach wydanych wcześniej, przede wszystkim na orzecznictwie Sądu Najwyższego. Wg dotychczasowego orzecznictwa tego Sądu przedmiotem ochrony prawnej jest m.in.: – *wszelkie dzieło piśmiennictwa będące wyptywem indywidualnej twórczości, bez względu na jej zakres i wartość*; – *każdy przejaw działalności duchowej noszący cechę osobistej działalności, każda oryginalna myśl ludzka ujęta konkretnie w samodzielną formę*; – *każda twórczość umysłowa [...] byłaby w swym ostatecznym wyniku, w swej zewnętrznej formie wykazywała znamiona, wyróżniające ją od innych dzieł osobliwością pomysłu i umiejętnością ujęcia tematu*; – *każde dzieło [...] było tylko, przynajmniej pod względem formy, wykazywało pewne elementy twórcze, choćby minimalne*; – *każde opracowanie [...], w którym przejawia się twórcza praca autora, a więc gdy dzięki pomysłowości i indywidualnemu ujęciu dzieło uzyskało oryginalną postać*.

I nie ma tu znaczenia: – *postać, jakość i rozmiary utworu, a także ilościowość, czy twórczość uzewnętrzniła się w treści, czy tylko w formie*; – *czy chodzi o twórczość opartą na ściśle samoistnym pomysle, czy też opartą na naśladownictwie istniejących już dzieł*; – *ani stopień wysiłku pracy umysłowej, ani znaczna jej doniosłość*; – *wartość, jaką dzieło obiektywnie reprezentuje*¹⁰.

5. Twórca – podmiot prawa autorskiego

Twórcą jest osoba fizyczna, która wykonała działania mające charakter kreacyjny, która w wyniku własnego indywidualnego procesu intelektualnego doprowadziła do ustalenia utworu. O twórcy – podmiocie prawa autorskiego stanowią przepisy rozdz. 2 (art. 8-15) omawianej ustawy. Domniemywa się, że twórcą jest osoba, której nazwisko, w takim właśnie charakterze, zostało uwidocznione na egzemplarzach utworu lub której autorstwo zostało podane do publicznej wiadomości w jakiś inny sposób związany z rozpowszechnieniem utworu. Takie domniema-

¹⁰ Więcej informacji o tych orzeczeniach w: B. Howorka: *Prawo autorskie w działalności bibliotekarskiej*. Warszawa: Wydaw. SBP. Seria: Nauka – Dydaktyka – Praktyka, 1997, s. 17-18.

nie może być obalone przez ustalenie na podstawie dostarczonych dowodów, że twórcą jest inna osoba.

Twórca może nie ujawnić swojego nazwiska, może wydać utwór pod pseudonimem, kryptonimem utworzonym z inicjałów albo kombinacji liter prawdziwego lub zmyślnego imienia i nazwiska, anagramem, tj. podpisem utworzonym przez zmianę układu liter lub zgłosek właściwego nazwiska, a także kryptogramem, znakiem graficznym użytym na oznaczenie podpisu autora. Utwór może być także wydany anonimowo. Nieujawnienie autorstwa powoduje określone ustawą konsekwencje; takiego autora zastępuje wydawca albo producent, a w razie ich braku – właściwa organizacja zarządzania prawami autorskimi.

6. Prawa osobiste twórcy

O **autorskich prawach osobistych** stanowi art. 16 ustawy o prawie autorskim.

Twórcy przysługują nieograniczone w czasie i nie podlegające zrzeczeniu się lub zbyciu prawa osobiste, stanowiące o jego autorstwie, prawa wyrażające się w szczególności:

- 1) prawem żądania, aby osoby trzecie wiedziały i uznawały to, że jest on autorem tego utworu,
- 2) prawem decydowania o sposobie zaznaczenia swojego autorstwa (może on domagać się zamieszczenia imienia i nazwiska, bądź podania jego pseudonimu, może także zgodzić się na to, by utwór ukazał się jako anonimowy),
- 3) prawem do zachowania nienaruszalności treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania,
- 4) prawem do decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności,
- 5) prawem do nadzorowania sposobu korzystania z utworu.

Autorskie prawa osobiste są nieograniczone w czasie (nie gasną z upływem czasu) i nie można ich zbyć, a także nie można się ich zrzec.

Uwagę bibliotekarzy należy zwrócić na postanowienia mówiące o prawie twórcy do zachowania nienaruszalności treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania. Z przepisów tych należy wyciągnąć wnioski, że niedopuszczalne jest dzielenie niektórych utworów na „fragmenty”, a następnie korzystanie tylko z części utworu. Każde dzielenie artykułu zamieszczonego w czasopiśmie naukowym może mieć wpływ

na zrozumienie jego treści przez czytelnika, który dysponować będzie „fragmentem rozpowszechnionego utworu” sporządzonego zgodnie z omówionym dalej art. 27 ustawy. Dzielenie artykułu na fragmenty, po to tylko, by literalnie zastosować te przepisy, m.in. oddzielenie informacji o twórcy (patrz: pkt 1 art. 16 ustawy o prawie autorskim) od właściwej treści bądź od zakończenia utworu, od bibliografii załącznikowej niewątpliwie stanowi naruszenie praw twórcy, o których jest mowa w punkcie 3 tego artykułu. Wątpliwe jest, by zamiarem autorów ustawy było zmuszanie osób korzystających z utworu w celach dydaktycznych lub prowadzenia własnych badań, by zamiast jednego zamówienia, kierowali do biblioteki dwa zamówienia na wykonanie kopii (osobno pierwszej i drugiej części) – *egzemplarzy fragmentów rozpowszechnionego utworu*.

Dodać tu należy, że w rozumieniu art. 11 ustawy numer czasopisma (publikacji periodycznej) to utwór zbiorowy do którego, jako całości, (domniemywa się, że także do tytułu) prawa autorskie przysługują wydawcy, natomiast artykuł w tym czasopiśmie, to jego fragment, część mająca samodzielne znaczenie, do którego autorskie prawa majątkowe przysługują twórcy. Domniemanie, o którym mówi ustawa, to uznanie istnienia wątpliwego faktu za udowodniony, na podstawie stwierdzenia innych faktów, które są zależne od domniemywanego, wskazujących na życiowe prawdopodobieństwo zaistnienia takiego faktu bądź też odwołujących się do normy prawnej lub wskazanych przez normę prawną stanowiącą, jakie fakty należy uznać w razie braku dowodów przeciwnych albo też wskazującą wprost, jakie fakty muszą być uznane i wykluczającą możliwość przeprowadzenia dowodu przeciwnego (*praesumptio iuris ac de iure* – domniemanie niedopuszczające dowodu przeciwnego); przykład: rękojmia wiary publicznych ksiąg wieczystych.

7. Prawa majątkowe twórcy

Twórcy przysługują także **prawa majątkowe**, stanowią o nich art. 17 i nast. ustawy. Wyrażają się one wyłącznym prawem twórcy do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji (korzystania z utworu w określonych formach, w określony sposób) oraz do wynagrodzenia za korzystania z utworu (z zastrzeżeniem, o którym nie wolno zapomnieć: *Jeśli ustawa nie stanowi inaczej...*). W zasadzie tylko twórca może zdecydować o tym, kto i w jakim zakresie może korzystać z jego utworu (art. 17 ustawy). Taki zakres praw twórcy jest określany jako **monopol autorski**.

Prawa majątkowe są ograniczone w czasie i gasną z upływem lat siedemdziesięciu. Okres ten biegnie: 1) od śmierci twórcy, a jeśli utwór jest dziełem kilku twórców, od dnia śmierci tego współtwórcy, który przeżył pozostałych, 2) od daty pierwszego rozpowszechnienia utworu, którego twórca nie jest znany (ale jeśli pseudonim nie pozostawia wątpliwości do tożsamości autora lub też gdy autor ujawnił swoją tożsamość, termin ten biegnie od daty jego śmierci), 3) od daty rozpowszechnienia utworu, a gdy utwór nie został rozpowszechniony – od daty jego ustalenia, tzn. od momentu, w którym stworzono możliwości odbioru utworu przez inne osoby, przez czytelnika, słuchacza, widza, od momentu, w którym można było zapoznać się z utworem – w odniesieniu do utworu, do którego autorskie prawa majątkowe przysługują z mocy ustawy innej osobie niż twórca, 4) od daty śmierci najpóźniej zmarłego współtwórcy utworu audiowizualnego (głównego reżysera, autora scenariusza, autora dialogów, kompozytora muzyki skomponowanej do utworu audiowizualnego (art. 36 ustawy).

Należy zawsze pamiętać o tym, że nie każdy utwór musi być utrwalony; przedmiotem prawa autorskiego jest utwór jako wartość niematerialna, jako wytwór umysłu człowieka.

Majątkowe prawa autorskie mogą przejść na inne osoby (jeżeli ustawa nie stanowi inaczej) (art. 41 ustawy). Może to nastąpić w drodze dziedziczenia bądź też na podstawie umowy. Osoba, która nabyła prawa majątkowe, mimo, że nie jest twórcą, może je przenieść na inne osoby, jeśli tylko stosowna umowa jej tego nie zakazuje. Wspomniana tu umowa o przeniesieniu autorskich praw majątkowych może dotyczyć tylko określonych w niej utworów, nie może zawierać zapisów odnoszących się do całego dorobku twórcy bądź też do wszystkich utworów określonego rodzaju tego samego twórcy, które mają dopiero powstać.

Umowa o przeniesieniu autorskich praw majątkowych lub umowa o korzystanie z utworu (licencja) musi wyraźnie określać pola eksploatacji, o których mowa w art. 50 ustawy. Każda umowa, w której nie zaznaczono wyraźnie, że przeniesienie autorskich praw majątkowych lub udzielenie licencji nastąpiło nieodpłatnie, rodzi obowiązek zapłaty twórcy stosownego wynagrodzenia. Stosownego wynagrodzenia, bowiem jeśli w umowie nie określono jego wysokości, wówczas ustala się ją uwzględniając zakres udzielonego prawa oraz korzyści wynikające z korzystania z utworu (art. 43 ustawy o prawie autorskim).

8. Dozwolony użytek chronionych utworów

Jednakże ustawodawca przewidział możliwość ograniczenia monopolu autorskiego, stanowiąc w omawianej ustawie o **licencjach ustawowych** na rzecz określonych osób (do ich użytku osobistego) i instytucji m.in. bibliotek, określił zasady **dozwolonego użytku chronionych utworów** (oddział 3 rozdziału 3 ustawy o prawie autorskim – art. 23-39). Zadaniem przepisów zawartych w tym oddziale jest zachowanie równowagi pomiędzy monopolem autorskim a szeroko pojętym interesem społecznym. Opierają się one na założeniu, że poszanowanie prawa twórcy nie może mieć charakteru nieograniczonego, że przepisy muszą m.in. ułatwiać dostęp do dóbr kultury, do osiągnięć nauki.

Przepisy o licencjach ustawowych są bardzo ważne dla szkół i bibliotek. To właśnie te licencje pozwalają m.in. bibliotekarzom na udostępnianie czytelnikom utworów rozpowszechnionych (art. 28 pkt 1 omawianej ustawy), a więc **tych utworów, które za zezwoleniem twórcy zostały w jakikolwiek sposób udostępnione publicznie** (art. 6 ust. 1 pkt 3 ustawy). Jest sprawą oczywistą, że utworem rozpowszechnionym jest każde dzieło opublikowane, każdy utwór, który za zezwoleniem twórcy został zwielokrotniony i którego egzemplarze zostały udostępnione publicznie (art. 6 ust. 1 pkt 1 ustawy). Każdy czytelnik może otrzymać pojedynczy egzemplarz (kopię) rozpowszechnionego utworu, jeśli tylko będzie to materiał służący do jego osobistych celów (art. 23 ustawy). Każda biblioteka może sporządzać bądź zlecać sporządzenie egzemplarzy rozpowszechnionych utworów, jeśli tylko te działania będą miały za swój cel uzupełnienie, zachowanie lub ochronę własnych zbiorów (art. 28 pkt 2 ustawy), np. w celu udostępnienia czytelnikowi kopii utworu, którego egzemplarz stanowiący własność (depozyt) biblioteki jest egzemplarzem cennym, unikalnym i musi być otoczony szczególną opieką. Biblioteka, jako instytucja oświatowa (a że ma taki właśnie charakter to chyba nie budzi wątpliwości) może także sporządzać w celach dydaktycznych fragmenty rozpowszechnionych utworów (art. 27 ustawy). Każdy nauczyciel może poprosić o sporządzenie potrzebnej mu do przygotowania bądź prowadzenia lekcji kopii fragmentu utworu, który został rozpowszechniony.

Trzeba także zwrócić uwagę bibliotekarzy na to, że ewentualne kopiowanie (sporządzanie odbitek kserograficznych, zwielokrotnianie) utworów nie powinno stanowić przedmiotu działalności gospodarczej biblioteki. Oczywiście prowadzenie takiej działalności przez bibliotekę nie jest zakazane, ale wówczas biblioteka zobowiązana jest *do uiszczenia, za pośrednictwem organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorski-*

mi i prawami pokrewnymi, opłat w wysokości do 3% wpływów z tego tytułu na rzecz twórców oraz wydawców, chyba że zwielokrotnienie odbywa się na podstawie umowy z uprawnionym... O tych opłatach stanowi art. 20¹ ust. 1 znowelizowanej w 2002 r. ustawy. Ust. 2 art. 20¹ tej ustawy to zrealizowana¹¹ delegacja ustawowa do stanowienia przez ministra właściwego ds. kultury rozporządzenia określającego dokładniej wysokości tych opłat.

Zdarza się, że te, wynikające ze znowelizowanej ustawy uprawnienia są kwestionowane. Wspomnę tu tylko o następującej sytuacji. Przed kilku laty byłem uczestnikiem spotkania wydawców z dyrektorami bibliotek głównych uczelni, na którym jeden z zaproszonych przez organizatorów „ekspertów” kwestionował zgodne z prawem uprawnienia bibliotek. Podobne uwagi pod adresem bibliotek naukowych zgłaszała jedna z organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi, która wręcz stwierdzała, że pobieranie przez biblioteki odpłatności za wykonane usługi (zgodne z przepisami ustawy o bibliotekach – art. 14 ust. 2), w kwotach nie przekraczających kosztów wykonania usługi, to działalność gospodarcza i w związku z tym biblioteka ma obowiązek uiszczania stosownych, przewidzianych art. 20¹ ustawy o prawie autorskim, opłat na rzecz tej organizacji).

Jeszcze raz trzeba stanowczo podkreślić, że licencje ustawowe, przepisy o dozwolonym użytku utworów chronionych (rozdział 3 oddział 3 ustawy) mają swoje oparcie nie tylko w naszym, polskim prawie, ale także w umowach międzynarodowych, w prawie unijnym¹².

Postanowienia mówiące o dozwolonym użytku utworów chronionych wpisane do naszej ustawy są zgodne z dyrektywami Parlamentu i Rady Europy i mają swoje umocowanie w prawie międzynarodowym. Na ten temat mówią przepisy konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych (Polska jest sygnatariuszem tej konwencji – częściowo od 1990 r., w pełni od 1994 r.). Art. 9 ust. 2 Aktu paryskiego Konwencji berneńskiej stanowi, że: *Ustawodawstwu państw należących do Związku (sygnatariuszy Konwencji – uwaga BH) zastrzega się możliwość zezwolenia na reprodukcję tych dzieł w pewnych szczególnych przypadkach, pod warunkiem że reprodukcja ta nie wyrządzi szkody normalnemu korzystaniu z dzieła ani nie przyniesie nieuzasadnionego uszczerbku prawowitym interesom autora.* Z tych postanowień wynika, że dopuszczalne jest wpro-

¹¹ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 27 czerwca 2003 r. w sprawie opłat uiszczanych przez posiadaczy urządzeń reprograficznych, ogłoszone w Dz. U. nr 132 poz. 1232.

¹² Art. 12 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o zmianie i uchyleniu niektórych ustaw w związku z uzyskaniem przez Rzeczpospolitą Polską członkostwa w Unii Europejskiej, ogłoszona w Dz. U. nr 96 poz. 959.

wadzenie ograniczeń w monopolu autorskim (wynikającym, o czym już wspomniałem, z przepisów art. 17 polskiej ustawy o prawie autorskim¹³). Powołany tu art. 9 ust. 2 Konwencji stał się podstawą do stanowienia odpowiednich przepisów ograniczających monopol twórców, obowiązujących w państwach, które są sygnatariuszami Konwencji. Obowiązujące obecnie w państwach europejskich przepisy dopuszczają stosowne ograniczenia, m.in. w oparciu o zasadę rzetelnego działania (*fair dealing*). W Stanach Zjednoczonych obowiązuje zasada rzetelnego korzystania (*fair use*).

Przepisy o dozwolonym użytku chronionych utworów w poszczególnych państwach różnią się między sobą, bowiem jak dotąd nie obowiązuje sformalizowana konieczność pełnej harmonizacji tych przepisów (i to chyba dobrze). Różne są granice rzetelnego działania przy kopiowaniu utworów. Ale zawsze działania naruszające monopol autorski muszą opierać się o odpowiednie przepisy.

W latach poprzedzających wstąpienie Polski do Unii Europejskiej podjęte zostały w naszym kraju skuteczne działania, których celem było zrealizowanie postanowień dyrektywy Parlamentu i Rady Europy 2001/29/WE z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów prawa autorskiego i praw pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym. Dyrektywa ta zmierzała do skoordynowania ustawodawstw krajowych w zakresie korzystania z utworów i przedmiotów praw pokrewnych z zastosowaniem nowych technologii. Podejmowała ona dwa zadania, z jednej strony celem jej było *wzmocnienie ochrony interesów twórcy*, z drugiej strony *poszerzenie dostępu (swobodnej cyrkulacji) do twórczości w interesie publicznym, rozwoju nauki i kultury, bez godzenia w słuszne interesy twórców i ich prawnych następców*¹⁴, a więc zadania dotyczące dozwolonego użytku chronionych utworów¹⁵.

Powołana wyżej dyrektywa stanowi, że Państwa Członkowskie mogą uwzględniać pewne wyjątki i ograniczenia w monopolu autorskim w niektórych przypadkach, m.in. (pkt 34 preambuły dyrektywy):

- 1) do celów edukacyjnych i naukowych,
- 2) na rzecz instytucji publicznych takich jak biblioteki i archiwa,

¹³ „Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej (podkreślenie BH), twórcy przysługuje wyłączne prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz wynagrodzenia za korzystanie z utworu”.

¹⁴ Z uzasadnienia do projektu zmian w ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

¹⁵ B. Szczepańska: *Dyrektywa w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym. Implikacje dla bibliotek*. „Bibliotekarz” 2004, nr 2, s. 8-10.

3) do cytowania,

4) na użytek osób niepełnosprawnych.

Wspomniana dyrektywa (pkt 40 preambuły) stanowi dalej: *Państwa Członkowskie mogą uwzględnić wyjątek lub ograniczenie na rzecz niektórych instytucji non-profit, takich jak ogólnodostępne biblioteki lub inne analogiczne instytucje, jak również archiwa. Taki wyjątek lub ograniczenie nie powinien obejmować korzystania w ramach dostarczania przez Internet utworów lub innych przedmiotów objętych ochroną.* Artykuł 2 dyrektywy mówi o prawie do zwielokrotniania utworu, ale jednocześnie podkreśla zasadę monopolu autorskiego: *Państwa Członkowskie przewidują wyłączne prawo do zezwalania lub zabraniań bezpośredniego, tymczasowego lub stałego zwielokrotniania utworu, przy wykorzystaniu wszelkich środków i w jakiegokolwiek formie, w całości lub częściowo: a) dla autorów, w odniesieniu do ich utworów...* Zasada ta zobowiązuje Państwa Członkowskie do zapewnienia autorom wyłącznego prawa do zezwalania lub zabraniań rozpowszechniania oryginałów swoich utworów bądź też ich kopii (w jakiegokolwiek formie) w drodze sprzedaży lub w inny sposób [art. 4 dyrektywy 2001/29/WE (*Prawo do rozpowszechniania*)]. W końcu art. 5 (*Wyjątki i ograniczenia*) dopuszcza (w ust. 1) do ograniczeń w monopolu autorskim w odniesieniu do czynności, które mają charakter przejściowy lub dodatkowy, *które stanowią integralną i podstawową część procesu technologicznego i których jedynym celem jest umożliwienie: a) transmisji w sieci wśród osób trzecich przez pośrednika, lub b) legalnego korzystania z utworu lub innego przedmiotu objętego ochroną i które nie mają odrębnego znaczenia ekonomicznego, będą wyłączone z prawa do zwielokrotniania określonego w art. 2.* W ust. 2 tego artykułu znajdują się postanowienia zezwalające Państwu Członkowskim na wprowadzenie wyjątków i ograniczeń w monopolu autorskim m.in.: *c) w odniesieniu do szczególnych czynności zwielokrotniania dokonywanych przez ogólnodostępne biblioteki, instytucje edukacyjne i muzea lub przez archiwa, które nie są skierowane na osiągnięcie bezpośredniej lub pośredniej korzyści gospodarczej lub handlowej.* Ust. 3 art. 5 stanowi, że odpowiednie wyjątki i ograniczenia mogą dotyczyć takich przypadków, jak: *a) korzystania wyłącznie w celach zilustrowania w ramach nauczania lub badań naukowych tak długo, jak źródło, łącznie z nazwiskiem autora, zostanie podane, poza przypadkami, w których okaże się to niemożliwe i w stopniu uzasadnionym przez cel niehandlowy, który ma być osiągnięty.* Dyrektywa w art. 5 ust. 5 stanowi, że wyjątki i ograniczenia w monopolu autorskim mogą być stosowane *tylko w niektórych szczególnych przypadkach, które nie naruszają normalnego wykorzystania dzieła lub in-*

nego przedmiotu objętego ochroną, ani nie powodują nieuzasadnionej szkody dla uzasadnionych interesów podmiotów prawa autorskich.

Rzeczypospolita Polska musiała zharmonizować obowiązujące u nas prawo autorskie ze wspomnianą dyrektywą. I takie zmiany w naszym prawie autorskim nastąpiły. Przed dniem 1 maja 2004 r. weszły w życie przepisy nowelizujące ustawę z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Była to przede wszystkim nowelizacja wprowadzona ustawą z dnia 1 kwietnia 2004 r. (Dz.U. Nr 91, poz. 869). Nowelizacja ta dokonała kilku zmian dot. dozwolonego użytku chronionych utworów, zmiany te dotyczyły art.: 23, 25, 26, 27, 28, 29, 31 i 34, dodano nowe art.: 23¹, 33¹, 33², 33³, 33⁴ i 33⁵. Uważam, że była to nowelizacja przygotowana rzetelnie, właściwie oddająca „ducha dyrektywy” i dobrze uwzględniająca interesy bibliotek, a także ich użytkowników. Jestem pełen uznania dla autorów tego aktu normatywnego.

Trzeba także wskazać na inne przepisy obowiązujące w Unii Europejskiej. Do problemu prawa do wynagrodzenia za korzystanie z utworu odnoszą się postanowienia cytowanej już w tym opracowaniu **dyrektywy Rady Wspólnot Europejskich Nr 92/100 z dnia 19 listopada 1992 r. dotyczącej prawa najmu i użyczenia oraz określonych praw pokrewnych w zakresie własności intelektualnej**. Celem tej dyrektywy było ustanowienie ram prawnych w odniesieniu do prawa wynajmu i wypożyczenia oraz określonych praw pokrewnych. Prawa te powinny (wg preambuły do dyrektywy): *być ograniczone przez uznanie przez kraje członkowskie praw najmu i użyczenia odnośnie do określonej grupy właścicieli praw...* Art. 1 ust. 1 tego aktu stanowi, że: *...kraje członkowskie ustanawiają, z zastrzeżeniem art. 5, prawo do zezwalania lub zakazu najmu i użyczenia oryginałów i egzemplarzy zwielokrotniania utworów chronionych prawem autorskim oraz innych przedmiotów ochrony wskazanych w art. 2 ust. 1, m.in. praw twórcy w odniesieniu do oryginału i egzemplarzy zwielokrotnienia jego utworu.*

Twórcy przysługuje wyłączne prawo zezwalania lub zakazywania, tak najmu [ograniczonego czasowo przekazania do korzystania z utworu w celach bezpośrednio lub pośrednio komercyjnych (art. 1 ust. 2)], jak i użyczenia [ograniczonego czasowo przekazania do korzystania nie służącego bezpośrednio lub pośrednio celom gospodarczym lub komercyjnym oraz przekazywanie dokonywane przez instytucje użyteczności publicznej (art. 1 ust. 3)].

O *Wyjątkach od wyłącznego prawa publicznego użyczenia* stanowi art. 5 ust. 1 dyrektywy: *W odniesieniu do użyczenia publicznego kraje członkowskie mogą ustanowić wyjątki od wyłącznego prawa według art. 1, o ile*

przynajmniej twórcy otrzymają wynagrodzenie za takie użyczenie (podkreśl. BH). *Kraje członkowskie mają swobodę przy ustalaniu wynagrodzenia stosownie do celów własnej polityki kulturalnej.*

Nie ma wątpliwości, że użyczenie publiczne to czynność stanowiąca podstawowy sposób realizacji zadań bibliotecznych, przede wszystkim bibliotek publicznych¹⁶. Zacytowanych tu, powyżej, postanowień wynika, że za użyczenie – udostępnianie zbiorów bibliotecznych tak prezencyjne, jak i w drodze wypożyczeń, należy się twórcom wynagrodzenie ustalone przez uprawnione organy krajów członkowskich. Kraje te zostały zobowiązane do implementacji tych postanowień i wiele z nich wprowadziło w życie przepisy, w myśl których określone przedmioty mogą być udostępniane bez uzyskania zgody twórcy. Jednocześnie niektóre kraje uregulowały problem wynagradzania autorów użyczanych przez biblioteki dzieł, np. w drodze corocznego przekazywania z budżetu organizacjom zbiorowego zarządzania prawami autorskimi wynegocjowanych kwot. W Holandii za wypożyczenie płać czytelnicy. Ale nie wszystkie kraje członkowskie podporządkowały się tym przepisom dyrektywy. Są takie kraje, którym zarzucono zbyt szeroką swobodę przy stosowaniu zwolnień od wynagradzania za użyczenie (Hiszpania, Portugalia i Włochy; Hiszpania zdecydowała się na walkę z Komisją Europejską i odmówiła wprowadzenia odpłatności za wypożyczanie książek, tłumacząc się m.in. niskim wskaźnikiem czytelnictwa¹⁷).

Znowelizowana w 2004 r. ustawa o prawie autorskim przewiduje w art. 28, że biblioteki mogą **nieodpłatnie** udostępniać, w zakresie swoich zadań statutowych, egzemplarze utworów rozpowszechnionych. Wobec obaw, że implementacja dyrektywy wymusi wprowadzenie opłat za wypożyczanie – Minister Kultury zdecydowanie stwierdził, że art. 28 polskiej ustawy zgodny jest z przepisami wspomnianej dyrektywy. To jednak nie uspokoiło polskich bibliotekarzy. Obecnie pozostaje nam tylko śledzić, jak przebiega walka Hiszpanii z Komisją Europejską; wszystko zależy od tego, jaki w tej sprawie zapadnie wyrok.

Ustawa, jak dotąd, nie stanowi o sposobie udostępniania *egzemplarzy utworów rozpowszechnionych*. Kierując się zasadą obowiązującą w demokratycznym państwie prawnym, mówiącą, że „działania, których prawo nie zakazuje, są dozwolone”, można twierdzić, że dopuszczalne są wszelkie formy udostępniania, które są uznane za statutowe zadanie biblioteki,

¹⁶ L. Biliński: *Czy dyrektywa 92 może być zagrożeniem dla czytelnictwa w Polsce?* „Poradnik Bibliotekarza” 2001, nr 2, s. 13-14. Także, tego autora, W: *Prawo biblioteczne, na co dzień*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2006, s. 144-147.

¹⁷ B. Szczepańska: *Public lending rights*. „EBIB” 2004, nr 7 [online].

a więc dopuszczalne jest (jeśli takie jest „statutowe” zadanie biblioteki), także udostępnianie utworów w systemie cyfrowym, z zastrzeżeniem wynikającym z pktu 40 preambuły do dyrektywy 2001/29/WE, mówiącym, że ograniczenia lub wyjątki w prawach autora nie powinny obejmować korzystania *w ramach dostarczania przez Internet utworów lub innych przedmiotów objętych ochroną*.

Trzeba także wspomnieć i o tym, że w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego przygotowana została nowelizacja ustawy o prawie autorskim, której celem jest wdrożenie kolejnego aktu normatywnego UE – dyrektywy 2004/48/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie egzekwowania praw wartości intelektualnej. Celem tej dyrektywy jest zapewnienie równorzędnego poziomu ochrony praw własności intelektualnej we wszystkich państwach członkowskich w celu umożliwienia w przyszłości ponadgranicznego rozstrzygania sporów. Zmiany w ustawie mają polegać na dodaniu art. 51 oraz na zmianie brzmienia art. 79 i 80 oraz 101. Zmiany te nie naruszają w zasadzie praw bibliotek wynikających z licencji, z przepisów o dozwolonym użytku chronionych utworów. Ale jak sprawa ta będzie ostatecznie uregulowana, o tym będzie można powiedzieć dopiero po uchwaleniu zmian w ustawie.

9. O czym bibliotekarze powinni wiedzieć, korzystając z licencji ustawowych

Kończąc omawianie ustawy o prawie autorskim należy zwrócić uwagę na to, że po jej nowelizacjach, ważne dla szkół, dla bibliotek, są przede wszystkim postanowienia art. 23, 23¹, 27, 28, 29, 31¹, 34 i 35. Trzeba także raz jeszcze przypomnieć niektóre przepisy prawa autorskiego, które, moim zdaniem, są bardzo ważne dla tych instytucji, dla bibliotekarzy i dla nauczycieli.

A. Art. 23 ustawy zezwala na nieodpłatne korzystanie, bez zezwolenia twórcy, z już rozpowszechnionego (udostępnionego publicznie) utworu – w zakresie własnego użytku osobistego. Przepisy te pozwalają także na korzystanie z elektronicznych baz danych spełniających cechy utworu, jednakże tylko w takiej sytuacji, kiedy dotyczy to własnego użytku naukowego niezwiązanego z celem zarobkowym. Zakres własnego użytku osobistego obejmuje wyłącznie korzystanie z pojedynczych egzemplarzy utworu. Przepisy te nie ograniczają objętości kopiowanego eg-

zemplarza, tak, że dopuszczalne jest skopiowanie nawet całego utworu^{18, 19}.

Obowiązująca obecnie (po nowelizacji z dnia 1 kwietnia 2004 r.) ustawa o prawie autorskim stanowi w art. 23 ust. 2, że: *Zakres własnego użytku obejmuje korzystanie z pojedynczych egzemplarzy utworów...* Z tych znowelizowanych postanowień art. 23 ust. 2 ustawy wynika, że nie wolno skopiować, dla jednego zamawiającego użytkownika biblioteki, większej liczby egzemplarzy utworu, że jeden użytkownik ma prawo tylko do jednej kopii²⁰.

Cel korzystania z utworu może być zarówno rozrywkowy, jak i związany z zawodem osoby zainteresowanej. Może to być cel naukowy, archiwalny bądź kolekcjonerski. Jednakże nie jest użytkiem osobistym korzystanie z utworu w szerszym kręgu osób, np. w obrębie zakładu pracy. Użytek profesjonalny, ale związany w własnymi celami zawodowymi, to korzystanie związane z poszerzaniem własnych kwalifikacji, w celu poszerzenia własnej wiedzy, korzystanie związane z dążeniem do uzyskania stopnia naukowego, tytułu naukowego, specjalizacji... Takie korzystanie nie stanowi naruszenia ustawy. Inaczej może przedstawiać się sprawa, kiedy określone działania mają charakter zarobkowych, w takim rozumieniu, że np. stanowią przedmiot umowy o dzieło z jednostką niemającą charakteru instytucji naukowej, przedsiębiorstwa, jednostki prowadzącej działalność gospodarczą. Zalecałbym tu, aby na zamówieniach kopii utworów znajdowały się oświadczenia użytkowników, że kopie te nie będą wykorzystywane dla celów związanych z ich ewentualną działalnością gospodarczą.

Niedopuszczalne jest wykorzystywanie przepisów o korzystaniu z utworu w zakresie własnego użytku osobistego dla celów jednostki organizacyjnej, pod pozorem opłacania wykonania kopii dla pracownika, tworzenie swoistej „biblioteki zakładowej” z odbitek artykułów czasopism dla „ośrodka badawczego (!)” zakładu płacącego za sporządzenie kopii itp. działania (np. w Stanach Zjednoczonych słynna sprawa Texaco), korzystanie z fragmentów opublikowanych utworów przez ośrodki informacji naukowej lub dokumentacji tych zakładów. Nasza, polska ustawa o prawie autorskim, w art. 30, zastrzega, że w takich sytuacjach

¹⁸ L. Biliński: *Kopiowanie książek w świetle prawnych regulacji w krajach UE*. „Bibliotekarz” 2004, nr 12, s. 32-33. Także, tego autora, W: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2006, s. 147-150.

¹⁹ L. Biliński: *Udostępnianie kopii zamiast oryginału*. „Bibliotekarz” 2005, nr 2, s. 36-37. Także tego autora. W: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa 2006, s. 155-156.

²⁰ R. Goła: *Uwarunkowania prawne działalności reprograficznej prowadzonej przez biblioteki*. „Bibliotekarz” 2003, nr 3, s. 4-8.

twórca bądź też organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi, ma prawo do stosownego wynagrodzenia.

Ponieważ w tekstach o dozwolonym użytku chronionych utworów często wspomina się o „sprawie Texaco” należy się wyjaśnienie, o co tu chodzi. Otóż Sąd Apelacyjny w Nowym Jorku [w związku z pozwem Centrum Przestrzegania Praw Autorskich – Copyright Clearance Center (CCC), w wyniku rewizji pozwanego (działając jako II instancja)] orzekł w 1985 r., że duża, bogata i znana firma Texaco systematycznie narusza zasadę rzetelnego korzystania (fair use), narusza przepisy prawa autorskiego kopiując setki artykułów z czasopism naukowych, a następnie rozpowszechnia je wśród zatrudnionych w firmie pracowników naukowych, którzy tworzą „biblioteczki odbitek” służące nie tylko im, ale także innym osobom. Sąd stwierdził, iż zasada fair use zezwala wyłącznie na bieżące korzystanie i orzekł, że pracownik instytucji prowadzącej działalność komercyjną nie ma prawa nadużywać zasady rzetelnego korzystania (np. przez tworzenie zbiorów kserokopii), a instytucja ta ma obowiązek prenumerowania odpowiedniej liczby egzemplarzy potrzebnych czasopism naukowych bądź też zobowiązana jest do nabycia od CCC stosownej licencji.

Zakres własnego użytku osobistego obejmuje, obok osoby zainteresowanej, także inne osoby pozostające z nią w związku osobistym, w szczególności w związku pokrewieństwa, powinowactwa lub stosunku towarzyskiego (a więc nieformalnego, co wyklucza korzystanie z licencji ustawowej przy stosunkach profesjonalnych, formalnych, gdy występują wyłącznie powiązania wynikające np. ze stosunku pracy).

B. Wspomniana tutaj nowelizacja ustawy dodała nowy artykuł (art. 23¹), który stanowi o nowej formie dozwolonego użytku chronionych utworów. Nowe przepisy pozwalają na zwielokrotnienie utworów, bez zezwolenia twórcy, jeśli działanie takie nie ma znaczenia gospodarczego, a ma charakter przejściowy lub przypadkowy (incydentalny) oraz stanowi integralną część procesu technologicznego i ma na celu wyłącznie umożliwienie: 1) *przekazu utworu w systemie teleinformatycznym pomiędzy osobami trzecimi przez pośrednika* lub 2) *zgodnego z prawem korzystania z utworu*.

C. Organizacje oświatowe, którymi na pewno są biblioteki, mogą w celach dydaktycznych korzystać z rozpowszechnionych utworów, a także sporządzać dla tych celów egzemplarze fragmentów rozpowszechnionych utworów (art. 27 ustawy). Warto tu przypomnieć uwagi odnoszące się do przepisów art. 16 ustawy, pkt 3, mówiące o właściwym rozumieniu pojęcia „fragment”, w związku z prawem twórcy do zachowania

wania nienaruszalności treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania.

D. Przepisy art. 28 ustawy zezwalają bibliotekom, w zakresie ich zadań statutowych, na nieodpłatne udostępnianie egzemplarzy utworów, które zostały rozpowszechnione, tzn. za zezwoleniem twórcy w jakikolwiek sposób udostępnione publicznie. Trzeba tu zwrócić uwagę na to, że zwiększyły się możliwości korzystania z utworów przez biblioteki, a to w związku z zamianą w tym artykule wyrazu „opublikowanych” (przed nowelizacją) na wyraz „rozpowszechnionych” (po nowelizacji w kwietniu 2004 r.) utworów.

Biblioteki, szkoły i archiwa mogą sporządzać lub zlecać sporządzenie pojedynczych egzemplarzy utworów rozpowszechnionych w celu uzupełnienia, zachowania lub ochrony własnych zbiorów²¹. Przed wspomnianą nowelizacją prawo bibliotek sporządzania egzemplarzy utworów dotyczyło wyłącznie utworów opublikowanych i niedostępnych w handlu. Teraz biblioteki (a także szkoły i archiwa) mają prawo sporządzania egzemplarzy wszystkich utworów rozpowszechnionych, jednak pamiętać należy, że stosowne działania muszą być związane z wykonywaniem statutowych zadań biblioteki, podejmowane w interesie użytkowników, zawsze zgodnie z przepisami ustaw i statutu (wydanego w oparciu o postanowienia statutowe regulaminu organizacyjnego) biblioteki.

Nowelizacja (pkt 3 – nowy w art. 28 ustawy o prawie autorskim) pozwala bibliotece (archiwum, szkole) na udostępnianie zbiorów (całych zbiorów, nie tylko utworów rozpowszechnionych) dla celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali) znajdujących się na terenie tych jednostek. Jak z tego wynika, dopuszczalne jest gromadzenie i udostępnianie zbiorów biblioteki w systemie cyfrowym, z tym, że nie może to być udostępnianie za pośrednictwem Internetu (ograniczenie wynikające z przepisów dyrektywy unijnej 2001/29/WE – pkt 40 preambuły).

E. Art. 29 stanowi o tzw. „prawie cytatu”. Przepisy ustawy pozwalają na przytaczanie w utworach stanowiących samoistną całość urywków rozpowszechnionych utworów lub drobnych utworów w całości, m.in. w zakresie uzasadnionym wyjaśnieniem i nauczaniem. Można w celach dydaktycznych i naukowych zamieszczać rozpowszechnione drobne utwory lub fragmenty większych utworów w podręcznikach i wypisach, ale trzeba pamiętać o tym, że w takiej sytuacji twórcy należy się wynagrodzenie za wykorzystanie utworu. W ramach nowelizacji z 2004 r.

²¹ L. Biliński: *Profesjonalna działalność informacyjna nakazem czasu*. W: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2006, s. 157-162.

dodany został do art. 29 ust. 2¹ stanowiący, że: *Wolno w celach dydaktycznych i naukowych zamieszczać rozpowszechnione drobne utwory lub fragmenty większych utworów w antologiach.* Także i w tym przypadku obowiązują przepisy mówiące, że twórcy należy się wynagrodzenie za wykorzystanie utworu.

F. Ośrodki informacji i dokumentacji mogą sporządzać i rozpowszechniać własne opracowania dokumentacyjne oraz pojedyncze egzemplarze (objętości do jednego arkusza wydawniczego) fragmentów opublikowanych utworów²². Jednakże prowadzenie takiej działalności odpłatnie zobowiązuje te ośrodki do zawarcia stosownej umowy z odpowiednią organizacją zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub pokrewnymi i do przekazywania tej organizacji wynagrodzenia za odpłatne udostępnianie egzemplarzy fragmentów utworów.

O organizacjach zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi mówią art. 104-110 ustawy. *Organizacjami zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub pokrewnymi... w rozumieniu ustawy, są stowarzyszenia zrzeszające twórców, artystów wykonawców, producentów lub organizacje radiowe i telewizyjne, których statutowym zadaniem jest zbiorowe zarządzanie i ochrona powierzonych im praw autorskich lub praw pokrewnych oraz wykonywanie uprawnień wynikających z ustawy.* (art. 104 ust. 1).

G. Wolno m.in. podczas imprez związanych z oficjalnymi uroczystościami państwowymi organizowanymi przez szkołę bądź bibliotekę nieodpłatnie wykorzystywać rozpowszechnione już utwory (utwory, które za zezwoleniem twórcy zostały wcześniej udostępnione publicznie). Warunkiem nieodpłatnego korzystania z tych utworów jest to, by takie działania nie łączyły się z osiąganiem przez organizatora pośrednich lub bezpośrednich korzyści majątkowych, także artyści wykonawcy nie mogą wówczas otrzymywać wynagrodzenia. Nie jest więc naruszeniem przepisów sytuacja, kiedy na uroczystości zorganizowanej przez bibliotekę z okazji święta państwowego utwory rozpowszechnione (z podaniem informacji o autorze) recytują „amatorzy” np. czytelnicy bądź też profesjonalści (np. aktorzy) – ale muszą to robić bezpłatnie. Dotyczy to także innych osób uczestniczących aktywnie ale nieodpłatnie w imprezie szkolnej. Na publiczne wykonywanie tych utworów pozwalają przepisy art. 31 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Przy organizowaniu imprezy odpłatnej, w czasie której korzysta się z utworów, do których autorskie prawa majątkowe nie wygasły, należy porozumieć się z wła-

²² R. Gola: *Dozwolony użytek ośrodków dokumentacji i informacji (na podstawie art. 30 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych).* „Bibliotekarz” 2005, nr 5, s. 16-18.

ściwą organizacją zarządzania prawami autorskimi i podpisać z tą organizacją stosowną umowę.

H. Dopuszczalne jest korzystanie z już rozpowszechnionych utworów dla dobra osób niepełnosprawnych, jeżeli korzystanie to odnosi się bezpośrednio do ich upośledzenia, nie ma zarobkowego charakteru i jest podejmowane w rozmiarze wynikającym z natury upośledzenia (art. 33¹ ustawy o prawie autorskim, dodany przez nowelizację ustawy z 2004 r.). Ten przepis jest ważny m.in. dla bibliotek świadczących usługi osobom niepełnosprawnym, dla bibliotek w ramach których działają oddziały, filie bądź inne komórki gromadzące zbiory przeznaczone dla osób niepełnosprawnych, np. niewidomych.

I. Artykuły 34 i 35 ustawy o prawie autorskim określają warunki korzystania z utworu w ramach dozwolonego użytku. Korzystając z utworu w ramach dozwolonego użytku chronionych utworów konieczne jest wymienienie twórcy i źródła. Wymienienie twórcy to podanie jego imienia i nazwiska bądź jego pseudonimu lub poinformowanie o tym, że utwór został udostępniony anonimowo (art. 16 pkt 1 i 2 ustawy). Podanie informacji o źródle to wymienienie danych pozwalających na dokładną identyfikację utworu. Informacja ta może być pominięta lub niepełna, ale tylko wtedy, gdy nie ma możliwości jej ustalenia. Twórca ma prawo do wynagrodzenia związanego z korzystaniem z utworu w ramach omawianych licencji ustawowych tylko wtedy, gdy o tym stanowi ustawa.

Dozwolony użytek nie może naruszać normalnego korzystania z utworu lub godzić w słuszne interesy twórcy. Nie wolno korzystać z utworu w taki sposób, który spowoduje, że dalsze eksploatowanie utworu stanie się niemożliwe lub ograniczone (może wpłynąć na ograniczenie lub pozbawienie twórcy dochodu), np. w wyniku przekroczenia przepisów o dozwolonym użytku chronionych utworów bądź też zniszczenie lub uszkodzenie egzemplarza.

Każde naruszenie wyłącznego prawa majątkowego twórcy, niemające podstawy w przepisach o dozwolonym użytku chronionych utworów, może być traktowane jako naruszenie słusznych interesów twórcy.

Obowiązek nienaruszania normalnego korzystania z utworu wiąże się m.in. z koniecznością określenia przez bibliotekę w regulaminie korzystania ze zbiorów zasad postępowania z udostępnianymi czytelnikom materiałami bibliotecznymi (patrz: art. 14 ust. 4 ustawy o bibliotekach). W toku korzystania nie wolno przekroczyć dozwolonych granic użytku. Biblioteka musi zadbać, aby każdy czytelnik znał obowiązujące w bibliotece regulaminy i zobowiązał się do ich przestrzegania, do przestrzegania warunków korzystania ze zbiorów, oświadczył, że będzie się stoso-

wać do przepisów regulaminowych wydanych na podstawie powołanych wyżej przepisów ustawy o bibliotekach. Regulaminy bibliotek określające zasady korzystania ze zbiorów muszą być w bibliotece należycie wyeksponowane, zawsze trzeba informować użytkowników o ich obowiązku znajomości postanowień regulaminu, o obowiązku przestrzegania przepisów bibliotecznych.

J. Art. 100 ustawy o prawie autorskim stanowi, że także wykonywanie praw do artystycznych wykonań (działań aktorów, recytatorów dyrygentów, instrumentalistów, wokalistów tancerzy i mimów oraz innych osób w sposób twórczy przyczyniających się do powstania artystycznego wykonania utworu lub dzieła sztuki ludowej), do fonogramów (pierwszych utrważeń warstwy dźwiękowej wykonania utworu albo innych zjawisk akustycznych) i wideogramów (pierwszych utrważeń sekwencji ruchomych obrazów, z dźwiękiem lub też bez, niezależnie od tego, czy stanowi ono utwór audiowizualny), do nadań programów, a także pierwszych wydań oraz wydań naukowych i krytycznych podlega ograniczeniom wynikającym z przepisów art. 23-35, tzn. stosuje się tu – odpowiednio przepisy mówiące o dozwolonym użytku chronionych utworów.

VIII. Biblioteka – zakład publiczny, status czytelnika

1. Konstytucyjne obowiązki państwa

Współczesne państwo ma liczne obowiązki wobec swoich obywateli. Do tych obowiązków należy podejmowanie szeregu zadań publicznych, skutecznych działań, których celem jest m.in. stworzenie warunków do zaspokojenia szeregu ważnych potrzeb obywateli, m.in. w sferze kultury, nauki i oświaty. Obowiązki Państwa Polskiego wynikają z przepisów naszej Konstytucji. M.in. art. 6 ust. 1 naszej Ustawy Zasadniczej stanowi: *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju*, a art. 70 mówi: 1. *Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa. Sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa ustawa.* 2. *Nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna.* Ustawa może dopuścić świadczenie niektórych usług edukacyjnych przez publiczne szkoły wyższe za odpłatnością. I jeszcze postanowienia art. 73 Konstytucji: *Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.*

Konstytucyjne obowiązki państwa są dookreślane przez ustawy. Z dostępem do dóbr kultury związana jest ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, a także ustawa o bibliotekach. Obowiązki państwa związane z edukacją stanowią przedmiot regulacji ustawy o systemie oświaty oraz ustawy: Prawo o szkolnictwie wyższym. Ustawy te mówią o jednostkach organizacyjnych, o instytucjach, utworzonych i prowadzonych w celu zrealizowania zadań państwa. M.in. ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej mówi o formach organizacyjnych działalności kulturalnej, o teatrach, instytucjach filmowych, domach kultury, o bibliotekach i in. Ustawa o systemie oświaty stanowi, że system oświaty obejmuje przedszkole, szkoły, placówki oświatowo-wychowawcze i inne instytucje, w tym także biblioteki pedagogiczne.

2. Zakłady publiczne

Aby wykonać te zadania państwo tworzy jednostki organizacyjne, które w doktrynie prawa nosiły różne nazwy: zakład publiczny, zakład prawa administracyjnego, zakład administracyjny, zakład państwowy, zakład użyteczności publicznej, bądź po prostu zakład. Ostatnio, w literaturze przedmiotu, powrócono do nazwy „zakład publiczny”, nazwy, która obecnie jest powszechnie stosowana.

Problematyką zakładów publicznych od dawna interesuje się doktryna prawa administracyjnego. W jednym z najnowszych podręczników prawa administracyjnego Eugeniusz Ochendowski¹ wskazuje, że pojęcie „zakład publiczny” ukształtowało się już w XIX w. i obejmowało *instytucje, które nie będąc organami administracji publicznej, były tworzone w celu trwałego zrealizowania zadań administracji albo – jak to określano w doktrynie francuskiej – do prowadzenia specjalnej służby publicznej*².

Od XIX w. w doktrynie polskiego prawa administracyjnego te jednostki organizacyjne nosiły nazwę „zakłady publiczne”. Po raz pierwszy nazwy tej użył w 1888 r. F. Kasperek³, który w wydanym w Krakowie „Podręczniku prawa politycznego” pisał, że: *zakłady publiczne, np. szkoły, szpitale, mogą być przy zachowaniu istniejących przepisów przez wszystkich używane*. Definicję pojęcia „zakład publiczny”, w latach trzydziestych ubiegłego stulecia sformułował W. Klonowiecki⁴, który pisał, że *zakład publiczny jest zespołem osób, rzeczy i praw, zorganizowanych przez administrację publiczną i trwale z nią związanym, przeznaczonym do indywidualnego użytkowania przez inne osoby uprawnione lub zobowiązane, przy czym w sporach między zakładem a użytkownikiem, przynajmniej w kwestii możliwości korzystania z zakładu, wyłączona jest droga sądowa*. I dalej Klonowiecki wykazał, że *zakłady publiczne samoistne są podmiotami administracji publicznej; będąc osobami prawnymi sprawują funkcje administracji publicznej samodzielnie, nie podlegają władzy hierarchicznej organów administracji rządowej, a zatem są jedną z form decentralizacji*.

¹ E. Ochendowski: *Prawo administracyjne. Część ogólna*. Wyd. VIII – zaktualizowane. Toruń: Dom Organizatora 2009, s. 250 i nast.

² E. Ochendowski.: *Zakład administracyjny jako podmiot administracji państwowej*. Poznań: Wydaw. UAM 1969, s. 58 i nast.

³ Za: E. Ochendowski: *Prawo administracyjne. Część ogólna*. Wyd. VIII – zaktualizowane. Toruń: Dom Organizatora 2009, s. 251. (F. Kasperek: *Podręcznik prawa politycznego*, t. I, 264).

⁴ Za: E. Ochendowski: *Prawo administracyjne. Część ogólna*. Wyd. VIII – zaktualizowane. Toruń: Dom Organizatora 2009, s. 251. (W. Klonowiecki: *Zakład publiczny w prawie polskim*, Lublin 1933, s. 121 i 221).

W polskiej (nie tylko) doktrynie prawa administracyjnego, w latach 1945-1980, nastąpiła ucieczka od pojęcia „zakład publiczny” – w myśl obowiązujących ówczesnie („jedynie słusznych”) poglądów, w naszym państwie nie mają prawa bytu „zakłady niepubliczne”, a więc po prostu zaprzestano używania nazwy „zakład publiczny”. Jednakże, jak to m.in. wynika z treści powołanych tu monografii (cytowanych już tu Ochendowskiego oraz Elżanowskiego⁵), problem nazewnictwa tych zakładów także i w tym okresie był omawiany i pozostawał aktualny⁶.

W oparciu o obowiązujące przepisy (np. wymienione tu już ustawy: o systemie oświaty, o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, o bibliotekach, Prawo o szkolnictwie wyższym) tworzone były i tworzone są zakłady publiczne, państwowe bądź samorządowe jednostki organizacyjne nie będące organami państwowymi, jednostki, które dla wykonywania swoich zadań mają prawo nawiązywania stosunków administracyjnoprawnych – m.in. szkoły wyższe, biblioteki i in.

Aby wskazać na najnowsze poglądy w tej sprawie⁷, poglądy, które zresztą nie zmieniały się znacząco w ciągu ostatnich 200 lat, tj. w czasach, kiedy instytucje te działały i działają, odwołam się do podręcznika E. Ochendowskiego, autora tu już powołanej obszernej monografii na ten temat. Autor formułuje następującą definicję pojęcia „zakład publiczny”, jest to: *jednostka organizacyjna, nie będąca organem państwowym (urzędem) ani organem samorządu, która została powołana do wykonywania zadań publicznych i jest uprawniona do nawiązywania stosunków administracyjnoprawnych. Jest to, oczywiście, jednostka organizacyjna wyposażona w zespół środków osobowych (personel) i rzeczowych, realizująca zadania publiczne i korzystająca z władztwa zakładowego. Zakład publiczny stanowi jednostkę organizacyjną, w której prowadzi się działalność oświatową, dydaktyczną, wychowawczą, naukową, leczniczą bądź służącą ochronie porządku i zdrowia publicznego.*

Zakłady publiczne mogą być tworzone w drodze ustawy (np. państwowa szkoła wyższa), aktów organów administracji rządowej i organów samorządu terytorialnego... E. Ochendowski, pisze dalej, że zakład publiczny mogą utworzyć także osoby fizyczne i prawne za zezwoleniem organu

⁵ M. Elżanowski: *Zakład państwowy w polskim prawie administracyjnym*. Warszawa: PWN, 1972. Tego autora także: (2a) *Charakter prawny i zakres regulaminu zakładu państwowego*. PiP 1969, s. 8-9, 335 i nast.

⁶ B. Howorka: *Elementy prawa dla bibliotekarzy i dokumentalistów*. Warszawa: Wydaw. SBP 1990, s. 69 i nast.

⁷ Z. Cieślak, J. Jagielski, J. Lang, M. Szubiakowski, M. Wierzbowski, A. Wiktorowska: *Prawo administracyjne*. Warszawa: Wydaw. LexisNexis, 2002; *Prawo administracyjne. Część ogólna*. M. Chmaj (red.): Warszawa: Wydaw. Wyższej Szkoły Handlowej i Prawa, 2003.

administracji publicznej i wskazuje na postanowienia art. 15 i 16 ustawy o szkolnictwie wyższym z dnia 12 września 1990 r. (ten akt normatywny obowiązywał w czasie, gdy wydane zostało dzieło autora i utracił moc obowiązującą w 2005 r., art. 1 ust. 1 obecnie obowiązującej ustawy stanowi: *Ustawę stosuje się do publicznych i niepublicznych szkół wyższych*, a problemy związane z utworzeniem szkoły wyższej niepublicznej reguluje art. 20 i nast. tego aktu normatywnego).

Ponieważ, jak to z wyżej powołanych przepisów wynika, uczelnie niepubliczne również działają w oparciu o przepisy ustawy: „Prawo o szkolnictwie wyższym”, muszą się tym przepisom podporządkować, m.in. dlatego, by mieć uprawnienia do kształcenia na właściwych zasadach i na odpowiednim poziomie, by mieć prawo wydawania dyplomów ukończenia studiów równorzędnych z dyplomami uczelni publicznych. Ale to nie państwo inicjuje powołanie tych uczelni, to nie budżet państwa zabezpiecza podstawowe środki na ich utrzymanie, na realizację postawionych przed nimi zadań statutowych. Uczelnie niepubliczne tworzone są przez fundacje, stowarzyszenia i inne osoby prawne, a także przez osoby fizyczne. Są to zarówno instytucje działające na zasadach *non-profit*, ale także i takie, których jednym z celów jest przysporzenie zysków właścicielom.

Stosunki łączące uczelnię niepubliczną ze studentem opierają się na umowie, są to stosunki cywilnoprawne, osoba ubiegająca się o przyjęcie na studia w uczelni niepublicznej dopiero po podpisaniu stosownej umowy staje się studentem. To umowa zawarta przez organ uczelni z osobą fizyczną – kandydatem na studenta określa jego prawa i obowiązki, a podpisujący umowę zobowiązuje się, że będzie się stosować do zarządzeń organów uczelni, że będzie przestrzegać postanowień wewnątrzzakładowych aktów normatywnych, m.in. regulaminu zakładowego, regulaminu studiów, regulaminu określającego zasady i warunki korzystania z biblioteki, że przyjmuje do wiadomości jakie sankcje grożą mu, jeśli naruszy obowiązujące w uczelni zasady.

Uczelnie publiczne, jak na to już tu wskazałem, realizują zadania publiczne, zadania państwa, w imieniu tego państwa i korzystają z władztwa zakładowego.

Organy samorządu terytorialnego zobowiązane są do tworzenia zakładów publicznych, m.in. bibliotek publicznych. Samorząd gminy powołuje gminną bibliotekę publiczną, powiatu – powiatową bibliotekę publiczną, a województwa – wojewódzką bibliotekę publiczną. Biblioteki te są tworzone w celu zaspokojenia kulturalnych i edukacyjnych, informacyjnych potrzeb społeczności lokalnej. Są one jednostkami organizacyj-

nymi, instytucjami wykonującymi określone, konstytucyjne obowiązki państwa, sprecyzowane w ustawach. I nie wolno zapomnieć, że organy te, jako organizatorzy bibliotek, zobowiązane są przepisami ustaw do zapewnienia im warunków do działania, do rozwoju, w zakresie, jaki odpowiada ich zadaniom, do zapewnienia zarówno lokalu, jak i środków na wyposażenie, na wykonywanie usług bibliotecznych (w tym przede wszystkim na zakup materiałów bibliotecznych) oraz wykwalifikowanych pracowników, właściwie wynagradzanych, mających dobre warunki do pracy i do systematycznego doskonalenia zawodowego.

3. Władztwo zakładowe

Eugeniusz Ochendowski, w swoim cytowanym już tu podręczniku prawa administracyjnego, definiuje pojęcie „władztwo zakładowe”, następująco:

*Władztwo zakładowe nie jest jakimś samoistnym władztwem państwowym, ale wynika ono z upoważnienia organów zakładu do abstrakcyjnych, jak i konkretnych regulacji na podstawie i w ramach ustaw. Istotę władztwa zakładowego stanowi więc zakres upoważnień dla organów zakładu do jednostronnego kształtowania stosunków prawnych z użytkownikami zakładu, jak również z osobami, które znalazły się na terenie zakładu w innym charakterze. Jak z tego wynika władztwo zakładowe dotyczy także osób towarzyszących czytelnikowi na terenie biblioteki, np. w wypożyczalni, w czasie załatwiania formalności związanych z wypożyczeniem dzieła, osoby towarzyszące muszą zachować się zgodnie z przyjętymi w bibliotece zasadami i są również poddane „władztwu zakładowemu”. Dalej, (kolejny cytat z podręcznika Eugeniusza Ochendowskiego): *Władztwo zakładowe jest częścią władztwa państwowego (a więc trudno byłoby uzasadnić, że prawo do korzystania z władztwa zakładowego mają organy uczelni niepublicznej). Użytkownicy są podmiotami, w stosunku do których ma zastosowanie władztwo zakładowe, realizowane przez organy zakładu. Zakres władztwa zakładowego może być większy lub mniejszy. Mając to na uwadze można mówić o władztwie zakładowym obejmującym prawo do stanowienia norm ogólnych (abstrakcyjnych) (np. norm dotyczących zachowania się adresata – m.in. użytkownika biblioteki) i norm indywidualnych (konkretnych) oraz o władztwie zakładowym obejmującym uprawnienie do stanowienia tylko norm indywidualnych. Władztwo zakładowe powinno być wykorzystywane tylko do osiągnięcia celów zakładu. Dlatego też jego zakres jest zależny od rodzaju zakładu.* Specyficzny zakres ma to*

władztwo w określonych zakładach publicznych, np. w publicznej uczelni, w bibliotece publicznej bądź stanowiącej komórkę organizacyjną innej instytucji państwowej lub samorządowej, opierającej swoje działania na przepisach ustawy o bibliotekach. O zakresie tego władztwa stanowią przede wszystkim ustawy (np. ustawa o bibliotekach, ustawa: Prawo o szkolnictwie wyższym).

E. Ochendowski podkreśla, że: *charakterystyczną cechą zakładu publicznego jest jego prawo do nawiązywania stosunków administracyjno-prawnych z użytkownikami, usytuowanymi w obrębie szeroko pojętej organizacji tej jednostki organizacyjnej*. Zawarte w przepisach ustaw, przepisów wykonawczych do tych aktów normatywnych, w wewnątrzzakładowych aktach normatywnych stanowiących w oparciu o te przepisy (w statutach zakładów), upoważnienie organów zakładu do regulacji jego stosunków z użytkownikami, pozwala im na stanowienie „regulaminów zakładowych”. Regulaminy te określają *stosunki z użytkownikami czy innymi osobami, z którymi dana organizacja czy instytucja współpracuje bądź nawiązuje stosunki*⁸. Najwięcej informacji na temat tego rodzaju regulaminów można znaleźć w pracach Marka Elżanowskiego⁹.

4. Regulamin zakładowy

Marek Elżanowski w swojej (wyżej powołanej) pracy definiuje pojęcie „regulamin zakładowy” i pisze, że jest on *podstawowym aktem prawnym normującym świadczenie usług przez zakład, praw i obowiązków organów zakładu, a także prawa i obowiązki użytkowników, w zakresie korzystania z tych usług*. Jest *aktem dwustronnie obowiązującym i dwustronnie uprawniającym*. *Stanowi o obowiązku określonego zachowania się organów zakładu w stosunku do użytkownika, a także, w pewnym zakresie do osób nie będących użytkownikami, jeśli wchodzi w stosunki prawne z organami zakładu*. *Organom zakładu z kolei regulamin nadaje uprawnienia wobec użytkowników i innych osób zamierzających korzystać z urządzeń zakładu do żądania od nich zachowania się określonego prawem*.

O regulaminie zakładowym biblioteki stanowi art. 14 ust. 4 ustawy o bibliotekach: *Zasady i warunki korzystania z biblioteki określa regulamin nadany przez jej dyrektora (kierownika)*.

⁸ M. Zimmermann: *Źródła prawa administracyjnego*. W: *Prawo administracyjne*. Cz. I, Jaroszyński M. (red.): Warszawa: PWN 1952, s. 38.

⁹ M. Elżanowski: *Charakter prawny i zakres regulaminu zakładu państwowego*. PiP 1969, s. 8-9, 335 i nast.

O zadaniach organów państwa i organów samorządu terytorialnego, o obowiązku tworzenia odpowiednich zakładów publicznych stanowią z zasady ustawy. Także ustawy mogą stanowić o utworzeniu zakładu publicznego. Ustawa: Prawo o szkolnictwie wyższym mówi o zasadach tworzenia uczelni publicznych (art. 18 ust. 1): *Utworzenie publicznej uczelni akademickiej, jej likwidacja, zmiana nazwy oraz połączenie z inną uczelnią publiczną następuje w drodze ustawy*. Biblioteka uczelniana powstaje łącznie z utworzeniem uczelni, stanowi jej nieodłączną część, jest elementem uczelnianego systemu biblioteczno-informacyjnego (art. 88): *Organizację i zasady funkcjonowania systemu biblioteczno-informacyjnego uczelni, w tym zasady korzystania z niego przez osoby niebędące pracownikami, doktorantami lub studentami uczelni określa statut*. Opracowując statut uczelni nie wolno zapomnieć o przepisach ustawy o bibliotekach stanowiących podstawę do stanowienia regulaminu zakładowego biblioteki. Postanowienia tej ustawy stanowią podstawę prawną obowiązku wpisania odpowiednich przepisów do statutu uczelni, określających, w paragrafach dotyczących uczelnianego systemu biblioteczno-informacyjnego, zasady stanowienia regulaminu określającego zasady i warunki korzystania z bibliotek wchodzących w skład tego systemu (biblioteki głównej i bibliotek „zakładowych”).

Ewentualne dalsze wątpliwości związane z sankcjami, które można zastosować w stosunku do użytkowników biblioteki głównej uczelni oraz jej bibliotek zakładowych (wydziałów, instytutów, katedr i in.) – studentów, mogą być dodatkowo rozwiązane przepisami innego „regulaminu zakładowego” – „regulaminu studiów” (Prawo o szkolnictwie wyższym: art. 160 i nast.). Ten wewnątrzzakładowy akt normatywny określa prawa i obowiązki studenta związane z szeroko pojętym „tokiem studiów”. Korzystanie z usług bibliotecznych pozostaje w ścisłym związku z przebiegiem studiów na uczelni i dlatego także w tym wewnątrzzakładowym akcie normatywnym mogą być określone obowiązki studenta związane z korzystaniem z (szeroko pojętych) „zasobów uczelni”, z „użytkowaniem” udostępnianych studentom składników mienia uczelni, w tym także z ze zbiorów bibliotecznych. Obowiązki studenta, jak również sankcje stanowiące konsekwencje niestosowania się do przepisów regulaminu studiów, do przepisów regulaminu korzystania ze zbiorów uczelnianego systemu biblioteczno-informacyjnego, aktu normatywnego stanowionego w oparciu o stosowne przepisy statutu uczelni, w zgodzie z postanowieniami ustawy o bibliotekach muszą być wyraźnie określone

we właściwych wewnętrzzakładowych aktach normatywnych. Do stosowania stosownych przepisów upoważniają, na co tu już wskazałem, zarówno ustawy, jak i uprawnienia organów zakładów (bibliotek, uczelni, szkół) związane z administracyjnoprawnym charakterem stosunków łączących zakłady publiczne z ich użytkownikami.

Inaczej kształtuje się sytuacja czytelnika w uczeniach niepublicznych. Odpowiednie organy tych uczelni nie mają ustawowego upoważnienia do jednostronnego kształtowania stosunków prawnych ze swoimi klientami – studentami. Jak na to już wcześniej wskazałem podstawą stosunku łączącego osobę korzystającą z usług uczelni niepublicznej (jak też i jej biblioteki, do której stosuje się przepisy ustawy o bibliotekach) jest umowa (jest to stosunek cywilnoprawny, a nie omówiony tu wyżej i szerzej stosunek administracyjnoprawny) zawarta przez organ uczelni z odpowiednim klientem, która m.in. określa jego prawa i obowiązki. Student uczelni niepublicznej zobowiązuje się przestrzegać przepisy regulaminu (art. 14 ust. 4 ustawy o bibliotekach) określającego zasady i warunki korzystania z biblioteki, nadanego przez jej dyrektora (kierownika). W bibliotece uczelni niepublicznej musi obowiązywać taki regulamin, to obowiązek ustawowy, nałożony przez powołane, tu wyżej, przepisy ustawy o bibliotekach.

Biblioteki, zakłady publiczne, bądź też wchodzące w skład jednostek organizacyjnych, które są zakładami publicznymi (instytucjami tworzonymi przez państwo, przez organy samorządu terytorialnego w celu zaspokojenia kulturalnych, edukacyjnych i innych potrzeb społeczeństwa, w ramach konstytucyjnych obowiązków państwa), udostępniają swoje zbiory nieodpłatnie. Natomiast problem odpłatności za usługi instytucji niepublicznej regulowany jest przez akty normatywne regulujące zasady działania tej instytucji, jej jednostek organizacyjnych.

5. Użyczenie

Zajmując się problematyką prawa obowiązującego w instytucji publicznej trzeba wskazać, że do stosunków między użytkownikiem a zakładem mogą odnosić się niektóre przepisy kodeksu cywilnego, m.in. postanowienia mówiące o „użyczeniu”. Art. 710 kc stanowi: *Przez umowę użyczenia użyczający zobowiązuje się zezwolić biorącemu, przez czas oznaczony lub nieoznaczony, na bezpłatne używanie oddanej mu w tym celu rzeczy*. Biblioteka jest przecież „użyczającym”, daje ona („udostępnia”) „biorącemu” („użytkownikowi”) „elementy” – pozycje ze swoich zbiorów.

rów – poszczególne dzieła. Biblioteka użycza ich także prezencyjnie, zezwalając „biorącemu”, użytkownikowi, na korzystanie z nich, używanie ich zgodnie z przeznaczeniem, w czytelni. Biblioteka wypożycza woluminy, jednostki materiałów bibliotecznych na czas oznaczony, po to, aby użytkownik mógł wypożyczone materiały biblioteczne *używać w sposób odpowiadający jej właściwościom i przeznaczeniu* (art. 712 § 2 kc). I dalej: *Biorący do używania jest odpowiedzialny za przypadkową utratę lub uszkodzenie rzeczy, jeżeli jej używa w sposób sprzeczny z umową albo z właściwościami lub z przeznaczeniem rzeczy, albo gdy nie będąc do tego upoważniony przez umowę ani zmuszony przez okoliczności powierza rzecz innej osobie, a rzecz nie byłaby uległa utracie lub uszkodzeniu, gdyby jej używał w sposób właściwy albo gdyby ją zachował u siebie* (art. 714 kc). *Jeżeli biorący używa rzeczy w sposób sprzeczny z umową albo z właściwościami lub przeznaczeniem rzeczy, jeżeli powierza rzecz innej osobie nie będąc do tego upoważniony przez umowę ani zmuszony przez okoliczności, albo jeżeli rzecz stanie się potrzebna użyczającemu z powodów nie przewidzianych w chwili zawarcia umowy, użyczający może żądać zwrotu rzeczy, chociażby umowa była zawarta na czas oznaczony* (art. 716 kc). Także na pewno „na miejscu”, pozostające w zgodzie z postanowieniami regulaminu zakładowego, są inne przepisy kodeksu cywilnego, np. art. 718: § 1. *Po zakończeniu użyczenia biorący do używania obowiązany jest zwrócić użyczającemu rzecz w stanie nie pogorszonym; jednakże biorący nie ponosi odpowiedzialności za zużycie rzeczy będące następstwem prawidłowego używania.* § 2. *Jeżeli biorący do używania powierzył rzecz innej osobie, obowiązek powyższy ciąży także na tej osobie.*

Do wypożyczalni, która prowadzona jest jako placówka prowadząca działalność gospodarczą¹⁰ nie odnoszą się przepisy kodeksu cywilnego o użyczeniu. Odpłatne wypożyczanie to najem rzeczy¹¹, czynność do której odnoszą się art. 659-679 kc. Z uwagi na to, że usługi biblioteczne rzadko (a może wcale) stanowią przedmiot działalności gospodarczej, że nie są mi znane przypadki tworzenia bibliotek, wypożyczalnie, z zamiarem uzyskiwania z tego tytułu, zysku, nie rozwijam tu szerzej tematu „najmu materiałów bibliotecznych”.

¹⁰ Ustawa z dnia 19 listopada 1999 r. „Prawo działalności gospodarczej” ogłoszona w Dz. U. Nr 101, poz. 1178 z późn. zm. w art. 2 ust. 1 definiuje pojęcie „działalność gospodarcza”: *Działalnością gospodarczą w rozumieniu ustawy jest zarobkowa działalność wytwórcza, handlowa, budowlana, usługowa..., wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły.*

¹¹ Art. 659 § 1 kc: *Przez umowę najmu wynajmujący zobowiązuje się oddać najemcy rzecz do używania przez czas oznaczony lub nieoznaczony, a najemca zobowiązuje się płacić wynajmującemu umówiony czynsz.*

O przepisach tych trzeba wiedzieć, bowiem mogą one być użyteczne w sytuacji, kiedy zgłaszane będzie pod adresem byłego użytkownika roszczenia o zwrot wypożyczonych materiałów bibliotecznych bądź o zapłatę należności za poniesioną przez bibliotekę szkodę. Wiedzę o tych przepisach kodeksu cywilnego trzeba koniecznie wykorzystać opracowując regulamin biblioteczny, regulamin zakładowy określający „zasady i warunki korzystania z biblioteki”.

6. Czytelnik – użytkownik i klient

Chciałbym także zwrócić uwagę na to, że pojęcia „użytkownik” i „klient” nie są synonimami¹². Niektórzy bibliotekarze głoszą poglądy, że są to pojęcia jednoznaczne, że pojęcie „klient” jest lepsze od pojęcia „użytkownik”, że jest to nazwa czytelnika „nowocześniejsza”, lepiej odpowiadająca obecnemu charakterowi usług bibliotecznych i lepiej określająca osobę korzystającą z tych usług¹³. To są dwa różne określenia. O użytkownikach mówimy, kiedy mamy na myśli czytelników bibliotek – zakładów publicznych (są oni podporządkowani „władztwu zakładowemu”, z mocy prawa obowiązuje ich stosowanie się do regulaminów zakładowych). Pojęcie użytkownik ma ścisły związek z nazwą czynności prawnej (omówionej wyżej), z użyczeniem. Użyczenie jest czynnością nieodpłatną, stąd też pogląd, że osoba nieodpłatnie korzystająca z określonych usług, jest użytkownikiem. Dodać można, że w kodeksie cywilnym jest jeszcze inne, podobnie brzmiące określenie – „użytkowanie”. „Użytkowanie” to ograniczone prawo rzeczowe, które polega na korzystaniu z cudzej rzeczy (np. rzeczy stanowiącej własność biblioteki) i możliwości pobierania płynących z tego korzystania pożytków (a pożytkiem jest na pewno także dokształcanie się, uzupełnianie swojej wiedzy, wzbogacanie intelektualne, kulturalne). Warunkiem tego korzystania jest właściwe „zachowanie substancji” i dotychczasowego przeznaczenia przedmiotu użytkowania. I nie jest tu istotne, że zakres usług biblioteki w ostatnich latach bardzo się „poszerzył”, że często mamy do czynienia z „użytkownikami jednorazowymi”, z osobami, które przychodzą do nas z prośbą o tylko jedną informację bądź też korzystają z innych usług biblioteki. Te osoby korzystają z usług bibliotecznych nieodpłatnie, to także „użytkownicy”, „destynatariusze”.

¹² B. Howorka: *Użytkownik czy klient*. „Bibliotekarz” 2004, nr 9, s. 16-20.

¹³ Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Bibliotekarzy zorganizowanej przez Bibliotekę UMK w Toruniu, w dniach od 4 do 6 grudnia 2003 r. opublikowane na stronach EBIB.

Należy tu wyjaśnić, co oznacza to pojęcie. Destynatariusz, beneficjariusz – użytkownik, osoba korzystająca z nieodpłatnych usług zakładu publicznego (oczywiście mogą tu występować pewne, dozwolone przepisami, odstępstwa od zasady nieodpłatności, tego przykładem są zapisy art. 14 ust. 2 ustawy o bibliotekach; odpłatność ma jedynie pokrywać własne koszty zakładu i nie może przekraczać kosztów wykonania usługi). Użytkownik z zasady jest podporządkowany władztwu zakładowemu, może to być podporządkowanie dobrowolne (m.in. w uczelni publicznej: student, w bibliotece publicznej: czytelnik, w szpitalu publicznym: pacjent itp.), jak i przymusowy pobyt w zakładzie, np. w zakładzie karnym (stosunek administracyjnoprawny). Osobę korzystającą z usług zakładu mającego charakter niepublicznego łączy umowa z tym zakładem (stosunek cywilnoprawny), płaci ona za świadczone jej usługi, jest ona klientem zakładu.

Klientami nazywamy te osoby, które korzystają z usług instytucji niemających statusu zakładów publicznych, które nie są zakładami publicznymi (m.in. uczelni niepublicznych), osoby, które z instytucją (kulturalną, oświatową itp.) łączy stosunek umowny. Zawierając umowę klient zobowiązuje się m.in. do przestrzegania regulaminów, które obowiązują w instytucji, która jest stroną umowy. Jakie jest pochodzenie pojęcia „klient”? W prawie rzymskim: *Cientes – klienci, ludzie wolni, przebywający stale w Rzymie jako poddani jednego z rodów patrycjuszowskich (...), nie będący jego członkami, a jedynie pozostający pod opieką tego rodu, sprawowaną przez patrona (...). C, w zamian za ochronę polityczną i osobistą, byli zobowiązani do posłuszeństwa i wierności (obsequium et fides) w stosunku do patrona oraz do wykonywania pewnych świadczeń (np. musieli się przyczynić do wyposażenia córki patrona, jeśli jego majątek nie był wystarczający, pokrywać część kosztów wynikających z pełnienia przez patrona urzędu). Geneza (...) nie jest wyjaśniona (...)*¹⁴. Inne, odnoszące się do sytuacji „współczesnych”, nieprzeczące prezentowanym przeze mnie poglądom, definicje zostały zacytowane w jednym z referatów wygłoszonych na konferencji w 2003 r., w Toruniu¹⁵. Z pojęciem „klient” spotykamy się także w naszej historii na określenie osoby, która korzysta z czyjegoś mecenatu, ale jednocześnie jest zobowiązana do świadczenia usług wzajemnych, do lojalności wobec swojego patrona, do wspierania

¹⁴ *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*. Red.: W. Wołodkiewicz. Warszawa: Wydaw. Wiedza Powszechna 1986, s. 33.

¹⁵ H. Ganińska, E. Lepkowska: *Użytkownik/klient i usługi biblioteczno-informacyjne w środowisku uczelni technicznych*. Referat wygłoszony na ogólnopolskiej konferencji bibliotekarzy zorganizowanej przez Bibliotekę UMK w Toruniu, w dniach 4-6 grudnia 2003 r. Dostęp na stronach EBIB.

go np. swoją twórczością, a przede wszystkim poparciem politycznym. Także współczesna encyklopedia odwołuje się do tego, łacińskiego określenia. Encyklopedyczna (współczesna) definicja omawianego pojęcia mówi, że klientem jest osoba korzystająca ze świadczeń („opieki”) w wyniku zawarcia umowy (np. umowa z adwokatem, z radcą prawnym). Klientem nazywa się także osoby, które są stronami w umowie kupna sprzedaży, mówimy tak o osobie, która coś kupuje (np. klienta w sklepie) bądź też zleca wykonanie jakiejś usługi (np. naprawy sprzętu domowego). Klientami są strony stosunku cywilnoprawnego, osoby korzystające z usług zakładów niepublicznych, płacąc za te usługi. Klientem jest więc osoba, która zobowiązana jest nie tylko do określonego zachowania (tak, jak użytkownik), ale także do umownego świadczenia na rzecz drugiej osoby stosunku prawnego, obecnie najczęściej zapłaty, a dawniej udzielania poparcia politycznego, np. w wyborach, głosowaniach, świadczenia „artystycznego”, wykonywania określonych prac, także „twórczych”, np. pisanie utworów „literackich” – panegiryków itp.

Z klientami spotykamy się w zakładach, które utworzone zostały i działają po to, by osiągać określony zysk, w jednostkach prowadzących działalność gospodarczą. Mogą to być także biblioteki działające jako zakłady niepubliczne. Przepisami rządzącymi stosunkami między ew. wypożyczalnią „prywatną”, odpłatnie wypożyczającą materiały biblioteczne, a jej klientem są, jak to już wyżej wspomniałem, przepisy o najmie rzeczy, art. 659 i nast. kc.

7. Postępowanie nakazowe i upominawcze

Wspomniane tu, powyżej przepisy kodeksu cywilnego o użyczeniu (art. 710 i nast.) umożliwiają skorzystanie z drogi sądowej w sytuacji, kiedy były czytelnik (były, bo chodzi tu o osobę, która w sposób rażący naruszyła postanowienia regulaminu zakładowego, o których jest mowa w art. 14 ust. 4 ustawy o bibliotekach, i powinna być wykreślona z grona osób korzystających z usług biblioteki, osobą, którą nie łączy już z biblioteką stosunek administracyjnoprawny) dopuścił do powstania wierzytelności wobec biblioteki, kiedy np. zgubił lub zniszczył udostępnione mu materiały biblioteczne i wyrządzonej bibliotece szkody nie zamierza naprawić. Komisja skontrolna (lub inny upoważniony, powołany do takich działań organ biblioteki) ustala wysokość szkody. Ta wycena stanowi podstawę do wysłania na adres dłużnika wezwania do zapłaty.

Bardzo często dochodzi do takiej sytuacji, w której dłużnik nie reaguje na wezwanie bądź też odmawia zapłacenia odszkodowania wierzycielowi (bibliotece). Podstawę dalszego postępowania biblioteki stanowią przepisy regulaminu zakładowego, regulaminu mówiącego o zasadach i warunkach korzystania z usług biblioteki stanowiącego o stosowanych w takiej sytuacji procedurach, przepisy, które dłużnik miał obowiązek znać, stanowiły on bowiem warunek zakwalifikowania zainteresowanego do grona czytelników.

Jak to już wskazałem, wobec osoby, która nie stosowała się do przepisów regulaminu zakładowego (rażąco naruszyła obowiązki, które na siebie przyjęła, do przestrzegania których się zobowiązała), m.in. nie zwróciła w terminie wypożyczonych materiałów bibliotecznych (i nie jest już użytkownikiem biblioteki), powinno się wdrożyć procedurę przewidzianą przez przepisy kodeksu postępowania cywilnego.

Pierwszą czynnością, jaka trzeba podjąć wobec dłużnika, to wysłanie na jego adres, za dowodem potwierdzenia, a co najmniej listem poleconym, „wezwania ostatecznego”, pisma, w którym biblioteka żąda zwrotu wypożyczonych materiałów bibliotecznych bądź też zapłacenia kwoty stanowiącej wartość tych materiałów wraz z kosztami biblioteki związanymi z dochodzeniem zwrotu „użyczonych rzeczy”. Wezwanie powinno zawierać pouczenie – informację, że w razie niezapłacenia dochodzonej wierzytelności, sprawa zostanie skierowana na drogę sądową. Brak reakcji dłużnika na to wezwanie zobowiązuje wierzyciela (bibliotekę) do wdrożenia postępowania nakazowego lub upominawczego.

Kodeks postępowania cywilnego w sprawie postępowania nakazowego i upominawczego stanowi, że:

1) nakazy zapłaty, zarówno w postępowaniu nakazowym (art. 484¹ kpc.), jak i w postępowaniu upominawczym (art. 497¹ kpc.) wydają sądy rejonowe i okręgowe (decyduje tu wysokość dochodzonej kwoty); rozpoznanie tych spraw następuje na posiedzeniu niejawnym;

2) nakaz zapłaty w postępowaniu nakazowym może być wydany, jeśli powód (w naszym wypadku biblioteka) dochodzi od pozwanego (b. czytelnika) roszczenia pieniężnego (albo świadczenia innych rzeczy zamiennych), a okoliczności uzasadniające dochodzone żądanie są udowodnione m.in. dołączonym do pozwu należycie wypełnionym rewersem, którego prawdziwość i treść nie nasuwają wątpliwości (art. 485 §1 i 2 kpc.); do pozwu mogą być dołączone także inne dokumenty, takie, jak:

a) dokument urzędowy albo

b) zaakceptowany przez dłużnika wystawiony przez bibliotekę rachunek bądź też

- c) wezwanie dłużnika do zapłaty i pisemne oświadczenie dłużnika, że dług uznaje, w końcu
 - d) zaakceptowane przez dłużnika żądanie zapłaty, zwrócone przez bank z powodu braku środków na rachunku bankowym dłużnika;
- 3) nakaz zapłaty w postępowaniu upominawczym może być wydany, jeśli powód dochodzi roszczenia pieniężnego (art. 498 kpc.), a roszczenie to:
- a) nie jest oczywiście bezzasadne,
 - b) nie budzą wątpliwości okoliczności przytoczone w pozwie,
 - c) nie ma związku ze świadczeniem wzajemnym i pozew może być doręczony, znane jest miejsce pobytu pozwanego (dłużnika, zobowiązanego wobec biblioteki) (art. 499 kpc.),
- 4) sąd w nakazie zapłaty nakazuje pozwanemu, by w ciągu dwóch tygodni od dnia doręczenia nakazu zaspokoił roszczenie w całości wraz z kosztami albo wniósł w tym terminie zarzuty (w postępowaniu nakazowym – art. 491 §1 kpc) lub sprzeciw (dołączając pozew wraz z pouczeniem o sposobie wniesienia sprzeciwu) oraz o skutkach niezaskarżenia nakazu (w postępowaniu upominawczym – art. 502 § 1 kpc.);
- 5) zarówno zarzuty, jak też i sprzeciw wnosi się do sądu, który wydał nakaz zapłaty (art. 493 § 1 wzgl. art. 503 § 1 kpc.);
- 6) nakaz zapłaty, przeciw któremu w całości lub w części nie wniesiono skutecznie zarzutów bądź sprzeciwu, ma skutki prawomocnego wyroku (art. 492 § 2 wzgl. art. 504 § 2 kpc);
- 7) w razie prawidłowego wniesienia zarzutów bądź sprzeciwu, przewodniczący sądu wyznacza rozprawę i zarządza doręczenie sprzeciwu powodowi (art. 495 § 1 wzgl. art. 505 § 1 kpc.); rozpoznanie zarzutów wzgl. sprzeciwu następuje na rozprawie;
- 8) nakaz zapłaty wydany w postępowaniu nakazowym stanowi tytuł zabezpieczenia i jest wykonalny bez wydawania klauzuli wykonalności (art. 492 § 1 kpc.);
- 9) nakaz zapłaty wydany w postępowaniu upominawczym, przeciwko któremu w całości lub w części nie wniesiono skutecznie sprzeciwu, ma skutki prawomocnego wyroku (art. 504 § 2 kpc.).

Jak z tego wynika, powód (biblioteka) dysponujący wystawionym przez pozwanego (byłego czytelnika) rewersem (należycie wypełnionym, którego prawidłowość i treść nie nasuwają wątpliwości) może wystąpić do właściwego sądu o wydanie nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym. Natomiast w sytuacji, kiedy roszczenie nie jest oparte o rewers bądź też o dokumenty, wymienione w art. 485 § 1 kpc., np. gdy opiera się o zapisy komputerowe biblioteki, wówczas w uzasadnieniu pozwu biblioteki w postępowaniu upominawczym należy wskazać na to,

że w posiadaniu powoda jest oświadczenie pozwanego, że: 1) zna postanowienia regulaminu zakładowego i zobowiązuje się do nich stosować; 2) przyjmuje do wiadomości sposób dokumentowania wypożyczeń (np. w oparciu o zapisy komputerowe) stosowany w bibliotece, i 3) potwierdza otrzymanie „karty czytelnika”, bez przedłożenia której biblioteka nie może zmienić zapisów na jego koncie, „karty” stanowiącej „klucz” do komputerowego konta czytelnika, do rejestru jego wypożyczeń, a także potwierdza, że wie, iż „karty” nie wolno odstępować, a o jej utracie należy niezwłocznie powiadomić bibliotekę w celu zablokowania konta.

8. Wzór pozwu w postępowaniu nakazowym

Igrekowo, dnia 15 stycznia 2010 r.

Do
Sądu Rejonowego
w Ipsilonowie
Wydział Cywilny

Powódka: Gminna Biblioteka Publiczna
w Igrekowie, ul. Iksińskiego 55
Pozwany: Jan Nowakowski,
zam. w Igrekowie, ul. Zetów 2 m. 5

Wartość przedmiotu sporu: 130,00 zł

P o z e w w postępowaniu nakazowym

Wnoszę:

o orzeczenie nakazem, by pozwany Jan Nowakowski zapłacił powodowej Gminnej Bibliotece Publicznej w Igrekowie kwotę 130,00 zł (słownie: sto trzydzieści złotych) z ustawowymi odsetkami za czas od 15 października 2009 r. oraz kosztami postępowania w terminie 7 dni od daty otrzymania nakazu zapłaty, względnie w tym terminie wniósł zarzuty.

W przypadku wniesienia przez pozwanego zarzutów wnoszę:

- 1) o zasądzenie przez Sąd Rejonowy od pozwanego na rzecz powódki kwoty 130,00 zł (słownie: stotrydzieści złotych) z ustawowymi odsetkami od dnia 15 października 2009 r. do dnia zapłaty,
- 2) o zasądzenie od pozwanego na rzecz powódki kosztów procesu według norm przepisanych,
- 3) o przeprowadzenie rozprawy także w nieobecności powódki.

Uzasadnienie

Powódka w dniu 15 marca 2009 r. wypożyczyła pozwanemu na okres trzech miesięcy 3 tomy poezji Adama Mickiewicza o wartości 120,00 zł. Koszty wezwania

do zwrotu wypożyczonych dzieł wyniosły 10,- zł. Stosownie do postanowień regulaminu stanowiącego o zasadach i warunkach korzystania z biblioteki wypożyczone materiały biblioteczne powinny być zwrócone do Biblioteki najpóźniej w dniu 15 czerwca 2009 r. Pozwany stwierdził, że zna przepisy regulaminu i że otrzymał wymienione materiały biblioteczne, składając należycie wypełniony i podpisany w obecności bibliotekarza rewers. Wypożyczone materiały biblioteczne nie zostały zwrócone.

Dowód: należycie wypełniony rewers, którego prawdziwość i treść nie nasuwają wątpliwości, podpisany przez pozwanego dnia 15 marca 2009 r.

Powódka wezwała pozwanego, dnia 25 sierpnia 2009 r. listem poleconym, do zwrotu wypożyczonych materiałów bibliotecznych.

Dowód: kopia wezwania wraz z „potwierdzeniem nadania” w Urzędzie Poczтовым w Igrekowie w dniu 25 sierpnia 2009 r. wraz z podpisanym przez pozwanego dowodem doręczenia.

Wezwanie pozostało bez odpowiedzi.

W tym stanie sprawy pozew jest uzasadniony.

Dyrektor Biblioteki
Jan Abecadłowski

Załączniki:

- 1) rewers biblioteczny podpisany przez pozwanego w dniu 15 marca 2009 r.,
- 2) kopia wezwania do zwrotu wypożyczonych materiałów bibliotecznych z dnia 25 sierpnia 2009 r. wraz z „potwierdzeniem nadania” listem poleconym oraz dowodem doręczenia,
- 3) odpisy pozwu i załączników.

9. Wzór pozwu w postępowaniu upominawczym

Igrekovo, dnia 15 stycznia 2010 r.

Do
Sądu Rejonowego
w Ipsydonowie
Wydział Cywilny

Powódka: Gminna Biblioteka Publiczna
w Igrekowie, ul. Iksińskiego 55
Pozwany: Jan Nowakowski,
zam. w Igrekowie, ul. Zetów 2 m. 5

Wartość przedmiotu sporu: 130,00 zł

Pozew
w postępowaniu upominawczym

Wnoszę:

o orzeczenie nakazem, by pozwany Jan Nowakowski zapłacił powodowej Gminnej Bibliotece Publicznej w Igrekowie kwotę 130,00 zł (słownie: sto trzydzie-

ści złotych) z ustawowymi odsetkami za czas od 15 października 2009 r. oraz kosztami postępowania w terminie 7 dni od daty otrzymania nakazu zapłaty, względnie w tym terminie wniósł sprzeciw.

W przypadku zgłoszenia sprzeciwu wnoszę:

1) o zasądzenie przez Sąd Rejonowy od pozwanego na rzecz powódki kwoty 130,00 zł (słownie: stotrzydzieści złotych) z ustawowymi odsetkami od dnia 15 października 2009 r. do dnia zapłaty,

2) o zasądzenie od pozwanego na rzecz powódki kosztów procesu według norm przepisanych,

3) o przeprowadzenie rozprawy także w nieobecności powódki.

Uzasadnienie

Powódka w dniu 15 marca 2009 r. wypożyczyła pozwanemu na okres trzech miesięcy 3 tomy poezji Adama Mickiewicza o wartości 120,00 zł. Koszty wezwania do zwrotu wypożyczonych dzieł wyniosły 10,- zł. Stosownie do postanowień regulaminu stanowiącego o zasadach i warunkach korzystania z biblioteki wypożyczone materiały biblioteczne powinny być zwrócone do Biblioteki najpóźniej w dniu 15 czerwca 2009 r. Pozwany, dokonując zapisu do Biblioteki stwierdził, że zna przepisy regulaminu i przyjmuje do wiadomości, że wypożyczenia dokumentowane są zapisami na komputerowym koncie czytelnika oraz że możliwość zmiany w tych zapisach może nastąpić wyłącznie po przedłożeniu dyżurnemu bibliotekarzowi „karty czytelnika” stanowiącej „klucz” do jego rejestru wypożyczeń. Pozwany został także pouczone, że „karty czytelnika” nie wolno odstępować, a o jego utracie należy bezzwłocznie poinformować Bibliotekę w celu zablokowania konta. Pozwany nie zgłaszał utraty „karty czytelnika”.

Dowód: kopia podpisanego przez pozwanego oświadczenia, że zna postanowienia regulaminu oraz, że otrzymał „kartę czytelnika” i stosowne pouczenie.

Powódka wezwała pozwanego, dnia 25 sierpnia 2009 r. listem poleconym, do zwrotu wypożyczonych materiałów bibliotecznych.

Dowód: kopia wezwania wraz z „potwierdzeniem nadania” w Urzędzie Poczтовым w Igrekowie w dniu 25 sierpnia 2009 r.

Wezwanie pozostało bez odpowiedzi.

W tym stanie sprawy pozew jest uzasadniony.

Dyrektor Biblioteki
Jan Abecadłowski

Załączniki:

1) oświadczenie podpisane przez pozwanego w dniu 15 marca 2009 r., że zna postanowienia regulaminu stanowiącego o zasadach i warunkach korzystania z biblioteki i że został pouczone o sposobie korzystania z „karty czytelnika”,

2) kopia wezwania do zwrotu wypożyczonych materiałów bibliotecznych z dnia 25 sierpnia 2009 r. wraz z „potwierdzeniem nadania” listem poleconym oraz podpisanym przez pozwanego dowodem doręczenia,

3) odpisy pozwu i załączników.

IX. Pracownicy biblioteki

1. Profesjonalista

Chyba prawdziwe jest twierdzenie, że człowiekiem szczęśliwym jest nie tylko ta osoba, która cieszy się dobrym zdrowiem, której bardzo dobrze układa się życie osobiste, rodzinne, a także osoba, która dokonała jej zdaniem właściwego wyboru zawodu, której praca zawodowa przynosi dużo satysfakcji. Warunkiem osiągnięcia satysfakcji z wykonywanej pracy jest m.in. przemyślany wybór zawodu i miejsca pracy oraz dobre przygotowanie zawodowe, potwierdzone przewidzianymi przez przepisy prawa dokumentami. Aby stać się „prawdziwym”, tzn. formalnie uznanym profesjonalistą, posiadać stosowny dyplom, trzeba spełnić szereg przewidzianych przepisami prawa warunków, ukończyć odpowiednią szkołę średnią i uzyskać maturę, ukończyć uczelnię, napisać wymaganą prawem pracę dyplomową, zdać niezbędne (także określone stosownymi przepisami) egzaminy końcowe. Przewidziane przepisami prawa..., wymaganą prawem..., określone stosownymi przepisami... A więc problematyka „zawodu” pozostaje w ścisłym związku z prawem. Inaczej mówiąc: sprawy zawodu są na pewno przedmiotem zainteresowania prawa, prawników...

2. Pojęcia „zawód” i „specjalność” w przepisach

W „Klasyfikacji zawodów i specjalności” stanowiącej załącznik do rozporządzenia Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 8 grudnia 2004 r.¹ zamieszczone zostały definicje pojęć „zawód” i „specjalność”.

Zawód zdefiniowany został jako zbiór zadań (zespół czynności) wyodrębnionych w wyniku społecznego podziału pracy, wykonywanych stale lub

¹ Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 8 grudnia 2004 r. Dz. U. 2004 Nr 256, poz. 2644.

z niewielkimi zmianami przez poszczególne osoby i wymagających odpowiednich kwalifikacji (wiedzy i umiejętności), zdobytych w wyniku kształcenia lub praktyki. Wykonywanie zawodu stanowi źródło dochodów.

Zawód może się dzielić na specjalności. Specjalność jest wynikiem podziału pracy w ramach zawodu, zawiera część czynności o podobnym charakterze (związanych z wykonywaną funkcją lub przedmiotem pracy), wymagających pogłębionej lub dodatkowej wiedzy i umiejętności, zdobytych w wyniku dodatkowego szkolenia lub praktyki.

3. Zawód bibliotekarza w ustawie o bibliotekach

Obowiązująca ustawa o bibliotekach odnosi się do problemu zawodu bibliotekarza w rozdz. 11 („Pracownicy biblioteki”) tylko w jednym (19) artykule. Ust. 1 tego artykułu stanowi, że grupę zawodową (a nie zawód) bibliotekarzy tworzą pracownicy zatrudnieni na stanowiskach bibliotekarskich, osoby, które powinny (a więc nie muszą) posiadać kwalifikacje bibliotekarskie. W ust. 2 wymienione są dwie podgrupy wspomnianej wyżej grupy zawodowej: 1) pracownicy służby bibliotecznej i 2) bibliotekarze dyplomowani. Są tam także wymienione stanowiska, na których pracownicy biblioteki mogą być zatrudniani. Trzeba tutaj wskazać, że stanowiska te występują głównie w bibliotekach publicznych, w innych bibliotekach mogą i występują inne tabele stanowisk (np. w szkołach wyższych nie występuje stanowisko starszego kustosa). Problemy dotyczące bibliotekarzy dyplomowanych są regulowane w aktach normatywnych stanowiących o działalności szkół wyższych (ustawa: Prawo o szkolnictwie wyższym, a także przepisy wykonawcze do tej ustawy). Dodać należy, że ust. 3 art. 29 ustawy o bibliotekach pozwala na zatrudnianie w bibliotekach, w razie potrzeby, specjalistów innych zawodów związanych z działalnością bibliotekarską. Czy są to przepisy potrzebne? Przecież ustawa dopuszcza (w ust. 1 art. 29), by osoby te były zatrudniane na stanowiskach bibliotekarskich. Zgodnie z tymi przepisami pracownicy zatrudniani na tych stanowiskach tylko powinni, ale wcale nie muszą, posiadać kwalifikacji bibliotekarskich.

Jak z tego wynika, art. 29 ustawy nie reguluje nawet najważniejszych problemów dotyczących zawodu bibliotekarza. Dlatego nie należy się dziwić temu, że wielu bibliotekarzy uważa, iż w ustawie o bibliotekach, akcie normatywnym mającym charakter przepisów ogólnych, nie są potrzebne postanowienia mówiące o zawodzie bibliotekarza, że o tych sprawach powinny stanowić przepisy regulujące problemy pracownicze

w poszczególnych instytucjach (przepisy szczegółowe, stanowiące o zakładach i pracownikach instytucji kultury, o szkołach wyższych i in.). Znane są także i takie poglądy, że trudno mówić obecnie o tym, by istniał jednolity zawód bibliotekarza, bowiem obecnie w bibliotekach pracują (i muszą pracować, bo taka jest specyfika nowoczesnej biblioteki) osoby reprezentujące różne zawody (zawody, sic!).

4. Zawód bibliotekarza w klasyfikacji zawodów i specjalności

A jak to wygląda od strony formalnej, jak o tym stanowią przepisy zajmujące się problematyką zawodów?

W załączniku do powołanego tu już, wyżej, rozporządzenia ministra Gospodarki i Pracy z dnia 8 grudnia 2004 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz zakresu jej stosowania² znajdują się następujące informacje:

1. W „grupie wielkiej” klasyfikacji poz. 2 to: **Specjaliści**. *Grupa ta obejmuje zawody wymagające posiadania wysokiego poziomu wiedzy zawodowej, umiejętności oraz doświadczenia w zakresie nauk technicznych, przyrodniczych, społecznych, humanistycznych i pokrewnych. Ich głównymi zadaniami są: wdrażanie do praktyki koncepcji i teorii naukowych lub artystycznych, powiększanie dotychczasowego stanu wiedzy poprzez badania i twórczość oraz systematyczne nauczanie w tym zakresie.* W tej „grupie wielkiej” występuje „grupa duża”: 24. **Pozostali specjaliści**, a dalej „grupa średnia”: 243. **Archiwiści, bibliotekoznawcy i specjaliści informacji naukowej**, w niej „grupa elementarna”: 2432. **Bibliotekoznawcy i specjaliści informacji naukowej**, a w niej „zawody”: 243201. **Bibliotekoznawca**; 243202. **Specjalista informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej**; 243290. **Pozostali bibliotekoznawcy i specjaliści informacji naukowej**³.

2. W „grupie wielkiej” klasyfikacji poz. 3 to: **Technicy i inny średni personel**. *Grupa ta obejmuje zawody wymagające wiedzy, umiejętności i doświadczenia niezbędnych do wykonywania głównie prac technicznych i podobnych, związanych z badaniem i stosowaniem naukowych i artystycznych koncepcji i metod działania.* W tej „grupie wielkiej” występuje „grupa duża”: 34. **Pracownicy pozostałych specjalności**, a dalej „grupa średnia”: 348. **Pracownicy archiwów, bibliotek i informacji naukowej**,

² Dz. U. 2004 nr 256, poz. 2644.

³ W cudzysłowach nazwy z „Klasyfikacji zawodów i specjalności”, z załącznika do rozporządzenia Ministra Gospodarki i Pracy¹.

w niej „grupa elementarna”: 3482. **Pracownicy bibliotek i informacji naukowej**, a w niej „zawody”: 348201. **Asystent informacji naukowej** (zawód szkolny: Technik informacji naukowej); 348202. **Bibliotekarz**; 348290. **Pozostali pracownicy bibliotek i informacji naukowej**.

3. W „Klasyfikacji zawodów i specjalności” są jeszcze inne, ważne informacje. M.in. są tam takie zapisy, które w pewnym stopniu mogą odnosić się do spraw bibliotekarzy:

1) *pracownicy naukowci, którzy jednocześnie są nauczycielami akademickimi, powinni być klasyfikowani jako nauczyciele szkół wyższych, a nie jako specjaliści w swojej dziedzinie*; („grupa wielka”: 2, „grupa duża”: 23, grupa elementarna: 231, „zawody”: 2311. Nauczyciele szkół wyższych).

2) *w przypadkach, kiedy zadania pracownika wymagają wiedzy umiejętności zdobywanych na różnych poziomach wykształcenia, jego zawód powinien być klasyfikowany zgodnie z zadaniami wymagającymi najwyższego poziomu, np. jeśli pracownik projektujący systemy komputerowe wykonuje również prace operatora wprowadzania danych, to pracownik ten powinien być klasyfikowany w grupie wielkiej 2 jako projektant systemów komputerowych; [...]*.

Zawody lub specjalności, których nie można przyporządkować do konkretnych pozycji ujętych w klasyfikacji, należy klasyfikować pod pozycją... 90... gdzie indziej nie sklasyfikowani, znajdującą się na końcu większości grup elementarnych.

Trzeba się tu także odwołać do innego oficjalnego dokumentu regulującego sprawy zawodów występujących w naszym państwie, do „Przewodnika po zawodach”⁴. Przeglądając wydanie internetowe tego „Przewodnika...”⁵ znalazłem tam zapisy o grupie zawodów, oznaczonej jako: „III.D. Bibliotekarstwo, archiwistyka, informacja naukowa”, i dalej informacje o trzech interesujących nas zawodach: 1) „(75) Bibliotekarz”, 2) „(76) Bibliotekoznawca”, 3) „(79) Specjalista informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej” (ponadto w tej grupie: „(77) Archiwista” i „(78) Archiwista zakładowy”). A więc formalnie, wg „Przewodnika...”, a także wg powołanych wyżej przepisów – rozporządzenia Ministra Gospodarki i Pracy, w naszym kraju, obok zawodu „bibliotekarz”, występują także takie zawody, jak: „bibliotekoznawca” i „specjalista informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej”.

⁴ „Przewodnik po zawodach”. Wyd. II. Klasyfikacja zawodów i specjalności zmodyfikowana na zlecenie Ministerstwa Gospodarki, pracy i Polityki Społecznej obowiązująca od dnia 1 stycznia 2003 r. Warszawa 2003. Tom I.

⁵ www.psz.praca.gov.pl.

Charakterystyka tych zawodów to łącznie kilkanaście stron „Przewodnika...”, trudno aby ją w całości zacytować w stosunkowo krótkim tekście. Dlatego przytaczam tu tylko najistotniejsze informacje.

O „zadaniach i czynnościach roboczych” w „Przewodniku...” (zawód: **Bibliotekarz**, s. I-451 i nast.; kod zawodu: 348202) są następujące informacje:

Bibliotekarstwo należy do zawodów, które oprócz funkcji usługowej, a więc w tym wypadku zadań związanych z udostępnianiem zbiorów, mają do spełnienia szczególną misję. Biblioteka działająca w określonym środowisku powinna stanowić dla niego centrum informacji oraz upowszechniania wiedzy i kultury, rozbudzać i kształtować zainteresowania i potrzeby czytelnicze, organizować wystawy, odczyty i spotkania autorskie. A więc zadania jej mają w szerokim tego słowa znaczeniu charakter informacyjny i edukacyjny.

Tradycyjne funkcje bibliotekarza to gromadzenie, opracowanie i udostępnianie materiałów bibliotecznych, takich jak książki, czasopisma oraz zbiory specjalne (stare druki, rękopisy), materiały kartograficzne, audiowizualne itp. W małych bibliotekach wszystkie te funkcje pełni jedna lub kilka osób, w dużych – wyodrębnione działy. Cele i zakres pracy bibliotekarza zależą od typu biblioteki – są one różne np. w bibliotece szkolnej i naukowej.

Gromadzenie zbiorów odbywa się głównie przez zakup (w tym prenumeratę), wymianę i dary. Pracownik działu gromadzenia zbiorów musi znać dobrze profil zbiorów i zasady polityki gromadzenia ich. Zadaniem jego jest śledzenie zapowiedzi i nowości wydawniczych, odwiedzanie księgarń, targów i wystaw książek. Prace w tym zakresie ułatwić mu może prowadzenie rozmaitych zautomatyzowanych lub tradycyjnych kartotek: dokonanych zakupów, adresów księgarń i wydawnictw.

Wszystkie nowe nabytki są ewidencjonowane w specjalnych rejestrach, wpisywane do ksiąg inwentarzowych, a następnie znakowane pieczątką i numerami (sygnaturami) określającymi ich miejsce w magazynie lub czytelni. Bibliotekarz prowadzi też selekcję zbiorów i ewidencję ubytków (pozycji zagubionych lub wycofanych). W ustalonych terminach uzgadnia się wartość księgozbioru z działem finansowo-księgowym.

Następnym zadaniem bibliotekarza jest opracowywanie zbiorów. Polega ono na sporządzaniu opisu każdej pozycji według norm bibliotecznych. Opis taki musi zawierać m.in. następujące informacje: tytuł i nazwisko autora, rok i miejsce wydania, format. Opis bibliograficzny jest podstawą każdego katalogu alfabetycznego. Aby włączyć opis nabytku do katalogu rzeczowego, pozwalającego określić pozycje z określonej dziedziny wiedzy lub na określony temat, należy dokonać rzeczowego opracowania dokumen-

tu. Jest to możliwe po przeprowadzeniu analizy treści książki. Tradycyjnie powyższe czynności były wykonywane na specjalnych kartach, ręcznie lub na maszynie do pisania. Obecnie coraz częściej wykorzystuje się komputery, które ułatwiają rejestrację danych, jak i wyszukiwanie dowolnych informacji potrzebnych bibliotekarzowi lub czytelnikowi, eliminując konieczność tworzenia odrębnych katalogów.

Jednym z zasadniczych zadań bibliotekarza jest udostępnianie zbiorów poprzez wypożyczanie na zewnątrz oraz udostępnianie na miejscu – w czytelni. Prócz indywidualnych istnieją też wypożyczenia międzybiblioteczne. W czytelni bibliotekarz ułatwia znalezienie pozycji znajdujących się na miejscu, inne sprowadza z magazynu. Służy informacjami. Do jego obowiązków należy też dbanie o właściwy dobór i rozmieszczenie materiałów tworzących księgozbiór pod ręczny.

Podstawową funkcją bibliotekarza jest działalność informacyjna w zakresie bibliotecznym (o sposobie funkcjonowania biblioteki, lokalizacji poszukiwanych materiałów w tej lub innej bibliotece), bibliograficznym (o piśmiennictwie, pomoc w korzystaniu z bibliograficznych baz danych), rzeczowym (podawanie konkretnych faktów, danych, nazwisk) itp. Działalność ta powinna opierać się zarówno na bazach danych gromadzonych we własnej bibliotece (tradycyjnych lub zautomatyzowanych), jak i dostępie do baz zewnętrznych. (...)

O warunkach podjęcia pracy w zawodzie jest m.in. w „Przewodniku...” informacja:

W zasadzie na stanowiskach bibliotekarzy odpowiedzialnych za gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie zbiorów powinny być zatrudnione osoby z wyższym wykształceniem bibliotekarskim⁶ lub z dziedzin specjalistycznych reprezentowanych przez daną bibliotekę lub pokrewnych (np. historia, fizyka). Często jednak dopuszcza się możliwość wykonywania tych funkcji przez osoby posiadające wykształcenie średnie lub policealne biblioteczne i dłuższy staż pracy. Od wykształcenia i stażu pracy zależy zakres powierzonych obowiązków.

Bibliotekoznawca (s. I-457 i nast.; kod zawodu: 243201) ...jest zainteresowany ogółem problemów związanych z działalnością (niegdyś i obecnie) biblioteki, jej organizacją, zbiorami, personelem i użytkownikami. Celem jego pracy jest badanie, opisywanie i rozwiązywanie zagadnień dotyczących zasad organizacyjnych tej instytucji, ustalanie najlepszych form jej funkcjonowania, ulepszanie zasad gromadzenia, opracowania i udo-

⁶ Tak być powinno, ale jak to się ma do rozporządzenia ministra Gospodarki i Pracy z dnia 8 grudnia 2008 r., do przepisów, które zaliczyły bibliotekarzy do „grupy wielkiej”: Technicy i inny średni personel?

stępniania zbiorów bibliotecznych, badanie i opisywanie zbiorowości pracowników bibliotek oraz ich użytkowników. Zależnie od miejsca pracy, jej charakteru i własnych zainteresowań każdy bibliotekoznawca zajmuje się zwykle wybraną grupą tematów.

Bibliotekoznawcy – zwykle pracownicy wyższych uczelni lub instytutów naukowych – prowadzą badania w wyżej wymienionych zakresach. Prócz tradycyjnych badań historycznych, związanych z działalnością bibliotek w przeszłości, historią książki czy rynkiem wydawniczym, podejmują oni dociekania służące doskonaleniu działalności praktycznej bibliotek. Mogą to być np. badania struktur organizacyjnych bibliotek, wzajemnych zależności między poszczególnymi działami, ustalanie zasad kształcenia zawodowego pracowników bibliotek, badania potrzeb czytelniczych społeczeństwa itp. Zróżnicowana tematyka badań wiąże się z odmiennymi sposobami postępowania: badania historyczne wymagają pracy w archiwach, bibliotekach, badania organizacji – analizy dokumentów pisanych, ale także obserwacji zachowań pracowników, badania czytelnictwa – wywiadów z ludźmi „gdzieś w Polsce”.

Pracownicy nauki podejmują również często zadania dydaktyczne w wyższych uczelniach i w szkołach bibliotekarskich. Prowadzą wykłady z zakresu wiedzy bibliotekoznawczej, nadzorują samodzielną pracę uczniów, sprawdzają i oceniają ich wiedzę. W swej działalności pracownicy nauki wykorzystują komputery, maszyny biurowe oraz takie pomoce dydaktyczne, jak wideo, rzutniki. W ośrodkach informacji naukowo-technicznej zatrudnieni tam bibliotekoznawcy pełnią funkcje usługowe wobec naukowców z różnych dziedzin. Odciążają ich w poszukiwaniu literatury na określony temat – dostarczają naukowcom wykazy literatury wraz z krótkimi streszczeniami.

Bibliotekoznawcy zatrudniani są również w dużych bibliotekach. Zajmują się w nich zwykle działalnością praktyczną. Ustalają politykę gromadzenia zbiorów, zasady ich opracowywania i metody informacji o zgromadzonych zasobach, zajmują się zasadami wymiany zbiorów między bibliotekami krajowymi i zagranicznymi. Organizują pracę poszczególnych działów bibliotek, kierują zespołami pracowniczymi. Niektórzy pełnią również rolę wykładowców w szkołach bibliotekarskich na poziomie średnim.

Są też tacy, zatrudnieni w bibliotekach naukowych, którzy realizują zadania związane z działalnością naukową bibliotek. Podejmują w związku z tym prace naukowe, związane często z opisem zbiorów macierzystych bibliotek (katalogi starych książek, zestawienia bibliograficzne) oraz z ich użytkownikami (np. czytelnictwo klientów określonej biblioteki).

O warunkach podjęcia pracy w zawodzie „Przewodnik...” informuje:
Do podjęcia pracy w zawodzie bibliotekoznawcy niezbędne jest ukończenie bibliotekoznawczych studiów wyższych. Są one prowadzone przez uniwersytety i niektóre uczelnie pedagogiczne. Istnieje również możliwość ukończenia podyplomowego studium bibliotekoznawstwa i informacji naukowej; jego absolwenci uznawani są za posiadaczy wykształcenia bibliotekoznawczego⁷. [...]

O możliwościach awansu w hierarchii zawodowej „Przewodnik...” mówi m.in.:

(...) W bibliotekach naukowych bibliotekoznawcy mogą objąć stanowisko służbowe starszego kustosa (w bibliotekach publicznych stanowisko to nie istnieje)⁸. Mogą też pełnić funkcje kierownicze (kierowników działów, dyrektorów różnego typu bibliotek). W ośrodkach informacji naukowej najwyższym stanowiskiem służbowym, jakie mogą osiągnąć bibliotekoznawcy jest starszy dokumentalista dyplomowany.

Specjalista informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej (s. I-475 i nast.; kod zawodu: 243202) ...*pełni funkcję pośrednika między lawinowo narastającą we współczesnym świecie liczbą źródeł informacji o osiągnięciach nauki, zastosowaniu tych osiągnięć w praktyce z użytkownikami, którzy chcą dotrzeć do określonych informacji potrzebnych im w pracy naukowej, działalności zawodowej lub w kształceniu się. Rola pośrednika wymaga wykonywania licznych, powiązanych ze sobą zadań. Należą do nich:*

1) *gromadzenie informacji: kompletowanie, uzupełnianie, aktualizowanie zbiorów dokumentów piśmienniczych i niepiśmienniczych zawierających informacje (do dokumentów piśmienniczych należą np. książki, broszury, czasopisma i inne wydawnictwa tekstowe, do niepiśmienniczych np. rysunki, mapy, filmy, płyty, taśmy magnetofonowe);*

2) *opracowywanie informacji: tworzenie opisów bibliograficznych niezbędnych do identyfikacji dokumentów, klasyfikowanie dokumentów do grup tematycznych, sporządzanie streszczeń itp.;*

3) *przechowywanie informacji: tworzenie uporządkowanych zbiorów dokumentów oraz zbiorów informacji o dokumentach w sposób umożliwiający wyszukiwanie, np. tworzenie księgozbiorów, ale także komputerowych baz danych, do których specjalista wprowadza dane o dokumentach;*

4) *wyszukiwanie informacji: wydobywanie ze zbiorów żądanych dokumentów lub informacji o dokumentach (obecnie wyszukiwanie odbywa się*

⁷ Nie znalazłem tutaj „miejsca” dla bibliotekarzy dyplomowanych!

⁸ Przecież jest odwrotnie! Tego stanowiska nie ma m.in. w uczelniach.

coraz częściej w sposób automatyczny za pomocą komputera, któremu wydaje się odpowiednie polecenia sformułowane w języku wyszukiwawczym);

5) udostępnianie informacji: zaspakajanie potrzeb informacyjnych użytkowników przez:

– wypożyczanie, udostępnianie na miejscu lub dostarczanie kopii tekstów lub innych niepiśmienniczych materiałów informacyjnych;

– dostarczanie wykazów informacji o dokumentach zgodnie z zapotrzebowaniami tematycznymi;

– dostarczanie gotowych analiz informacji zawartych w materiałach źródłowych;

6) rozpowszechnianie informacji: dostarczanie informacji szerszemu kręgowi odbiorców poprzez różnego typu wydawnictwa informacyjne – drukowane informatory, katalogi, spisy, a także – w miarę uzyskiwania dostępu do sieci komputerowej – za pośrednictwem poczty elektronicznej.

Specjalista informacji realizuje wszystkie wymienione zadania, lub część z nich, zgodnie ze swoim zakresem obowiązków wynikającym z usytuowania w zatrudniającej go placówce (najczęściej bibliotece lub ośrodku informacji).

Poza wymienionymi zadaniami profesjonalnymi obowiązki specjalisty informacji mogą być poszerzone o służenie radą i pomocą użytkownikom korzystającym ze źródeł informacji na terenie biblioteki lub ośrodka. Może to dotyczyć zwłaszcza korzystania z katalogów komputerowych (obecnie, wobec coraz szerzej wkraczającej komputeryzacji, największe biblioteki i ośrodki mają lub w najbliższej przyszłości będą miały katalogi online, z których użytkownicy korzystają za pośrednictwem terminali, składających się z monitora i klawiatury, podłączonych do centralnego komputera biblioteki czy ośrodka; użytkownicy mniej obeznani z techniką komputerową mogą potrzebować w takiej sytuacji fachowej pomocy) (...).

O warunkach podjęcia pracy w zawodzie „Przewodnik...” informuje:

Osoba ubiegająca się o pracę w charakterze specjalisty informacji powinna się legitymować odpowiednim przygotowaniem zawodowym. Przygotowanie na poziomie średnim można uzyskać podejmując naukę w policealnym studium zawodowym [...]. Na uniwersytetach lub w wyższych szkołach pedagogicznych można się kształcić na kierunkach bibliotekoznawstwa i informacji naukowej [...]. Inną drogą kształcenia, utworzoną z myślą o pracownikach specjalistycznych ośrodków informacji i bibliotek, są uniwersyteckie studia podyplomowe dla osób, które ukończyły studia wyższe w innej specjalności i są zainteresowane, w ramach swojej specjalności, działalnością w dziedzinie informacji naukowej lub też pragną zdobyć nowy zawód [...].

To tylko część informacji, z nich wynika, że „Przewodnik...” prezentuje poglądy odbiegające od naszego spojrzenia na zawód bibliotekarza, dodajmy, poglądy chyba nie do końca odpowiadające prawdzie, a w każdym razie przestarzałe i dyskusyjne. I dlatego bibliotekarze, nasza organizacja bibliotekarska powinni zabiegać o zmianę tych przepisów oraz informacji w „Przewodniku po zawodach”. Dodać tu należy, że chyba na miejscu byłoby domaganie się, aby nasze przepisy były zgodne z dyrektywami i zaleceniami UE.

5. Zawód bibliotekarza – zawodem regulowanym

Zawód bibliotekarza jest zawodem regulowanym. Zawód regulowany to zawód stanowiący przedmiot regulacji prawnej⁹, ...*zawód, którego wykonywanie jest uzależnione od spełnienia wymagań kwalifikacyjnych i warunków określonych w odrębnych przepisach...*¹⁰. Inaczej mówiąc, jest to zawód, o którego istnieniu stanowią obowiązujące przepisy (ustawy, przepisy wykonawcze). Tak na ten temat mówi doktryna. Tak mówią przepisy. A jak jest w rzeczywistości? Postanowienia o zawodzie bibliotekarza są niejednolite, niespójne, fragmentaryczne, zapisane w wielu aktach normatywnych.

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej zmusza nas do poważnego potraktowania tej sprawy. Jak wiadomo, każdy kraj, członek Unii, miał obowiązek implementowania dyrektyw Rady Unii Europejskiej. *Dyrektywa Rady 89/48 EEC uznaje stowarzyszenia bibliotekarskie w danym kraju za te, które gwarantują i regulują w poszczególnych państwach członkowskich wymagany poziom wykształcenia (na poziomie co najmniej trzyletnich studiów wyższych) [(sic !) podkreślenie BH] do wykonywania zawodu bibliotekarza i pracownika informacji naukowej. Unia Europejska pozostawia w gestii państw członkowskich decyzje o minimalnym poziomie kwalifikacji (w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej), jakie należy osiągnąć, aby ten zawód wykonywać. Stowarzyszenia bibliotekarskie*

⁹ K. Wojtczak: *Zawód i jego prawna reglamentacja*. Studium z zakresu materialnego prawa administracyjnego. Poznań: Wydawca: Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi”. 1999, s. 35 i nast. (Rozdział 2.2.: *Zawód jako przedmiot regulacji prawnej*).

¹⁰ L. Biliński: *Staż adaptacyjny do wykonywania zawodów bibliotekarskich w państwach członkowskich Unii Europejskiej*. „Bibliotekarz” 2004, nr 9, s. 34-36. Także, tego autora: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wydaw. SBP 2006, s. 208-211.

mają za zadanie weryfikować dyplomy bibliotekarzy-obcokrajowców chcących uprawiać ten zawód w danym kraju¹¹.

Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej wymagało wydania przepisów o wykonywaniu zawodów w państwach członkowskich UE. Dla statusu bibliotekarzy, m.in. zatrudnionych w bibliotekach naukowych, ważne są postanowienia ustawy z dnia 26 kwietnia 2001 r. o zasadach uznawania nabytych w państwach członkowskich Unii Europejskiej kwalifikacji do wykonywania zawodów regulowanych¹² (ustawa ta stanowi podstawę do wdrożenia szeregu dyrektyw Wspólnot Europejskich w sprawie uznawania dyplomów ukończenia studiów wyższych, uznawania przebiegu kształcenia, szkolenia zawodowego).

W związku z tą ustawą i w oparciu o przepisy ustawy o działach administracji rządowej Prezes Rady Ministrów wydał dnia 23 lutego 2004 r. rozporządzenie w sprawie wyznaczania ministra właściwego do spraw uznawania kwalifikacji w zawodzie regulowanym bibliotekarza, pracownika dokumentacji i informacji naukowej¹³ (§ 1. *Wyznacza się ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego na ministra właściwego do spraw uznawania kwalifikacji w zawodzie regulowanym bibliotekarza, pracownika dokumentacji i informacji naukowej.*) „Wyznaczenie” to nie respektuje przepisów ustawy: Prawo do szkolnictwa wyższym, z których wynika, że w gestii ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego są regulacje dotyczące bibliotekarzy zatrudnionych w uczelniach, przede wszystkim bibliotekarzy dyplomowanych, ponadto nie jest to zgodne z obowiązującą klasyfikacją zawodów (patrz: powołany tu już „Przewodnik po zawodach”). Ale jednocześnie, ze wspomnianego wyżej rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 23 lutego 2004 r. nie do końca wynika, czy chodzi o dwa zawody: bibliotekarza oraz pracownika dokumentacji i informacji naukowej (nie wspomina się

¹¹ Council directive of 21 December 1988 on a general system for the recognition of higher-education diplomas awarded on completion of professional education and training of at least three years duration. Official Journal of the European Communities 1994 No. L 19 p. 16-24). (Informacja z: Marta Grabowska, Anna Ogonowska: *Regulacja prawna informacji naukowej w Unii Europejskiej*. W: *Informacja naukowa w krajach Unii Europejskiej. Wybrane zagadnienia prawne*. Zespół Opiniodawczo-Doradczy Komitetu Badań Naukowych ds. Krajowej Polityki w Zakresie Informacji Naukowej. Instytut Wynałazczości i Ochrony Własności Intelektualnej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Warszawa – Kraków 1997, s. 14.

¹² Ustawa z dnia 26 kwietnia 2001 r. o zasadach uznawania nabytych w państwach członkowskich Unii Europejskiej kwalifikacji do wykonywania zawodów regulowanych. Dz. U. z 2001 r. Nr 87, poz. 954, z 2002 r. Nr 71 poz. 655, z 2003 r. Nr 190 poz. 1864, z 2004 r. Nr 96 poz. 959.

¹³ Dz. U. z 2004 r. Nr 31 poz. 265. Rozporządzenie w sprawie wyznaczania ministra właściwego ds. uznawania kwalifikacji w zawodzie regulowanym bibliotekarza, pracownika dokumentacji i informacji naukowej.

w tym akcie normatywnym o bibliotekoznawcy), ale może także zinterpretować te przepisy, że jest tylko jeden zawód: *bibliotekarza, pracownika dokumentacji i informacji naukowej* (może takie ustalenie byłoby najlepsze), przecinek użyty w tym rozporządzeniu na pewno nie wyjaśnia sprawy.

Dalsze konsekwencje powołanych tu przepisów to wydanie przez Ministra Kultury rozporządzenia z dnia 23 kwietnia 2004 r. w sprawie stażu adaptacyjnego i testu umiejętności odbywanych w toku postępowania o uznanie nabytych w państwach członkowskich Unii Europejskiej kwalifikacji do wykonywania zawodów bibliotekarskich¹⁴ (tak: zawodów!). Rozporządzenie to w § 1 określa: 1) warunki, sposób i tryb odbywania stażu adaptacyjnego, sposób i tryb wykonywania nadzoru nad odbywaniem stażu oraz oceny nabytych przez wnioskodawcę (tzn. przez osobę, która zamierza wykonywać określoną działalność w Rzeczypospolitej Polskiej – art. 2 pkt 6 powołanej ustawy w brzmieniu z dnia 10 maja 2002 r.¹⁵) umiejętności, a także sposób ustalania kosztów odbywania stażu adaptacyjnego oraz tryb ich ponoszenia, 2) warunki, sposób i tryb przeprowadzania testu umiejętności oraz oceny wykazanych przez wnioskodawcę umiejętności, a także sposób ustalania kosztów przeprowadzania testu umiejętności oraz tryb ich ponoszenia – w zawodach regulowanych bibliotekarza oraz bibliotekarza, pracownika dokumentacji i informacji naukowej.

6. Wnioski i uwagi

Informacje zapisane w oficjalnych dokumentach, w rozporządzeniu Ministra Gospodarki i Pracy i w „Przewodniku po zawodach”, o zawodach „bibliotekarskich” (bibliotekarza, bibliotekoznawcy, specjalisty informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej), nie odpowiadają rzeczywistej sytuacji bibliotekarzy, osób zatrudnionych na stanowiskach działalności podstawowej w bibliotekach, w instytucjach, które obecnie wykonują nie tylko tradycyjne zadania bibliotekarskie, ale także świadczą usługi informacyjne (obecnie jest to przecież zadanie wszystkich bibliotek), są zakładami prowadzącymi działalność dydaktyczną i naukową.

Problemów zawodu bibliotekarza, kompleksowo, nie regulują także w naszym kraju obowiązujące przepisy, zadania tego nie wykonuje usta-

¹⁴ Dz. U. z 2004 r. Nr 101, poz. 1050.

¹⁵ Ustawa o zasadach uznawania nabytych w państwach członkowskich Unii Europejskiej kwalifikacji do wykonywania zawodów regulowanych, ogł. w Dz. U. z 2002 r. Nr 71, 655.

wa o bibliotekach (a chyba przede wszystkim tam powinny się znaleźć stosowne regulacje). Uznanie zawodu bibliotekarza za zawód regulowany wymaga takiego, ustawowego, ustalenia. Ta sprawa musi być załatwiona, uregulowana w przepisach stanowionych przez Ministra Pracy, a także dobrymi postanowieniami ustawy o bibliotekach. To, aby problemy zawodu bibliotekarza były właściwie uregulowane, jest sprawą bardzo ważną, wymagającą od nas tego zarówno powołane tu, wyżej, przepisy unijne, jak też i nasze, polskie akty normatywne.

X. Wewnątrzzakładowe akty normatywne

1. Statut – trochę historii, poglądy doktryny

Zakres działania biblioteki oraz źródła finansowania zadań postawionych przed biblioteką, która jest samodzielną jednostką organizacyjną określa jej **statut**, o którym stanowi art. 11 ustawy o bibliotekach. Podobne przepisy muszą się znaleźć w wewnątrzzakładowym akcie normatywnym stanowiącym o zadaniach, organizacji oraz o szczegółowym zakresie działania biblioteki wchodzącej w skład innej jednostki organizacyjnej, np. biblioteki uczelnianej, w **regulaminie organizacyjnym** (art. 12 tej ustawy).

Pojęcie „statut” używane jest w polskim języku prawnym od bardzo dawna. Statuty (wyraz przyjęty z łaciny¹) to nazwa aktów prawnych mających najwyższą rangę w dawnej Rzeczypospolitej, stanowiły one odpowiednik naszych obecnych ustaw. Nazwę taką nadawano także zbiorom przepisów prawnych, spisom przywilejów... Z historii polskiego prawa wiemy m.in. o Statutach Kazimierza Wielkiego (prawo karne i procesowe) stanowiących w Wiślicy (Statuty Wiślickie – 1347) i w Piotrkowie Trybunalskim, o Statucie Królewskim Władysława Jagiełły (1424), wreszcie o przywilejach nadanych szlachcie przez Kazimierza Jagiellończyka (Statuty Nieszawskie – 1454), o zbiorze praw i przywilejów (Statut Łaskiego – 1506), a także o Zbiorze Praw Zygmunta III Wazy (Statut Litewski – 1585).

Obecnie termin „statut” ma zupełnie inne znaczenie, jest to akt prawny mówiący o podstawach prawnych działania danej instytucji bądź organizacji, o celu ich działania oraz o sposobach osiągnięcia tego celu, stanowiący o jej działalności oraz o zadaniach i strukturze, o kompetencjach organów zarządzających, o stosunkach prawnych zachodzących między nimi, o zasadach reprezentowania na zewnątrz, a także o zasadach i za-

¹ Od łacińskich wyrazów: *statutum* – ustanowienie, rozstrzygnięcie, rozporządzenie, postanowienie, przepis; *statuare* – stanowić, określić, osądzić, zarządzić, postanowić.

kresie współdziałania oraz formach nawiązywania stosunków prawnych z innymi jednostkami.

Według doktryny prawa (np. S. Kasznica²) statuty mają charakter prawny rozporządzenia, ponieważ są wydawane przez władze zakładowe i organizacji, przez organy kierownicze jednostek gospodarczych w celu unormowania ich wewnętrznych stosunków, w wyniku odpowiednich zapisów w ustawach stanowiących o zasadach działania tych jednostek, a więc są one niejako przepisami wykonawczymi do odpowiednich ustaw, odnoszącymi się do problematyki „wewnętrznej” tych instytucji. Doktryna prawa (M. Zimmermann³, J. Starościk⁴, E. Ochendowski⁵) mówi także o tym, jakie postanowienia powinny zawierać statuty. Są to: 1) postanowienia dotyczące celu instytucji bądź organizacji, 2) postanowienia normujące wewnętrzne funkcjonowanie tych instytucji bądź organizacji, 3) postanowienia odnoszące się do stosunków zachodzących między organami instytucji lub organizacji a użytkownikami (np. zakładu) bądź członkami organizacji.

2. Statut biblioteki

Zarówno przepisy ustawy o bibliotekach (art. 11 ust. 1 i 3), jak i ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (art. 13) mówią, że biblioteka, instytucja kultury, samodzielna jednostka organizacyjna, musi opierać swoją działalność o postanowienia statutu^{6, 7, 8}. O treści statutu biblioteki decyduje jej organizator. Statut musi określać w szczególności: 1) *cele i zadania biblioteki*, 2) *organy biblioteki i jej organizację, w tym zakres działania i lokalizacje filii oraz oddziałów*, 3) *nazwę jednostki sprawującej nadzór merytoryczny nad działalnością biblioteki – w odniesieniu do biblioteki wchodzącej w skład ogólnokrajowej sieci bibliotecznej*, 4) *sposób gospodarowania środkami finansowymi biblioteki*. Nada-

² S. Kasznica: *Polskie prawo administracyjne – pojęcia i instytucje zasadnicze*. Wyd. III. Poznań: Księg. Akad. 1946, s. 33.

³ M. Zimmermann: *Źródła prawa administracyjnego*. W: *Prawo administracyjne*. Cz. I M. Jaroszyński (red.). Warszawa: PWN, 1952, s. 36.

⁴ J. Starościk: *Studia z teorii prawa administracyjnego*. Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków, 1967, s. 124.

⁵ E. Ochendowski: *Zakład administracyjny jako podmiot administracji państwowej*. Poznań: Wydaw. UAM 1969, s. 131-132.

⁶ J. Ciechorski: *Statut biblioteki – wybrane zagadnienia*. „Bibliotekarz” 2008, nr 11, s. 30-33.

⁷ L. Biliński: *Powrót do interpretacji statutu biblioteki*. „Bibliotekarz” 2009, nr 6, s. 31-32.

⁸ L. Biliński: *Różnice między statutem a regulaminem biblioteki*. „Bibliotekarz” 1999, nr 11, s. 32.

jąc instytucji statut organizator decyduje o tym, jakie zadania ma wykonywać biblioteka. Musi on także, określając te zadania, wskazać źródła finansowania działalności biblioteki, zapewnić jej właściwe warunki (przede wszystkim etaty i środki na płace oraz na doskonalenie zawodowe pracowników) do zatrudnienia odpowiedniej kadry, dla zespołu pracowników, którzy te zadania będą wykonywać. Musi także przydzielić bibliotece odpowiedni lokal, zapewnić środki na jego wyposażenie oraz na prowadzenie działalności bibliotecznej (w tym, przede wszystkim, na zakup środków technicznych oraz materiałów bibliotecznych). Takie same zadania spoczywają na władzach (organach kierujących) odpowiednich jednostek organizacyjnych, w skład których wchodzi biblioteka, na organach, które m.in. stanowią o treści regulaminu organizacyjnego. Te obowiązki wynikają z przepisów art. 9 ustawy o bibliotekach. Organ, który nałożył na bibliotekę określone obowiązki, zadania, w statucie bądź też w regulaminie, musi również stworzyć jej warunki do wykonywania tych zadań.

Trzeba tu także podkreślić, że także każda uczelnia⁹, tak publiczna, jak i niepubliczna, musi posiadać swój statut. Ten akt normatywny musi zawierać postanowienia zawierające podstawę do stanowienia „przepisów wykonawczych” (uchwał kolegiałnych organów, zarządzeń organów jednoosobowych uczelni), m.in. mówiące o zasadach stanowienia nie tylko regulaminu organizacyjnego, a także regulaminu określającego zasady i warunki korzystania z usług biblioteki (regulaminu zakładowego).

Jak wynika z przepisów ustaw statut musi określać nie tylko zadania instytucji, ale także mówić o tym, jakie organy występują w tym zakładzie, jakie są ich kompetencje, jak kształtuje się struktura organizacyjna zakładu, a także jakie procedury obowiązują w toku wykonywania zadań jednostki organizacyjnej, może stanowić także o prawach i obowiązkach użytkowników zakładu.

Trzeba tu wskazać, że inna jest sytuacja użytkownika w zakładzie publicznym, a inna w niepublicznym. W zakładzie publicznym władza tego zakładu ma prawo nakładać na użytkownika określone obowiązki, a użytkownik musi się tym rygorom podporządkować (władztwo zakładowe), jeśli chce, by zakład publiczny świadczył jemu określone usługi. Niepodporządkowanie się regulaminowi zakładowemu wydanemu w oparciu o postanowienia statutu (np. regulaminowi studiów w uczelni przez studenta; regulaminowi określającemu zasady i warunki korzysta-

⁹ O statucie uczelni stanowią przepisy działu II rozdziału 1 (art. 56-59) ustawy: „Prawo o szkolnictwie wyższym”.

nia z biblioteki przez czytelnika) pociąga za sobą określone w tym regulaminie sankcje, do pozbawienia prawa korzystania z usług instytucji włącznie. W zakładzie niepublicznym uzyskuje się status użytkownika po podpisaniu stosownej umowy z zakładem, umowy, w której klient zobowiązuje się do określonego postępowania, do korzystania z usług zakładu na ustalonych przez kompetentny organ uczelni warunkach obowiązujących w tym zakładzie, m.in. ustalonych w regulaminie stanowiącym załącznik do umowy.

Stanowienie statutu mogą ułatwiać przepisy określające bardziej szczegółowo treść tego aktu normatywnego. Ustawa o bibliotekach przewiduje, że: *Właściwi ministrowie mogą ustalić, w drodze rozporządzenia, ramowe statuty dla bibliotek, których organizatorem jest jednostka organizacyjna nadzorowana przez tych ministrów* (art. 11 ust. 4).

3. Regulaminy

Regulaminy to zbiory postanowień określających szczegółowo zasady funkcjonowania instytucji bądź organizacji, a także części instytucji (np. komórek organizacyjnych, administracji większej samodzielnej jednostki organizacyjnej) lub organów (np. zarządu), a także postanowień mówiących o zasadach postępowania, tak organów zakładu, jak i jego pracowników oraz użytkowników. Ustalenie regulaminu nie wymaga podstawy prawnej, decyduje tu potrzeba uporządkowania określonych spraw. Ale są także i takie sytuacje, kiedy wydanie regulaminu jest obowiązkowe. Obowiązek ten może wynikać z ustawy [np. z Kodeksu Pracy (regulamin pracy), z innych ustaw, m.in. z ustawy o bibliotekach (art. 12 oraz 14 ust. 4) bądź też Prawa o szkolnictwie wyższym (np. art. 202)], a także ze statutu zakładu (m.in. o regulaminie organizacyjnym systemu biblioteczno-informacyjnego uczelni musi stanowić statut uczelni).

Wyróżniamy następujące rodzaje regulaminów, wewnątrzzakładowych aktów normatywnych, które muszą (bo do tego zobowiązują przepisy) lub mogą obowiązywać w bibliotece:

1. Regulaminy organizacyjne – do tej grupy regulaminów należą już tu wspomniane, wewnątrzzakładowe akty normatywne, których obowiązywanie w bibliotece wchodzącej w skład innej instytucji (np. uczelni) jest obowiązkowe (art. 12 ustawy o bibliotekach, a także o statuty uczelni). Regulamin organizacyjny, nadany bibliotece przez organ kierujący jednostką organizacyjną, w skład której wchodzi biblioteka, określa zadania, organizację oraz szczegółowy zakres działania biblioteki.

2. Regulaminy zakładowe, określające obowiązki organów i pracowników zakładu wobec użytkowników oraz obowiązki użytkowników wobec zakładu, z którego usług korzystają. Biblioteka musi posiadać swój regulamin zakładowy, zobowiązują ją do tego przepisy art. 14 ust. 4 ustawy o bibliotekach. Jak już w tym opracowaniu wspomniałem, dyrektor (kierownik) biblioteki, jako organ zakładu publicznego, ma prawo do jednostronnego kształtowania stosunków prawnych z użytkownikami i osobami, które znalazły się na terenie zakładu (osoba towarzysząca użytkownikowi biblioteki, czytelnikowi, musi się na terenie tego zakładu zachowywać we właściwy sposób), ma prawo do kształtowania stosunków administracyjno-prawnych (władztwo zakładowe) i ma ustawowy obowiązek nadania tej instytucji regulaminu określającego zasady i warunki korzystania z biblioteki. Ten akt normatywny musi być znany użytkownikowi, korzystający z usług biblioteki powinien potwierdzić własnym podpisem (a jeśli nie uzyskał jeszcze pełnej zdolności do czynności prawnych, należałoby zadbać, aby pod zobowiązaniem, że przepisy regulaminu będą przestrzegane przez użytkownika, złożył podpis jego opiekun, „przedstawiciel ustawowy”), że zna jego postanowienia i że zobowiązuje się do przestrzegania przepisów regulaminu; jest to bardzo ważne w sytuacji, kiedy biblioteka dochodzić będzie od osoby, która spowodowała szkodę w jej majątku, zwrotu wypożyczonych dzieł bądź też odszkodowania. Trzeba tu przypomnieć, że osoba, która nie ukończyła lat trzynastu, nie ma zdolności do czynności prawnych (art. 13 § 1 kc.), natomiast ograniczoną zdolność do czynności prawnych mają małoletni, którzy ukończyli lat trzynaście (art. 15 kc.).

Należy także wskazać, że art. 20 kodeksu cywilnego stanowi: *Osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych może bez zgody przedstawiciela ustawowego zawierać umowy należące do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego.* Jak z tego wynika, nie będzie problemów z użytkownikiem (związanych z brakiem podpisu jego przedstawiciela ustawowego, rodziców lub opiekunów) do czasu, kiedy wejdziemy z nim w spór sądowy (złożymy pozew o wydanie nakazu zapłaty). W takiej sytuacji opiekun ustawowy osoby niepełnoletniej może podnieść zarzut, że nie odpowiada za czynności prawne swego podopiecznego, ponieważ ich nie akceptował.

3. Regulaminy proceduralne, określające sposób rozwiązywania określonych spraw w zakładzie (np. regulamin przyznawania nagród pracownikom).

4. Regulamin organizacji użytkowników niezarejestrowanej w trybie określonym ustawą „Prawo o stowarzyszeniach” – np. Koła Przyjaciół

Biblioteki bądź Samorządu Studenckiego (art. 202 ustawy „Prawo o szkolnictwie wyższym”)¹⁰.

5. Regulaminy pracy stanowią w oparciu o przepisy Kodeksu pracy. Art. 104 tego Kodeksu stanowi: § 1. *Regulamin pracy ustala organizację i porządek w procesie pracy oraz związane z tym prawa i obowiązki pracodawcy i pracowników.* § 2. *Regulaminu pracy nie wprowadza się, jeżeli w zakresie przewidzianym w § 1 obowiązują postanowienia układu zbiorowego pracy lub gdy pracodawca zatrudnia mniej niż 5 pracowników.* O treści regulaminu pracy mówi art. 104¹ Kodeksu.

¹⁰ L. Biliński: *Pytania w sprawie kół przyjaciół bibliotek*. „Bibliotekarz” 2008, nr 4, s. 41-42.

XI. Stowarzyszenia, fundacje, organizacje pożytku publicznego

1. Stowarzyszenia

Zasady tworzenia i działalności stowarzyszeń określają przepisy ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r.: Prawo o stowarzyszeniach¹. Ustawę rozpoczyna preambuła²: *W celu stworzenia warunków do pełnej realizacji gwarantowanej przepisami Konstytucji wolności zrzeszania się zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka i Międzynarodowym Paktem Praw Obywatelskich i Politycznych, umożliwienia obywatelom równego, bez względu na przekonania, prawa czynnego uczestniczenia w życiu publicznym i wyrażania zróżnicowanych poglądów oraz realizacji indywidualnych zainteresowań, a także uwzględniając tradycję i powszechnie uznawany dorobek ruchu stowarzyszeniowego, stanowi się co następuje.*

Ludzie, dążąc do realizacji jakiegoś celu, który wymaga współdziałania grupy osób, muszą się „zrzeszyć”, stworzyć jakąś organizację, w ramach której uporządkowane zostaną ich działania, a także wyłonione osoby „kierujące”, odpowiedzialne za właściwe zorganizowanie prac prowadzących do założonego celu, za działania, które są środkami umożliwiającymi osiągnięcie oczekiwanych rezultatów. Ustawa: Prawo o stowarzyszeniach pozwala na sformalizowanie takich „zrzeszeń”, stanowi podstawę prawną do utworzenia stowarzyszenia, które jest *dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem w celach niezarobkowych* (art. 2 ust. 1).

Zrzeszeniem dobrowolnym, bowiem tylko od osoby fizycznej (uczestnictwo osób prawnych w stowarzyszeniach jest ograniczone) zależy, czy stowarzyszenie powstanie, a także czy osoba ta do stowarzyszenia przy-

¹ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach w Dz. U. z 2001 r. Nr 79, poz. 855; zmiany: w 2003 r. Nr 96, poz. 874, w 2004 r. Nr 102, poz. 1055.

² Preambuła to wstęp do aktu normatywnego, w którym ustawodawca wyjaśnia motywy wydania aktu oraz cele, którym ten akt ma służyć. Preambuła stanowi integralną część ustawy, odgrywa ważną rolę jako środek pomocniczy w stosowaniu prawa, może odgrywać ważną rolę przy interpretowaniu ustawy, jest ważna w opracowywaniu wykładni.

stąpi, stanie się jego członkiem, bądź też z niego wystąpi, zrzeknie się członkostwa. Art. 6 wspomnianej ustawy Prawo o stowarzyszeniach stanowi: *1. Tworzenie stowarzyszeń przyjmujących zasadę bezwzględnego posłuszeństwa ich członków wobec władz stowarzyszenia jest zakazane. 2. Nikogo nie wolno zmuszać do udziału w stowarzyszeniu lub ograniczać jego prawa do wystąpienia ze stowarzyszenia. Nikt nie może ponosić ujemych następstw z powodu przynależności do stowarzyszenia albo pozostawiania poza nim.*

Zrzeszeniem samorządnym, bowiem to członkowie stowarzyszenia sami określają, jakie są jego cele, jakie są środki prowadzące do realizacji tych celów, w końcu jaka będzie struktura organizacji oraz jakie organy i w jaki sposób będą decydować o kierunkach działania organizacji. Zasadą wyrażoną w ustawie (art. 11) jest to, że najwyższą władzą stowarzyszenia jest walne zebranie członków, które może być zastąpione zebraniem delegatów, jeśli liczba członków przekracza określoną w statucie wielkość. Walne zebranie (zebranie delegatów) uchwała statut, wybiera organy kierujące, a przede wszystkim organ kontroli wewnętrznej (komisję rewizyjną). Statut może także stanowić, że w organizacji jest sąd koleżeńcki (sądy koleżeńskie), który rozpatruje sprawy związane z naruszeniem zasad statutowych i etycznych przez członków stowarzyszenia oraz spory między członkami.

To, że ustawa przewiduje, iż stowarzyszenie jest „nadzorowane”, że istotne są postanowienia sądu rejestrowego, nie oznacza ograniczenia swobody działania organizacji, jej organów. Prawo ingerowania w sprawy stowarzyszenia ograniczone jest do sytuacji, o których stanowi ustawa.

Stowarzyszenia muszą być organizacjami trwałymi, bowiem tylko trwałość warunkuje zrealizowanie założonych celów. Trwałość oznacza także zobowiązanie członków do uczestnictwa w pracach stowarzyszenia na określonych (statutowych) zasadach. Członkowie są związani ze sobą tylko w takich granicach, w jakich jest to niezbędne dla zrealizowania celów stowarzyszenia. Należy wskazać, że pojęcie trwałości nie przekreśla możliwości rozwiązania organizacji na warunkach określonych prawem bądź też ustania działalności stowarzyszenia po zrealizowaniu założonego celu albo w z góry założonym terminie.

Stowarzyszenie nie może mieć celu zarobkowego. Nie może prowadzić działalności gospodarczej, czerpać zysku ze swoich działań. Natomiast dopuszczalna jest taka działalność gospodarcza, z której dochody przeznaczone są na realizację celów statutowych. Należy dodać, że prowadzenie działalności gospodarczej przez „stowarzyszenie zwykle” jest niedopuszczalne.

Działalność stowarzyszenia opiera się na trzech zasadach:

1) praworządności, stosownie do art. 83 Konstytucji (*Każdy ma obowiązek przestrzegania prawa Rzeczypospolitej Polskiej*),

2) równości, (bo nie ma już stowarzyszeń wyższej użyteczności), wszystkie stowarzyszenia zarejestrowane obowiązują te same przepisy ustaw, przede wszystkim ustawy: Prawo o stowarzyszeniach,

3) demokracji wewnętrznej, bowiem podejmując uchwały wszyscy członkowie demokratycznie wybranych organów stowarzyszenia mają takie same prawa, każdy głos ma „taką samą wagę”, tak samo się liczy (nie ma w stowarzyszeniu „głosów uprzywilejowanych”, statut może jedynie uwzględnić taką sytuację, że przy równej liczbie głosów rozstrzyga głos przewodniczącego), po przegłosowaniu uchwały, osoby, które głosowały przeciw, muszą się podporządkować woli większości.

Każdy obywatel ma prawo do swobodnego stowarzyszania się. Prawo to jest wyraźnie zapisane w naszej Konstytucji. Art. 12 Ustawy Zasadniczej stanowi: *Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji*. A art. 58 ust. 1 mówi: *Każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się*. Prawo to zostało wpisane do preambuły ustawy, jest tam odwołanie do prawa międzynarodowego, a art. 9 Konstytucji mówi, że: *Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego*. Stosownie do art. 87 ust. 1 Ustawy Zasadniczej ratyfikowane umowy międzynarodowe są takimi samymi źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej, jak ustawy oraz rozporządzenia. Rzeczpospolita Polska jest związana przepisami Zgromadzenia Ogólnego ONZ: Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r.³ oraz Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 r.⁴.

Ustawa wyróżnia trzy rodzaje stowarzyszeń:

1) stowarzyszenia posiadające osobowość prawną (stowarzyszenia zarejestrowane), stanowiące podstawową formę zrzeszania się;

2) stowarzyszenia zwykłe, niemające osobowości prawnej, nie wpisane do rejestru stowarzyszeń, o których stanowią art. 40-43 ustawy: Prawo o stowarzyszeniach;

³ Art. XX Deklaracji stanowi, że każdy człowiek ma prawo do spokojnego zgromadzenia i stowarzyszania się, a jednocześnie, że nie można nikogo zmusić do należenia do jakiegos stowarzyszenia.

⁴ Art. 22 Paktu mówi, że każdy ma prawo do swobodnego stowarzyszania się z innymi, włącznie z prawem do tworzenia i przystępowania do związków zawodowych w celu ochrony swoich interesów.

3) związki stowarzyszeń (mówią o nich przepisy art. 22 powołanej ustawy), mogą je utworzyć co najmniej trzy stowarzyszenia, z tym, że założycielami i członkami związku mogą być także (obok wspomnianych, co najmniej trzech stowarzyszeń, o których mowa w punkcie 1) osoby prawne mające cele niezarobkowe; osoba prawna, której celem jest osiągnięcie zarobków może być tylko członkiem wspierającym (art. 10 ust. 3 ustawy), dodać tu należy, że Sąd Apelacyjny w Warszawie [postanowienie z dnia 5 maja 1994 r. Nr I ACr 280/94 (PS 1996, nr 2, wkładka OSA, 17-19)] orzekł, że stowarzyszenie, którego członkami założycielami są zarówno osoby fizyczne (niestowarzyszone), jak i osoby prawne, nie jest związkiem stowarzyszeń, nie odpowiada przepisom art. 22 Prawa o stowarzyszeniach.

Prawo założenia stowarzyszenia przysługuje obywatelom polskim mającym pełną zdolność do czynności prawnych (art. 3 ust. 1 ustawy), a także cudzoziemcom mającym miejsce zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (art. 4 ust. 1).

Do założenia stowarzyszenia posiadającego osobowość prawną konieczne jest zebranie się, co najmniej 15 osób, które uchwalą statut i wybiorą komitet założycielski (art. 9). Natomiast założenie stowarzyszenia zwykłego (uproszczonej formy stowarzyszenia, niemającego osobowości prawnej i prawa do prowadzenia działalności gospodarczej, używającego środki na swoją działalność wyłącznie ze składek członkowskich) wymaga działania co najmniej trzech osób, które uchwalają regulamin działalności określając w szczególności jego nazwę, cel, teren i środki działania oraz siedzibę i przedstawiciela reprezentującego stowarzyszenie (art. 40 ust. 2).

Stowarzyszenie mające osobowość prawną musi mieć swój statut. O treści tego aktu mówi art. 10 ustawy. Jeśli stowarzyszenie zamierza utworzyć terenowe jednostki organizacyjne, musi określić w statucie strukturę organizacyjną oraz zasady tworzenia tych jednostek. Przepisy art. 10 ust. 4 mówią, że osoba prawna może być tylko członkiem wspierającym. Należy podkreślić (art. 11 ustawy), że statut musi zawierać postanowienia, iż najwyższą władzą stowarzyszenia jest walne zebranie członków bądź też (jeśli liczba członków stowarzyszenia przekracza określoną w statucie wielkość) zebranie delegatów, jak też przepisy mówiące o posiadaniu zarządu i komisji rewizyjnej. Szczególnie ważne są komisje rewizyjne bądź inne organy kontrolne w organizacjach pożytku publicznego.

Wniosek o rejestrację stowarzyszenia wraz z załącznikami (załączniki do wniosku, to obok statutu lista założycieli zawierająca imiona i na-

zwiska, daty oraz miejsca urodzenia, miejsca zamieszkania oraz własnoręczne podpisy założycieli wraz z protokołem z wyboru komitetu założycielskiego i adresem tymczasowej siedziby stowarzyszenia) oraz statut składa komitet założycielski do sądu rejestrowego, który powinien sprawę rozpoznać bezzwłocznie, w każdym razie nie później niż w ciągu trzech miesięcy od daty złożenia wniosku. Odmowa rejestracji może nastąpić tylko w takim wypadku, gdy nie zostaną spełnione warunki ustawowe. Postanowienie o zarejestrowaniu stowarzyszenia zostaje wydane po stwierdzeniu przez sąd rejestrowy, że jego statut jest zgodny z przepisami prawa i że założyciele spełniają wymagania określone ustawą. Stowarzyszenie uzyskuje osobowość prawną i może rozpocząć działalność z chwilą wpisania do Krajowego Rejestru Sądowego. Każda zmiana zapisów statutowych wymaga zawiadomienia sądu rejestrowego (art. 12-21 ustawy).

O nadzorze nad stowarzyszeniami (art. 8 ust. 1 ustawy stanowi, że nadzór nad działalnością stowarzyszeń należy przede wszystkim do wojewody właściwego ze względu na siedzibę stowarzyszenia, w wyjątkowych sytuacjach do starosty) oraz o zadaniach sądu, który musi podjąć działania na wniosek organu nadzorującego, stanowią art. 25-32 ustawy. Artykuły 33-35 mówią o sprawach majątku stowarzyszenia. Powstaje on ze składek członkowskich, darowizn, spadków, zapisów, dochodów z własnej działalności (dochód z działalności gospodarczej stowarzyszenia może służyć wyłącznie celom statutowym i nie może być przeznaczony do podziału między jego członków), dochodów z majątku stowarzyszenia oraz z ofiarności publicznej, a także z dotacji otrzymanych w oparciu o odrębne przepisy.

O likwidacji stowarzyszenia stanowią art. 36-39 ustawy.

Stowarzyszeniami jest m.in. szereg organizacji zrzeszających osoby działające naukowo bądź też na rzecz rozwoju nauki polskiej. Obecnie działa w Polsce⁵ 167 stowarzyszeń – towarzystw naukowych, w tym 32 regionalne i 135 specjalistycznych (nauk społecznych: 42, nauk biologicznych: 13, nauk matematyczno-fizycznych, chemicznych i geologicznych: 12, technicznych: 10, medycznych: 50, interdyscyplinarnych: 8)

Wiek XIX to stulecie, w którym powstało wiele stowarzyszeń o charakterze naukowym.

„Na ziemiach polskich w XIX w. wykształciły się dwa typy towarzystw naukowych. Pierwszy – akademicki, wiązał ściśle życie korporacji z uczelnią wyższą i jej profesurą. Przykładem może być Krakowskie Towarzystwo

⁵ Źródło: <http://encyklopedia.pwn.pl>.

Naukowe powstałe w 1816 r., działające w strukturalnej łączności z Uniwersytetem Jagiellońskim. Typ drugi – filomacki, bardziej rozpowszechniony, skupiał nie tylko uczonych, ale również, a może przede wszystkim, miłośników nauki, kolekcjonerów, literatów i innych przedstawicieli inteligencji. Liczne stowarzyszenia tego typu nazwę i wzory ideowe czerpały z pierwszego nowożytnego polskiego towarzystwa naukowego, a mianowicie z powstałego w 1800 r. w Warszawie, znajdującej się wówczas pod zaborem pruskim, Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, rozwiązanego przez władze carskie w 1832 r., w czasie represji po upadku powstania listopadowego. W tym samym roku na emigracji, w Paryżu, zawiązało się Towarzystwo Literackie pod prezesurą księcia Adama Jerzego Czartoryskiego. U naszych południowych słowiańskich pobratymców, żyjących w cesarstwie austriackim, wykształcił się inny model, korporacji o charakterze oświatowym z bardzo szerokim zapleczem społecznym. Pierwsza organizacja tego typu, pod nazwą Macierzy serbskiej (Matica sprska), powstała w Budapeszcie w 1826 r. w środowisku Serbów. Potem pojawiły się Maticeska w Pradze w 1830 r., powołana do życia dzięki staraniom Franciszka Palackiego, chorwacka w Zagrzebiu w 1842 r., morawska w Brnie w 1852 r. Na Łużycach, znajdujących się wówczas pod panowaniem Saksonii, Jan Smoleń i Michał Hornik utworzyli podobną organizację w Budziszynie w 1847 r. Niektóre z tych instytucji liczyły po kilka tysięcy członków. Wszystkie wydawały swoje czasopisma, w których propagowały odrodzenie narodowe m.in. przez kultywowanie języka ojczystego.

Kiedy w Poznaniu w połowie lat pięćdziesiątych XIX w. pojawiła się myśl utworzenia polskiej organizacji o charakterze naukowym, musiano odwołać się do istniejących wzorców. Jeden z pomysłodawców zorganizowania towarzystwa w Poznaniu, dr Kazimierz Szulc, nauczyciel Gimnazjum św. Marii Magdaleny, zamierzał zaszcześcić na gruncie polskim metody działania Maticy czeskiej, inni – w tym August Cieszkowski i Tytus Działyński – przeforsowali jednak utworzenie organizacji bardziej elitarnej, na wzór Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Karol Libelt po latach powie nawet, że Towarzystwo rozwiązane w Warszawie zawiązało się w Poznaniu⁶.

Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk powstało 13 lutego 1857 r. i działa w oparciu o postanowienia statutu zarejestrowanego, stosownie

⁶ Fragment ze wstępu, do utworu: *Statuty Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1856-2006* wydane w serii wydawniczej: *Zróżła do Dziejów Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, s. 9-10, autorstwa niedawno zmarłego prof. dra hab. Ryszarda Marciniaka, długoletniego dyrektora Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i członka SBP.

do przepisów ustawy: Prawo o stowarzyszeniach, przez Sąd Rejonowy w Poznaniu, XXI Wydział Gospodarczy – Krajowego Rejestru Sądowego dnia 1 lutego 2007 r. Warto tu dodać, że § 51 statutu PTPN stanowi:

1. *Towarzystwo posiada bibliotekę naukową o nazwie: „Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.*

2. *Biblioteka prowadzi działalność określoną w ustawie o bibliotekach i w innych obowiązujących aktach prawnych, zgodnie z celem Towarzystwa.*

3. *Biblioteką kieruje dyrektor, który musi posiadać kwalifikacje wymagane od dyrektora biblioteki uniwersyteckiej.*

4. *Rada Biblioteczna jest organem opiniodawczym i doradczym Zarządu, powoływanym na okres jego kadencji. Zarząd określa skład Rady oraz jej zakres działania.*

5. *Rada wybiera swego przewodniczącego.*

2. Organizacje pożytku publicznego

O organizacjach pożytku publicznego mówią przepisy ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie⁷. Art. 20 tego aktu normatywnego stanowi, że organizacjami pożytku publicznego mogą być te osoby prawne, które są organizacjami pozarządowymi i nie działają w celu osiągnięcia zysku, a ich działalność jest społecznie użyteczna. Organizacją pożytku publicznego może być tylko taka osoba prawna, która spełnia następujące warunki:

1) prowadzi działalność statutową na rzecz ogółu społeczności lub określonej grupy podmiotów (np. bibliotekarzy);

2) prowadzona działalność stanowi wyłączną działalność statutową organizacji i dotyczy realizacji zadań publicznych na rzecz ogółu społeczności lub grupy podmiotów (np. członków stowarzyszenia, czytelników);

3) nie prowadzi działalności gospodarczej bądź też, jeśli prowadzi taką, to służy ona realizacji celów statutowych organizacji;

4) cały dochód organizacji przeznaczają się na działalność związaną z wykonywaniem zadań publicznych na rzecz ogółu społeczności lub też określonej grupy podmiotów;

5) statut organizacji stanowi o kolejalnym organie kontroli (np. komisje rewizyjne stowarzyszenia), organ ten musi być oddzielony od

⁷ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Dz. U. Nr 96, poz. 873.

organu zarządzającego i nie może mu podlegać w zakresie wykonywania kontroli wewnętrznej lub nadzoru⁸, a członkowie tego organu:

– nie mogą być członkami organu zarządzającego, nie wolno im zostawać z członkami organu zarządzającego w stosunku pokrewieństwa, powinowactwa lub podległości z tytułu zatrudnienia (np. nie mogą być pracownikami instytucji, której zwierzchnik członka komisji rewizyjnej pełni funkcje kierowniczą),

– nie mogą być skazani prawomocnym wyrokiem za przestępstwo z winy umyślnej,

– mogą, z tytułu pełnienia funkcji w tym organie kontrolnym, otrzymywać wyłącznie zwrot uzasadnionych kosztów, np. delegacji służbowych, a ew. wynagrodzenie nie może być wyższe, niż określone ustawą o wynagradzaniu osób kierujących niektórymi osobami prawnymi⁹;

6) statut bądź też inne akty wewnętrzne organizacji muszą zabraniać:

– udzielania pożyczek lub zabezpieczania zobowiązań majątkiem organizacji w stosunku do jej członków, członków organów lub pracowników oraz innych, wymienionych w ustawie osób („osób bliskich” osobom wyżej wymienionym),

– przekazywania oraz wykorzystywania majątku na rzecz wymienionych wyżej osób, odstępstwo od tych zasad może nastąpić wyłącznie w sytuacjach określonych w ustawie,

– dokonywania zakupów na szczególnych zasadach, tak towarów jak i usług, od podmiotów, w których uczestniczą członkowie organizacji, członkowie jej organów lub pracownicy oraz ich osoby bliskie.

3. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich – organizacja pożytku publicznego

W 1917 r. członkowie powstałej w 1915 r. w Warszawie Komisji Historii Książnic i Wiedzy Bibliotecznej Towarzystwa Miłośników Historii powołali Związek Bibliotekarzy Polskich. Była to organizacja stawiająca sobie za zadanie skupienie bibliotekarzy w kraju odzyskującym niepodległość. Początkowo do Związku należało 117 członków, a jego pierwszym przewodniczącym został Ignacy Tadeusz Baranowski, dyrektor Biblioteki Ordynacji Krasieńskich. Związek postawił sobie jako najważ-

⁸ W Stowarzyszeniu Bibliotekarzy Polskich organem dysponującym środkami pozyskanymi jako organizacja pożytku publicznego jest tylko Zarząd Główny. W tej sytuacji tylko Główna Komisja Rewizyjna jest organem kontroli wewnętrznej, który będzie nadzorował sposób wydawania tych środków.

⁹ Wysokość takiego wynagrodzenia określają przepisy art. 8 pkt 8 ustawy z dnia 3 marca 2000 r. o wynagradzaniu osób kierujących niektórymi podmiotami prawnymi ogł. w Dz. U. Nr 26, poz. 306, późn. zm.: w Dz. U. z 2001 r. Nr 85, poz. 924 i Nr 154, poz. 1799, z 2002 r. Nr 113, poz. 984 oraz z 2003 r. Nr 45, poz. 391 i Nr 60, poz. 535.

niejsze zadania: 1) prowadzenie polityki bibliotecznej, tj. kształtowania zasad organizacji bibliotekarstwa w odradzającym się po odzyskaniu niepodległości bibliotekarstwie w Polsce, 2) organizowanie działalności bibliotecznej w kraju, w tym normalizowanie czynności bibliotecznych i ulepszanie aparatu bibliotecznego, 3) działania na rzecz kształtowania się zawodu bibliotekarza, kształcenia pracowników bibliotecznych, ustalenia wymagań kwalifikacyjnych i ustalenia pragmatyki zawodowej.

Związek Bibliotekarzy Polskich był autorem wielu inicjatyw na rzecz rozwoju czytelnictwa w kraju, podejmował skuteczne działania prowadzące do tworzenia bibliotek i czytelni oraz jak najlepszego zaopatrzenia tych instytucji w zbiory materiałów bibliotecznych, do organizowania pracowni bibliograficznych, do wydawania czasopism i tanich wydawnictw, do prowadzenia prac z zakresu bibliologii i bibliografii. M.in. w okresie międzywojennym – w 1927 r. powołano do życia: „Przeгляд Biblioteczny” oraz, w 1929 r., drugie czasopismo: „Bibliotekarz”. W wyniku starań Związku w 1934 r. wprowadzono jednolite przepisy katalogowania alfabetycznego w bibliotekach państwowych, w 1935 r. uznano biblioteki za instytucje publiczne i przyznano ulgi dla przesyłek bibliotecznych, wydano przepisy o nabywaniu kwalifikacji bibliotekarskich. Członkowie Związku aktywnie uczestniczyli w międzynarodowych kongresach i zjazdach bibliotekarskich. Związek przystąpił do Międzynarodowego Komitetu Bibliotecznego, organizacji przekształconej w 1929 r. w Międzynarodową Federację Stowarzyszeń Bibliotekarzy – IFLA. Znaczącymi wydarzeniami dla środowiska bibliotekarskiego były zjazdy bibliotekarzy. Jednym z ważniejszych tematów podejmowanych na tych zjazdach były sprawy legislacji bibliotecznej, m.in. działania na rzecz uchwalenia ustawy bibliotecznej. W przededniu wybuchu II wojny światowej do Związku Bibliotekarzy Polskich należało 600 osób działających w ośmiu organizacjach terenowych (warszawskiej, łódzkiej, wileńskiej, krakowskiej, lwowskiej, poznańsko-pomorskiej, śląskiej i lubelskiej).

W latach 1939-1944 Związek działał jako organizacja tajna. Należy podkreślić zasługi Józefa Grycza, który skupił wokół siebie zespół aktywnych bibliotekarzy, grono osób, które w tym czasie, pod jego kierownictwem, przygotowało tekst ustawy bibliotecznej. Wysiłki te zaowocowały „dekretem” z 1946 r.

W 1945 r. organizacja bibliotekarzy wznowiła działalność jako Związek Zawodowy Bibliotekarzy Polskich. Związek ten w 1946 r. połączył się z organizacją archiwistów i do 1953 r. działał jako Związek Bibliotekarzy i Archiwistów. W 1949 r. ukazał się pierwszy numer: „Poradnika Bibliotekarza”.

Od 1953 r. organizacja bibliotekarzy nosi swoją obecną nazwę: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Przez następne lata Stowarzyszenie kontynuowało swoją działalność, zgodnie z wartościami przekazanymi przez założycieli i zajmuje obecnie trwale miejsce w służącej czytelnictwu działalności bibliotekarzy.

Statut z 1953 r. określał SBP jako organizację społeczną o charakterze fachowym i naukowym, skupiającą w swoich szeregach pracowników bibliotek oraz osoby związane zawodowo lub naukowo ze sprawami bibliotekarstwa. Ponadto uznawał on bibliotekarzy za pracowników kultury i nauki, mówił o zadaniach związanych z podnoszeniem ich kwalifikacji zawodowych oraz określał naukowe i badawcze zadania bibliotekarzy w zakresie bibliotekarstwa, bibliografii i wiedzy o książce. Działalność Stowarzyszenia opierała się wówczas na pracy w sekcjach i referatach. SBP w swoim programie przewidywało działania na rzecz stabilizacji zawodu, opracowania pragmatyki zawodu, utrzymania wyższych studiów bibliotekarskich, utworzenia Instytutu Książki i Czytelnictwa oraz rozpoczęcia budowy nowych obiektów Biblioteki Narodowej.

Polscy bibliotekarze byli i są nadal zapraszani jako eksperci do międzynarodowych organizacji. Inicjowali powołanie nowych zespołów problemowych IFLA, przewodniczyli komisjom, zasiadali we władzach Federacji. Dzięki działaniom i kontaktom SBP polscy bibliotekarze korzystali ze stypendiów w bibliotekach zagranicznych i uczestniczyli w kursach bibliotekarskich organizowanych za granicą.

Dla IFLA przygotowano szereg ekspertyz i informacji, wysoko oceniano aktywność polskich bibliotekarzy w działaniach związanych z ujednoliceniem zasad katalogowania. W wyniku starań SBP członkami IFLA były polskie biblioteki: Biblioteka Sejmowa, Główna Biblioteka Lekarska i Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego.

Stowarzyszenie było i jest organizatorem wielu zjazdów naukowych, konferencji i seminariów, zarówno krajowych, jak i międzynarodowych. Członkowie SBP uczestniczyli w pracach nad ulepszeniem ustaw bibliotecznych, chociaż nie zawsze ich głosy były przez władze państwowe uwzględniane, zdarzało się, że o ostatecznym tekście ustawy decydowali nie zawsze kompetentni urzędnicy ministerialni¹⁰.

Obecnie obowiązujący statut Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich zarejestrowany w Krajowym Rejestrze Sądowym dnia 4 stycznia 2010 r. stanowi (w § 1), że SBP jest samorządną organizacją społeczną o charak-

¹⁰ Tekst o historii Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich opracowano na podstawie materiałów zamieszczonych na stronach EBIB – <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/44/sbp.php>.

terze fachowym i naukowym, zrzeszającym osoby związane zawodowo i naukowo ze sprawami bibliotekarstwa i informacji naukowej.

Przepisy statutu (§ 7) mówią o celu Stowarzyszenia. Jest nim służba społeczna dla bibliotekarstwa i informacji naukowej w Polsce, rozbudzanie aktywności zawodowej oraz kształtowanie i upowszechnianie nowoczesnej myśli bibliotekarskiej, a w szczególności:

1) czynny współdziałanie w tworzeniu zasad polityki bibliotecznej, informacyjnej i wydawniczej,

2) dążenie do zachowania piśmiennictwa dla kultury narodowej i rozwoju czytelnictwa,

3) inspirowanie, rozwijanie i popieranie zainteresowań naukowych oraz doskonalenie umiejętności fachowych członków Stowarzyszenia,

4) rozbudzanie i popieranie inicjatyw zawodowych i społecznych bibliotekarzy oraz pracowników informacji naukowej,

5) integracja środowiska zawodowego,

6) podnoszenie społecznego prestiżu i ochrona zawodu oraz warunków jego wykonywania,

7) kształtowanie właściwych postaw etycznych i społecznych bibliotekarzy i pracowników informacji naukowej.

O sposobie realizacji tych celów stanowi § 8 statutu: Stowarzyszenie realizuje swoje cele przez:

1) *prezentowanie opinii członków i organów Stowarzyszenia w sprawach dotyczących bibliotekarstwa i informacji naukowej oraz w sprawach pracowników bibliotek wobec organów władzy, organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego, a także wobec innych organizacji i stowarzyszeń,*

2) *propagowanie wiedzy o roli książki, bibliotek i ośrodków informacji naukowej oraz zadaniach bibliotekarzy i pracowników informacji naukowej w społeczeństwie, w szczególności przez podawanie informacji w środkach masowego przekazu,*

3) *współpracę z organizacjami politycznymi i społecznymi, a zwłaszcza z innymi stowarzyszeniami bibliotekarzy i bibliotek w kraju i za granicą oraz ze stowarzyszeniami twórczymi w sprawach stanowiących przedmiot zainteresowania środowiska,*

4) *inicjowanie przedsięwzięć mających na celu umocnienie więzi zawodowych pracowników bibliotek i ośrodków informacji naukowej w środowisku,*

5) *ściłą współpracę ze związkami zawodowymi w sprawach ochrony interesów oraz warunków pracy i płacy bibliotekarzy oraz pracowników informacji naukowej,*

6) *współdziałal w opracowywaniu struktury oraz programów kształcenia i doskonalenia zawodowego kadr dla bibliotek i ośrodków informacji naukowej,*

7) *prowadzenie różnych form szkolenia i doskonalenia zawodowego,*

8) *organizowanie konferencji naukowych, konkursów oraz przyznawanie nagród i stypendiów dla wyróżniających się bibliotekarzy i pracowników informacji naukowej,*

9) *prowadzenie działalności wydawniczej w zakresie czasopism fachowych, książek i materiałów pomocniczych,*

10) *prowadzenie działalności gospodarczej,*

11) *utrzymywanie kontaktów oraz wymianę informacji i doświadczeń z pokrewnymi instytucjami i organizacjami za granicą,*

12) *przedstawianie opinii o przydatności zawodowej i społecznej kandydatów – członków SBP na stanowiska kierownicze w bibliotekach i ośrodkach informacji naukowej, a także w sprawach obsadzania tych stanowisk,*

13) *opiniowanie i zgłaszanie wniosków w sprawach odznaczeń, nagród państwowych, resortowych i innych dla członków Stowarzyszenia,*

14) *organizowanie różnych form samopomocy koleżeńskiej,*

15) *propagowanie i przestrzeganie zasad etyki zawodowej,*

16) *inicjowanie i prowadzenie akcji na rzecz bibliotek i ośrodków informacji naukowej.*

Członkowie Stowarzyszenia dzielą się na: 1) zwyczajnych, którymi mogą zostać bibliotekarze lub pracownicy informacji naukowej, pracownicy naukowcy instytucji zajmujących się problemami bibliotekarstwa i informacji naukowej, a także studenci i inne osoby związane zawodowo lub naukowo ze sprawami bibliotekarstwa i informacji naukowej, 2) honorowych (może nim zostać osoba zasłużona dla Stowarzyszenia przez swoją działalność organizacyjną, zawodową i naukową; godność członka honorowego SBP nadaje uchwałą Krajowy Zjazd Delegatów na wniosek Zarządu Głównego) i 3) wspierających (może nim być osoba prawna względnie instytucja lub podmiot gospodarczy niemający osobowości prawnej, a także osoba fizyczna zainteresowana działalnością Stowarzyszenia, która zadeklaruje stałe poparcie finansowe na rzecz Stowarzyszenia i zostanie przyjęta na podstawie deklaracji pisemnej przez zarząd oddziału lub okręgu) (§ 9-15 statutu).

O organizacji Stowarzyszenia mówią §§ 16-19 statutu. Podstawowym ogniwem organizacyjnym SBP jest koło. Na obszarze jednego lub kilku powiatów (w zależności od potrzeb, jeśli na danym terenie istnieją co najmniej dwa koła) może być utworzony oddział. Na obszarze jednego województwa działa okręg. Przy Zarządzie Głównym oraz zarządach

okręgów i oddziałów mogą być powoływane sekcje oraz stałe lub doraźne komisje i zespoły problemowe.

Władzami Stowarzyszenia są: 1) Krajowy Zjazd Delegatów SBP, 2) okręgowy zjazd SBP, 3) oddziałowy zjazd SBP, 4) walne zebranie koła SBP; stanowią o nich, o ich kompetencjach §§ 20-37 statutu. Natomiast organy wykonawcze Stowarzyszenia to: 1) Zarząd Główny, 2) Forum SBP, 3) zarządy okręgów, 4) zarządy oddziałów, oraz 5) zarządy kół. O organach wykonawczych, ich kompetencjach mówią §§ 38-51.

W ramach Stowarzyszenia działają także (§§ 52-58): 1) Główna Komisja Rewizyjna, 2) okręgowe komisje rewizyjne oraz 3) oddziałowe komisje rewizyjne.

Sprawy naruszania zasad statutowych i etycznych przez członków Stowarzyszenia oraz spory między członkami rozpatrują sądy koleżeńskie: okręgowe sądy koleżeńskie, działające jako sądy I instancji i Główny Sąd Koleżeński, działający jako instancja odwoławcza od orzeczeń sądów okręgowych, orzeczenia Głównego Sądu Koleżeńskiego są ostateczne (§§ 59-62).

Wybory delegatów na zjazdy oraz członków organów wykonawczych, komisji rewizyjnych i sądów koleżeńskich Stowarzyszenia odbywają się w oparciu o postanowienia §§ 63-68 statutu.

O majątku Stowarzyszenia mówią §§ 69-72 statutu. Stanowią go nieruchomości, ruchomości i fundusze. Na fundusze Stowarzyszenia składają się: wpływy ze składek członkowskich, dotacje, darowizny, zapisy oraz wpływy z działalności statutowej SBP (w tym z działalności gospodarczej).

Końcowe paragrafy statutu SBP (73-75) mówią o trybie wprowadzania zmian do tego aktu normatywnego oraz o procedurach związanych z ewentualnym rozwiązaniem Stowarzyszenia.

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich zrzesza obecnie około 9 tys. członków, przede wszystkim bibliotekarzy pracujących w bibliotekach wszystkich typów: publicznych, naukowych, szkolnych i pedagogicznych, fachowych i zakładowych oraz obsługujących specjalne grupy użytkowników. Misją Stowarzyszenia jest działanie na rzecz rozwoju bibliotekarstwa, budowanie tożsamości zawodu bibliotekarza, integracja środowiska, a także kreowanie pozytywnego wizerunku bibliotek i zawodu bibliotekarza.

Na lata 2010-2021 Stowarzyszenie przyjęło następujące strategiczne cele rozwoju:

1. Uzyskanie przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich realnego wpływu na kształtowanie polityki i praktyki bibliotecznej w Polsce;

zwiększenie roli organizacji w tworzeniu uregulowań prawnych mających wpływ na rozwój bibliotek i pozycji zawodu bibliotekarza oraz bezpośredniego udziału organizacji w tworzeniu i realizowaniu strategicznych programów rozwoju bibliotek, inicjowanie opracowania i upowszechnienia istniejących standardów w dziedzinie bibliotekarstwa.

2. Uzyskanie przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich strategicznej pozycji partnera w tworzeniu społeczeństwa wiedzy; współpraca z bibliotekami w zakresie planowania i budowania społeczeństwa wiedzy, rozwijanie współpracy z organizacjami krajowymi związanymi z sektorem książki i informacji, zwiększenie udziału i znaczenia SBP w bibliotecznych organizacjach międzynarodowych, wzmocnienie pozycji organizacji w bibliotekach macierzystych, współpraca z uczelniami i szkołami w zakresie kształcenia bibliotekarzy.

3. Zwiększenie roli Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w działaniach na rzecz integracji środowiska; doskonalenie form komunikacji ze środowiskiem z wykorzystaniem nowych technologii oraz zintensyfikowanie współpracy SBP ze środowiskiem bibliotekarzy bibliotek naukowych, szkolnych i gminnych.

4. Zwiększenie dostępu do różnych nowoczesnych form kształcenia i doskonalenia zawodowego dla każdego bibliotekarza; monitorowanie potrzeb i możliwości kształcenia oraz doskonalenia zawodowego bibliotekarzy, zwiększanie możliwości podnoszenia poziomu wiedzy przez bibliotekarzy oraz aktywny udział SBP we wspieraniu edukacji bibliotekarzy.

5. Zwiększanie prestiżu społecznego zawodu bibliotekarza; upowszechnianie wizerunku bibliotekarza jako postaci o znaczącej pozycji w społeczeństwie¹¹.

W końcu należy sobie odpowiedzieć na często zadawane przez bibliotekarzy pytanie: *Czy warto być członkiem SBP?* Na pewno warto, każdy bibliotekarz, któremu zależy na tym, by umacniał się prestiż jego zawodu, znaczenie instytucji w której pracuje, powinien uczestniczyć w działaniach stanowiących misję Stowarzyszenia. A to uczestnictwo możliwe jest przede wszystkim przez działania w pracach koła, oddziału, okręgu, zarówno jako szeregowy członek organizacji, jako delegat na zjazdy, uczestnik konferencji, sympozjów itp. organizowanych przez Stowarzyszenie bądź przy współpracy ogniw SBP, w końcu jako członek organów wykonawczych Stowarzyszenia. Uważna lektura statutu SBP, paragrafów mówiących o celach działania organizacji oraz o sposobach ich re-

¹¹ Opracowano w oparciu o: *Strategię Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich na lata 2010-2021*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2009.

alizacji, a także materiałów zjazdowych przyjętych na Krajowym Zjeździe Delegatów Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, który odbył się w dniach 30 i 31 maja 2009 r. powinna przekonać do pracy w Stowarzyszeniu każdego, komu los zawodu i bibliotek jest bliski¹².

Postanowieniem Sądu Rejonowego dla Miasta Stołecznego Warszawy w Warszawie, XIX Wydziału Gospodarczego – Krajowego Rejestru Sądowego Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich zostało wpisane w Krajowym Rejestrze Sądowym jako organizacja pożytku publicznego.

Wspomniane na wstępie postanowienie o wpisaniu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich do Krajowego Rejestru Sądowego dopuszcza prowadzenie przez organizację działalności statutowej w postaci różnych form szkolenia i doskonalenia zawodowego oraz prowadzenia działalności wydawniczej w zakresie czasopism fachowych, książek i materiałów pomocniczych. Nieodpłatna działalność statutowa może być skierowana na działania związane z prezentowaniem opinii członków i organów Stowarzyszenia w sprawach dotyczących bibliotekarstwa i informacji naukowej oraz w sprawach pracowników bibliotek – wobec organów władzy, organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego, a także wobec innych organizacji i stowarzyszeń.

4. Fundacje

Fundus – to łaciński termin, który w języku polskim oznacza: „kawał pola”, „posiadłość ziemska”, „nieruchomość”. Na terenie Polski fundacje tworzone w drodze darowizny lub zapisu dokonanej przez osoby, które były posiadaczami dóbr i jako fundatorzy postanawiali, że dochody z wydzielonej części ich majątku zostaną przeznaczone na określony cel¹³.

W Polsce pierwsze fundacje powstały już w średniowieczu, a celem ich było utworzenie i utrzymanie instytucji szpitalnych (zarówno zakonnych, jak i świeckich), zaopatrzenie biednych żaków (pierwsze stypendia), udzielanie zapomóg dla osób i instytucji. W 1747 r. powstała pierwsza znana fundacja związana z kulturą – Biblioteka Rzeczypospolitej Żałuskiej. Problem fundacji doczekał się szeregu regulacji prawnych, m.in. najstarszych (z 1764 r.). Dekretem z 1952 r. fundacje w Polsce

¹² R. Turkiewicz: *Byłem jawnym i świadomym członkiem SBP*. „Bibliotekarz” 2009, nr 10, s. 2-5.

¹³ Więcej o fundacjach Suski Paweł: *Stowarzyszenia i fundacje*. Warszawa: Wydaw. Prawnicze „LexisNexis”, 2005.

zostały zniesione. Dnia 6 kwietnia 1984 r. Sejm uchwalił ustawę o fundacjach, akt normatywny poważnie znowelizowano w 1991 r.¹⁴.

Akty normatywne nie definiują pojęcia „fundacja”. Próby zdefiniowania tego pojęcia podejmowała tylko doktryna oraz orzecznictwo. I tak Sąd Najwyższy¹⁵ stwierdził, że fundacja to formalnie spersonifikowany majątek, o którego przeznaczeniu (o sposobie wykorzystania) decyduje wola fundatora, wyrażona w statucie. Z orzecznictwa Naczelnego Sądu Administracyjnego¹⁶ wynika, że fundacja stanowi swoistą, wyodrębnioną prawnie masę majątkową, która jako osoba prawna jest powołana do życia przez tzw. akt fundacyjny, stanowiący oświadczenie woli osoby fizycznej wyrażone w formie aktu notarialnego, którym fundator przeznaczył pewien majątek na oznaczone cele, np. naukowe, kulturalne, charytatywne itp. Natomiast Sąd Apelacyjny w Warszawie¹⁷ przyjął, że fundacja nie jest organizacją zrzeszająca członków, ale podmiotem prawa skierowanym na działanie zewnętrzne na rzecz destynatariuszy (użytkowników, osób korzystających), którzy nie biorą udziału w działalności organizacyjnej fundacji.

Zarówno osoba fizyczna (osoby fizyczne) (niezależnie od ich obywatelstwa i miejsca zamieszkania), jak i osoby prawne (mające siedziby w Polsce lub za granicą), jak też i wspólnie – osoby fizyczne i osoby prawne, mogą ustanawiać fundacje – dla realizacji zgodnych z podstawowymi interesami Rzeczypospolitej Polskiej celów społecznie lub gospodarczo użytecznych, w szczególności takich, jak: ochrona zdrowia, rozwój gospodarki i nauki, oświata i wychowanie, kultura i sztuka, opieka i pomoc społeczna, a także ochrona środowiska i zabytków (art. 1 i 2 ustawy o fundacjach). Jak z tego wynika, fundacji nie mogą tworzyć jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej.

Aby ustanowić fundację powinno się złożyć stosowne oświadczenie woli – w formie aktu notarialnego. W oświadczeniu tym fundator powinien wskazać cel fundacji oraz składniki majątkowe (pieniądze, papiery wartościowe, rzeczy ruchome i nieruchomości, przekazane na własność fundacji) przeznaczone na realizację założonego celu. Fundator nie może uchylić się od spełnienia świadczenia, do którego się zobowiązał

¹⁴ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach. Dz. U. z 1991 r. Nr 46, poz. 203; zmiany: z 1997 r. Nr 121, poz. 769 i z 2000 r. Nr 120, poz. 1268.

¹⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7 lipca 1993 r. III CZP 88/93 (OSNC 1994, nr 1 poz. 14).

¹⁶ Postanowienie z dnia 12 stycznia 1993 r. I SA 1762 (ONSA 1993, nr 4 poz. 75) oraz wyroki: z dnia 10 lutego 1994 r. SA/Po 3045/93 (MoP 1995, nr 5, 150) i z dnia 21 grudnia 2001 r. I SA 786/00 (MoP 2002, nr 6, 244).

¹⁷ Wyrok z dnia 5 sierpnia 1998 r. I ACa 500/98 (SA 1999, nr 7-8, s. 50-53).

w swoim oświadczeniu, niespełnienie takiego świadczenia rodzi odpowiedzialność cywilną, taką samą, jaka wiąże osobę darczyńcy względem obdarowanego, w sytuacji, kiedy darowiznę przyrzekł, ale jej nie wykonał¹⁸, a obdarowany stwierdził, że tym działaniem (zaniechaniem) spowodował szkodę. Możliwe jest jedynie odwołanie zobowiązania, np. przez spadkobierców fundatora.

Zdaniem fundatora jest ustalenie statutu fundacji. O treści statutu oraz o kolejnych zadaniach fundatora stanowi art. 5 ustawy. Fundator nie musi osobiście ustalać treści statutu, może do takich działań upoważnić inną osobę fizyczną lub prawną (art. 6).

Fundacja, by uzyskać osobowość prawną i rozpocząć zgodną z prawem działalność musi być wpisana przez sąd (po stwierdzeniu, że czynności prawne stanowiące podstawę do wpisu zostały podjęte przez upoważnioną osobę lub organ i są ważne oraz, że cel i statut fundacji są zgodne z przepisami prawa) do Krajowego Rejestru Sądowego (art. 7 i 9). O wpisaniu do Rejestru sąd zawiadamia ministra właściwego ze względu na cele fundacji (może go wskazać fundator w oświadczeniu dołączonym do statutu), a gdy terenem działalności fundacji ma być jedno województwo – także właściwego wojewodę.

Działalnością fundacji kieruje zarząd, który jest także upoważniony do reprezentowania jej na zewnątrz. (art. 10). Zarząd jest organem obligatoryjnym, organem wykonawczym fundacji. Nie oznacza to jednak, że statut nie może stanowić o innych organach fundacji, np. o organach mających charakter uchwałodawczy bądź doradczy (rada fundatorów itp.), a także kontrolny (zadania takie mogą wykonywać fundatorzy w ramach określonego organu, komisja rewizyjna itp.). Statut fundacji stanowiąc o działaniu takich organów musi także określić ich kompetencje.

¹⁸ Art. 891 § 1 stanowi: *Darczyńca obowiązany jest do naprawienia szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, jeśli szkoda została wyrządzona umyślnie lub wskutek rażącego niedbalstwa. I § 2: Jeżeli darczyńca opóźnia się ze spełnieniem świadczenia pieniężnego, obdarowany może żądać odsetek za opóźnienie dopiero od dnia wytoczenia powództwa.* Także ważne są nast. art. Kc.

Piśmiennictwo, komentarze

1. Barta J., Czajkowska-Dąbrowska M., Cwiąkański Z., Markiewicz R., Traple E.: *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*. Wydanie IV. Zakamycze 2005.
2. Barta J., Markiewicz R.: *Prawo autorskie*. T. I: *Ustawodawstwo polskie*; T. II: *Umowy międzynarodowe i prawo Unii Europejskiej*; T. III: *Orzecznictwo i wyjaśnienia*. Warszawa: Dom Wydawniczy ABC, 2005.
3. Baumgart J.: *Bibliotekarstwo polskie w XXV-leciu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. „Roczniki Biblioteczne” 1970, nr 1-2, s. 365-400.
4. Biliński L.: *Archiwizowanie obowiązkowych egzemplarzy bibliotecznych*. „Bibliotekarz” 1999, nr 7-8, s. 51-52.
5. Biliński L.: *Czy dyrektywa 92 może być zagrożeniem dla czytelnictwa w Polsce?* „Poradnik Bibliotekarza” 2001, nr 2, s. 13-14.
6. Biliński L.: *Czy pobieranie kaucji jest zgodne z prawem?* „Bibliotekarz” 2000, nr 5, s. 35.
7. Biliński L.: *Czy zasady ewidencji materiałów bibliotecznych dotyczą wszystkich bibliotek?* „Bibliotekarz” 2002, nr 12, s. 35.
8. Biliński L.: *Ewidencja zbiorów w nowym akcie prawnym*. „Bibliotekarz” 2000, nr 1, s. 34-35.
9. Biliński L.: *Kopiowanie książek w świetle prawnych regulacji w krajach UE*. „Bibliotekarz” 2004, nr 12, s. 32-33.
10. Biliński L.: *Nieodpłatne i odpłatne usługi biblioteczne*. „Bibliotekarz” 2002, nr 6, s. 32.
11. Biliński L.: *Nowelizacja ustawy o muzeach*. „Bibliotekarz” 2007, nr 11, s. 35-36.
12. Biliński L.: *Nowe regulacje prawne dotyczące bibliotek pedagogicznych*. „Bibliotekarz” 2003, nr 9, s. 39-40.
13. Biliński L.: *Obsługa biblioteczna pacjentów zakładów opieki zdrowotnej*. „Bibliotekarz” 2000, nr 12, s. 32-33.
14. Biliński L.: *Obsługa biblioteczna w jednostkach organizacyjnych Ministerstwa Obrony Narodowej*. „Bibliotekarz” 2003, nr 5, s. 35-36.
15. Biliński L.: *Odpowiedzialność za braki w księgozbiorze*. „Bibliotekarz” 2006, nr 12, s. 34-35.

16. Biliński L.: *Odpowiedzialność za ubytki w zbiorach bibliotecznych*. „Bibliotekarz” 2001, nr 5, s. 35-36.
17. Biliński L.: *Określenie terminów przeprowadzania skontrów*. „Bibliotekarz” 2006, nr 2, s. 38.
18. Biliński L.: *Podstawy prawne obsługi bibliotecznej w jednostkach MSWiA*. „Bibliotekarz” 2002, nr 11, s. 33.
19. Biliński L.: *Powrót do interpretacji statutu biblioteki*. „Bibliotekarz” 2009, nr 6, s. 31-32.
20. Biliński L.: *Pozwolenia i zaświadczenia uprawniające do wywozu za granicę zabytków będących materiałami bibliotecznymi*. „Bibliotekarz” 2004, nr 7-8, s. 53-54.
21. Biliński L.: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2006.
22. Biliński L.: *Pytania w sprawie kół przyjaciół bibliotek*. „Bibliotekarz” 2008, nr 4, s. 41-42.
23. Biliński L.: *Prawne aspekty łączenia bibliotek szkolnych oraz pedagogicznych z bibliotekami publicznymi*. „Bibliotekarz” 1999, nr 10, s. 4-7.
24. Biliński L.: *Różnice między statutem a regulaminem biblioteki*. „Bibliotekarz” 1999, nr 11, s. 32.
25. Biliński L.: *Status dyplomowanych bibliotekarzy oraz dyplomowanych pracowników dokumentacji i informacji naukowej*. „Bibliotekarz” 2008, nr 2, s. 29-30.
26. Biliński L.: *Staż adaptacyjny do wykonywania zawodów bibliotekarskich w państwach członkowskich Unii Europejskiej*. „Bibliotekarz” 2004, nr 9, s. 34-36.
27. Biliński L.: *Udostępnianie kopii, zamiast oryginału*. „Bibliotekarz” 2005, nr 2, s. 36-37.
28. Biliński L.: *Tryb powoływania i likwidacji filii bibliotecznej*. „Bibliotekarz” 2007, nr 9, s. 30.
29. Biliński L.: *Zamiana nieodpłatnych usług bibliotecznych na odpłatne*. „Bibliotekarz” 2007, nr 7-8, s. 47-48.
30. Biliński L.: *Zmiana przepisów o jednostkach badawczo-rozwojowych*. „Bibliotekarz” 2007, nr 10, s. 30-31.
31. Ciechorski J.: *Statut biblioteki – wybrane zagadnienia*. „Bibliotekarz” 2008, nr 11, s. 30-33.
32. Cieślak Z., Jagielski J., Lang J., Szubiakowski M., Wierzbowski M., A. Wiktorowska A.: *Prawo administracyjne*. Warszawa: Wydaw. LexisNexis, 2002.
33. Elżanowski M.: *Charakter prawny i zakres regulaminu zakładu państwowego*. „PiP” 1969, nr 8-9, s. 335 i nast.
34. Elżanowski M.: *Zakład państwowy w polskim prawie administracyjnym*. Warszawa: PWN, 1972.
35. *ePolska. Plan działania na rzecz rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce na lata 2001-2006*, w nawiązaniu do dyrektywy Rady Europy nr 89/48/EEC i do Białej Księgi. Przygotowanie stowarzyszonych krajów środkowej i wschodniej Europy do integracji z wewnętrznym rynkiem Unii Euro-

- pejskiej* opracowanej przez Jacques'a Delorsa. Luksemburg: Wydanie UE, 1995. Z dokumentu, który powstał w Ministerstwie Gospodarki w 2001 r.
36. Ganińska H., Lepkowska E.: *Użytkownik/klient i usługi biblioteczno-informacyjne w środowisku uczelni technicznych*. Referat wygłoszony na ogólnopolskiej konferencji bibliotekarzy zorganizowanej przez Bibliotekę UMK w Toruniu, w dniach 4-6 grudnia 2003 r. Dostęp na stronach EBIB.
 37. Głombiowski K., Szejnkowska H.: *Książka rękopiśmienna i biblioteka w starożytności i średniowieczu*. Wyd. 2. Warszawa: PWN, 1979, s. 12.
 38. Golat R.: *Biblioteki jako organizatorzy imprez (uwarunkowania formalno-prawne)*. „Bibliotekarz” 2008, nr 1, s. 28-29.
 39. Golat R.: *Biblioteki to także instytucje kultury*. „Bibliotekarz” 2005, nr 10, s. 3-5.
 40. Golat R.: *Cywilnoprawny kontekst opłat związanych z wypożyczaniem egzemplarzy bibliotecznych*. „Bibliotekarz” 2006, nr 9, s. 15-17.
 41. Golat R.: *Części składowe i przynależności materiałów bibliotecznych*. „Bibliotekarz” 2007, nr 1, s. 34-35.
 42. Golat R.: *Dozwolony użytek ośrodków dokumentacji i informacji (na podstawie art. 30 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych)*. „Bibliotekarz” 2005, nr 5, s. 16-18.
 43. Golat R.: *Kontekst prawny szatni bibliotecznych*. „Bibliotekarz” 2008, nr 5, s. 40-41.
 44. Golat R.: *Materiały biblioteczne a ochrona zabytków*. „Bibliotekarz” 2008, nr 2, s. 27-30.
 45. Golat R.: *Nowe zasady ewidencji materiałów bibliotecznych*. „Bibliotekarz” 2003, nr 11, s. 16-18.
 46. Golat R.: *Nowe zasady organizacji imprez masowych*. „Bibliotekarz” 2009, nr 10, s. 27-28.
 47. Golat R.: *Ograniczenia w łączeniu bibliotek publicznych*. „Bibliotekarz” 2003, nr 12, s. 20-21.
 48. Golat R.: *Prawo autorskie. Poradnik dla twórców*. Warszawa: Dom Wydawniczy ABC, 2004.
 49. Golat R.: *Regulaminy bibliotek wchodzących w skład innych jednostek organizacyjnych*. „Bibliotekarz” 2006, nr 6, s. 9-11.
 50. Golat R.: *Rękopisy a materiały biblioteczne*. „Bibliotekarz” 2005, nr 7-8, s. 24-26.
 51. Golat R.: *Status prawny rad bibliotecznych*. „Bibliotekarz” 2006, nr 4, s. 17-18.
 52. Golat R.: *Szczególny status prawny bibliotek pedagogicznych*. „Bibliotekarz” 2006, nr 9, s. 12-14.
 53. Golat R.: *Trzy zakresy działalności bibliotek – aspekt prawny*. „Bibliotekarz” 2009, nr 4, s. 31-32.
 54. Golat R.: *Uwarunkowania prawne działalności reprograficznej prowadzonej przez biblioteki*. „Bibliotekarz” 2003, nr 3, s. 4-8.
 55. Golat R.: *Zakres pojęcia biblioteki publicznej*. „Bibliotekarz” 2009, nr 6, s. 30-31.
 56. Golat R.: *Zróźnicowany stopień samodzielności bibliotek*. „Bibliotekarz” 2005, nr 4, s. 13-15.

57. Grabowska M., Ogonowska A.: *Regulacja prawna informacji naukowej w Unii Europejskiej*. W: *Informacja naukowa w krajach Unii Europejskiej*. Wybrane zagadnienia prawne. Zespół Opiniodawczo-Doradczy Komitetu Badań Naukowych do Spraw Krajowej Polityki w Zakresie Informacji Naukowej. Instytut Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Warszawa – Kraków 1997.
58. Gromkowska-Melosik A.: *Plagiat, konteksty edukacyjne i społeczno-kulturalne*. „Nauka” 2009, nr 9, s. 61-79. Artykuł jest odwołaniem do treści jednego z rozdziałów książki tej autorki: *Ściagi, plagiaty, fałszywe dyplomy. Studium z socjopatologii edukacji*. Gdańsk: GWP, 2007.
59. Howorka B.: *Czy ochrona praw nabytych nie obejmuje wszystkich obywateli?* „Bibliotekarz” 2009, nr 9, s. 11-12.
60. Howorka B.: *Elementy prawa dla bibliotekarzy i dokumentalistów*. Warszawa: Wydaw. SBP, 1990.
61. Howorka B.: *Prawo autorskie w działalności bibliotekarskiej*. Seria: Nauka – Dydaktyka – Praktyka. Warszawa: Wydaw. SBP, 1997.
62. B. Howorka: *Problem łączenia bibliotek w świetle prawa*. „Poradnik Bibliotekarza” 2009, nr 9, s. 13-16.
63. Howorka B.: *Rozważania o dekrete bibliotecznym*. W: *Półwiecze dekretu o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi*. Warszawa: Wydaw. Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarzy, 1996, s. 90-91.
64. Howorka B.: *Społeczeństwo informacyjne*. „Bibliotekarz” 2002, nr 1, s. 3-10.
65. Howorka B.: *Status bibliotekarza w bibliotece naukowej*. W: *Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji – działania i codzienność*. Materiały konferencyjne Poznań, 15-17 czerwca 2005 r. pod red. Ganińskiej H. Poznań: Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, 2005, s. 279-290.
66. Howorka B.: *Ustawa o Krajowym Systemie Biblioteczno-Informacyjnym*. „Bibliotekarz” 2003, nr 12, s. 3-5.
67. Howorka B.: *Użytkownik czy klient*. „Bibliotekarz” 2004, nr 9, s. 16-20.
68. Howorka B.: *Zawód bibliotekarza w świetle przepisów prawnych*. W: *Materiały z ogólnopolskiej konferencji pt.: Zawód bibliotekarza dziś i jutro*. Nałęczów 18-20 września 2003 r. seria: Nauka – Dydaktyka – Praktyka, Warszawa: Wydaw. SBP, 2003, nr 6, s. 11-28.
69. Kaczmarek R.: *Wokół ustawy bibliotecznej i jej realizacji*. „Przegląd Biblioteczny” 1968, nr 4, s. 304-312.
70. Kasznica S.: *Polskie prawo administracyjne – pojęcia i instytucje zasadnicze*. Wyd. 3. Poznań: Księg. Akad., 1946.
71. Korpała J.: *Wstęp do bibliofilskiego wydania dekretu z dnia 17 kwietnia 1948 r. o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi*. Toruń: Wydaw. SBP, Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. M. Kopernika, 1985.
72. Kubów S.: *Czy bibliotekarstwo polskie gotowe jest do integracji europejskiej?* „Bibliotekarz” 2001, nr 9, s. 9-12.
73. Łętowska E.: *Pora umierać*. „Polityka” 1996, nr 6 (2075), s. 86.

74. Maj J., Howorka B.: *Statut Rady Krajowego Systemu Biblioteczno-Informacyjnego*. (Projekt). „Biuletyn ZG SBP” 1994, nr 2, s. 54-58.
75. Maj J., Howorka B.: *Ustawa o bibliotekach* (projekt). (Wersja V.5 z 29 czerwca 1994 r.). „Bibliotekarz” 1994, nr 7/8, s. 3-12.
76. Maj J., Howorka B.: *Ustawa z dnia... 199.. r. o bibliotekach*. Projekt, wersja V, z 23 maja 1994 r. „Biuletyn Inf. ZG SBP” 1994, nr 2, s. 47-53.
77. Maj J., Howorka B.: *Ustawa z dnia... o bibliotekach*. Projekt, wersja III-A, „Bibliotekarz” 1993, nr 3, s. 5-10.
78. Maj J., Howorka B.: *Wokół projektu ustawy o bibliotekach*. „Bibliotekarz” 1994, nr 10, s. 5-7.
79. Marciniak R.: *Statuty Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1856-2006. Wstęp*. Seria: „Źródła do Dziejów Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, Poznań 2007.
80. Ochendowski E.: *Prawo administracyjne. Część ogólna*. Wyd. VIII – zaktualizowane. Toruń: Dom Organizatora, 2009.
81. Ochendowski E.: *Zakład administracyjny jako podmiot administracji państwowej*. Poznań: Wydaw. UAM, 1969.
82. Oppenheim Ch.: *Information Ownership & Copyright and Licences*. Materiały z VIII Konferencja Bibliotek Medycznych zorganizowana przez European Association for Health Information and Libraries (EAHIL) – Europejskie Towarzystwo ds. Informacji Medycznej i Bibliotek, Kolonia, 18-21 września 2002 r. Temat: *Thinking globally – acting locally*.
83. *Polskie bibliotekarstwo w perspektywie wejścia do Unii Europejskiej*. Materiały z ogólnopolskiej konferencji towarzyszącej Krajowemu Zjazdowi Delegatów SBP. Warszawa Miedzeszyn 8-9 czerwca 2001 r. Warszawa: Wydaw. SBP 2001, seria: „Propozycje i Materiały”, 48.
84. *Prawo administracyjne. Część ogólna*. Chmaj M. (red.). Warszawa: Wydaw. Wyższej Szkoły Handlowej i Prawa, 2003.
85. *Prawo autorskie*. Barta J. (red.) (dzieło zbiorowe). T. 13 serii: „System Prawa Prywatnego” pod red. Radwańskiego Z. Warszawa: Wydaw. C. H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, 2003.
86. *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*. Wołodkiewicz W. (red.). Warszawa: Wydaw. Wiedza Powszechna, 1986.
87. *Projekt statutu wzorcowego uczelni akademickiej* opracowany przez zespół roboczy Fundacji Rektorów Polskich. Koordynacja prac – Woźnicki J.; rozdz. IV wstępne oprac. Rączka P., Jędrzejewski T.; rozdz. VI-IX – wstępne oprac. Milicz P.; korekta i uzupełnienia: Hałas A. Opiniodawcy: Cwiąkowski Z., Izdebski H., Wojtyła J., Woźnicki J.
88. Sokołowska H.: *Szkolne biblioteki w świetle aktualnych przepisów prawnych*. „Bibliotekarz” 2008, nr 11, s. 2-7.
89. Starościak J.: *Studia z teorii prawa administracyjnego*. Wrocław – Warszawa – Kraków, Ossolineum, 1967.
90. *Strategia Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich na lata 2010-2021. Polish Librarians' Association. Strategy*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2009.

91. Suski P.: *Stowarzyszenia i fundacje*. Warszawa: Wydaw. Prawnicze „Lexis-Nexis”, 2005.
92. Szczepańska B.: *Dyrektywa w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym. Implikacje dla bibliotek*. „Bibliotekarz” 2004, nr 2, s. 8-10.
93. Szczepańska B.: *Public lending rights*. „EBIB”, 2004 nr 7.
94. Szyszkowska M.: *Czy można zbudować konstytucje na prawie naturalnym. Przepis na moralność*. Esej. „Polityka” 1997, nr 6 (2075), s. 68.
95. Turkiewicz R.: *Byłem jawnym i świadomym członkiem SBP*. „Bibliotekarz” 2009, nr 10, s. 2-5.
96. *Wnioski końcowe z prac prowadzonych nad nowelizacją ustawy o bibliotekach*. Cz. I. Uwagi ogólne. Cz. II. Zagadnienia szczegółowe. Opracowanie: Zespół ds. opracowania założeń i projektu ustawy o bibliotekach, powołany przez Zarząd Główny Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 19 czerwca 2009 r. Przewodnicząca Zespołu: Stępnia J.
97. Wojciechowski J.: *Bibliotekarstwo: zawód czy zatrudnienie*. Materiały z ogólnopolskiej konferencji: „Zawód bibliotekarza dziś i jutro” Nałęczów 18-20 września 2003 r. V Forum SBP 2003. Wydaw. SBP, seria: Nauka – Dydaktyka – Praktyka, nr 64, s. 29-47.
98. Wojtczak K.: *Zawód i jego prawna reglamentacja*. Studium z zakresu materialnego prawa administracyjnego. Poznań: Wydaw. Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi”. 1999.
99. Zarzębski T.: *Polskie prawo biblioteczne 1773-1983. Katalog aktów normatywnych polskiego prawa bibliotecznego 1773-1983*. Warszawa: Biblioteka Narodowa. 1985.
100. *Zawód bibliotekarza dziś i jutro*. Nowicki J. (red.). Materiały z ogólnopolskiej konferencji w Nałęczowie 18-10 września 2003 r., V Forum Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich 2003. Warszawa: Wydaw. SBP, 2003, seria: Nauka – Dydaktyka – Praktyka, 64.
101. Zimmermann J.: *Prawo administracyjne*. Kantor Wydawniczy Zakamycze 2005.
102. Zimmerman M.: *Źródła prawa administracyjnego*. W: Jaroszyński M. (red.): *Prawo administracyjne*. Cz. I. Warszawa: PWN, 1952.

Spis treści

Wstęp	5
I. Prawo i norma prawna	
1. Normy postępowania.....	9
2. Pojęcie prawa.....	14
3. Norma prawna.....	15
4. Przepisy, struktura systemu prawa, porządkowanie aktów normatywnych.....	16
5. Praworządność, demokratyczne państwo prawne.....	18
6. Wykładnia.....	19
II. Źródła prawa	
1. Definicja.....	21
2. Konstytucja.....	21
3. Umowy międzynarodowe.....	22
4. Ustawy.....	22
5. Rozporządzenia.....	23
6. Uchwały.....	23
7. Zarządzenia.....	24
8. Przepisy prawa miejscowego.....	24
9. Instrukcje, okólniki, wytyczne, obwieszczenia itp.....	26
III. Gałęzie prawa	
1. Podział na gałęzie prawa.....	29
2. Prawo konstytucyjne.....	30
3. Prawo administracyjne.....	36
4. Prawo finansowe.....	39
5. Prawo karne (materialne i procesowe).....	41
6. Prawo cywilne (materialne i procesowe).....	45
7. Prawo pracy.....	47
8. Prawo rodzinne.....	49

IV. Materialna odpowiedzialność pracowników za mienie biblioteki	
1. Dwa rodzaje odpowiedzialności pracowników za mienie zakładów pracy	51
2. Odpowiedzialność bibliotekarza za mienie biblioteki	52
3. Odpowiedzialność pracowników za mienie powierzone z obowiązkiem zwrotu lub do wyliczenia się	59
4. Przepisy o ewidencji materiałów bibliotecznych	61
V. Ustawa o bibliotekach	
1. Przepisy o bibliotekach i bibliotekarzach – lata 1917-1939	65
2. Dekret o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi	67
3. Ustawa z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach	69
4. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach	72
5. Bibliotekarze o obowiązującej ustawie	82
6. Inne ustawy stanowiące o sprawach istotnych dla bibliotek i bibliotekarzy	88
VI. Ustawy, o których bibliotekarze powinni wiedzieć	
1. Ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej	89
2. Ustawa o szkolnictwie wyższym	91
3. Ustawa o systemie oświaty	106
4. Ustawa o Polskiej Akademii Nauk	110
5. Ustawa o jednostkach badawczo-rozwojowych	113
6. Ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach	114
7. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	116
8. Ustawa o muzeach	118
9. Ustawa o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych	119
10. Ustawa o ochronie danych osobowych	122
11. Ustawa: Prawo prasowe	125
12. Ustawa o ochronie baz danych	126
13. Ustawa o ochronie niektórych usług świadczonych drogą elektroniczną opartych lub polegających na dostępie warunkowym	127
14. Ustawa o świadczeniu usług drogą elektroniczną	128
15. Ustawy o samorządzie terytorialnym	129
16. Ustawa o zamówieniach publicznych	135
VII. Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych	
1. Uwagi wstępne	147
2. Polska ustawa o prawie autorskim wobec Aktu paryskiego Konwencji berneńskiej i dyrektyw unijnych	148
3. Dylematy bibliotekarzy	149
4. Utwór – przedmiot prawa autorskiego	154
5. Twórca – podmiot prawa autorskiego	155
6. Prawa osobiste twórcy	156

7. Prawa majątkowe twórcy	157
8. Dozwolony użytek chronionych utworów	159
9. O czym bibliotekarze powinni wiedzieć korzystając z licencji ustawowych	165
VIII. Biblioteka – zakład publiczny, status czytelnika	
1. Konstytucyjne obowiązki państwa	173
2. Zakłady publiczne	174
3. Władztwo zakładowe	177
4. Regulamin zakładowy	178
5. Użyczenie	180
6. Czytelnik – użytkownik i klient	182
7. Postępowanie nakazowe i upominawcze	184
8. Wzór pozwu w postępowaniu nakazowym	187
9. Wzór pozwu w postępowaniu upominawczym	188
IX. Pracownicy biblioteki	
1. Profesjonalista	191
2. Pojęcia „zawód” i „specjalność” w przepisach	191
3. Zawód bibliotekarza w ustawie o bibliotekach	192
4. Zawód bibliotekarza w klasyfikacji zawodów i specjalności	193
5. Zawód bibliotekarza – zawodem regulowanym	200
6. Wnioski i uwagi	202
X. Wewnątrzzakładowe akty normatywne	
1. Statut – trochę historii, poglądy doktryny	205
2. Statut biblioteki	206
3. Regulaminy	208
XI. Stowarzyszenia, fundacje, organizacje pożytku publicznego	
1. Stowarzyszenia	211
2. Organizacje pożytku publicznego	217
3. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich – organizacja pożytku publicznego	218
4. Fundacje	225
Piśmiennictwo, komentarze	229
Skorowidz	239

Skorowidz

A

Administracyjne prawo 36-39
Administrator danych osobowych 101, 122-123
Agregacja przedmiotów dostaw 141, 144
Akt paryski Konwencji berneńskiej 148-149, 160-161
Archiwa (ustawa, zasoby, organy, sposób postępowania z materiałami archiwalnymi, sieć archiwalna, archiwa zakładowe, przepisy karne) 114-116
Aukcja elektroniczna 140

B

Bazy danych (definicja, ochrona) 126
Bezwzględnie obowiązujący charakter normy prawnej 15
„Bibliotekarz” – miesięcznik Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich 8, 219
Biblioteki fachowe i zakładowe 79
Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk 111
Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk 111-112
Biblioteka Narodowa 76-78
Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie 112
Biblioteki naukowe 78
Biblioteki upoważnione do otrzymywania egzemplarza obowiązkowego 120
Biblioteki Polskiej Akademii Nauk 111
Biblioteki pedagogiczne 79, 107

Biblioteki publiczne 75, 77-78, 89, 107-109
Biblioteki szkolne 79, 107-109
Braki w księgozbiorze 62-63
Budżet państwa 40
Budżetowanie brutto i netto 40-41
Burmistrz 130

C

Cywilne prawo materialne 45
Czasopismo (definicja ustawowa) 125
Czyn zabroniony 42-43

D

Dane osobowe 122-124
Destynatariusz (beneficjariusz) 183
Dokument (w rozumieniu kodeksu karnego) 44
Domniemanie 155-157
Dokumentacja osobowa i placowa – zasady postępowania 116
Dostawy – pojęcie 136
Dostawy powtarzające się okresowo 141
Droga sądowna w dochodzeniu o naprawę szkody wyrządzonej bibliotece 52-59, 184-189
Dwustronny charakter normy prawnej 15-16
Dyrektor biblioteki uczelni 93, 100
Dyrektor instytucji kultury 90
Dyrektywa Rady Wspólnot Europejskich 89/48/EEC z dnia 21 grudnia 1988 r. w sprawie powszechnego syste-

mu zobowiązującego do uzyskania dyplomu trzyletnich studiów przygotowujących do zawodu 200-201

Dyrektywa Rady Wspólnot Europejskich 92/100 z dnia 19 listopada 1992 r. dotycząca prawa najmu i użyczenia oraz określonych praw pokrewnych w zakresie własności intelektualnej 163-164

Dyrektywa 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym 149, 160-163, 165

Dyrektywa 2004/48/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie egzekwowania praw wartości intelektualnej 165

Działalność kulturalna (ustawa) 89-91

Działalność gospodarcza 74, 102, 116, 151, 159-160, 166, 181, 184

Dziennik (definicja ustawowa) 125

E

Egzemplarz obowiązkowy (uprawnione biblioteki) 119-121

F

Fair dealing, fair use 161, 167

Finansowanie bibliotek 90

Finansowanie uczelni 105-106

Finansowe prawo 39-41

Formy prowadzenia placówek oświatowych 107

Fundacje 225-227

G

Gałęzie prawa (podział) 29-30

Generalny Inspektor Ochrony Danych Osobowych 122

Gmina i gminny samorząd (definicja, zadania, organy, mienie) 130-131

Gospodarka finansowa brutto i netto 40

Gospodarka finansowa instytucji kultury 90

I

Imprezy związane z oficjalnymi uroczystościami i korzystanie z utworu 169-170

Instrukcje 26-27

Instytucja kultury 90

Internetowy System Aktów Prawnych 8, 42, 45, 48

Interpretacja przepisów (wykładnia) 19-20

J

Jednostki badawczo rozwojowe (ustawa, status, zadania, organy, nadzór nad ich działalnością, pracownicy) 113

Jednostki podziału administracyjnego państwa 129

K

Karne prawo materialne 41-42

Karne prawo procesowe 44

Klasyfikacja zawodów i specjalności 191-192

Klient 182-184

Kodeks cywilny 45

Kodeks karny 42

Kodeks postępowania administracyjnego 36-39

Kodeks postępowania cywilnego 47

Kodeks postępowania karnego 44

Kodeks pracy 47

Kodeks rodzinny i opiekuńczy 49

Konsorcja 138, 145

Konstytucja 21-22, 30-36

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej 12-13, 18-19, 21-22, 32-35, 40, 173, 213

Konstytucyjne prawo 30-36

Kopiowanie utworu w ramach działalności gospodarczej 159-160

Korzystanie z utworu w zakresie własnego użytku osobistego 165-167

Korzystanie z utworu w celach dydaktycznych i badawczych 167-168

Kurs w EURO przy zamówieniach publicznych 142

L

Licencje ustawowe dla bibliotek 159-160

Ł

- Łączenie, dzielenie i likwidacja bibliotek 75
- Łączenie i dzielenie instytucji kultury 90

M

- Marszałek województwa 134
- Miasta na prawach powiatu 132
- Mienie znacznej i wielkiej wielkości 44
- Międzynarodowe umowy 22
- Monopol autorski 157, 161-162
- Moralność 9
- Muzea (ustawa, definicja, zadania i sposób ich realizacji, tworzenie i łączenie, statut, Rada ds. Muzeów, rady muzeów, inne organy, pracownicy) 118-119
- Muzealia 119

N

- Naczelnny Dyrektor Archiwów Państwowych i Rada Archiwalna 114
- Nadzór nad stowarzyszeniami 215
- Najem materiałów bibliotecznych 181
- Nawiązanie stosunku pracy 47
- Negocjacje z ogłoszeniem i bez ogłoszenia 140
- Niepełnosprawni i korzystanie z utworu 170
- Norma dyspozytywna (względnie obowiązująca) 16
- Norma imperatywna (bezwzględnie obowiązująca) 15
- Normy moralne, moralność 9-10
- Normy postępowania 9-10
- Normy prawa naturalnego 10-13, 33
- Normy prawa sformalizowanego, prawa stanowionego 10-11, 13-14
- Norma prawna (definicja, charakter) 9-10, 15
- Normy społeczne 10, 34
- Normy stanowione, sformalizowane 10

O

- Obwieszczenia 29
- Obyczaje 9
- Ochrona baz danych 127
- Ochrona danych osobowych 100-102
- Odpłatność za usługi biblioteczne 74-76

- Odpowiedzialność karna 42-43
- Odpowiedzialność materialne pracownika biblioteki (podstawowa forma) 52
- Ogólnokrajowa sieć biblioteczna 81
- Ogólny charakter normy prawnej 15
- Okólniki 26-27
- Okres ochrony baz danych 127
- Opracowania dokumentacyjne ośrodków informacji i dokumentacji 169
- Organizacja imprez artystycznych i rozrywkowych 91
- Organizacje pożytku publicznego 217-218, 225
- Organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi 102, 148, 151, 156, 159-160, 169, 170
- Organizator biblioteki 74-75, 207
- Organy administracji niezespolonej 129-130
- Organy administracji specjalnej 26, 37
- Organy promulgacyjne 17
- Osoba fizyczna 46
- Osoba prawna 46
- Osobowość prawna instytucji kultury 90
- Osoby niepełnosprawne i korzystanie z utworu dla ich dobra 170

P

- Polska Akademia Nauk (ustawa, zadania, członkowie, organy, nadzór, struktura, pracownicy) 110-113
- „Poradnik Bibliotekarza” – miesięcznik Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich 8, 219
- Porozumienia międzygminne 131
- Postępowanie cywilne 47
- Postępowanie karne 44
- Postępowanie nakazowe i upominawcze 185-187
- Powiat i powiatowy samorząd (definicja, zadania, organy, mienie) 131-133
- Powiązania aktów normatywnych (poziome, pionowe) 17
- Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 216-217
- Pracownicy biblioteki uczelnianej 93, 102-105

Pracownicy muzeów 119
Prasa (zadania dziennikarza, udzielanie informacji, rejestracja tytułu, sprostowania) 125-126
Prawa człowieka 13
Prawo administracyjne (definicja, podział, zasady) 36-39
Prawo (definicja) 14
Prawo biblioteczne (próba definicji) 7
Prawo cytatu 168-169
Prawo cywilne materialne (definicja) 45
Prawo cywilne procesowe (definicja) 47
Prawo finansowe (definicja) 39
Prawo karne materialne (definicja) 39
Prawo karne procesowe (definicja) 44
Prawo konstytucyjne (definicja) 30
Prawo pracy (definicja i zakres) 47-48
Prawo rodzinne (definicja) 49
Praworządność 18
Preambuła 16
Prezes Urzędu Zamówień Publicznych 142
Prezydent miasta 130
Producent bazy danych 126-127, 211
Promulgacja 17
„Przegląd Biblioteczny” – kwartalnik Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich 219
Przejęcie i przeniesienie autorskich praw majątkowych 158
Przepis (pojęcie) 16
Przepisy karne związane z ochrona zasobów archiwalnych 116
Przepisy prawa miejscowego 24-26
Przepisy stanowione przez organy samorządu terytorialnego 24-26
Przestępstwo 41-43
Przetarg nieograniczony i ograniczony 139
Przetwarzanie danych osobowych 123-124
„Przewodnik po zawodach” 88, 194-199
Przymus państwowy 14-15
Publikacja (definicja ustawowa) 121
Publikacja pracy dyplomowej studenta 115

R

Rada biblioteczna w uczelni 93-94, 99-100

Regulaminy organizacji użytkowników 209-210
Regulaminy organizacyjne 74-75, 96, 105, 118, 207-208
Regulaminy pracy 209
Regulaminy proceduralne 209
Regulaminy zakładowe 74, 76, 105, 170-171, 178-180, 185-187, 205-209
Rejestracja bazy danych osobowych (obowiązek, zwolnienia) 122-124
Rejestracja dziennika i czasopisma 125
Rodzaje bibliotek 68, 77
Rodzinne i opiekuńcze prawo 49
Rozporządzenia 23

S

Sąd Najwyższy 19, 155, 226
Sądownictwo administracyjne 18
Sejmik województwa 134
Sieć archiwalna 115
Składnice akt 115
Skontrum 62
Spamy 128
Specjalności w zawodzie 192
Społeczeństwo informacyjne 83
Sprawa Texaco 166-167
Starosta i starostwo powiatowe 131
Status biblioteki uczelnianej 92-93
Status studenta uczelni publicznej 179
Status (umowny) użytkownika zakładu niepublicznego 176, 208
Statut 75-76, 95-100, 179, 205-208, 214
Statut Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich 220-223
Stosunki łączące użytkowników zakładów publicznych a kodeks cywilny 180-182
Stowarzyszenia (rodzaje) 213
Stowarzyszenia naukowe 215-216
Stowarzyszenie Archiwistów Polskich 115
Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich 218-225
Strategia rozwoju Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich 223-224
Struktura systemu prawa 16

§

Środki karne w kodeksie karnym 43

Środki publiczne – pojęcie 136
Świadczenie usług drogą elektroniczną 127-128

T

Tajemnica prasowa 125
Tryb udzielania zamówień publicznych 139
Trybunał Konstytucyjny 17-19
Twórca, jego prawa osobiste i majątkowe 155-158

U

Uchwały 23-24
Udzielanie zamówień publicznych 135-145
Umowa zlecenia 109
Umowy 158, 176, 180
Umowy międzynarodowe 22
Umowy związane z zamówieniami publicznymi 142
Uprawnienia bibliotek, szkół i archiwów do udostępniania utworów 168
Uprawnienia organizacji naukowych i oświatowych do korzystania z utworu 167-168
Uprawnienia ośrodków informacji i dokumentacji do korzystania z utworu 169
Ustawy o prawie autorskim: z 1926 r., z 1952 r. i obowiązująca obecnie 148
Usługi – pojęcie 137
Usługi świadczone drogą elektroniczną 127-128
Ustawy o szkolnictwie wyższym 91-92
Ustawy – procedowanie 22-24
Utwór 154
Użyczenie 108, 163-164, 180-182
Użytkownik, użytkowanie 182-184
Użytkownik bazy danych (prawa i obowiązki) 126

W

Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 126
Wartość zamówienia publicznego 143
Warunki korzystania z utworu w ramach dozwolonego użytku 159-165, 170-171
Wina umyślna i nieumyślna 41-42, 56
Władztwo zakładowe 177-178, 183, 207-208
Własny użytek osobisty z utworu 165-167

Wnioski końcowe z prac prowadzonych nad nowelizacją ustawy o bibliotekach 84-88

Wojewoda i administracja rządowa w województwie 129

Województwo i wojewódzki samorząd (definicja, zadania, organy, mienie) 133-135

Wójt i rada gminy 130

Wspólny Słownik Zamówień Publicznych 139

Wygaśnięcie autorskich praw majątkowych 158

Wykładnia, interpretowanie przepisów 19-20

Wytyczne 26

Wywóz zabytków za granicę 117

Względnie obowiązujący charakter normy prawnej 16

Wzory pozwów 187-189

Z

Zabytki (ustawa, definicja, ochrona, rejestracja, wywóz za granicę) 116-117

Zadania szkoły 107

Zadania uczelni 105-106

Zakłady publiczne (definicja, status użytkownika) 174-177

Założenie i rejestracja stowarzyszenia 214-215

Zamówienia publiczne 135-145

Zamówienia z wolnej ręki 140

Zapytania o cenę 140

Zarządzenia 24

Zasób archiwalny 114

Zawód (definicja, klasyfikacja) 191-192

Zawód bibliotekarza 81-82, 192-196, 200-203

Zawód bibliotekoznawcy 196-198

Zawód regulowany 200

Zawód specjalisty informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej 198-199

Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych 46

Związek Bibliotekarzy Polskich 218-219

Związki stowarzyszeń 214

Zwyczaje 14

Ź

Źródła prawa (definicja) 21

Wydawnictwo SBP. Warszawa 2010. Wyd. I. Ark. wyd.10,0. Ark. druk. 15,25
Łamanie: Renard HAWRYSZKO
Druk i oprawa:MKJ druk. 15-703 Białystok,
ul. Zwycięstwa 3a, tel./faks (085) 652-52-30
e-mail: mkjdruk@wp.pl

